

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÜÇ ÇAĞ ROMANI ÇEVRESİNDE 1960 OLAYLARININ TARİHSEL KURGULANİŞ
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI (SIRTLAN PAYI, BİR GÜN TEK BAŞINA,
KARANLIĞA DİRENEN YILDIZ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SÜLEYMAN HASANOĞLU

1800005242

Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Programı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Tez Danışmanı: PROF. DR. YAKUP ÇELİK

HAZİRAN 2021

T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**ÜÇ ÇAĞ ROMANI ÇEVRESİNDE 1960 OLAYLARININ TARİHSEL KURGULANİŞ
AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI (SIRTLAN PAYI, BİR GÜN TEK BAŞINA,
KARANLIĞA DİRENEN YILDIZ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜLEYMAN HASANOĞLU

1800005242

Anabilim Dalı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Programı: TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

Tez Danışmanı: PROF. DR. YAKUP ÇELİK

Jüri Üyeleri: DR. ÖĞR. ÜYESİ FIRAT KARAGÜLLE

DR. ÖĞR. ÜYESİ KAYHAN ŞAHAN

HAZİRAN 2021

ÖNSÖZ

Bakıldığında, edebiyat ile siyaset arasındaki ilişki hemen hemen bütün edebiyat türlerinde kendisine yer bulabilmektedir. Fakat bu ortak bağ bilhassa roman türünde daha etkin ve baskın bir şekilde ortaya çıkıyormuş gibi gözükmemektedir. Roman, hayatı biçimlendirme etkisinin yanında, farklı düşünmeye sevk edici yönüyle de güçlü bir kimlik ortaya koymaktadır. Siyaset, edebiyattan genellikle retorik bağlamında yararlanırken, edebiyat ise siyasetten daha çok kurgusunu güçlendirmek ve ideolojik perspektifler oluşturmak bağlamında yararlanmaktadır.

Ortaya koyulan çalışmada beş ana başlık üzerinden belirli bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Birinci ana başlık “27 Mayıs Öncesi” olarak isimlendirilerek müdahaleden önceki “Menderes”, “Halk”, “Mekân” “Askeri Müdahalenin Ayak Sesleri” konuları üzerinde durulmuş ve alt başlıklarla detaylandırılmıştır. İkinci ana başlık, “27 Mayıs” olarak isimlendirilmiş ve müdahalenin yapılmasıyla birlikte “Menderes”, “Halk” ve “Mekân” unsurları üzerinden, alt başlıklarla ayrıntılara girilmeye çalışılmıştır. Üçüncü ana başlıkta “27 Mayıs Sonrası” isimlendirmesi kullanılmış ve “İhbar”, “Menderes”, “Halk”, “Mekân”, “Tutuklamalar”, “Cemal Gürsel” alt başlıklarıyla müdahaleden sonraki yansımalar üzerinde durulmuştur. Dördüncü ana başlıkta “Yargılama Süreci” ele alınmıştır. Beşinci ve son ana başlıkta ise “27 Mayıs Üzerine Yazar Değerlendirmeleri” isimlendirmesinden hareketle tespitler yapılmıştır. Bütün bu alt başlıklar içerisinde daha derine inmek açısından ek alt başlıklar açılarak ele alınan yaklaşımlar geniş bir düzleme yayılmıştır.

Giriş bölümünde siyaset ve edebiyat hakkında düşünceler ortaya koyulmuş ve edebiyat-siyaset ilişkisi üzerinde durularak iki unsur arasındaki kesişim noktaları ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Söz konusu romanların politik içerikli olması, “roman ve siyaset” bağlamında bir altyapı oluşturulmasını gerekli kılmıştır. Buna uygun olarak gerekli ilintiler kurularak anlaşılabilirlik zemini hazırlanmaya gayret gösterilmiştir. Aynı zamanda “tarihî roman” ve “çağ romanı” kavramları üzerinde durularak ve açıklamalar yapılarak söz konusu romanların yapısının anlaşılabilmesinin daha olanaklı hâle gelmesine çaba sarf edilmiştir. Ve 27 Mayıs sürecine kadar romanın evrilmiş olduğu noktalara değinilmiştir.

Tez çalışmasının nihayete ermesinde danışman hocamın büyük katkıları bulunmuştur. Bu doğrultuda pandemi şartlarında dahi zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın, gerek yüz yüze gerekse telefonla tecrübelerini bana aktaran ve olaylara bakış açımı derinlik kazandıran değerli ve sevgili hocam Prof. Dr. Yakup Çelik’e sonsuz şükranlarımı sunarım.

HAZİRAN 2021

SÜLEYMAN HASANOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT.....	xi
1. GİRİŞ.....	xiii
2. 27 MAYIS ÖNCESİ.....	1
2.1. Menderes.....	1
2.1.1. Bir Gün Tek Başına.....	1
2.1.1.1. Menderes'in Kendisinde Gördüğü Güç.....	1
2.1.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	6
2.1.2.1. Menderes'in Geniş Etki Alanı.....	6
2.1.2.2. Menderes'in Rehâvetli Hâli.....	8
2.1.2.3. Menderes'in Yaptığı Geliştirme Girişimleri.....	10
2.1.2.4. Menderes'in Dini Faaliyetleri.....	13
2.1.2.5. Menderes'in İtibar Kaybı.....	14
2.2. Halk.....	15
2.2.1. Bir Gün Tek Başına.....	15
2.2.1.1. Halkın Korunmacı Tavrı.....	16
2.2.1.2. Halkın Siyasi Gerilimlerden Etkilenmesi.....	17
2.2.1.3. Halkın İsmet Paşa-Menderes, CHP-DP Yaklaşımları.....	23
2.2.1.4. Dış Etkenler Çevresinde Halk.....	27
2.2.1.5. Halkın Kendi İçinde Birbirine Cephe Alışı.....	30
2.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	31
2.2.2.1. DP ve CHP Döngüsünde Halk.....	31
2.2.2.2. Basının Etkisi Çevresinde Halk.....	41
2.2.2.3. İktidarı Savunan Halk.....	43
2.2.2.4. DP Tarafından Yapılan Değişikliklerin Halka Yansıması.....	44
2.3. 27 Mayıs'ın Ayak Sesleri.....	45
2.3.1. Sırtlan Payı.....	45
2.3.1.1. Askeriye ve Harbiyelilerin Rolü.....	45

2.3.1.2. Öğrencilerin Etkisi.....	48
2.3.2. Bir Gün Tek Başına.....	49
2.3.2.1. Gazeteci Tutuklamaları.....	50
2.3.2.2. İktidara Karşı Müdahale Yaklaşımları.....	52
2.3.2.3. Üniversite ve Öğrenci Olayları.....	57
2.3.2.4. Polisin Baskıcı Tavrı.....	77
2.3.2.5. İnönü'ye Karşı Yapılan Saldırıları.....	81
2.3.2.6. Askerin Ortaya Koyduğu Tavır.....	83
2.3.2.7. Ülke İçindeki Farklı Grupların Tepkisi.....	87
2.3.2.8. Farklı Yapı ve Düşüncelerin Bir Araya Gelişi.....	89
2.3.2.9. Fırsatçı Girişimler.....	92
2.3.2.10. İktidarın Baskıcı Tavrıları.....	94
2.3.3. Karanlığa Direnen Yıldız.....	100
2.3.3.1. 1950'lerin Sonunda Gergin Ortam.....	101
2.3.3.2. Basına Uygulanan Sansür.....	102
2.3.3.3. İktidara Karşı Duyulan Nefret ve Müdahale Çağrıları.....	103
2.3.3.4. Öğrenci Olayları, Hocaların Tutumu, Polisin ve Askerin Tavrı.....	105
2.3.3.5. İktidarı Devirme Gayretinde Olan Komünist, Parti, Kurum ve Grup Eğilimleri.....	109
2.3.3.6. İnönü ve Menderes'in Yaşadığı Saldırıları.....	110
2.3.3.7. Askeriyede Hareketlenme.....	112
2.4. Mekân.....	114
2.4.1. Bir Gün Tek Başına.....	114
2.4.1.1. Öğrenci Olayları ve Halk Çevresinde Mekân.....	114
2.4.1.2. İktidarın Etkisi Çevresinde Mekân.....	120
2.4.1.3. Nezarethaneler ve Hücreler Çevresinde Mekân.....	122
2.4.1.4. Mekânsal Değişikliklerin Etkisi.....	123
2.4.1.5. Karamsar Bir Mekân Olarak Ülke.....	124
2.4.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	125
2.4.2.1. Öğrenci Olayları Çevresinde Mekân.....	125
2.4.2.2. Halk Coşkusu Çevresinde Mekân.....	127
2.4.2.3. Değişen Çevrenin İnsanlar Üzerindeki Etkisi.....	128
3. 27 MAYIS.....	129
3.1. Menderes.....	129
3.1.1. Sırtlan Payı.....	129

3.1.1.1. Menderes'in Mevkuf Hâli.....	129
3.1.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	131
3.1.2.1. Zorlu Şartlar İçerisinde Menderes.....	131
3.2. Halk.....	133
3.2.1. Sırtlan Payı.....	133
3.2.1.1. Halkın Yeterli Coşkunklukta Olmaması.....	134
3.2.1.2. Menderes'i Destekleyenlerin Sessiz Kalışı.....	135
3.2.1.3. Halkın Harekete Karşı Tutuk Tavrı.....	136
3.2.1.4. Halkın Ekonomik Durumu.....	138
3.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	140
3.2.2.1. Halkın 27 Mayıs'ı Özümseme Süreci.....	140
3.2.2.2. Halkın Ayırışması.....	141
3.2.2.3. Halkın Sündürülmesi.....	142
3.2.2.4. 27 Mayıs Yönetiminin Halk Üzerindeki Etkisi.....	144
3.2.2.5. Halkın Duygu Yitimi.....	145
3.3. Mekân.....	146
3.3.1. Sırtlan Payı.....	146
3.3.1.1. Meydanlar Üzerinden Güç Gösterisi.....	146
3.3.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	148
3.3.2.1. Ada Ortamı ve Hücreler Çevresinde Mekân.....	148
3.3.2.2. Mekânın Dönüşümü.....	150
4. 27 MAYIS SONRASI.....	151
4.1. İhbar.....	151
4.1.1. Sırtlan Payı.....	151
4.1.1.1. DP'li İhbarı.....	151
4.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	152
4.2.2.1. Dış Bağlantılara Yapılan İhbar.....	153
4.2.2.2. "Sabık" Yaftası Üzerinden İhbar.....	154
4.2.2.3. İhbarın Yarattığı Olağanlıklar.....	156
4.2. Menderes.....	157
4.2.1. Sırtlan Payı.....	157
4.2.1.1. Menderes Üzerinde Oluşturulan İntiba.....	157
4.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	158
4.2.2.1. Menderes'in Bitkin Hâli.....	158
4.3. Halk.....	159
4.3.1. Sırtlan Payı.....	159
4.3.1.1. Halkın 27 Mayıs Hareketine Uzak Duruşu.....	160

4.3.2. Karanlığa Direnen Yıldız	161
4.3.2.1.Halkın Tükenişi.....	161
4.3.2.2. Halk Hayatının Bütününde Siyaset.....	162
4.3.2.3. Halk İçindeki DP Destekçileri.....	163
4.3.2.4. DP Taraftarlarının Güçlü Duruşu.....	165
4.3.2.5. Askerî Müdahaleyi Bekleyenlerdeki Coşkunluk ve Yönetime Destek.....	166
4.3.2.6. Halk İradesinin Sündürülmesi.....	168
4.3.2.7. Farklı Görüşler Çevresinde Halkın Tavırları.....	169
4.4. Mekân	171
4.1.1. Karanlığa Direnen Yıldız	171
4.4.1.1. Mahkeme Ortamı.....	171
4.5. Tutuklamalar	172
4.5.1. Sırtlan Payı	172
4.5.1.1. DP'li ve DP'ye Yakın Olanların Tutuklanması.....	172
4.5.2. Karanlığa Direnen Yıldız	176
4.5.2.1. DP'lilerin Tutuklanış Şekli.....	176
4.5.2.2. Tutuklu Sayısındaki Çokluk.....	177
4.5.2.3. Tutuklananların Gördüğü Muamele.....	179
4.5.2.4. DP-(AP) Destekçiliğine Verilen Tepki.....	181
4.6. Cemal Gürsel	181
4.6.1. Sırtlan Payı	182
4.6.1.1. Gürsel'e Duyulan Sevgi.....	183
4.6.1.2. Gürsel'in Seçimler ve DP Hakkındaki Görüşleri.....	184
4.6.1.3. Gürsel-İnönü İlişkisi ve Gürsel'in Bazı Görüşleri.....	186
4.6.2. Karanlığa Direnen Yıldız	188
4.6.2.1. Gürsel'e Karşı Duyulan Ürkek Hâl.....	189
4.6.2.2. Gürsel'in Sivil İrade Yaklaşımı.....	190
4.6.2.3. Askerî Müdahale Öncesi Gürsel'in İhtarı.....	191
4.6.2.4 Gürsel'in Cumhurbaşkanlığına Geçiş.....	192
5. YARGILAMA SÜRECİ	194
5.1. Sırtlan Payı	194
5.1.1. Yargılama İçin Özel Bir Kurulun Teşkil Edilmesi.....	194
5.1.2. Bayar ve Menderes'in Suçları.....	196
5.1.3. Diğer DP'lilerin Suçları.....	197
5.2. Karanlığa Direnen Yıldız	199
5.2.1. Yargılama İçin Özel Kurul Oluşturulması.....	199

5.2.2. Mahkeme Sürecinin Uzaması ve Çeşitli İdam Beklentileri.....	200
5.2.3. Davaların Beklentiyi Karşılamaması.....	202
5.2.4. Mahkemeye Duyulan Güvensizlik.....	203
5.2.5. Mahkemenin Düzmece Olduğu Yaklaşımı.....	205
5.2.6. Yargılama Sürecine Özel Hayatın Dâhil Oluşu ve Şahsiyet Zedelemeleri.....	207
5.2.7. İdam Yaklaşımları.....	209
5.2.8. İdam Hükümünün Verilişi.....	211
5.2.9. İdamların Gerçekleşmesi.....	212
6. 27 MAYIS ÜZERİNE YAZAR DEĞERLENDİRMELERİ.....	214
6.1. 27 Mayıs Müdahalesinin Dayanaksızlığı ve İşlevsel Yönden Eksikliği.....	214
6.1.1. Sırtlan Payı.....	214
6.1.1.1. Müdahalenin Subaylar Çevresinde Oluşması ve Geleceğe Dönük Planlamalar Barındırmaması.....	214
6.1.1.2. Müdahalenin Kapsamlı Bir Şekilde Karşılık Bulmayışi ve Keskin İlerlemeyişi.....	216
6.1.1.3. Müdahalenin Üstyapıda Oluşması ve Dışa Bağımlılık....	218
6.1.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	220
6.1.2.1. Müdahale Sonrası Planlısızlık.....	221
6.1.2.2. Müdahale Yönetimindeki İç Çatışma.....	222
6.2. Ekonomik Durum.....	223
6.2.3. Sırtlan Payı.....	223
6.2.3.1. Amerika'nın Oynadığı Rol.....	223
6.2.3.2. 27 Mayıs Hükümetinin Düştüğü Darlık.....	226
6.2.3.3. Uygulanan Yanlış Politikalar ve Ekonomik Bataklık.....	227
6.3. 27 Mayıs'ın Arka Yüzü: Amerika.....	230
6.3.1. Sırtlan Payı.....	230
6.3.1.1. Müdahale Sonrası Maddi Yardım.....	230
6.3.1.2. Amerika'nın Bölgedeki Çıkarı.....	232
6.3.2. Bir Gün Tek Başına.....	235
6.3.2.1. Türkiye Amerika İlişkileri.....	235
6.3.3. Karanlığa Direnen Yıldız.....	236
6.3.3.1. Amerika'nın Destek Tezahürleri.....	236
6.3.3.2. 27 Mayıs Hükümetinin Düştüğü Çelişki.....	237
6.3.3.3. Amerika'yı Çağrıştıracı Söylemler.....	238
6.4. Aydınların İşlevi.....	239

6.4.1. Sırtlan Payı.....	239
6.4.1.1. İtibar Kazanma Endişesi ve Menfaatçi Tavrılar.....	239
6.4.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	241
6.4.2.1. Muhalefet Taraftarlıkları ve Halktan Kopuk Hayatları.....	241
6.5. 27 Mayıs Hükümetinin Baskı(n) Yönetimi ve Yapılan Tasfiyeler.....	243
6.5.1. Sırtlan Payı.....	243
6.5.1.1. 27 Mayıs Hükümetinin Kısıtlayıcı Tedbirleri.....	243
6.5.1.2. Ordu İçerisindeki Dönüştürme.....	244
6.5.2. Karanlığa Direnen Yıldız.....	246
6.5.2.1. 27 Mayıs Hükümetinin Baskıcı Yönü ve Tasfiyeler.....	247
6.6. DP Karşıtlığı ve Taraftarlığı.....	248
6.6.1. DP Taraftarlığını Benimseyişler.....	248
6.6.1.1. Karanlığa Direnen Yıldız'daki Yansımalar.....	248
6.6.2. DP(li) Karşıtlığını Benimseyişler.....	249
6.6.2.1. Bir Gün Tek Başına'daki Yansımalar.....	249
6.6.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız'daki Yansımalar.....	251
SONUÇ.....	255
KAYNAKÇA.....	258

KISALTMALAR

AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
MBK	: Milli Birlik Komitesi

Enstitüsü	:	Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı	:	Prof. Dr. Yakup Çelik
Tez Türü ve Tarihi	:	Yüksek Lisans – Haziran 2021

KISA ÖZET

ÜÇ ÇAĞ ROMANI ÇEVRESİNDE 1960 OLAYLARININ TARİHSEL KURGULANIŞ AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Süleyman Hasanoğlu

Siyaset, sahip olduğu şümullü alan içerisinde sosyal bilimlerin pek çok dalında itibar gören bir bilim olmuştur. Siyasetin, yönetim basamağının temelini oluşturması ve bu doğrultuda insanları merkeze alması, itibar edilen bir müessese olmasını oldukça kolaylaştırmıştır. Böylece, insanı merkeze alan diğer sosyal bilimlerle siyaset arasında iltisaklı bir yapı ortaya çıkmıştır. Tarih, felsefe, sosyoloji ve edebiyat gibi sosyal bilimlerle siyaset arasında sürekli bağlar oluşmuştur. Söz konusu bilimler, siyasetin etki alanından yararlanarak birçok çalışma yapabildiği gibi, siyaset de atıfta bulunulan bilimlerden faydalanarak çok sayıda çalışma ortaya koyabilmektedir. Bu doğrultuda edebiyatla siyaset ilişkisine bakıldığında, iki unsur arasında büyük bir etkileşim olduğu görülmektedir. Edebiyat da siyaset gibi geniş bir kapsayıcılığa sahip olduğu için, bünyesinde pek çok unsuru barındırabilmektedir. Özellikle, bünyesinde bulunan roman türü aracılığıyla birçok hususu kurgusuna dâhil edebilmektedir. Romanın sahip olduğu geniş zemin ve teknik, bu durumu oldukça kolaylaştırmaktadır. Böylece romancı, iki unsuru rahat bir şekilde bir araya getirebilmektedir. İnsanı temele alan roman, onun etkilenmiş olduğu olayları da kendi yapısına katarak estetik bir alan yaratır. Etkilenilen olay politik veya sosyal olsun, her düzlemde romanın kurgusuna yerleşebilmektedir. Bunun sonucunda romancı; insan davranışlarıyla, meydana gelen olayları harmanlayarak ele alabildiği gibi, söz konusu unsurları dönüştürerek de eserlerini oluşturabilir.

Bu çalışmada Sırtlan Payı, Bir Gün Tek Başına ve Karanlığa Direnen Yıldız romanları üzerinden, yazarların 1960 olaylarıyla ilgili ortaya koymuş oldukları tarihsel kurgulama eğilimleri karşılaştırılarak benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durulacaktır. Yazarların, olaylara bakış açılarını yansıttıkları roman kişileri üzerinden sentezler yapılacaktır. Bu sentezler yapılırken siyasi, tarihi, sosyolojik ve kültürel yansımalar göz önünde bulundurularak ortaya koyulan düşünce ve eylemlerin arka planı temellendirilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda, olaylar çerçevesinde içine düşülen psikolojik durumlardan da yansımalar sunulacaktır. Çalışmanın bütünlük bir düzlemde anlaşılabilmesi açısından, olayların etki alanı uygun ana başlıklar ve alt başlıklar çerçevesinde ele alınarak tutarlı bir insicam yaratılmaya gayret

gösterilecektir. Bütün bunların ışığında; yazarların kurgulama yöntemlerinin, aynı olaylar anlatılsa dahi değişiklik gösterebileceği, kendi düşünce yapılarına göre farklı ölçüde şekillenebileceği sonucuna ulaşılabacaktır. Aynı zamanda, siyasi olayların, toplum üzerindeki en büyük yönlendirici odak olduğu, insanları kişilik olarak dönüştürebileceği ve ayrıştırılabileceği noktalara vurgu yapılacaktır. Söz konusu hususların meydana gelmesinde tarihsel, sosyolojik, psikolojik ve kültürel unsurların oldukça büyük bir etkiye sahip olduğu gözler önüne serilecektir.

Anahtar kelimeler: 27 Mayıs, İktidar, Muhalefet, Toplum, Politika, Roman

University : **Istanbul Kültür University**
Institute : **Institute Of Social Sciences**
Department : **Turkish Language and Literature**
Programme : **Turkish Language and Literature**
Supervisor : **Prof. Dr. Yakup Çelik**
Degree Awarded and Date : **June-2021**

ABSTRACT

Comparison of the 1960 Events in terms of Historical Fiction Around the Three Eras Novels

Süleyman Hasanoğlu

Politics has become a respected science in many branches of social sciences within its broad field. The fact that politics constitutes the basis of the administrative step and puts people in the center in this direction has made it quite easy for it to be a respected institution. Thus, a structure has emerged between politics and other social sciences that put people in the center. There have been constant ties between politics and social sciences such as history, philosophy, sociology and literature. The sciences in question can make many studies by making use of the domain of politics, and politics can produce many studies by making use of the cited sciences. Considering the relationship between literature and politics in this direction, it is seen that there is a great interaction between the two elements. Since literature, like politics, has a wide coverage, it can contain many elements. In particular, it can include many issues in his fiction through the novel genre it has. The wide ground and technique of the novel makes this situation much easier. Thus, the novelist can easily combine the two elements. The novel, which is based on the human, creates an aesthetic space by adding the events to its own structure. Whether the affected event is political or social, it can be embedded in the fiction of the novel at every level. As a result, the novelist; he/she can deal with human behavior by blending the events that take place, as well as create his/her works by transforming the said elements.

In this study, the similarities and differences will be emphasized by comparing the historical fictional trends of the authors about the 1960s events through the novels *Sırtlan Payı*, *Bir Gün Tek Başına*, and the *Karanlığa Direnen Yıldız*. Synthesis will be made on the characters of the novel in which the authors reflect their perspectives on events. While making these syntheses, it will be tried to establish the background of the thoughts and actions put forward by taking into account the political, historical, sociological and cultural reflections. At the same time, reflections will be presented from the psychological situations in the framework of the events. In order for the study to be understood on an integrated level, an effort will be made to create a consistent

coherence by considering the impact area of events within the framework of appropriate main headings and subheadings. In the light of all this; It will be concluded that the editing methods of the authors can vary even if the same events are told, and can be shaped differently according to their own mentality. At the same time, it will be emphasized that political events have the greatest guiding focus on society and can transform and differentiate people as personalities. It will be revealed that historical, sociological, psychological and cultural factors have a great impact on the occurrence of these issues.

Keywords: May 27, Governing, Opposition, Society, Politics, Novel

1. GİRİŞ

Bir ülkede meydana gelen olaylar, doğru orantılı biçimde, ülke içinde yaşayan insanları da etkilemektedir. İnsanlar olayların içerisinde doğrudan rol almasalar bile, ortaya çıkan sonuçlara katlanmak durumunda kalırlar. Meydana gelen olayın sosyal bir nitelik taşıması, ister istemez herkesi bu durumun bir paçası olmaya mecbur etmektedir. Politik olaylar ve onların getirmiş olduğu sosyal sonuçlar da bu minvalde bir etkinlik taşımaktadır. Zira politik olaylar büyük bir kapsayıcılık niteliğine sahiptirler. Böylece toplumun her bir katmanına erişebilecek durumdadırlar. Toplum ve insan yapısının ortak bir bileşen oluşturması, meydana gelebilecek olaylarla doğrusal ve organik bağların oluşmasını olanaklı hâle getirmektedir.

Siyaset kavramı bu doğrultuda ülke yönetiminin en üst basamaklarından birisini oluşturmaktadır. Bununla ilintili olarak da siyasi gruplaşmalar ve tercihler çeşitli yapılarda temerküz etmektedirler. Kitleler de kendi düşünceleri doğrultusunda bu merkezlerle duygusal veya teknik bağlar kurmaktadır. Sonuç olarak ortaya kendi içerisinde bölümlenen sosyal topluluklar çıkmaya başlamaktadır. Böylece ülkede siyasi bir bölümlenme noktası yaratılmış olmaktadır.

Siyaset kurumu sahip olmuş olduğu bu etkinlikle birlikte, ülke içinde temel bir yapı taşı hâline gelir. Zira yönetilen bir çerçevede hareket etmek, yaşadıkları toplum içerisinde herhangi bir çatışma noktası olmaması adına insanlar için en temel gerekliliklerden birisi hüviyetindedir. Bu olgunun da siyaset aracılığıyla gerçekleşmesi, toplumun genel yapısına sirayet edici bir etkinlik taşımaktadır. Böylece siyaset, ülke içinde çok farklı misyona sahip insan grupları yer alsın da onlara yön veren tek ve temel unsur olarak kimliğini korumaktadır.

Politikanın bünyesinde barındırdığı yönetme işlevi, tarih boyunca her bir toplumda farklı uygulama zemini yaratmıştır. Klanlar, kabileler, boylar, derebeylikler, krallıklar ve imparatorluklar... Tarih boyunca hiyerarşik bir düzen çerçevesinde belirli yönetim sistemi doğrudan hareket etmişlerdir. İnsanlar da bu yapılar içerisinde kendilerine biçilen misyonlar dâhilinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Zamanın ve şartların değişmesiyle birlikte benimsenen sistemler de kimliklerini dönüştürmek durumunda kalmışlardır. Dönüştüremeyenler ise tarih sahnesindeki etkinliklerini kaybetmişlerdir. Özellikle cumhuriyet yönetim biçimine ayak uyduramayanlar, ya belirli güçlere bağlı yönetimler hâline gelmişler ya da yıkılmaya yüz tutmuşlardır. Fakat cumhuriyet sisteminin getirdiği olanaklar dâhilinde de bazı aksaklıkların söz konusu olduğu ve toplum yapısına sirayet ettiği görülmektedir. Sistemin kendi içerisinde yarattığı adalet, demokrasi, eşitlik, özgürlük gibi kavramlar siyaset kurumu

çerçevesinde büyük tartışmalar yaratacak ölçütte etkinlikler taşımaktadır. Böylece toplum nezdinde, sosyal hayat dinamikleri içerisinde yayılımsal bir alan oluşturmaktadırlar. Bunun sonucunda önceki sistemlerin getirilerinde olduğu gibi cumhuriyet sisteminin getirileri de siyaset alanının dışında yer alan diğer alanların da konusu olmuştur.

Politika; tarih, felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlar üzerine güçlü yansımalar oluşturmalarının yanında sanatta ve edebiyatta da kimliğini hissettirir. Edebiyat ve politika hem metodoloji hem de hedef doğrultusunda teknik olarak uzlaşımsal alandan uzak olmalarına rağmen hemen her dönemde iltisaklı bir yapı sergilemişlerdir (Karaca, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sanat/Edebiyat ve Siyasal İktidar 96). Sanatta ve edebiyatta kendine zemin bulan siyaset, diğer alanlara göre daha farklı bir nitelik taşımaktadır. Zira sosyoloji, tarih, psikoloji ve felsefe gibi bilimlerde daha statik ve terminolojik düzeyde etkinlik bulan siyaset, edebi zeminde göreceliğini ve aynı zamanda yayılımcılığını geniş bir skalaya çekmektedir. Özellikle roman türünün tanıdığı olduğu imkânlarla, olayların iç yüzüne girme, arka planda kalan unsurlara erişebilme, insan hayatının her bir noktasına doğrudan etkisini kavrayabilme ve farklı cephelerdeki yansımalarını sezinleyebilme açısından, meydana gelenlere yakından tanıklık edebilmek oldukça kolaylaşmaktadır.

"Edebiyat ile toplum ilişkileri arasında derin/vazgeçilmez bir bağlantının olduğu tezinden hareket eden edebiyat sosyolojisi, toplumsal ilişkilerde kendini kuran hayatı yorumlama irdeleme, değerlendirme çabasına girişmiştir. Hayat ve onun –ekonomi, siyaset, kültür, din vb.- değişik yüzlerini/görüngülerini edebiyat bağlamında analiz eden edebiyat sosyolojisi bir anlamda hayatın sadece yaşanmadığı, aynı zamanda anlatıldığı, yorumlandığı, tartışıldığını, tartışılmaya ve yorumlanmaya hak eden çok temel bir mecra olduğu iddiasına yaslanarak kendince bir bakış geliştirmektedir "(Alver, Hayatın Akışına Tanıklık Bağlamında Edebiyat Sosyolojisi 380).

Roman da bu doğrultuda sahip olduğu geniş kapsayıcılık özelliğiyle, sosyolojinin değindiği bu hususları estetik ve sanatsal düzlemde başarılı bir şekilde harmanlamaktadır. Aynı zamanda diğer bilimler politika kavramı üzerine daha çok fikrî boyut oluştururken ve onun yansımalarından izlekler sunarken, edebiyat ve roman çerçevesinde bu durumun insanlar üzerindeki hissî boyutu da içselleştirilebilmektedir. Böylece hem realist hem de romantik bir tavır çerçevesinde hareket alanı sağlayarak kapsamlı bir bakış açısı geliştirilmesine büyük bir olanak sağlamaktadır.

Sosyal ve politik olaylardan etkilenen insan figürünü güçlü donelerle yansıtmak açısından roman, oldukça temel bir işlev görmektedir. Çünkü yapısında, insan hayatının derinliklerinden izler sunan unsurlar barındırmaktadır. His, hayâl, düşünce gibi soyut kavramların, gündelik hayat içerisinde cereyan eden olaylarla şekillenmiş olduğu yönlerini, estetik ve samimi bir çerçevede gözler önüne sermektedir. Böylece meydana gelen hususların farkına varılmasında ve özümsemesinde önemli bir görevi üstlenmektedir.

“Roman ve siyaset, roman ve tarih, roman ve toplum, roman ve insan” bu doğrultuda paralel bir yapı göstermektedir. Söz konusu unsurlarla yakından ilişki kurma konusunda roman, oldukça kökenli bir geçmişe sahiptir. Tür olarak geniş bir sosyal zemine sahip olması her bir kavramı ve olayı bünyesine katmasına dayanaklı ölçüde olanaklar sağlamıştır. Özellikle “insan” üzerinde doğrudan eğilimde bulunan bir yaklaşım içerisinde olması, kapsamlı yapıya dönüşmesini kolaylaştırmıştır. Zira insan çok kozmopolit bir tür olması sebebiyle fikrî ve hissî olarak büyük bir yayılımsal çerçeveye sahiptir. Onun sahip olmuş olduğu ruh ve fikir dünyası bu doğrultuda sosyal bilimlerden pozitif bilimlere, metafizik ve fantastik âlemlere varıncaya dek zikzaklı bir çizgi çizebilmektedir. Bunun sonucunda da insanla yakın ilişkisi olan roman, söz konusu âlemlerin her birisinin içine girerek oradaki insan varlığını eylemsel, düşünsel ve hissî boyutta gösterebilmektedir. Kendine özgü tekniklerle bütün bu alanları daha da genişletebilen, farklı yönleri evriltebilen gücü de bünyesinde barındırmaktadır. Bu geniş hareket alanı içerisinde olan roman, politik çerçeve içerisinde sıkışan insanı ve toplumu bütün yaşanmışlık boyutlarıyla ortaya koyabilecek güçtedir. Bünyesinde bulunan bu işlev, güçlü yazarlar sayesinde ortak bir kabul görececek derecede izlentiler sunabilmektedir.

Ülke içinde sanatçılık veya yazarlık işlevini üstlenmiş, benimsemiş kişiler, içinde bulundukları toplum yapısını her zaman ilgiyle takip eden bir anlayışa sahip olmuşlardır. Bu çıkış noktasının özelliklerini bünyesinde barındıran sanatçılar/yazarlar da kendi mefkûreleri dâhilinde aksiyon almışlardır. Sanatçı olma refleksiyle hareket ederek, toplumun sorunlarını kendi sorunuymuşçasına dert edinme güdüsü, çeşitli alanlar üzerine yaklaşım sergilemelerini kolaylaştırmıştır. Her sanatçı-yazar ister istemez içinde doğduğu toplumun esiri olmak durumunda kalmıştır. Bu durum onlarda meydana gelen meseleleri özümseme anlayışını geliştirerek, yeni ve çözümçül boyuta taşıma ya da konu üzerine dikkat çekerek farklı bir bakış açısı oluşturma ortamı yaratmıştır. Bunun sonucunda sanatçılar, toplumların dert ortağı olarak içinde yaşadıkları yangının dışı vurmasını sağlayan güçlü bir misyonu kimliklerine taşımışlardır. Böyle bir anlayış üzerinden romanlar kaleme almışlardır. Bu bağlamda

romanlar tarihsel ve sosyal yaşanmışlık karşısında hayatı, geçmiş ve şimdi arasında sorgulayan bir çizgide hareket edilmesine büyük olanaklar sağlamıştır. Romancı, çağının şahidi olarak olaylar ve dönemler içerisinde gezinerek derin bir perspektif ortaya koyar.

“Elbette, toplumun bir bireyi olan sanatçı da –kendine ne denli özgür, bağımsız, sorumsuz görürse görsün- sözü geçen ideolojik donanımın dışında kalamaz. Gerçekliği eserinde yansıtmaya işlemi de onu ideolojiye bağlar. Çünkü yansıtmaya, gerçekliği bilmenin yanı sıra değerlendirme işlemine de dayanır. Değerlendirme ise sanatçının ideolojisiyle ilgilidir. Gerçi sanat çok katlıdır, tek başına ideolojiye indirgenemez; üstelik, sanatçının da ayrı bir kişiliği (kendine özgü bir hayatı, yeteneği, imgelemi, duyarlılığı, öğrenimi, gözlemi, eğilimi vb.) vardır, bu yüzden de gerçekliği kendine göre algılar, yorumlar, biçimlendirir, ama sanatının genel yönü yine de bağlandığı sınıfın ve yaşadığı toplumun ideolojisiyle koşullanmıştır” (Bezirci, Eleştiride ve Edebiyatta Sosyalizme Doğru 106-107).

Bunun sonucunda sanatçı şimdinin ya da geleceğin muhtemel sonuçlarına ışık tutmuş olur. Zira dönemlerin ve olayların arka yüzünü ve yaşanmışlık boyutlarının derinliklerini görebilmek, insan hayatının her hücreğine sızmış olmakla mümkün hâle gelebilmektedir. Bu anlamda yazar ve roman birlikteliği önemli bir misyon üstlenmiş olmaktadır. Böylece iki unsur arasında organik bir bağ oluşur.

Tarih-roman ilişkisi açısından bakıldığında, iki unsur arasında belirli bir doğrusal bağın olduğu görülmektedir.

“Tarih ve Tarihî Roman Tarihsel gerçeklik önce tarihçinin, yani tarihsel olayları kaydeden kişinin yorumuna, değerlendirmesine tabi tutulur. İnsanlar, tarihsel gerçeklikleri, olayları kaydeden tarihçinin yorumlarına göre izlemek durumundadırlar. Yani tarihsel olaylar bir bakıma sübjektif karakterlidir. İlk elde erozyona uğrayan tarih, tarihî roman aşamasında kurgu denilen ikinci bir değişime girer. Roman yazarı, tarihçinin malzemesini alır, muhayyilesinde yoğurarak, bilinmeyenler üzerine bir kurgu oluşturarak, tarih malzemesini yeniden insanların dikkatlerine sunar. Yazar, tarihsel gerçekliğin üzerine, tarihsel olmayan kurguya dayalı insan faktörünü ve onun yine tarihe konu olmayacak çevresini yerleştirerek eserini meydana getirir. Yazar, “tarihsel olmayan insan eylemleri”ni hayal dünyasında canlandırır. İşin insanî boyutunu kendince ortaya çıkarmaya çalışır.” (Çelik, Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler 53)

Tarih ve roman arasındaki paralel ilişki, gerçekliğe ışık tutma ve feraset kazandırabilme açısından belirli bir bütünlüklük gösterir. Fakat yöntemsel olarak farklı metotlar çerçevesinde hareket ederler. Tarihçi belge ve bulgularını kanıtlayıcı nitelikte ortaya koyar. Romanda ise durum farklıdır.

"Prof. Dr. Sadık K. Tural : "Tarih romancısı, vesikanın ortaya koyduğu malzemeyi önce öğrenir; sonra kendisine tesir eden unsurlar arasından seçmeler, ayıklamalar yapar; daha sonra da, edebî yaratmanın sihri ile onlara can verir."(Tural, Tarihî Roman ve Atsız'ın Tarihi Romanları Üzerine Düşünceler 93-130)

Romancı, tarihî olayların çıkış noktasından ve yayılım alanından hareketle, kendi muhayyilesinde teknik bir zemin oluşturur. Böylece tarihi olaylar ve tarihçi, romancının yazma serüvenine bir kıvılcım çakar. Romancı ise olayları kendi süzgecinden geçirerek belirli yöntemler çerçevesinde bunları uygular. Romanın, ele aldığı konuları kanıtlama gibi bir iddiası olmaması geniş ölçüde hareket etmesini oldukça kolaylaştırmaktadır. Böylece romancı ele aldığı unsurları dönüştürme ve yeni bir yaratıma gitme noktasında bir hayli özgürleşmektedir.

"Romancının yapması gereken, belli bir tarihsel olayı karakterlerinin bilincinin içinden vermesidir. Bu önemli. Çünkü tarihsel bir olayın inşa edilmesi demek o romanda bireyin inşa edilmesi demektir. Bireyi ortaya koymadan, birey olduğunu kavramadan, o tarihsel olayı onun bilincinden vermenin olanağı yok. Nasıl görüyoruz o adamı, nasıl bir adam. Önce romancı kendi tiplerini tanımak zorunda. Biz onların dünyaya nasıl baktıklarını bilmeliyiz" (Yavuz, Tarihî Roman Ancak Belli Bir Tasarımdan Yola Çıkılarak Yazılabilir 70)

Tarihsel süreçlerin içerisinde yer alan çağ veya dönemler, gerçekleşen olayları daha dar bir düzlemde ele almak ve üzerinde düşünmek adına belirli kolaylıklar sağlamaktadır. Romancılar da bu imkânlardan faydalanarak çeşitli kurgulamalara gidebilmektedirler. Böylece kavramsal açıdan bu durumun edebiyata bir yansıması olmaktadır. Ve çeşitli tanımlamalar ortaya koyulmaktadır. Bu doğrultuda "çağ romanı", "devir/dönem" romanı, gibi isimlendirmelere gidilmiş olduğu görülmektedir.

Hülya Argunşah bu minvalde romanlar için "devir romanı/çağ romanı" ifadelerinin kullanılabileceğine işaret eder (Tarih ve Roman 59).

Turgut Gögebakan, "çağ romanı" isimlendirmesini ön plana çıkarır. (Tarihsel Roman Üzerine 15).

Bahsi geçen türdeki romanların, toplumsal hayat dinamiklerinde önemli eşik oluşturacak unsurları belirli deliller üzerinden anlatması gerektiğinden bahseden Dilek Çetindaş ise bir başka tanımda bulunmuştur (Türk Edebiyatında Biyografik Anlatı ve Romanlar 97).

Mevcut tanımlardan da anlaşılabilceğine göre, çağ romanı çerçevesinde hareket eden yazarlar eserlerini, ele aldıkları dönemin ön planda olan hususlarından yararlanarak kurgusal bir dünya oluştururlar. Böylece söz konusu dönemin içine girerek çağının şahidi olan bir yaklaşımla sentezleyici ve üretici bakış açılarını estetik bir zemine taşırlar. Belgeler, bulgular veya yaşanmışlıklar üzerinden yeni bir dünya yaratarak çağına ışık tutan ve onun içinde gezinen bir misyonla hareket ederler.

Romanın Tanzimat ile birlikte edebiyat dünyasına girişiyle, doğrudan eğitici bir fonksiyon olarak ele alındığı görülmektedir. Böylece yazarlar, uygulamada veya kendi zihinlerinde olan ideolojileri yayma iştiağıyla hareket ederek romanın bu etkisinden son derece faydalanmışlardır. Tanzimat sonrası dönem ve süreçlerde de bu etki aynı şekilde devam etmiştir. Kendilerini kültürel gelişim boyutunun en üstünde gören yazarlar, içinde bulundukları dönemin mevcut şartlarında temel bir işlev görmek isteyerek önemli bir yönlendiricilik üstlenmişlerdir. Sahip oldukları mefkûreleri bu doğrultuda araçsallaştırmışlardır. Edebiyat ve roman böylece yeni bir kimliğin inşa edilmesinde temel bir rol oynamaya başlamıştır. Yazarlar kaleme aldıklarıyla yeni bir toplumsal hafıza oluşturarak görev dağılımları yapmışlardır.

Bilhassa Milli Mücadele dönemi romanları söz konusu edilen fikir dünyasının oluşmasında yaygın olarak kullanılmıştır. Yazarlar soyut dünyalardan çok somut dünyaların dinamikleri içerisinde hareket etmişlerdir. Ve kurgularını herkes tarafından benimsenebilecek bir çizgide yaratmışlardır.

“Türk romanında düşünce ve özgün bakış 1920’den sonra belirginleşir. Türkiye’de Cumhuriyet’in yönetim şekli olarak benimsenmesinden hemen sonra birçok alanda olduğu gibi edebiyatta da değişiklikler söz konusu olmuş ve toplumun çağdaş, laik ve Batılı bir şekilde yeniden biçimlenmesi yeni rejimin amaçları arasına girmiştir. Resmi ideolojiye bağlı birçok yazar ve şair eserleriyle Cumhuriyet ilkelerinin ve devrimlerinin yerleşmesine hizmet etmişlerdir.” (Çetinkaya 18)

“Resmi ideoloji tarafından desteklenen romanlarda Osmanlı’nın çözülüşü, toplumdaki sorunlar, milli mücadele yılları ve döneminin insan profili işlenmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edip Adivar, Reşat Nuri Güntekin, Refik Halit Karay gibi romancılar egemen ideolojiye bağlı dönemin yazarlarındandır.” (Çetinkaya 18)

Kaleme aldıkları romanlarla, içinde bulundukları dönemin sentezini yapan yazarlar, bunu, egemen mefkûre doğrultusunda dönüştürerek yeni bir inşa sürecine girmiş olurlar.

1950 yılına kadar romanın ana bünyesini Doğu-Batı sorununun iştigal ettiği görülmektedir. Daha sonra toplumun reflekslerini benimseyen bir düsturla hareket eden yazarların artış göstermesiyle birlikte, köy ve köylü meselelerinin yaygın bir şekilde işlenmesi durumu ön plana çıkmaya başlar. Roman konuları evrilen bir nitelik gösterir. (Kaplan, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy 69).

“Cumhuriyet’in ilk yıllarında yazılan belli başlı romanlar egemen ideolojinin güdümüyle üretilirken, 27 Mayıs romanları için bu durum pek geçerli değildir. 27 Mayıs’ı bir “devrim” olarak kurgulayan yazarlar, egemen ideolojiden ziyade daha çok benimsedikleri görüşler doğrultusunda hareket etmişlerdir”. (Çetinkaya 21) Böylece romanlar daha geniş bir yelpaze içerisine yayılmıştır. Romancı ise bakış açısına daha geniş bir düzleme taşıyarak özgürlük alanının genişletmiş olmuştur.

“1960-1980 yılları arasında yayınlanmış romanlarda, 27 Mayıs süreci net çizgilerle işlenir ve kurgulanır. Aynı olayı sağcı ve solcu yazarlar kendince kurgulayıp ideolojileri doğrultusunda öne sürdükleri fikirleri doğrulama çabası içerisindeyken romanların sanatsal yönü üzerinde pek fazla düşünülmez. Böylece yazar romanını bir kitle iletişim haline getirir. Bu dönemde 27 Mayıs’ı anlatan romanlar da siyasi ideolojinin ifade alanı haline gelir” (Çetinkaya 22).

Attilâ İlhan, Vedat Türkali ve Sevinç Çokum bu doğrultuda vermiş oldukları eserlerle sosyal ve siyasal olguları oldukça etkin ve gerçekçi bir düzlemde başarılı şekilde ortaya koymuşlardır. Tarihsel olgular üzerinden hareket ederek, dönemin şahidi olan bir çizgide güçlü izlekler sunmuşlardır. Olaylar üzerine yaşanmışlıklar, insan ve toplum çerçevesinde realist yansımalar, dönemin oluşturduğu hava, roman türünü besleyen güçlü tekniklerle birlikte değerli bir çerçeve oluşturmuştur. İlhan ve Türkali, 27 Mayıs sürecinde daha çok sol görüşün yansımalarını sezdirirken Sevinç Çokum ise sağ görüşün baskın sezdirilerini sunmuştur. Bütün romancılar geniş bir çerçeveden hareket ederek; iktidar, muhalefet, halk, siyasi görüşler ve çeşitli kurum ve kuruluşlar olmak üzere kendi görüşleri çerçevesinde yaklaşımlar ortaya koymuşlardır.

Mevcut dönemin hareket alanına bakıldığında; 1923 ile 1946 arasında çok partili yaşama geçiş için üç denemenin yapılmış olduğu görülmektedir. İlk deneme 1924’te gerçekleşir. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın karşısına Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çıkmıştır. Dönem muhalif bir sesin yaşamasına imkân vermemiştir. Parti altı ay sonra

kapatılmış ve yöneticilerinin bir kısmı hapsedilmiştir. Bir kısmı ise Atatürk'e suikast davalarında idama mahkûm olmuştur. İkinci deneme 1930 yılında Serbest Fırka ile yapılır. Cumhuriyet dünyayı vuran krize yakalandığında henüz yedi yaşındadır. Bu olumsuzlukların nezdinde Atatürk ülkenin refaha ulaşma noktasını çok partili yaşamda görmüştür ve hemen aksiyon almaya karar vermiştir. Atatürk, Fransa'da büyükelçi ve yakın dostu olan Fethi Bey'den parti kurmasını ister. Adını da Serbest Cumhuriyet Fırkası koyar. Lakin bu sefer ne kadar rejim muhalifi varsa Serbest Fırka'da yer almaya başlamıştır. Serbest Fırka şartları zorlamasıyla birlikte Gazi'nin onayıyla 3 ay sonra kapatılmıştır. Bunun neticesinde muhalifler CHP'ye geri dönmüştür. Serbest Fırka da ancak 97 gün yaşayabilmiştir. Üçüncü denemede de 1946 yılında Demokrat Parti gelmiştir. Devamında Türkiye için tek partili rejim bir daha geri dönmek üzere tarih olmuştur. (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 15) Bu bağlamda bakıldığında demokrasiye geçiş sürecinde çeşitli çalkantıların mevcut olduğu açıkça kendisini göstermektedir. Pek çok partinin açılıp kapanmasıyla birlikte son olarak Demokrat Parti'nin etkinlik kazanması sonucunda demokrasi zincirinin ilk halkası net bir şekilde kendisine yer edinmeye başlar. Böylece 27 Mayıs süreci, DP'nin başlattığı demokrasi yolculuğuna sekte uğratan ilk girişim olması hasebiyle cumhuriyet dönemi Türk siyasi tarihinde başat bir kırılma noktası oluşturur. 27 Mayıs 1960 sonrasındaki siyasi süreç, bu önemli kırılma noktası çevresinde şekillenerek her bir dönemi etkileyecek şekilde yayılım alanı meydana getirir. Bu doğrultuda Türk siyaseti geniş ölçekli bir yaşanmışlık ve değişim boyutuna girer.

Bayar DP'nin cumhurbaşkanı adayı olarak seçilir. Meclis başkanlığına Refik Koraltan gelir. Ve ardından verilen oylarla Bayar Türkiye'nin 3. cumhurbaşkanı olmuştur. İlk kez bir sivil şahsiyet cumhuriyetin başına geçer. 7 Ocak 1946'da Türk siyasi tarihinde dönüm noktası olan Demokrat Parti artık muhalefeti teşkil etmeye başlamıştır. (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 76) 27 Mayıs sürecinin yaşanması bu bağlamda da siyasi tarihteki etkinlik açısından büyük bir öneme sahiptir. Zira sivil kimliğe sahip olan şahıslar artık ülke yönetiminde söz sahibi olan niteliktedir. Böylece 27 Mayıs müdahalesi başka bir yönden sivilere ve sivil idareye yapılan bir müdahale olarak da siyasi tarihte kendisine tahattur noktası oluşturur. Siyasette yer alacak yeni sivil kimlikler için de farklı bir deneyim alanı meydana gelir.

DP liderliğinde Kıbrıs sorunu patlak vermiştir. Menderes Türkiye'nin Kıbrıs'ta aktif bir rol almasını isteyerek müzakerelere dâhil olmuştur. Ülkedeki üniversite gençleri "Kıbrıs Türk'tür" diyerek ayaklanma içerisinde bulunmuştur. İstanbul'da azınlık durumunda bulunanların dükkânları talan edilmiştir. 6-7 Eylül'de gerçekleşen bu olaylar ülkede büyük bir sıkıntı yaratır. Meclis bir araya toplanmıştır. Menderes'e karşı

büyük bir cephe alınır. DP gruplarına yolsuzluklarla, sıkıntılarla ve olaylarla ilgili ağır eleştiriler gelmiştir. Grup içinde birçok bakanın istifası istenmiş ve istifalar gerçekleşmiştir. Menderes iki yol ayrımındadır. Ya bırakıp gidecektir ya da mücadeleye devam edecektir. Mücadeleye devam eder. İhraç edilen bakanlarına soruşturma açılmıştır. Partinin kurucularından olan Köprülü partiden istifa etmiş ve Menderes'i ağır bir şekilde eleştirmiştir. Menderes yakın arkadaşlarından olan kabinesini yitirmiş ve kaygılıdır. İktidara karşı kaynayan bir ordu vardır. Bayar ve Korlatan da uçuruma doğru gidildiğini düşünmüştür. Ve böyle giriftâne ortam içerisinde, yalnız kalmış bir Menderes vardır. (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 124-127) Sivil demokrasinin ilerleyişinde büyük ölçekli sıkıntıların ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Zorlu süreçler içerisinde DP ve Menderes kurumsal ve şahsi olarak zedelenmelere uğrar. Bu gibi zorluklar siyasi tarih akışında belirli çatırdamaların meydana gelmeye başladığının habercisidir.

1950'lilerin ortasından sonra o zamana kadar ilmek ilmek örülen demokrasi, yavaş yavaş çözülme sürecine girer. İktidarı alan DP uzlaşıcı düstûrünü sürdürmesine karşın, bu dönemle birlikte yavaş yavaş baskıyı dayatma yaklaşımını ortaya koymaya başlamıştır. Hapse giren gazeteci sayılarında artış olmuştur. Gösteri ve protesto amaçlı yürüyüşlere silahla ateşlemek suretiyle püskürtme yetkisinin de dâhil olduğu bir yasa da çıkarılmıştır. Muhalefetin sesi iyice kısılmıştır. Cumhuriyetçi Millet Partisi başkanı da meclise hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklatılır. Muhalefet iyice kapana sıkışmıştır. (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 133-134) 1957'de Yarbay Faruk Güventürk Milli Savunma Bakanlığı'na giderek kendi iktidarını devirmek için liderlik teklif etmiştir. Bakan, Güventürk'e hak vermiş ama şahsen katılmayı reddederek orduyu kendi haline bırakmıştır. (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 141-142) 27 Mayıs müdahalesini yapanlar da bu gibi hususlardan yola çıkarak hareket etmeyi uygun görmüşlerdir. Mevcut demokrasi ilerleyişinin rayından çıktığını düşünerek, demokrasiyi yeniden inşa etmek adına aksiyon almayı kararlaştırmışlardır. Yani müdahaleyi yapanlar için yola çıkış amacı yine demokrasi kavramı üzerine olmuştur. Böylece 27 Mayıs tarihi siyasetin akışında, demokratik olmayan bir yöntemle demokrasiyi yeniden tahsis etmek adına bir girişim olarak bir başka açıdan politik süreçteki yerini almıştır.

CHP yapmış olduğu kurultayda "İlk Hedefler Beyannamesi" ile yeni rejimin nasıl kurulacağı, ne gibi düzenlemeler yapılacağı hakkında bir planlama ortaya koyarak adeta 27 Mayıs'tan sonra gelecek yönetimin çizelgesini hazırlama içeresindedir. Artık son zamanların ön plana çıkan söylemleri sadece "ihtilal" ve "darağacıdır" (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 150). Artık diyalog üzerinden gidilemeyeceğini

anlayan İnönü, meydanlara çıkmaya başlar. Siyaset sertleşmiştir. Gitmiş olduğu yerlerde İnönü'ye çeşitli saldırılar yapılmıştır. Kayseri'de ise asker adeta İnönü'ye bir komutan gibi davranıyor ve selam duruyordur. Tavırlar iyice netleşmeye başlamıştır. Ordu tarafını açıkça belli ediyor gibidir. İhtilal hazırlığında bulunan ordu örgütleri birçok toplantı yapmış fakat aksiyon konusunda ilerleme kat edememiştir. Çünkü ihtilalin bir başkana ihtiyacı vardır. Bu minvalde bakıldığında ise Cemal Gürsel başkanlığa getirilmeye çalışılmıştır. Ordunun kilit yerlerine atama yapılması sağlanmıştır. (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 160-163) Mevcut hareketlenme cumhuriyet tarihinde artık yavaş yavaş yeni bir deneyimin yaşanacağını habercisi niteliğinde kendisini göstermektedir. Asker ve askeriyeenin etkin ve güçlü bir yapıya sahip olduğu gerçeği bu bağlamda 27 Mayıs süreciyle birlikte ön plana çıkmıştır. Söz konusu durum böylece mevcut dönemde askeri yapının siyaset tarihindeki rolünü de gözler önüne sermiştir. Siyasi tarihteki şekillenme evrelerinde askeri yapı bu şekilde her bir dönem içerisinde partileri ve sivil iradeleri belirli ölçüde gölgede bırakmıştır.

Menderes 25 Mayıs 1960'ta halka konuşma yapmaya gittiği Eskişehir'de bir subay gurubu tarafından protesto edilince durumun vahametini iyice kavramaya başlamıştır. Genelkurmay başkanı Rüşdü Erdelhun ordunun ihtilal girişiminde olmadığını düşünerek iktidara bağlılık mesajını köşke götürürken, ihtilal komiteleri o gün, gece yapılacak darbe operasyonu için son hazırlıklarını yerine getirmeye girişmiştir. 6 yıldır hazırlığı yapılan ihtilal için saatler kalmıştır. Ordu yönetimi iktidara bağlı olduğu için emir komuta zinciri dâhilinde oluşması mümkün değildir. Harekât tabandan gelen bir hareket olarak meydana gelmiş olacaktır. Ve temel taşı harbiyedir. 27 Mayıs 1960 03.00'da darbe başlamış, merkez komutanlıklar aranarak darbe girişiminin başlamış olduğu söylenmiş olası bir direnişin önüne geçilmeye çalışılmış ve merkez komutanlığının da darbeye katılması sağlanarak en büyük engel ortadan kaldırılmıştır. Birçok yer ele geçirilmeye başlanmış, radyodan Türkeş'in hazırladığı bildiri yayınlanmıştır. Sıra Anadolu'ya gelmiştir. Ordu komutanları ihtilali Anadolu'ya taşıyacaklardır. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte DP'liler tutuklanmaya başlanır. Bayar'ın da alınmasıyla artık Ankara tamamen düşmüştür. Menderes'in Kütahya'da bulunduğu askeriye, ihtilalci askerler tarafından kuşatılır. Ve Menderes, Muhsin Batur tarafından tevkif edilir. Cemal Gürsel üç aylığına izne ayrıldığı İzmir'den ihtilal komutanı olarak geri dönmüştür. Artık iktidar tam kadro harp okulundadır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez demokratik bir seçimle gelen bir iktidar askeri darbe ile tam kadro olarak tasfiye edilmiştir. (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 194) Bu durum sonucunda cumhuriyet döneminde ilk kez bir askeri müdahale gerçekleşmiş ve yine halk oyuyla

seçilen bir parti yok edilmiştir. Demokrasiyi deneyimleme girişimi böylece büyük bir sekteye uğramıştır. Ve lke benliğinde hâlâ önemli bir askeri gücün mevcut olduğu ilerleyen süreçlere yansiyacak şekilde bir kabul noktası oluşturmuştur.

Müdahaleden sonraki ilerleyen süreçte yapılması planlanan erken seçime Milli Birlik Komitesi'nden bazıları karşı çıkar. Bunlardan Türkeş "Seçimin yapılması iktidarı doğrudan CHP'ye vermek demek olur bu da darbe yapıldıktan sonra iktidar resmen CHP'ye ordu tarafından teslim edildi intibainı oluşturur" söyleminde bulunmuştur. Bir kısım ise bundan farklı olarak DP'lilerin yargılanmadan seçime girmesini istememiştir. Tutuklananların serbest bırakılması ve parti yönetiminin de İsviçre'ye gönderilmesi gibi bir durum söz konusudur. Fakat ordunun ihtilalinin meşru olabilmesi için devrilen hükümetin suunun saptanması gerekiyordur. Aksi halde ordu gayrimeşru bir girişim içinde bulunarak iktidarı deviren ve bu yüzden suç işleyen bir duruma düşecek ve ceza görmesi gereken kurum olacaktır. Ancak tutuklananların yargılanması ve cazai yaptırımlara uğratılarak hüküm giymesi gerekiyordur. Bu minvalde de ilk gün yargılama olmayacağını söyleyen Grsel kararını değiştirir. DP'ye mahkeme kapısı gözükmüştür. Yassı adada yargılama başlar. MBK'nin bir numaralı yasasının Yassıada tutuklularını en çok ilgilendiren maddesi bir yüksek adalet divanının kurulmasını n görmesidir. Divanın görevi eski iktidarı yargılamaktır. Mahkeme kararlarına itiraz edilemeyecek sadece idam kararlarının infazı MBK onayına bırakılacaktır. DP karşıtları bile onların düşürüldüğü bazı durumlardan mahzun olucu birtakım rahatsızlıklar duymuştur. Bayar intihar etmeye çalışmıştır. Fakat engellenmiştir. Sonrasında Ankara'da asliye hukuk mahkemesi tarafından DP, 5 yıldır kongre yapmıyor argümanıyla kapatılmıştır. 10 yıl iktidarda kalan 15 yıllık bir parti hiç yokmuşçasına gözlerden kaybolmuştur. (Birand, Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu 223-225) Müdahaleden sonra tam olarak istenilen çerçevede gidilememesinin yaratmış olduğu bir ayrışma söz konusudur. Böylece başlangıçtaki olumlu ve coşkun atmosfer daha mütereddit bir hâle bürünmüştür. Alınan kararlar ve ortaya koyulan yaklaşımlar büyük tartışmalar yaratacak mahiyettedir. Birçok değişkenin söz konusu olması ve bütün bunların farklı alanlarda temsiliyet bulması, mevcut müdahaleyi her dönemde tartışılacak ve üzerinde düşünülecek bir boyuta taşıyarak, siyasi tarihteki etkinlik noktasını önemli bir mihenک taşı hâline getirmiştir.

Bu doğrultuda bakıldığında mevcut durum ülke bünyesindeki birçok yetkin kişide çeşitli etkileşimler uyandırmıştır. Demokrat Parti'nin sağ ideoloji çerçevesinde hareket etmesi ve buna uygun eylemlerde bulunması, sol görüşlü yazarları harekete geçirmiş ve bu doğrultuda onların ortaya koyduğu romanlarda eleştirel bir tutumun doğmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda kendisini sıkışmış bir düzlemde gören yazarlar,

mevcut müdahaleye daha çok, olumlu gördükleri noktalardan yaklaşırlar ve bir haklılık payı çizerler.

Yazarların ortaya koyduğu tavır çerçevesinde böylece yapılan müdahaleye karşı belirli bir destek düzlemi oluşturulur. Ve bu durum çeşitli çevrelere varacak derecede bir yayılımsal alan sağlar. Romanlar bağlamında genel olarak sağ görüşlü yazarlar mevcut süreci olumlu bir çizgide ortaya koyarken, sol görüşlü yazarlar olumsuz bir çizgide hareket eder. Mutedil bir çerçevede yaklaşım neredeyse hiçbir romanda söz konusu değildir.

Sağ ve sol görüş çerçevesinde ilerleyen romanlar döngüsünde ideoloji, temel bir husus olarak ön plana çıkar. Böylece romanların bünyesinde de oldukça kesif bir kutuplaşma noktası kendisini gösterir. “Bütün ideolojilerde ötekileştirme vardır. İdeoloji kendi doğası gereği konumunu sağlamlaştırmak ister. Romanda bu yol, karşıt güç oluşturarak ve olabildiğince “öteki” olumsuzlandırarak yapılır. Romanların büyük çoğunluğunda kurgu boyunca “biz”i “olumlama” “öteki”yi “olumsuzlama” çabaları vardır.” (Çetinkaya 20)

“1960-1980 yılları arasında yayınlanmış romanlarda, 27 Mayıs süreci net çizgilerle işlenir ve kurgulanır. Aynı olayı sağcı ve solcu yazarlar kendince kurgulayıp ideolojileri doğrultusunda öne sürdükleri fikirleri doğrulama çabası içerisindeyken romanların sanatsal yönü üzerinde pek fazla düşünülmez. Böylece yazar romanını bir kitle iletişim haline getirir. Bu dönemde 27 Mayıs’ı anlatan romanlar da siyasi ideolojinin ifade alanı haline gelir.” (Çetinkaya 22)

Romancılar mevcut dönemi ve şartları ortaya koymak adına muhayyel bir âlemde oluşturdukları kişilerin yanında, tarihsel gerçekliğe sahip olan kişileri de romanlarının bünyesine katarak görüşlerine daha sağlam bir çerçeve çizerler. Böylece kurgu dünyalarında hayâl ve hakikati belirli ölçüde bir araya getirerek roman türünün olanaklı yapılarından olabildiğince faydalanırlar.

“27 Mayıs Darbesi, 12 Mart ve 12 Eylül Darbelerine göre daha az ilham verir romanlara. Kuşkusuz 27 Mayıs meselesi 12 Mart ve 12 Eylül meselelerine göre farklı bir şekilde yazınsal üretimden geçer ve romanlar arasında ciddi görüş ayrılıkları yaşanır.” “1960 ile 1980 yılları arasında yayınlanmış romanlarda 27 Mayıs daha keskin ve daha belirgindir. Bu döneme ait sol düşünceyle işlenen romanların pusulası “27 Mayıs bir devrim” yönündedir, neredeyse tamamı politik roman türündendir. Sağ/muhafazakâr bir iktidara yapılan anti-demokratik müdahale, özellikle sol fikirleri benimseyen yazarlara önemli malzemeler

sunmuş ve böylelikle hem ideolojilerini pekiştirecekleri bir konu hem de DP iktidarıyla bir hesaplaşma imkânı doğurmuştur.” (Çetinkaya 25)

Bu bağlamda bakıldığında 27 Mayıs sürecini ele alan pek çok romanın olduğu görülmektedir:

Adalet Ağaoğlu: *Ölmeye Yatmak*,

Ahmet Yurdakul: *Yorgun Çanlar*

Alev Alatlı: *İşkenceci, Nuke Türkiye, Valla Kurda Yedirdin Beni, O.K. Musti Türkiye Tamamdır*

Attilâ İlhan: *Kurtlar Sofrası, Bıçağın Ucu, Yaraya Tuz Basmak, Sırtlan Payı*

Ayla Kutlu: *Emir Beyin Kızları*

Ayşe Kulin: *Füreyâ, Gece Sesleri*

Aziz Nesin: *Zübük*

Demirtaş Ceyhun: *Yağmur Sıcağı*

Emine Işınsoy: *Tutsak*

Erol Toy: *Kördüğüm*

Fakir Baykurt: *Yılanların Öcü, Onuncu Köy*

Fikret Arıt: *Muhtar*

Gönül Pultar: *Ellerimden Su İçsinler*

Hamdi Koç: *Çıplak ve Yalnız*

Hasan İzzettin Dinamo: *Musa'nın Gecekondu*

İsa Yılmaz: *Ben Bu Adamı Sevdim*

Kemal Bilbaşar: *Ay Tutulduğu Gece*

Kürşat Başar: *Başucumda Müzik*

Melike İlgün: *Bir Başvekil Sevdim*

Mustafa Necati Sepetçioğlu: *Güneşin Dört Köşesi*

Münevver Ayaşlı: *Pertev Bey'in Torunları*

Necati Cumalı: *Yağmurlarla Topraklar, Acı Tütün*

Nedim Gürsel: *Yüzbaşının Oğlu*

Nesrin Turhan: *İhtilâlin Süvarisi*

Nilüfer Kuyaş: *Yeni Baştan*

Orhan Kemal: *Vukuat Var, Hanımın Çiftliği, Gurbet Kuşları*

Reşat Enis Aygen: *Sarı İt, Yolgeçen Hanı*

Samim Kocagöz: *İzmir'in İçinde, Bir Çift Öküz*

Sevinç Çokum: *Karanlığa Direnen Yıldız*

Suat Derviş: *Aksaray'da Bir Perihan*

Tarık Buğra: *Dönemeçte*

Vedat Türkali: *Güven, Bir Gün Tek Başına*

Yılmaz Karakoyunlu: *Güz Sancısı, Yorgun Mayıs Kırakları*

Bu romanlar çerçevesinde bilhassa Attilâ İlhan'ın *Sırtlan Payı*, Vedat Türkali'nin *Bir Gün Tek Başına* ve Sevinç Çokum'un *Karanlığa Direnen Yıldız* adlı eserlerinden yola çıkılarak, 1960 olaylarına üç farklı bakış temele alınmış ve tez çalışmasına bu üç roman dâhil edilmiştir. 27 Mayıs öncesi ve sonrasının farklı görüşler çevresinde ortaya koyulması ve aynı görüş ve olaylar üzerine değişken yaklaşımların sergilenmesi üzerinde durulmuştur.

Bu romanların dışında 27 Mayıs'la ilgili çeşitli başka çalışmalar da bulunmaktadır. Bu bağlamda; Murat Belge'nin "*27 Mayıs'ın Edebiyatımıza Yansıması*", Zeki Coşkun'un "*27 Mayıs: İlk darbe ve roman*", Gökay Durmuş'un "*1960 - 1980 Dönemi Türk Romanında Tarihsel Algı ve Türk Tarihinin Önemli Aşamaları*", Canan Sevinç'in "*Tanzimat'tan Bugüne Türk Romanında Siyaset*", Ahmet Kekeç'in "*Darbeler ve Romanlar*", Tülin Arseven'in "*İki Roman, İki Bakış Bir Siyasi Olay: Bir Gün Tek Başına ve İzmir'in İçinde Adlı Romanlarda 27 Mayıs İhtilâli*", Mehmet Fetih Yanardağ'ın "*Demokrasinin Kesintiye Uğradığı Dönemlerde: 1960-1980 Arası Türk Romanında Siyasi Yansımalar veya Edebiyat-Siyaset İlişkisi*", Hatice Fırat'ın "*Cumhuriyet Sonrası (1960-1980) Türk Romanlarında Adnan Menderes ve Demokrat Parti*", Ramis Karabulut'un "*Bir Darbe (27 Mayıs 1960) – Bir Roman: Karanlığa Direnen Yıldız*" ve Tuba Dalar'ın "*Sevinç Çokum'un Karanlığa Direnen Yıldız Romanında 27 Mayıs 1960 Darbesi*" ile birlikte Mustafa Karabulut ve Ferhat Çetinkaya'nın "*27 Mayıs Darbesi'ni Anlatan Romanlarda Öğrenci Olayları*" adlı çalışmalar da mevcuttur.

Türk romanında 27 Mayıs'ın nasıl ele alındığına dair lisansüstü çalışması olarak Ferhat Çetinkaya'nın "27 Mayıs Darbesi'nin Türk Romanına Yansıması" adlı bir doktora tezi bulunmaktadır. "Adalet Ağaoğlu Romanına Yansıyan Zamanın İdüşümü" adında Hamide Yazer'e ait bir yüksek lisans tezi mevcuttur. Bunun dışında çeşitli makalelerin ve kitapların kaleme alınmış olduğu görülmektedir.

27 Mayıs ile ilgili kendi çalışmamızı ortaya koyarken yukarıda yer verilen bütün çalışmalar göz önüne alınmıştır. Makale sayısı geniş bir çeşitlilik gösterirken, yapılan tez çalışmalarının düşük sayıda olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Ferhat Çetinkaya'nın doktora tezinden de yararlanarak 27 Mayıs ile ilgili çalışmalar genişletilmeye çalışılmıştır. Çetinkaya, roman sayısını geniş tutarak, yazarların bakış açılarını ve olaylara yaklaşımlarını, çeşitli başlıklandırmalar üzerinden yapmıştır. Kendi çalışmamızda ise roman sayısı dar tutularak, üç farklı görüş olarak yazarların tarihi algılama ve kurgulama yöntemleri karşılaştırılmıştır. Olayları ele alış biçimlerindeki farklılıklar ve benzerlikler noktasından tespitler yapılarak romanlarda anlatılanlar üzerine siyasi, ekonomik, psikolojik, tarihi ve sosyolojik çıkarımlarda bulunulmuştur. Aynı zamanda düşünsel ve kültürel yansımalar da göz önüne alınmıştır. Böylece üç farklı yazar ve romanları üzerinden olaylardaki derinlikli düşünce yapıları ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Ortaya koyulan tez ve makalelerin yanına yeni bir çalışma eklenmeye gayret gösterilmiştir. Özellikle söz konusu dönemle ilgili lisansüstü tez düzeyinde az sayıda olan çalışmalara katkıda bulunulmaya çalışılarak, mevcut bakış açılarına bir yenisi daha eklenmesi bağlamında çaba sarf edilmiştir.

2. 27 MAYIS ÖNCESİ

2.1. Menderes

2.1.1. Bir Gün Tek Başına

27 Mayıs'tan önceki süreçte Menderes'in içinde bulunduğu durum, tutum ve davranışlar farklı ölçeklerde yansımalar oluşturmaktadır. Vedat Türkali'nin *"Bir Gün Tek Başına"* adlı eserinde, bu yansımalar çeşitli şekillerde kendisini gösterir. 27 Mayıs olayı gerçekleşmeden önce Menderes'in, kalkınma konusunda, geçmişle bir kıyaslama yaparak çok üstün bir tavır takınışı, yaşananlar karşısında hesap verme öz güvenine sahip oluşu, muhalefete karşı sert yaptırımlarda bulunma söylemleri ve bilhassa son zamanlarda meydana gelen protesto, boykot gibi olaylara karşı şiddet oranının yüksek olduğu uygulamaların tezahürleri, Türkali tarafından sentezleyici bir şekilde ele alınmıştır.

2.1.1.1. Menderes'in Kendisinde Gördüğü Güç

Zorlu şartların hâkim olduğu süreçte Menderes, kendisini dış ticarete güçlü görmektedir. Bu kalkınmışlığın bazı kişiler tarafından kabullenilemeyerek, yıkıcı yaklaşımlar sergileyeci bir şekilde olumsuzlaştırıldığı, Menderes tarafından vurgulanır. Milletten aldıkları güçle iktidarda oldukları belirtilerek, ihtilâl söylemlerinde bulunanlar eleştirilmektedir. Son zamanlarda İstanbul'da meydana gelen olayların, halkın bütünün düşüncesini yansıtıyormuşçasına lanse ettirilmesine son derece karşı çıkmaktadır. Olaylarda bir araya gelenlerin de özel olarak hazırlanmış, tertip edilmiş bir teşkilat olduğu ifade edilir. İstanbul halkının ise genel olarak meydana gelen olayların, karşısında yer alan bir düşüncede oldukları Başvekil tarafından dile getirilir. Menderes için, olayların içinde yer alanlar bir merkezden idare edilen şahıslardır:

[...]Oturuyorlardı ki radyo Menderes'in konuşmasını vermeye başladı.

Kalkınmadan söz etti. İhracat, ithalatta parlak duruma övgüler düzdü. Tutkulu kötülerin kıskançlıkla bu görülmemiş kalkınmayı yıkmaya çalıştıklarını anlattı. "Milletin hür iradesiyle vazife başında" olduklarını, özgür, dürüst bir seçime hazırlandıklarını belirtti. "Sevgili vatandaşlarım" dedi. "İhtilalden dem vurulmakta, ihtilalin bir hak olduğu felsefesinden bahis açılmakta. Bu bir ihtilal mi sanki... İhtilali kim yapıyor?... Hazırlanmış, tertiplenmiş ve içleri kinle

doldurulmuşların teşkil ettikleri bir zümrecik, mesela İstanbul'umuzun iki milyon nüfusuna nispetle, üç dört gündür, köşe kapmaca oynar gibi, sokaktan sokağa, meydandan meydana kaçışıp dağılan, dağılıp tekrar toplanan, sanki bir gerilla teşkilatı. [...] bu gerilla iskeletinin etrafında bir miktar avare insanlar. Ve bunun karşısında İstanbul'un büyük kitlesi vakar ve metanet içinde, yüzlerinin çizgileri hayret ve nefretle gerilmiş, karşıdan seyirci. Bu mu ihtilal?... Bu İstanbul sokaklarında dolaştırılan bir yapmacık, bir uydurma göstermelik..." [...] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 654-655)

Başvekil'in bu düşünce tavrını benimsemiş olması, farklı olarak yükselen sesleri, "karşıtlık" ve "düşmanlık" olarak algılamasına sebebiyet vermiştir. Bu noktadan hareketle o seslere kulak verip ona göre daha ılımlı tavır almaktan ziyade, halkın çoğunluğunun gücünü kendinde barındırdığını düşünmesiyle, farklı söylemleri dikkate almayarak ve bir anlamda da küçümseyerek eleştiri kabul etmez bir rota benimsemiştir. Mevcut yönetimler belirli bir tahakküm alanı oluşturabilmek adına hareket mekanizmasını millet üzerine kurgulayarak kendisi için meşru bir çizgi oluşturur. Bu çizgiye intisap etmeyenleri söz konusu mekanizmanın dışına çıkararak "aşırılmış" bir çizgide ele alır ve bastırır. (Atiker 80). Olaylar arttıkça ve Başvekilin yaklaşımları aynı, ya da daha baskın oldukça da kutuplaşma, sertleşme ve uzlaşimsal bir noktada buluşamama daha şedit bir hâl almıştır. Siyasi bir kimlik olarak, uzun süreli bir yer edinmişliğin gerçekleştiği noktada, belirli statik kalıplar oluşur. Bu kalıplar dâhilinde yapılan her eylemin, hiçbir şekilde yanlışlık barındırmadığı düşüncesi benimsenir. Zira doğruluğun ölçütü olarak içinde bulunulan yüksek merteye yeterli bir unsur olarak görülmektedir. Güç salma ve yer edinme yoğunluğu arttıkça eleştiri ve yorumlara kulak verme ve tahammül etme oranı da bir o kadar azalır. Bunun sonucunda da karşıt söylemlerde bulunanlar, toplum içindeki düşmanlar olarak addedilerek milli ve manevi kimlik olarak itibarsızlaştırılır. Olumlu bir kimlikle sıfatlandırılabilimleri için iktidarın belirlediği ölçütlerde söylem ve davranış içerisinde bulunulması istenmektedir. Çünkü bunun aksine davranışlar, yönetim cephesi tarafından ülke düşmanlığı olarak isimlendirilir ve buna uygun olarak aksiyon alınarak tek ve hâkim güç oluş sağlamlaştırılır. Karşıt görüşte bulunanlar teşhir edilerek yoğun baskı altına alınmaktadır. Böylece kamuoyu nezdinde de geniş bir güç gösterisi sergilenmiş olunarak, olası karşı çıkışların iktidarı yıldıramayacağı veya lekeleyemeyeceği yaklaşımları ortaya koyulmaktadır.

Menderes uğramış olduğu yoğun eleştirilere karşı, Kırklareli'nde yaptığı bir konuşmada "Hesap vermeye hazırız." gibi söylemlerde bulunur. Çekingen bir tavırda

olmayışını herkese gösterme refleksini benimser. Sarsılmaz bir duruş motifini gözler önüne serme gayretinde bulunur. Bu durum romanda şu şekilde ifade edilir:

“-Okumuşsunuzdur, geçende Adnan Bey’in bir konuşması vardı. Kırklareli’nde olmalı. “Hesap vermeye hazırız.” Diyor. Rahat konuşuyor. Ona göre, bu hesabı almaya kalkışacak güçler yok ülkede...” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 127)

Bu durum Başvekil’in, ülkenin sorgulayıcı mercilerine duyduğu saygıyı ifade etmesi açısından dikkat çekmektedir. Eğer bir adalet işletilecekse, bu düzenden kaçmayacağını işaretini verir. Halka karşı şeffaf olma düşüncesini dile getirmiş olur. Fakat bir yandan da bu hesabı sorabilecek bir kuvvet var olamayacağı düşüncesinden hareketle de öz güvenli bir duruş sergileme modelinin ortaya koyulması mümkündür. Zira Türkali de Menderes’in elinde bulundurduğu gücü bu şekilde ön plana çıkartmaktadır. Ve Başvekil’in tahakküm gücünü sezdirmektedir. Böyle bir ihtimal, Menderes’in zaman içinde bütün yapı ve organları ele geçirdiği yaklaşımıyla olanaklı bir hâle gelebilir. İktidar olarak uzun yıllar görev yapmak, ülke içindeki kurum ve kuruluşlara olan hâkimiyetin artmasında önemli bir etkiye sahiptir. Ve bu durum oldukça suiistimal edilebilir düzeyde kullanılabilmeye açıktır. Zaman geçtikçe daha da güçlendiğini hisseden yönetimler, olası bir olumsuzlukla karşılaşmamak adına ülke içindeki çeşitli yapılarda yavaş yavaş yer edinme teşebbüsünü benimseyebilmektedirler. Bu yapılar askeriyeden, üniversite ve adliyeye varacak derece geniş bir yelpaze içerebilmektedir. Her bir alana gerekli nüfuz edişin gerçekleşmesiyle birlikte, olumsuz bir durumla karşılaşmama rahatlığı içerisine girilir. Bu gibi alanların içerisinde varoluşun vermiş olduğu öz güvenle, insanlara karşı hiçbir kurum ve yapıdan korku ve çekinceye bulunulmadığı ifade edilerek, herhangi bir yanlışlık içerisinde yer alınmadığı yaklaşımı yansıtılmaya çalışılmaktadır. Böylece şeffaf ve legal bir yönetim olunduğu argümanı insanlara benimsetici bir şekilde dayatılır. Çeşitli alanların tahakküm altına alınışıyla tek sesliliğin vermiş olduğu güç kuvvetlendirilmiş olur. Bunun sonucunda Menderes ve yönetiminin hareket alanı genişler. Ortaya koyulacak girişimler böylece sistematik bir düzenle işleyerek, akıllarda soru işareti bırakmayacak meşru bir ilerleyişle ortadan kaldırılmaktadır. Durumun farkında olan insanlar olsa dahi, ahtapot etkinliğinde olan bu kapsayıcılığı gün yüzüne çıkartabilecek bir hüviyet taşımamaktadırlar.

Muhalefetin yapmış olduğu girişimlerden hoşlanmayan Menderes, onlara her türlü zorluğu yaşatabileceğine dair söylemler sergiler. Aleyhine yapılan her şey için katlanılması gereken sonuçların uygulanacağını sezdirir:

“Daha ocakta Menderes, muhalefetin zorbalık yoluna saptığını, dünyayı başlarına yıkacağını söylüyordu.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 440)

Başvekil tarafından muhalif cepheye karşı alınmış olan bu tavır, gücü tamamıyla elinde bulunduruşun ve taraftarı olmayanlara karşı hegemonyatik yaklaşımın bir yansımasıdır. Vedat Türkali, söz konusu hâkimiyetin ne ölçüde şedit bir hâle dönüştüğünü Menderes’i konuşturarak aktarmaktadır. O âna kadar istediği her şeyi elde etmiş bir Başvekil için artık yapılamayacak ve ulaşılamayacak herhangi bir merhale yoktur. Bunun neticesinde yaptırımcı gücü tamamen elinde barındırmasının vermiş olduğu rahatlıkla, her şeyi uygulamaya koyabilecek bir üstyapıda kendisini konumlandırmaktadır ve bu konuma o ân için ulaşarak onu engelleyebilecek hiçbir erk bulunmamaktadır. Yönetimin büyük çoğunlukla kazanılması, ortaya koyulacak eylemlerin derinliğinin boyutunun artmasında güçlü bir olanak sağlamaktadır. Özellikle parlamenter sistem içerisinde büyük bir çoğunluğu barındırmak, birçok unsuru yapılandırmak veya farklı doğrultulara evirtmek açısından oldukça kolaylık veren olanaklar oluşturur. Elde edilen imkânlarla, iktidar dışı unsurları kısıtlayacak ve zor duruma sokacak birçok karar meşrû bir zeminde husûle getirilebilmektedir. Böylece yönetimi gölgeleyebilecek veya yönetimin yaptığı yanlışları gün yüzüne çıkarabilecek unsurlar saf dışı bırakılarak yayılım alanları genişletilebilmektedir. Azınlık durumunda olan muhalefetler için, Menderes ve yönetiminin bu üstünlüğü, demokratik bir zemin hâkim olmasına rağmen orantısız derecede bir ayrıcalık sağlamaktadır. Sistemin vermiş olduğu bu ayrıcalık, yönetimin de yaptığı her şeyi meşrû görmesini sağlayarak, sınırsız kararlar alışı sevk etmektedir. Demokratik döngüdeki bu husustan olumsuz etkilenen muhalefetler de insanlara nüfuz edecek başka kanallar arama mecburiyetine girmektedirler ve oralarda güçlü olmaya çalışmaktadırlar. Aksi takdirde muhalif kimlik olarak yitip gideceklerini düşünmektedirler. İktidarı köşeye sıkıştırabilmek için meclis dışındaki tali yolları denemekten imtina etmezler. Zira orada yeterli güce sahip olmadıklarını görmektedirler. Bu şekilde Menderes ve yönetimiyle muhalefet arasında çatışmacı noktalar etkin bir şekilde kendisini göstermeye başlar. Fakat baskın unsurları elinde bulunduran hükümet bu çatışma zemininde genellikle üstün çıkan taraf olarak konumunu korur.

Meydana gelen öğrenci olayları, gösteriler ve kaotik ortam, Menderes’i daha keskin yaptırımlar uygulamaya sevk etmiştir ve bu doğrultuda sıkıyönetim bildirisi yayınlanmıştır. Bu bildiriyle her türlü aykırı davranışlar, ateş açılarak müdahale etme yetkisiyle engellenmeye çalışılır. Ateş emrinin doğrudan Başvekil tarafından verildiği ifade edilir:

-İşçi kardeşleriniz ha?... Bir Mayıs İşçi Bayramı demek bugün? Tek bu sözler için, Bir Mayıs İşçi Bayramıdır, sözü için yapmadıkları işkence kalmadı namuslu bir sürü insana yıllarca... Aşağılık, rezil herifler!... Kıçı sıkışmış belli ki... Demek ki Bir Mayıs İşçi Bayramı bugün?... Refah ve saadetine yardımcımış... Namussuz... [. . .] tertiplerin tam böyle bir zamana, hele Bir Mayıs İşçi Bayramı'na rastlanmasındaki art niyetten söz etti Menderes. O gün yayınlanan sıkıyönetim bildirisini de gözdağı olarak öne sürüp bitirdi. 15 numaralı sıkıyönetim bildirisi, alkışlama, bayrak verme gibi kışkırtıcı eylemler de içinde olmak üzere her türden gösterilere, göstericilere ateş açılacağını kesinlikle duyuruyordu. [...] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 656)

Olayların bu raddeye gelmesi bir siyasi lider için her zaman en zorlayıcı koşullardan biri olmuştur. Zira toplu bir karşıtlığa karşı boyun eğmek veya geri adım atmak liderler için büyük bir statü ve itibar kaybı görülerek güçlü kimliklerini gölgelemektedir. Türkali, bu doğrultuda Başvekil'in elinde bulundurduğu güçleri yıpratıcı bir şekilde kullanmasını eleştirir. Yaptığı konuşmaları radyo vasıtasıyla aktarır. Menderes'in de on yıldır güçlü bir iktidar oluşu, bu gibi kıvılcımlanma yaratabilecek olaylarda, güç zedelenmesini ortadan kaldırmak için son derece sert uygulamalarla baş edebileceği bir etken olarak belirir. Liderler genellikle bu tavırlarından vazgeçmezler. Aksi takdirde siyasi bir kimlik ve güç olarak, yitip gideceklerini düşünürler. Yönetime karşı eleştiriler ortaya konulduğunda soyut ve somut olmak üzere iki unsur üzerinden karşılık verilmeye çalışılmaktadır. Soyut yaklaşım olarak söylem boyutunda ikazlar yapılarak bir ikna mekanizması oluşturma gayretinde bulunulur. Söylem tarzıyla karşılık verme, genellikle küçük çaplı eleştirilere ve karşı çıkışlara karşı yapılan bir uygulamadır. Böylece bu küçük etkileşim yıldırıcı ve güçlü söylemlerle bertaraf edilmeye çalışılır. Fakat söylem boyutunun yeterli olmadığı ve olamayacağının düşünüldüğü durumlarda, ikincil bir unsur olarak somut tepkimeye başvurulmaktadır. Bunda ise fiziksel unsurlar ön plana çıkarılarak verilen tepki ve eleştirilere karşı, korku psikolojisi dayatılıp bir söndürme gayreti ortaya koyulur. Yönetim, ancak ve ancak hayat alanlarının baskı altına alınmasıyla bu büyük çıkışları iğdiş edebileceğini düşünmektedir. Bu doğrultuda aksiyonlar alırken soyuttan somuta doğru ilerleyici bir çizgiyi takip etme konusunda çeşitli teamülleri benimsemiştir. Özellikle büyük olaylarda ve eylemlerde asker, polis, silah, süngü gibi unsurlarla net bir karşılık vermemek, iktidarı kendi içinde büyük bir güç kaybına uğranıldığı yönünde düşüncelere sevk etmektedir. Bunun önüne geçebilmek maksadıyla daha şedit yaklaşımların ortaya koyulmasından imtina edilmemektedir. Bu somut unsurlar üzerinden karşı cephe tamamen içine kapanan bir döngüye sokulmaya

çalışılmaktadır. İktidarın demir bir yumruğa sahip olduğu gözler önüne serilerek güç gösterisi etkinliği artırılıp, insanların da buna uyması gerektiği çağrışımı sezdirilmektedir.

2.1.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Menderes'in 27 Mayıs öncesindeki durumu, Sevinç Çokum'un "*Karanlığa Direnen Yıldız*" adlı eserinde ise yine geniş yelpazeli bir kapsayışla çeşitli izlentiler ortaya koymaktadır. Bu izlentiler; lehte ve aleyhte darbe girişimlerine karşı Başvekil'in ortaya koyduğu tavır, Menderes'in askere karşı rehavet içinde oluşu, yapılan kalkınma girişimlerine övgüler, iktidara ilk gelişle, son zamanlardaki tutumları arasındaki farklılıklar ve bunun halka yansıyışı açısından dikkat çekici bir şekilde ön plan çıkar. Bununla birlikte geçmişteki yönetimlere karşı çok üstün bir görünüşü benimseyiş, almış olduğu kararlarla bilhassa din alanında yaptığı uygulamalar ve arka arkaya gelen başarıların yaratmış olduğu üstünlük hegemonyası, farklı perspektifleri barındıran bir yapıyı teşkil etmektedir.

2.1.2.1. Menderes'in Geniş Etki Alanı

27 Mayıs olayı henüz zuhur etmeden önce, siyasi arenada ve halk düzleminde darbe girişimi olacağına dair çeşitli yaklaşımların ve fikir ayrılıklarının olduğu görülmektedir. Bu ikircikli düşünce yapısı içinde Menderes'in, milletin nabzını yoklamak amacıyla bir yurt gezisi tertip etmesi söz konusu olur. Özellikle Ege'de halk tarafından Menderes'e ithafen gösterilen sevgi ve coşkunluk, dönemin Başvekil'ini, oluşturulan "darbe girişimi" söylemlerine karşın ümitvâr kılmıştır:

Neyse ki bayi önünde toplanan totocu grupların konuşmaları olanı biteni özetlemekteydi. [. .] O konuşmalardan Bey'in milletin nabzını yoklamak üzere yurt gezisine çıktığını, Ege'de coşkunlukla, sevgi gösterileriyle karşılandığını, vatandaşların bağlılık telgrafları ve mektupları yolladıklarını öğreniyordu. [. .] Totocular arasında, bakkallarda "Çeşit" Kırtasiye'de kâğıtların tükendiğini, neredeyse karaborsa mektup kâğıdı satılacağını söyleyenler bile vardı. (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 103)

Menderes, Başvekil olma serüveninde üçüncü dönemini yaşıyor vaziyettedir. Henüz Başvekil olarak seçildiği ilk dönemde dahi çeşitli "darbe" söylemlerinin muhatabı olduğu görülür. Fakat gelmiş olduğu üçüncü Başvekillik dönemine kadar böyle bir eylemle karşılaşmamıştır. Bu son döneminde de her ne kadar söylemsel boyutta "darbe, ihtilal" gibi ifadeler muhtelif olarak kullanılsa da Menderes, deneyimli bir Başvekil olma hissiyatı noktasından hareket etmiş ve karşıt bir askeri eylemin

meydana gelebileceğini öncelikli bir ihtimal olarak görmemiştir. Çokum bu doğrultuda Menderes'i herhangi bir ihtilal düşüncesinden uzak atmosferde göstererek, haklı olan bir figür olarak yansıtmıştır. Zira Başvekil bu tip söylem ve düşüncelere sebebiyet verecek eylemlerde bulunmayan yönüyle gösterilmek istenmiştir. Meydanlarda halk ile buluşması, onlardan olumlu dönütler alması, aleyhine karşı yapılan gösteriler olmasına rağmen, onu hep olumlu bir perspektife yöneltir. Son seçimden de -oyları önceki seçime göre daha düşük olsa da- galip çıkması, Menderes'in kendini güçlü ve etkin bir figür olarak görmesini perçinleştirir. Zira Menderes, halkın tutumunun daima bütün unsurların üzerinde olacağı düşüncesindedir. Fakat iktidara karşı yapılan müdahaleler her zaman halk süzgecinden geçen bir işleyiş mekanizmasıyla harekete geçemeyebilirler. Kendi çekirdek yapılanmasıyla nüfuz alanını oluşturarak meydana gelebilirler ve halk unsuru da bu yapının tamamen dışında kalabilir. Menderes'in, cumhuriyet yönetimi içerisinde herhangi bir askeri müdahale girişimi görmemesi ve demokrasi düzeninin yeni yeni olduğu bir düzlemde bunu yıkacak teşebbüslerin ortaya koyulmayacağını düşünmesi, olası bir askeri müdahale girişimini göz önüne almasını engellemiştir. Askeri yapıdaki çeşitli hareketlenmeler bu sebeple Başvekil'in gözünde üzerinde durulması gereken hususlar olarak ön plana çıkmamıştır. Zira halkla bir araya gelişinin, ona mutluluk veren bir sarhoşluk yaratmasıyla birlikte, kendi yönetimi için oluşabilecek bütün olumsuz unsurlar göz ardı edilmiştir. Destekçileri, Menderes için karşı konulamaz bir referans noktası oluşturmuştur ve Menderes onların hissettirdiklerinin gölgesi altında kusursuz bir dokunulmazlığa sahip olduğunu düşünmüştür. Çokum bu minvalde yansıtımlarla Menderes'in sahip olduğu gücü pekiştirmiştir.

Çalkantılı süreçlerin yaşandığı 27 Mayıs arifesinde çeşitli gösteriler ve eylemler yaşanmıştır. Menderes ise bu meydana gelen durumları, özel olarak tertiplenen ve arkasında parti muttasıpları barındıran bir yapının ürünü olarak ele alır. Örfi idarenin ilanını açıklar. Olayların önünü kesmek isteyerek aktif bir rol üstlenir:

O gün apartmandan apartmana, ücra köşelerin güneş değmemiş taşlıklarına, ahşap cumbalara kadar iri düğmeli radyolardan yayılan, gergin spikerlerin aceleci ses tonuyla okudukları örfi idarenin ilanı haberi idi. Sonra da Başvekilin tertipçilerin ağır ve vahim suikastlerinden söz eden bir konuşması yayınlanmıştı. Boğuk, madensi bir sestir bu. Memleketin masum evlatlarının tertipçilerin kurbanı olduklarından söz ediyordu. Tabii bu gençlerin arkasında parti muttasıpları vardı. İşte bu bedbahtlar er geç başlarını şaşmaz nizamın kayalarına çarpacaklardı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 91-92)

Halkın genel desteğini ve bunun uzantısı olarak sahip olduğunu hissettiği, “gücü kendinde toplama” benimseyişi, Başvekil’in, aleyhine olan olay/durumlarda çok kat’i bir şekilde uygulamalar ortaya koymasında elini güçlü tutan bir motif olmuştur. Sevinç Çokum böylece Menderes’i “düşmanlık” yapılan bir figür olarak ön plana çıkararak olumlar ve radyoyu da faydalı bir vasıta olarak kullanır. Bu gibi kararlarla ve yaklaşımlarla Menderes, kendi tabanını güçlü tutarken, muhalif rolde olanları ise mesafeyi arttırıcı şekilde ılıman iklimden uzaklaştırmış olur. Özellikle son dönemindeki tavırları bu minvaldedir. Zira son dönemlerindeki eylem, boykot ve gösteriler yoğunluk kazanan bir ivmede meydana gelmeye başlamıştır. Bu sebeple Menderes müvehhham bir haletiruhiyeyi yavaş yavaş yaşadığını hissetmiştir. Uzun süredir elinde tutmuş olduğu dizginler elinden kaçacak gibidir. Çünkü iktidarda olduğu süreç boyunca, son zamanlarda yaşadığı kadar büyük bir baskıyı hiçbir zaman hissetmemiştir. Olayların bu noktaya gelmesi ister istemez müteredit bir hâl doğurmuştur. Hangi alanda olursa olsun uzun süredir sahip olunan bir gücün kaybedileceği düşünüldüğünde, onu bırakmamak için canhıraş bir mücadele verilir. Özellikle itibar ve kapsam alanı geniş olan mevkilerde böylesine bir kayba uğrama ihtimali daha büyük bir mücadelenin ortaya koyulmasını icbar etmektedir. Bu direniş ortaya koyulurken düşünceden çok eylem hâlinde oluş ön plana çıkmaktadır. Sevinç Çokum da bu eylemleri haklılık perspektifi üzerinden sergilemektedir. Zira panik hâlinin husule ermeye başladığı durumlarda düşünsel boyut arka plana geçerek eylemsel boyut kendisini baskın hâle getirir. Menderes de bu doğrultuda elinde bulunan bütün maddi imkânlar dâhilinde ona karşıt olan unsurları sündürmeye çalışır ve hâkim olduğu alanı koruma gayretinde bulunur. Fakat eylemsel tepkiler ancak ve ancak kısa süreli bir rahatlama alanı oluşturabilmektedir bu sebeple kalıcı olamamaktadırlar. Bunun sonucunda da ortaya çıkan tablo Menderes için yanıltıcı bir nitelik taşımaktadır. Çünkü yapılan baskıcı müdahaleler ve kısıtlamalarla insanlar maddi olarak bir an için sündürülmüş olsa da, manevi olarak daha büyük bir güçlenme ve doğru yolda olduğunu hissetme açısından olumlu yönde tetiklenmektedirler. Bunun sonucunda Menderes ortaya koyduğu tavırlarla kendisi lehine kalıcı bir çözümleme sağlayabilmekten oldukça uzaklaşmış bir hâle gelmiştir.

2.1.2.2. Menderes’in Rehâvetli Hâli

İhtilalden bir gün önce Başvekil’in Eskişehir’deki ordu evine bir ziyarette bulunduğu görülmektedir. Menderes’e karşı büyük bir ilgi söz konusudur. Başvekil, yapılan uyarılara rağmen asker tarafından hâlâ itibar gördüğünü ifade ederek olumsuz düşüncelere zihnini kapar. Ona göre, bulunduğu noktaya zarar verebilecek hiçbir unsur bulunmamaktadır:

Dr. Ayhan Bey, mesleği icabı ruhlarını okuyan gözleriyle onların iç dünyalarının kıyısında durup birkaç fotoğraf çekmişti. Sonra makinesini siyah çantasına yerleştirirken,

“Biliyor musunuz, ihtilalin olacağını ilk Peyami Bey’den duydum,” demişti. “Anlatın Allah aşkınıza...”

Romancının gülümseyişi o günün burukluğu ile birleşmişti, ölçülü zarif tavırlarıyla ihtilalin ayak seslerini işittiği o geceyi anlatmıştı. İhtilalden bir gün önce Eskişehir’de orduvindeki ziyarette Başvekil ile birlikteymiş. O gece bir hava albayı elinde mikrofon Başvekil ile methiyeler yağıdırmaktaymış. Hani neredeyse elini öpecekmış... Yemek bittikten sonra Peyami Bey Başvekil ile birlikte salondan ayrılmış. Başvekil odasına çıkarken üstat arkasından seslenmiş:

“Sayın Başvekilim, burnuma kötü kokular geliyor!”

“Başvekil dönüp, sakın, kendinden emin görüntüsünü hiç bozmadan, şu cevabı vermiş:

“Peyami Bey siz de çok müvehhamsınız. Görmediniz mi bunlar beni nasıl seviyorlar.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 148)

Sevinç Çokum, Başvekil’i hiçbir şekilde evhamlı şekilde göstermemesiyle herhangi bir yanlışlık içerisinde bulunmadığını sezdirmektedir. Ve buna uygun olarak rahat tavırlarıyla ve söylemleriyle lanse ettirmektedir. Ordunun, Menderes’e karşı ürkütücü bir tavır ortaya koymaması ve mutedil davranması, Başvekil’in o mütereddit hâlden, güvende olduğunu hissediş hâline sevk olunmasında önemli bir rol oynamıştır. Askerin bu tavrının yanında, Menderes’in de özünde, “asker” ve “askeriye” kavramlarını kutsal görüşü, onlara “mehmetçik” şefkatiyle yaklaşımı kendi zihninde “askeri müdahale” gibi oluşabilecek olumsuz senaryolar çizmesine ket vuran hususlar olmuştur. Askeriye tarafından her şey normal akışında seyrediyormuşçasına bir tavır ortaya koyulması, müdahalenin başarıya ulaşması hususunda önemli bir misyon taşımaktadır. Çünkü iç bünyede gerçekleştirilen hareketlerin gün yüzüne çıkması, hareketin içinde bulunanları büyük bir sıkıntıya sokabilecek niteliktedir. Böylesi bir durumdan net olarak şüphelenilmesiyle birlikte askeriye üzerine girişimlerde bulunularak bu kişilerin deşifre edilebilmeleri hususu söz konusudur. Bunun sonucunda da gerek askeri gerek kişisel olarak büyük bir intiba kaybı kendisini gösterebilecektir. Ve bu şahıslar vatan hainliğine varan suçlamalarla yargılanabilecek duruma gelebileceklerdir. Aynı zamanda halk nezdinde de asker ve askeriye karşı

onulmaz güvensizlikler doğabilecektir. Bu gibi sebeplerle, müdahaleyi yapacak olanlar, iktidarla sağlam bir uyum içerisinde olduğuna dair intibainın asla bozulmasını istemezler. Kendilerini iktidara yakın bir çizgide gösterme konusunda önemli bir gayret içerisinde bulunurlar. Menderes de bu yaklaşımı oldukça olumlu görmektedir. Asker ve askeriye ile iletişiminin iyi olması onun için gücüne güç katan bir unsurdur. Bunun sonucunda kendisini iktidar olarak güvence altında hisseder ve sarsılmaz bir çerçevede görür. Çokum da Menderes'i bu haletiruhiyesiyle ele alır. Fakat askeriye'nin dinamiklerinin sert oluşu ve Menderes'in bu yapıya hemen hemen koşulsuz itimadı bütün yaşanacaklara olanaklı bir zemin sağlamıştır. Menderes'in burada güçlü bir ferasete sahip olamayışı veya bu ferasete erişmesinde karşısına çıkan engeller kendisi için vahim bir netice doğurmuştur. Ve bunun telafi edilebilmesi pek mümkün gözükmemektedir.

2.1.2.3. Menderes'in Yaptığı Geliştirme Girişimleri

Menderes iktidara gelmesiyle birlikte Anadolu'yu kalkındırma teşebbüslerine girer. Köyün ve toprağın çehresini değiştirir. Aynı zamanda fabrikalaşma, tarım ve sanayideki atılımlarla birlikte önemli bir teveccüh görmüştür. Üretimde kayda değer bir ivme yakalamıştır. Kendini her geçen gün daha güçlü hissetmeye başlamıştır:

"Kabuğunuzun dışına çıkın da Anadolu'ya bir gidin. Başvekilin eserini, yeni Anadolu'yu görün. Köyün, toprağın, insanın değişen çehresini, toprakta ışıldayan tebessümü görün. Fabrikaların tüten bacalarını, tarımda ve sanayideki atılımları görün. Ne yaptı Paşanız? Kibrinden, azametinden dağ gibi duran tüccarın karşısına köylüyü bey gibi dikebildi mi? Gidin görün yeni Anadolu'yu! Saban tutsaklığından azat edilen köylünün traktörün sırtındaki mutluluğunu görün! Ama hayır! Gözleriniz bantla kapanmış. Sizden olmayanın başarısını asla göremeyeceksiniz." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 30-31)

Başvekilin özellikle ilk döneminde yapmış olduğu bu girişimler, halkla arasında, uzun süredir beklenen bir bağ kurulmasına vesile olur. Milletin refah ve mutluluk düzeyi daha üst bir seviyeye gelmiştir. Zira İkinci Dünya Savaşı gibi büyük bir savaşın yaratmış olduğu yoksulluk ortamı, halkı çaresizliğe ve umutsuzluğa sürüklemiştir. O süreç içerisinde zorlu şartlarda hayata direnen insanlar, geçim derdi ve olanaksızlıklar nedeniyle refaktan uzak ve umutsuzluğun hâkim olduğu, mutsuz bir tavır hâlinindedir. Zorluklarla boğuşan bu insanlar için Başvekil'in teşebbüsleri çok muteber ve umut verici görülerek bir samimi hava yakalanmasını sağlar. Menderes'in güçlü, çalışkan ve azimli bir profil olarak algılanmasında kilometre taşı görevi görür. Menderes de görmüş olduğu bu ilgi karşısında kendisini çok daha güç hissetmeye başlar.

DP'nin yönetimi ele almasıyla birlikte ülke ekonomisinde önemli bir gelişim sürecine girilir. Bu etki bilhassa iktidardaki ilk seçim dönemine kadar devam eder. Söz konusu olumlu seviyeye gelinmesinde bilhassa Amerika'nın yardımı olduğuna dikkat çekilir. Menderes'in tarım ve sanayide güçlü bir atılıma gitmesi ve bunu ülke içindeki dinamikler çerçevesinde gerçekleştirmesi, benimsediği ekonomik planlama dâhilinde vuku bulmuştur. (Yalçın, Türkiye Cumhuriyeti Cilt 2 331).

Ekonomik açıdan darboğazda oluş insanları tek çıkış noktası olarak gördükleri devlete karşı daha muhtaç bir hâle götürmektedir. Zira devlet ve yönetimdekiler ortaya koyacakları politikalarla insanların maddi yönünü düzene sokacak ve geliştirebilecek tek erktir. Menderes'in iktidara geldiği süreçte halkın da uzun süredir bir refah düzeyine erişme isteyişinde oluşu, politikaların o yöne evrilmesinde önemli bir etki oluşturmıştır. Böylece Menderes, Sevinç Çokum tarafından güçlü ve haklı bir lider olarak ön plana çıkarılmıştır. Başvekil'in kalkınma girişimleri bu doğrultuda insanların güvenini ve sevgisini kazanma bakımından büyük bir kolaylık sağlamıştır. Çünkü temel geçimin sağlanmasında başat rol oynayan ekonomi, halk düzleminde iktidarlara ve yönetimleri değerlendirme ve onlara karşı olumlu bakış açısı oluşturmalarında mihenk taşı görevindedir. İktidarın manevi yönden seçmeni yakalayacak yaklaşımlarının yanında, maddi olarak da ortaya koyacağı eylemler, hitap etmiş olduğu kitleyi genişletmesi açısından son derece önemli olarak gösterilmektedir. Ve bu iki hususun dengeli bir şekilde yapılmasıyla yönetimde uzun süreli kalış planları yapılmaktadır. Menderes de daha iktidara gelmeden önceki girişimleriyle dahi tarım ve sanayi alanındaki yaklaşımlarıyla bu husus üzerindeki etkinliğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda yapmış olduğu girişimler takdir görmüştür. En sonunda yapılan seçimlerle iktidara gelmesi ve kalkınma girişimlerinin artmasından sonra tekrardan yapılan seçimlerde yine yüksek oy oranlarıyla teveccüh görmesi, izlemiş olduğu politikaların insanlar nezdinde olumlu bir karşılık verdiğinin göstergesidir.

Menderes on yıllık iktidarlık sürecinin, özellikle sonlarında, sürekli olarak geçmişle kendi dönemini mukayese eden söylemlerle harekete ederek bir üstün olma portföyü oluşturur. Uzun süredir Türkiye'de yapılamayan şeyleri, on yıl içerisinde ortaya koyarak haklı bir takdir gördüklerini ifade eder. Son zamanlarda vuku bulan olayları da bu yüzden halk iradesini zedeleyen kıvılcımlanmalar olarak ele alır. Bunlarla mücadele etme yaklaşımını öncül bir hedef olarak benimser:

Yeniden Başvekilin sesi sokaklara yansıyor; "Türkiye bugün asırlarca yapılamayanların on sene içinde nasıl yapıldığını, memleketin bir baştan öbür başa sayısız eserlerle nasıl donandığını görmektedir, on sene evveli ile bugünü

vatandaşlar kıyaslayabilmekte ve hükümlerini vermiş bulunmaktadır.” Böyle söylüyordu Başvekil. Ayak patırtısı millet iradesinin üstüne çıkmamalıydı. Ama işte yalan dolanla, şu kadar adam öldü uydurmaları ile ortalığı telaşa vermekteydiler. Bu tertip bugün meydana çıkmış, kavuklar devrilmişti. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 92)

Başvekilin burada, özellikle siyasette statik bir eleştiri hâline gelmiş “geçmiş üzerinden yaftalama” yaklaşımını ortaya koyuşu barizdir. Politik olguların gelişimsel süreçlerinde genellikle yeni irade, önceki iradenin eksiklikleri ve yanlışlıkları üzerinden siyasi bir ilerleyiş noktası türetir. Kendi tabanını bu söylemler üzerinden güçlü tutarak sağlamlığını pekiştirme gayretinde bulunur. Ortaya koymuş olduğu yenilikleri böyle bir yaklaşım üzerinden yüceltme refleksine dönüştürür. Bu reflekslere karşı yapılan sataşmalar da ortalığı telaşa veren yaklaşımlar olarak algılanır. Menderes bunun gibi hareketleri halkın iradesini sündüren girişimler şeklinde kavrayarak, o kişileri, karışıklık yaptığı geçmişin figüranları durumunda olan piyonlar gibi ele alır. Ötekileştirici bir çizgi çizer. Bu hesaplamanın kazananını kendisi ve taraftarları olarak addeder. Sevinç Çokum Menderes’i bu unsurlarıyla göstererek, haksızlığa uğramış bir lider olarak ele alır. Ortaya koymuş olduğu davranışları da bu doğrultuda olumlayıcı şekilde işler. Siyaset sahnesinde yer edinebilmek veya edinilmiş olan yeri güçlü bir şekilde koruyabilmek için, bir tarafta görülen eksiklik veya yanlış sürekli gündeme getirilerek güvenilirlik düzeyi en alt seviyeye çekilmek istenir. Böylece o siyasi grubun olası bir güç kazanma girişimi sınırlandırılmış olmaktadır. Bu durumdan nemalanan diğer siyasi unsurlar ise olayları sürekli gündemde tutmanın yanında, egzajere edici bir boyut da kazandırarak insanlar nezdinde büyük bir önyargı refleksinin oluşmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Menderes de kendi yaptığı yeniliklerin eski döneme her alanda galebe geldiğini yansıtarak, o dönemde yapılmış iyi ve olumlu şeyler olsa dahi onları gölgede bırakacak bir tavırla hareket eder. Zira siyasi kutuplaşmalarda bir taraf ya aktır ya da kara. Bu sebeple bir taraf olumlu ve iyi şeyler yapsa dahi asla bunlar üzerinde durulmayarak olumsuz yönlerine atıflar yapılarak bir nitelendirmeye ve isimlendirmeye gidilmez söz konusudur. Siyasi unsurlar kendi çerçevelerinden bakarken de eksik ve aksak yönlerini asla görmeyerek her zaman pembe bir tablo çizme girişiminde bulunurlar. Bunların sonucunda da güçlü bir eleştiri zemini ve hatalardan ders çıkararak gelişim sağlama boyutu oldukça vasıfsız bir döngü içerisine sıkışarak siyasi dinamiklerin zedelenmesine büyük ölçüde zarar vermektedir.

2.1.2.4. Menderes'in Dini Faaliyetleri

Dini çevrelerle oldukça hemhâl olan Menderes, bu durumu irtica veya geri kalmışlık olarak değerlendirenler gözünde, kızılan bir figür hâline dönüşmektedir. Bu gibi tavırlarla "bir düzen değişikliğine mi gidiliyor" tartışması bazı çevrelerde yankılanır. Kökten değiştirici bir inkılap serüvenine girildiği de düşünülür. Geçmişle şimdi arasındaki bağ, Menderes'in ortaya koyduğu eylemlerde ikilem yaşatan bir muhakeme noktası oluşturur:

[. . .]Başvekilin Eyüp Sultan Hazretlerine, Mevlâna'ya kapılanması, hele hele bir süre önce İstanbul'da Said-i Nursî ile dolanması, dini irtica veya geri kalmışlık gibi görenleri fena halde kızdırıyordu. Bunlar geldi, ortalığın havası değişti. Radyolardan Kur'an sesi işitildi. Bu bir inkılap değil de neydi?" (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 122)

Cumhuriyetin temel dinamiklerinin yakın zamanda oluşturulduğunun ve yeni yeni yerine oturtulduğunun düşünüldüğü bir dönemde, Başvekil'in bu tavırları bazı kesimlerce radikal hareketler olarak algılanmaktadır. Sevinç Çokum da bu duruma bazı roman kişileri üzerinden yaklaşımda bulunur. Cumhuriyet yönetim sisteminin temel yapı taşlarından biri olan laiklik böylece, hırpalanan bir perspektifte görünmeye başlar. Menderes'e karşı farklı ve karşıt bir bakış açısının oluşmasında bu gibi hususlar tetikleyici olmuştur. Oldukça hassas bir noktada yer alan "laiklik" ve "din" kavramları bu sebeple bazı bünyelerde mütereddit bir hâl ortaya koyar. Büyük zahmetlerle kurulan cumhuriyetin dinamiklerinin yaşamasını ve yeşermesini isteyen zihniyet açısından, Başvekil'in bu eylemleri, ona karşı belirli bir cephe alışın zeminini hazırlamıştır. Cumhuriyete geçişle birlikte eski değerlerle yeni olarak kabul edilen değerler arasında tezat durumlar kendisini göstermeye başlar. Zira sistemin bünyesinde bulunan ve geçmiş dönemde tam olarak bir hayat alanına sahip olmayan yeni kavramlar, insanları bocalatır bir duruma getirir. Laiklik ilkesi ve kavramı da bu doğrultuda hayat dinamiklerinde oldukça baskın bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Önceki dönemlerde dinin, yönetimin aldığı aksiyonlarda önemli ve yönlendirici bir unsur olması, cumhuriyetle birlikte önemini kaybetmiştir. Dinin ve yönetimin aksiyon alanları tamamen birbirinden ayrılmıştır. Ve farklı kulvarlar olarak etkinliklerini sürdürmeye başlamışlardır. Fakat geçmişin ve cumhuriyetin hayat boyutları içerisinde yer almış insanların durumu özümseyebilmesi pek kolay olmamıştır. Zira çok uzun süreli edinilmiş olan bu alışkanlık, yeni sistemin yenilikçi girişimlerinde ister istemez arafta kalınan durumlar yaratmaktadır. Bunun sonucunda iki taraftan birine ağırlık verenler gericilikle veya dinsizlikle suçlanır ve yaftalanır vaziyete gelmektedir. Ele alınan karakterler üzerinden bunu görebilmek mümkündür. Menderes'in de özellikle

Başvekil, yani cumhuriyet sisteminin başroldeki görevlerinden birini üstlenmiş biri olarak dini çevreyle kurduğu hassasiyet, yeni sistemin ilkelerini koşulsuzca benimsemiş olanlar tarafından cumhuriyet dinamikleriyle çelişen yaklaşımlar olarak ele alınmaktadır.

2.1.2.5. Menderes'in İtibar Kaybı

'57 seçimlerinden sonraki DP ve Menderes coşkunu ülkeyi kapsar vaziyettedir. Bir yandan çığlık çığlığa sevinç hâlinde insan yığınları dalga dalga dalgalanırken, öbür tarafta çeşitli isnatlarla içeri girmiş insanlar, gazeteciler birbirine zıt bir denklem oluşturmaktadır. Her şeyi elinde tutan bir adamın zaferi gibi bir yansıma söz konusudur. İlk dönemlerinde Menderes, mutedil bir profil hâlinde olmasına rağmen son zamanlarında kalplerde ona karşı bir çözülme başlar. Gönül adamı tarafı özellikle ilk dönemde çoğu çevre tarafından benimsenir. Köylüye itibar kazandırması olumlu bir yaklaşımla ele alınır. Fakat süreçsel ilerleyişin yarattığı yıpranmışlık, onu dalgalanan davranış biçimlerine yöneltmiştir:

'57 seçimlerinden sonra sokaklardaki taşkın havayı hatırlar mısın? Cumhuriyet bayramıydı hani... Aksaray'da yürüyordum, DP taraftarları otobüslerle kamyonlarla iktidarın açtığı yollardan kornalarını bağırta bağırta geçiriyorlardı. O an birçok gazetecinin içerde olduğunu hatırlamıştım. Bu nümayiş bana iktidarın halka yansıyan son patırtısı gibi gelmişti... Ve şunu düşünmüştüm. Kimse tek adam olmaya, kimse tek parti olmaya kalkışmamalı. Neticede kendi girdabında, kendi dalgasında boğulur." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 89-190)

Başvekil'in başlangıçtaki intibai ile son zamanlardaki intibai düalist bir olgu oluşturmaktadır. Bu durumun zemininde hem Menderes taraflı hem de halk taraflı yaklaşımların tetikleyici bir unsur olduğu görülebilir. Sevinç Çokum, her ne kadar Menderes'i olumlu özellikleriyle yansıtsa da bazı roman kişileri üzerinden yitirilen itibar kaybını gözler önüne serer. Özellikle siyasi sahada uzun vadeli kalışlar ve ilerlemeler bir monotonluk hâli yaratabilmektedir. Bu monoton ve rutin eylemler yorgunlukla birleşen bir yılgınlık oluşturmuştur. Ortaya koyulan işlerde ve eylemlerde tekdüze bir hâle dönüşmek, şevk ve iştiağı kötürümleştiren bir noktaya gelinmesine sebebiyet vermektedir. Menderes'in, peşi sıra gelen başarısı da zaman içinde, çevresinde farklı şekilde cereyan eden hususları görmesinde olumsuz bir etki yaratmış olarak yansıtılmıştır. Bir anlamda halkı tam olarak göremeyen ve anlayamayan, rutin akışının içinde yaşayan ve orada kaybolan bir şekle dönüşmesine sebep olmuştur. Halkın da sürekli artan bir ivme ile ilerleyişi bekleme içinde oluşu ama buna karşın beklentilerine karşılık bulamayışı ve rutin ile monotonun dışında yeni bir akışı arzu etmesi,

Menderes'in başlangıç ile sondaki dalgalanışını ortaya koyar niteliktedir. Bu son dönemdeki coşkunculuk hâli, demokratik hayata geçişte, bu kadar uzun süre iktidarda kalmış bir parti ve başkan için sonun başlangıcı hüviyetini taşımaktadır. Her bir alana gücü yayılmış, kontrol altında tutulmayan hiçbir yerin olmadığı düşüncesi, her şeyin sahipliğini benimseyişteki sarhoşluk, zirveye ulaştıktan sonraki düşüşe geçişin habercisidir. Çünkü bu raddeye geliş, artık müdahale edilmesi gereken hiçbir şeyin kalmadığı düşüncesini ortaya koyarak, sınırsız bir özgürlük alanı varmış gibi hissettirir. Bunun neticesinde etraftaki büyük sorunlar bile küçük bir toz bulutu olarak görülür ve görmezden gelinir. Görmezden gelişler ve farkına varamayışlar, on yıl gibi uzun bir sürede kemikleşmiş bir yapıyı dahi, oluşum sürecinden çok çok daha kısa bir zaman diliminde uçuruma sürükler ve her şey yiter. Siyasi liderler belirli bir seviyeye geldikten sonra, o zamana kadar edinmiş oldukları olumlu izlenimi asla kaybetmeyeceklerini düşünürler. Karşılarındaki insanları artık, söyleyecekleri her şeye koşulsuz şartsız inanan gruplar olarak görürler. Böylesine bir etkinin de kendilerinin sürekli zirvede kalmasını sağlayacağına inanmaktadırlar. Fakat insanlardaki feraset anlayışı buna izin vermemektedir. Romandaki bazı kişiler bu durumu kanıtlamaktadır.

2.2. Halk

2.2.1. Bir Gün Tek Başına

Halk tarafından benimsenmiş olan tavır, 27 Mayıs'ın arifesinde, ön plana çıkan önemli etkiler barındırmaktadır. Bu etkilerin Vedat Türkalî'nin "*Bir Gün Tek Başına*" aldı eserindeki temsiliyeti geniş bir örneklem oluşturur. Halkın reaksiyonu, olaylara karşı olumlu, olumsuz ve kayıtsız olmak üzere çeşitli yansımalar gösterir. Ülkedeki çatışma ve kaynaşma ortamı, olayların halk tarafından desteklenmesi ve bir yandan da çekimser kalınması romanda kendisine yer edinmiştir. Meydana gelen kıvılcımlanmalarla birlikte insanlarda bir cesaret uyanması, bir taraftan da şaşkınlık ve anlama güçlüğü yaşanması dikkat çekmektedir. Türkalî bunlarla birlikte, yoğun kutuplaşma nedeniyle insanlar arasındaki bağ zedelenmesini, kavramlar ve kişiler üzerinden geçmiş-şimdi, CHP'li-DP'li tartışmasını, dış ülkelerle ilişkileri, hırsızlık, dinsizlik, komünistlik söylemlerini, protestolara karışan casusları ve iktidarı destekleyen insanların suçlanışını gösterecek yaklaşımları benimseyerek açıklayıcı enstantaneler sunmaktadır.

2.2.1.1. Halkın Korunmacı Tavrı

Ülkede geniş bir umutsuzluğun yayılım gösterdiği, herkesin kendini ve günü kurtarmak adına davranışlar içerisinde bulunduğu, olumsuz gidişattan etkilenmemek için çoğu şeyin göz ardı edilişi gibi biçimleri benimseyiş söz konusudur:

"[. . .] Kimse bir şey beklemez bu ülkede. Herkes kendi dümeninde, yoluna bakıyor. Beyoğlu'na kaldı Türkiye için bir şey beklemek!... Beyoğlu Rasim demek! Rasim ne bekler; çıkarını, vurgunu. Rasim Beyoğlu'nu bekler. Beyoğlu kimseyi beklemez. [. . .]" (Türkali, Bir Gün Tek Başına 28)

"-Öyle bir dönemdeyiz ki Kenancığım, gemisini kurtaran kaptan, oğlum... Kesme sözümü. Sen iste, isteme, alışmışım, senin gemiyi de düşünürüm ben." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 34)

Siyasi konjonktürün hüküm sürdüğü şartlarda halktan insanlar, kendilerini korumacı bir refleksi benimseyebilirler. Vedat Türkali de romanın genel atmosferinde öğrencileri baskın bir muhalif rolünde ortaya koyarken, olaylar çerçevesindeki halkı genel bağlamda çekimser şekilde işlemiştir. Rasim ve Kenan'ın çizmiş olduğu halk profili bu durumu açıklamaktadır. İktidarın benimsemediği olumsuz tutum ve davranışları ortaya koydukları vakitte, egemen gücün siyasi otorite olduğu gerçeğinin net bir şekilde bu bireyler tarafından bilinişi, onları karşı bir aksiyon hâline bürünmekten alıkoyar. Zira onlar için karşıdaki güç artık kontrol edilemez ve etki altına alınamaz hüviyetindedir. Böyle bir çatışmanın içerisinde yitip gitmekten ziyade, kendi hayat alanını engellemeyecek düzlemde bir tavır alışını ortaya koyarak zedeleyici yaklaşımlardan uzaklaşıp, zedelenici çatışma noktalarına da mesafe çekerek pasif bir çizgide kalırlar. Olayların akışına olumlu ya da olumsuz tarafgir olmak bu tipteki şahısları yitip gitme endişesi içerisinde bocalatır. Toplumsal düzeyde bir yaşayış söz konusu olsa da insanların, toplumun tamamını ilgilendiren bazı durumlarda bireysel refleksleri benimsemiş oldukları görülür. Çünkü hayatın dinamiklerinde korunucu bir tavır benimsemek maddi ve manevi olarak hayatta kalışı sağlayan önemli unsurlardan biridir. Siyasi atmosferdeki keskinlik olası bir mağduriyet yaşanabilme ihtimalini çağrıştırdığı için insanların kendilerini arka planda tutucu davranışları benimsemesi oldukça doğaldır. Zira mevcut gücün her şeyi örseleyici bir etkiye sahip olduğu hissedilmektedir. Bu anlayışı benimseyen insanların yanında, her ne olursa olsun ilkesel duruşundan vazgeçmeyerek olası sonuçlarına da katlanmayı göze alan şahıslar da söz konusudur. Yani olayların karşısında halkın tutumu, çevresel faktörlerle birlikte kişisel psikolojik unsurlarla da son derece ilintilidir. İnsanlar iki husus arasında gelgit yaşayarak kişiliklerine en uygun düşeni seçerler ve bunun için uygun

olan aksiyonları alarak maddi ve manevi olarak hayata tutunma biçimlerini şekillendirmiş olurlar.

2.2.1.2. Halkın Siyasi Gerilimlerden Etkilenmesi

Ankara, İstanbul gibi büyük şehirler başta olmak üzere bütün ülkenin büyük bir kaynaşma içerisinde olduğuna dair yaklaşımlar ortaya koyulmaktadır. 1960'ın Nisan ayında çalkantının şiddetli bir hâl aldığı görülür. Mecliste yaşanan çetin tartışmalar sokaklarda yankı bulmaya başlamıştır. Kentlerde halkın her bir kesimi meramını dile getirir vaziyettedir. Mecliste yaşanan tartışmaların benzer biçimleri halkın ortak hayat alanlarında da zuhur eder. "Demokratçı" ve "Halkçı" nitelendirmeleri üzerinden sert bir kutuplaşma zemini içerisinde düşünceler birbiriyle çatıştırılır:

1960'ın Nisan'ına da varıldı. İyiden iyiye sallanıyordu Türkiye. Taa derinlerden geliyordu titreyiş. Muhalefet, partilerden, parlamentodan çoktan taşmıştı, yığınlardaydı. Uzak yol kamyon şoförlerinin, dolmuşçuların ağzındaydı kentlerde; ana avrat sövgülerindeydi. Şoförün ağzına düştün mü Türkiye'de bittin. Türkü etmişti herif cezaevinde candarma kulübesine karşı: Avrat dedin mi, Hamiyet Yüceses, oğlan istersen Adnan Menderes!... Halkçı mısın, Demokrat mısın? Görünen buydu. Başka şey de görülsün istemiyorlardı ya, kötü kapışmışlardı. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 439-440)

Siyasi söylemler üzerinden ortaya koyulan halk arasındaki tartışmalar, fanatik olarak bir partiyi benimseyişten kaynaklanmaktadır. Farklı partileri ve düşünceleri özümseyişte halk temel etken olarak "vatan", "millet" gibi ortak kavramlardan hareket etse de bunların temsil edilişi ayrılık yaratıcı bir nokta doğurur. Bu doğrultuda Türkali de yükselen gergin ortama bazı halk unsurlarını dâhil eder. Olayların şedit boyutunu daha güçlü bir zemine çeker. Halkın bir kesimi benimsediği partiyi vatani, milli değerleri en iyi şekilde koruyan, temsil eden bir merhalede görürken, benimsemediği partiyi ise bu değerlerden ve yaklaşımlardan uzaklaşmış bir yapıda görür. Bu tip kutuplaşma zeminlerinin oluşmasında siyasi figürler başat roledir. Onların ortaya koyduğu söylemler seçmenleri nezdinde bir hareketlenme yaratmaktadır ve bu hareketlenmeler her bir taraf için partisine üstünlük kazandırma yarışına dönüşmektedir. Türkali'nin burada meclisteki tartışmaların sokağa yansımalarına dikkat çekmesi siyasetçilerin oynadığı rolün büyüklüğünü kanıtlamaktadır. Siyasetin üst katmanındaki tartışmalar halk düzlemine her zaman daha şedit bir ivmelenmeyle yansımaktadır. Siyasi figürlerin karşılıklı olarak tartışmaları insanlar arasında daha kırıcı söylemlerle kimlik bularak manevi olarak zedeleyici bir atmosfer doğurmaktadır. Hatta siyasi liderler arasındaki sözlü atışma, halk nezdinde fiziksel bir boyut

kazanarak karşılıklı kavgalara ve münakaşalara dönüşebilmektedir. Söylem boyutunda çözümleyemedikleri sorunları şiddet yoluyla nihayetlendirme girişiminde bulunurlar. Bu tavırların ortaya koyulmasında hem aşırı ve körü körüne bağlanmışlık hem de meseleleri konuşarak çözebilecek yetkinlikte, bilgelikte ve eğitimde olamayış baskın bir rol oynamaktadır. Siyasi liderler yaşamış oldukları büyük tartışmalar sonrasında yine belirli ölçüde bir araya gelebilirken ve uzlaşım sal noktalarda birleşebilirken, halktan insanlar onulmaz kopukluklar yaşayarak iletişim boyutlarını büyük bir yıpranmışlık boyutuna taşıyabilmektedirler. Bunun sonucunda toplum düzlemindeki ayrışma boyutu uzun süre onarılması mümkün olmayan sonuçlara sebep olmaktadır. Ayrışma boyutunun uzun süreçlere yayılması, ülkenin manevi refaha erişmesine ket vuran önemli hususlardan biri hâline gelmektedir. Böylece maddi ve manevi olarak gelişimsel süreç sekteye uğramaktadır.

Öğrenci olaylarının, boykot ve protestoların yoğun bir şekilde yaşandığı süreçte halk içinden çeşitli yansımalar gözlemlenmektedir. Yaşananların yaratmış olduğu bir ivecenlik söz konusudur. Olayların akışı insanların bir kısmına heyecan katarak olanları destekleyen bir hâl almalarını sağlar. Bir yandan da çekingenlik ve korku hissiyatını tetikler. İnsanlar alkışlayıp yüreklendirme eylemine başvurmak isterken, öteki taraftan endişeli dürtüler hayatlarının ikircikli bir yapı içinde sıkışmasına sebep olur:

Pencerelere doluşmuş halk merakla, heyecanla bakıyordu öğrenci yığınlarına.

[. . .]

Birkaç evden, pencerelerden bayraklar atıldı çocuklara. [. . .] Araçlar durmuş halk yarı merak, yarı çekingenlik, yarı korkuyla iki yanlı seyirci olmuştu caddede. Ara sıra alkışlayıp yüreklendirenler de çıkıyordu. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 530)

Halktan insanların ortaya bir tavır koyarken yaşamış olduğu ikilem doğal bir oluşumdur. Çünkü meydana gelen olaylarda kesin olarak temellendirilecek ve dayandırılacak bir nokta bulamayış veya emin olamayış, halkı genel anlamda yanlış bir şeyin parçası olmak hususunda tereddütlü bir hâl sokar. Bu anlamda vicdani bir sorumluluk yüklenme hissiyatı doğar. Ortaya koyulan eylemler bu sebepten dolayı sürekli olarak kendi içlerinde bir sorgulama düzlemi yaratmaktadır. Bunun dışında aynı zamanda, haklı da olsa işin sonunda zarar görebilme düşüncesi bazı yaşananlara karşı aksiyon alışı içsel bir sünme yaşatır. Bu ölçütlerin dayatımı olarak halk güçlü bir söyleyişi ortaya koyuşta sağlam bir duruşu her zaman etkili bir şekilde sergileyemeyebilmektedir. Türkali de bu doğrultuda halk içindeki kıpırdanmaları

bazen aktif bazen ise pasif bir düzlemde ele almıştır. Onları olaylarda yer aldıkları vakitte dahi güçlü bir çizgide yansıtmamıştır. Cumhuriyet sisteminin bir getirisi olarak özgür bir şekilde düşünceleri ifade etme ve buna uygun eylemlerde bulunma hususu, sistemin dinamiklerini tam olarak özümseyememiş insanlarca tereddütlü bir olgu yaratır. Daha önceki dönemlerde halkın doğrudan aktif olarak yönetime karşı çıkıcı bir tavırla hareket ettiğini deneyimlememiş olan halk, mevcut durumda gerçekleşen olayları güçlü bir şekilde analiz edememektedir. Bunun sonucunda da ortaya koyacağı aksiyon konusunda net kararlar vermede zorluk çekmektedir. Bir yandan olanlara karşı birikmişlik hissedilse de ortaya koyulacak davranış yönteminde çekimser kalınmaktadır. Tepki verme konusunda aksiyon alan kişiler ise, cumhuriyetin onlara verdikleri her bir hakkı tam olarak özümsemiş olma noktasından hareket ederek yönetim olsun muhalefet olsun herkese karşı özgür bir davranış biçimiyle hareket ettiklerini düşünerek karşıtlıklarını ortaya koyarlar. Bu gibi haklarının engellenmeye çalışıldığını hissettiklerinde ve gördüklerinde ise uğrayabilecekleri her türlü olumsuz sonuçlara rağmen duruşlarını korumaktan imtina etmezler. Zira onlar için cumhuriyetin değerlerinin savunulması ve sürdürülmemesi her türlü olumsuz unsurdan daha önemlidir. Öbür taraftan geçmişin değer silsilesinden tam olarak sıyrılamamış ve yeni sistemin getirilerini tam olarak benimseyememiş olanlar ise bir yandan aynı tarzlarını sürdürmekle birlikte bir yandan da meydana gelen hareketlenmelerden yeni bir bilinç ve farkındalık oluşturarak cumhuriyetin olanaklarını özümseyici bir tavırla kanıksamaya başlarlar. Türkali bu yaklaşımlar üzerinden halk içindeki dalgalı yapıyı gözler önüne serer.

Olayların hız kazanması ve giderek etkinliğini artırması kararsız konumda kalmış olan insanların belirli bir yöne sevk olmasına vesile olabilir. Öğrencilerin ve/veya diğer protestocuların baskın bir tavır alması ön plana çıkar. Hürriyet naraları atmak ve marşlar söylemek, eylemlerin boyutuna derinlik kazandırması açısından sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak yer alır:

Gittikçe artan bir gerilime doğruydu alanı çevreleyen halk. Öğrenciler yine Hürriyet diye bağırmaya başladılar. Osman Paşa marşını tutturdular yeniden. Yine Hürriyet, yine Ankara olayları, yine Osman Paşa marşı... Artık yer yer halk da katılıyordu bağrıışmalara, marşa. [. . .] Halkla asker ilişkileri aynıydı hep. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 590)

Sürü psikolojisi hayatın birçok alanında etkili olduğu gibi, özellikle kitlesel birlikteliğin yoğun olarak yaşandığı siyaset alanında daha baskın bir yansıyış misyonu taşımaktadır. Küçükten büyüğe, ya da azlıktan çokluğa doğru yayılıştaki öncülüğü

yapan ilk girişim, arkadakileri cesaretlendiren, onlara farkındalık yaşatan veya kararlarını netleştiren bir yol açar. Vedat Türkali'nin de başta çekimser olan halkın bir kısmını ilerleyen süreçte olaylara dâhil etmesi bu durumu kanıtlamaktadır. Bu minvalde olaylar/gösteriler de ufak hareketlenmelerle başlamasına karşın, halk nezdinde bir uyanışa yol açarak içinde yaşadığı kararsızlığı sonlandırmak için bir çıkış noktası yahut eylemselliğe geçiş merhalesini yaratabilmektedir. Halktan insanların düşünsel boyutta yaşadıkları tereddüt hâlleri, etraflarında belirmeye başlayan aksiyon kıvılcımlarıyla pasiflikten aktifliğe geçen bir hâle bürünmektedir. Toplumsal olaylar ve karşı çıkışlar genel boyutta göz önüne alındığında olayların başarıya ulaşmasında, her zaman, başrol oynayan veya ilk kıvılcımı çakan kişilerin olduğu görülmektedir. Ve bu kıvılcım, sonrasında yığinsal kitlelere uzanabilmektedir. Bazı olaylarda güçlü farkındalıkların oluşabilmesi ve çekimser tavırların netliğe kavuşabilmesi için tek bir kişinin veya eylemin ortaya çıkması büyük bir yönlendirici atmosfer oluşturabilmektedir. Bu gibi olaylarla halk içindeki çekimser yapıda olan insanların da düşüncelerinin netlik kazanması ve belirli ölçüde şekillenmeye başlaması olanaklı hâle gelir. Halktan insanların yavaş yavaş olaylara ısınması ve iştirak etmesi bu anlamda göze çarpar. Bunun sonucunda da etkili bir aksiyon alışa sevk olunmaları söz konusu olmaktadır. Çekimser tavrını sürdürenler ise olası bir aksiyon içerisine girdiklerinde durumdan olumsuz bir şekilde etkilenebileceklerini düşünerek tavırlarını devam ettirdikleri gibi aynı zamanda haklı olan tarafın tam olarak hangisi olduğunu anlayamadıkları için de yanlış bir yaklaşımın içinde olmamak adına daha mutedil bir tavrı ortaya koymayı uygun görürler.

Bazı insanlar görmüş oldukları olaylara karşı öğrencileri/protestocuları destekleyen ve yardım eden bir tavır ortaya koymaktadır. Kimi onlara katılır, kimi ise yiyecek, içecek, kıyafet gibi çeşitli gereksinimleri karşılama gayretinde bulunur. Ortak bir çerçevede belirli bir direniş tavrı yansıtırlar. Öğrenciler/protestocular tarafından halkın bu yaklaşımı öz güvenlerini arttıran, inançlarını perçinleştiren ve onlara güç veren bir etki oluşturur:

"Günsel duvarda Kenan'ı beklerken, parmaklıklardan uzanan çocuklara, ekmek, sigara, yiyecek taşıyan kadınlı erkekli birçok kişiye duygululukla baktı bir süre. Halktan kişilerdi hepsi de. Ne güzel şey halk desteği. Coşkulu bir güven, bilenmiş bir direnç kazandırıyor." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 621)

Halkın aktif rol alış, meydana gelen eylemlerde öncül durumda olan figürler için kararlı ve ümitvâr olunabilmesi için ciddi bir önem taşımaktadır. Bir olayda başarıya/sonuca ulaşmak, genel bağlamda görülen destekle doğru bir orantı içerir.

Ufak kıvılcımlanmalarla vuku bulan olaylar tarafgirlik oranı arttıkça daha kapsamlı bir yapıya evirilmektedir. Bu genişlemede bir kısım halkın, kendisini çıkmaz noktada görüşü, yapılanların dayanılmaz derecede yoğunlaştığını hissedışı ve içine düşülen çaresizlik, ortaya koyulan reaksiyonun bir tezahürü olarak etkinlik kazanır. Vedat Türkali git gide mevcut olayların içine halk unsurunu yerleştirse de hiçbir zaman baskın bir seviyeye getirmez. Ve her zaman halk, öğrenci motifinin arkasında kalır. Fakat ara ara küçük girişlerle halkı dâhil etmekten de vazgeçmez. Olayların geniş düzlemde etkinlik kazandığı hissiyatının görülmeye başlanması, yöneticiler tarafından müvehham bir hâl oluştururken, yaşananların merkezinde olanlar için ise perçinleştirici bir etki yaratır. Bunun sonucunda iktidar, kendisini köşeye sıkışmış hissederek daha güçlü yaptırımlar ortaya koyma hususunda yaklaşımlar içerisine girer. İnsanların eylemlere vermiş olduğu destek çeşitli anlamlar ihtiva etmektedir. Bunun sonucunda ortaya koyulan eylemlerin, küçük grupların mesnetsiz yaklaşımları sonucunda tezahür etmediği, güçlü bir temele dayandığı gerçeği dimağlara yayılmaya başlamış ve hareketin ivmelenmesine katkı sağlamıştır. Burada halkın belirli ölçüde olumlu bir katkı yaptığı Türkali tarafından gösterilmek istenmiştir. Halk unsuru bu doğrultuda olayların güçlü kimlik kazanması açısından baskın bir etkinlik taşımaktadır. Zira halk, demokrasilerde mevcut toplumun en yetkin ve güçlü karar merciidir. Bu sebeple çoğunluklu bir kitle boyutunda vermiş olduğu reaksiyon önemli bir kabul görme boyutu oluşturur. Özellikle, halk desteğiyle iktidarı kazanmış olan yönetimler, bu desteği kaybetme ihtimaliyle karşı karşıya kalarak güç kaybetmeye başladıklarını düşünürler. Olayların içerisinde olanlar da bu durumun farkındalığını yaşayarak daha ümitli bir hâle gelmektedirler. Böylece halk, her iki unsur açısından da temel ve belirleyici bir rol oynayarak ileriye dönük olarak gerçekleşecek hususlarda mihenk taşı görevinde bulunur.

Olaylar baskın bir şekilde devam ederken yine bir taraftan şaşkın, bir o kadar da meraklı halk yığınlarını görebilmek söz konusudur. “Diktatörler kahrolsun”, “Hürriyet” gibi söylemler karşısında bu insanlar tam olarak çözemedikleri bir davranış biçimi sergilemektedirler. Her şeyin hızlı cereyan edişi karşısında bir şok etkisine kapılmış vaziyettedirler:

[. . .]Meraklı, ürkek halk, dükkânların önünde, yol kıyılarında toplanmış yan sokaklardan caddeye çıkan, “Diktatörler Kahrolsun”, “Hürriyet”, vb. dövizlerin altında yürüyen kızlı oğlanlı gençlik kalabalığına bakıyordu.

Sokak kıyılarında, duvar diplerinde yığın yığın meraklı halk, ortada koşuşan, bağırان çağırان genç kalabalıklara bakıyordu. Niye yalnızca bakıyorlar? İşe ne

zaman karışacaklar? Menderes haklı değil mi? Yalnızca, bakıyorlar işte!... [. . .]
(Türkali, Bir Gün Tek Başına 666-667)

Kitlesel siyasi hareketlerde, genellikle çok keskin tavırlar ortaya koyulur. Halk düzeyinde bu yaklaşımların anlaşılabilmesi, özellikle çok partili hayata yeni geçmiş ve demokrasinin dinamiklerini yeni yeni kavramaya başlamış bir zihniyette çalkantılı bir hâl oluşturur. Daha önceden davranışsal kodlarında bu gibi eylemsel boyutları tam olarak barındıramayan insanlar böylesine büyük bir olguya sahip olaylarda sentez yapma konusunda eksik kalabilmektedirler. Bu doğrultuda Türkali, halkı böylece farklı bir yönüyle yansıtır. Ona karmaşık bir rol biçer. Pasifize oluşunun arka planını gösterir. Onların, net yaklaşımlarını ortaya koyabilmeleri için demokrasi ve onun barındırdığı temel özelliklerin, gelişimsel süreç içinde özümsemesi gerekir. İnsanlar kendilerini, siyasilerle eylemciler arasında sıkışmış bir vaziyette görmektedirler. Standart hayat çerçevelerinin dışında tezahür eden bu olaylar, gündelik hayatlarının akışını önemli derecede etkileyerek hareket alanlarını daraltmakta ve değiştirmektedir. İnsanlar için önemli olan gündelik hayatlarına devam edebilmektir. Olayların baskınlık kazanmasıyla günlük hayattaki işleyiş de halkı etkileyecek derecede sekteye uğramaktadır. Buna karşı nasıl bir tepki vereceğini bilemeyen insanlar bocalama sürecine girerek tam olarak kimin tarafında ve ne ölçütte bir aksiyon alacağını karar veremez. Zira bir tarafta gündelik hayatın bütün dinamiklerini sağlayan ve uygulayan yönetim cenahı söz konusuysa, diğer tarafta hak ve özgürlük çerçevesinde arayış içerisinde olan bir cenah vardır. Halk böylece bir yandan maddi olarak kendi güven alanının bozulmasını istemezken bir yandan da manevi güven alanını savunma ve sahip çıkma anlayışını benimseme konusunda reaksiyon içerisinde bulunmak ister. Fakat şartların onlar için oluşturmuş olduğu etkenler olumlu olduğu kadar büyük bir olumsuzluk da doğurabilecek etkinliktedir. Bu sebeple olası bir kötü durumla karşı karşıya kalmamak adına çekimser bir tavır benimseyerek olayların akışına müdahil olmamayı seçerler ve kendi güven alanlarında kalırlar.

Ülkeyi büyük bir kara bulut bütünüyle kaplamış durumdadır. İnsan ilişkileri tavsamış, karşıtlıklar herkesin zihnini paramparça etmiştir. En yakın olanlar dahi birbirinin yüzüne bakamayacak raddededir:

“Karardıkça kararmıştı ülke. Birbirini çok yakın tanıyan, acı sınavlardan birlikte geçmiş kişiler bile güvensizlikle tedirgindiler.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 734)

Toplumsal birliktelik içinde yaşayış, insanların birbirlerine güven duyması, inanması, saygı duyması ve yardım etmesi gibi temel dinamikler içermektedir. Fakat bu hususları engelleyici nitelikte ayrıştırıcı olayların yaşanması, şiddetin ön plana

çıkması, ortak noktalarda hemfikir olamama vb. olumsuzluklar halkı sevgi, saygı gibi birleştirici noktalardan uzaklaştırarak kaotik ortamların içerisine hapsolmasına sebebiyet verir. Vedat Türkali de bu noktadan hareketle halkın kendi içinde birbirine karşı yozlaşma durumuna gidişi gözler önüne serer. Kutuplaştırıcı çizgiler arasında sıkışılmasıyla toplumun yapısını oluşturan bu soyut bağlar, onarılması oldukça zor olan bir tahrip etme noktası yaratırlar. Bu gibi olayların açtığı yaralar toplumun bilinçaltına işleyerek üzerinden seneler geçse de çeşitli zamanlarda nüks ederek statik bir hâl alırlar. Ülkedeki güven mekanizmasının gerek toplum düzeyinde gerekse siyaset düzeyinde yoğun bir tahribata uğraması bireyselleşmelerin ve yalnızlaşmaların önünü açacak olumsuz bir sonuç doğurmaktadır. Halkın bu denli birbirinden ayrı çizgilerde olması ve en yakın insanların dahi uzaklaşma içine girmesi söz konusu durumu ispatlar niteliktedir. Bunun sonucunda hayat alanları daralarak sosyal ilişkiler tamamen yapmacık davranışlara bürünmektedir. Şartlar olumsuz bir intiba kazanmaya başladıkça insanlar, toplumsal hayattan beklediklerini makro boyuttan mikro boyuta çekerek sadece ve sadece zarar görmeyici bir şekilde hayatlarını idame ettirme refleksini ortaya koyarlar. Ülkedeki olayların çıkmaz noktalara erişmesi, insanlarda, müreffeh yaşantıya ulaşılmasına dair olan beklentileri oldukça düşürür. Böylece yalnızlaşma zorundallığı hisseden insanlar en yakın çevreleriyle dahi limoni hâle gelmektedirler. Böylece toplumsal huzursuzluklar, soyut ve somut ilişkileri içdiş eden insanları maddi ve manevi olarak yıpratıcı bir çizgiye hapseden sosyal bozukluklar yaratmaktadır. Bütün bunların sonucunda ülkenin kimliği, gelişimsel evresini sürdüremeyen, refaha ulaşma yolları tıkanan ve sosyal itibarı zedelenen bir çerçevede yozlaşmaktadır. Bu yozlaşma süreci de git gide statükoya dönüşen bir hâl alarak, zaman geçtikçe iyileşmeye doğru geçiş sağlanabilmesini engellemektedir. Böylece insanlar kurtulamayacakları bir girdabın içerisinde kıvrانmak zorunda kalmaktadırlar.

2.2.1.3. Halkın İsmet Paşa-Menderes, CHP-DP Yaklaşımları

Ayrışmaların şiddetli bir şekilde yansımaları devam etmektedir ve bu husus parti savunuculuğu düzleminde halkın söylem boyutuna inmektedir. Halktan insanlar tartışmalar üzerinden parti/başkan suçlamaları yaparak haklı çıkma savaşı ortaya koymaktadır. "Menderes-Demirkırat" ile "İsmet Paşa" üzerinden geçmiş-şimdi, ilerleme-gerileme gibi kavramsal münakaşalar dile getirilir. Bir taraf Menderes-Demirkırat üzerinden İsmet Paşa eleştirisi yaparak geçimsizlik, yoksulluk, bereketsizlik gibi suçlamalar ifade etmektedir. Diğer bir taraf ise tam aksi yönünde düşünce beyanında bulunmaktadır. Böylece ortak bir zeminde buluşma ihtimali tam olarak ortadan kalkmaktadır:

[. . .] Yok Vatan Cephesi'nde gireceğim, yok kâğıt tahsisi verecekler... Bu namussuz, bu alçak herifler, orospu çocukları koruyacak beni de param olacak, işim sağlama bağlanacak... Söyleyeceğin bunlar... Şu kadehe zehir koyman bana erkekçe geliyor, inan!... İstersen bakma bir daha yüzüme. Son olsun, burda ayrılalım. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 36)

-Lan piktuk Yonanlından, İsmet Paşa'dan... İsmet Paşa, İsmet Paşa!... Karapeçir olmiyaydu körurdum senun İsmet Paşa'nı... Piz mi pisleyruk ekmek yeduğumuz çanağu? Pizim pabamuz emicemiz Yonanliya pirluk mu oldiler... Temikratlar celdu bereçet cirdi melmeçete. Acinden eleydi millet.

Reşit de bozulmuştu. Pancar gibi kızardı.

-Asıl şimdi acından ölüyo millet, dedi. O devirdeydi asıl bereket. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 17)

Siyasi karşıtlıklar içerisinde bulunan halk benimsemiş olduğu tarafı her zaman haklı çıkarma yaklaşımını sergiler. Onun için her zaman diğer taraf "lekeli", "karanlık" ve "suçludur". "Düşüncenin saplantılı bir hâle dönüşmesi noktasında; Zizek, "ideoloji, tam da insanların aslında ne yaptıklarını bilmemelerinden, ait oldukları toplumsal gerçekliğe ilişkin yanlış bir tasarıma (Şüphesiz aynı gerçekliğe ilişkin çarpıtma yüzünden) sahip olmalarından ibarettir" (Zizek, İdeolojinin Yüce Nesnesi 46) Bunun gibi, halk düzleminde partiler arası birbirine cephe alışların temelinde, genellikle partilerin eylemlerinden ziyade kuruluşundan beri taşımış olduğu zihniyet, misyon ve vizyonuna karşı kabullenememe söz konusudur. Anlık olarak ya da şartların oluşturduğu durumlar karşısında meydana gelen olaylarda bu iki kutuplaşmış cephe, partiler tarafından ortaya koyulan doğru veya yanlış tavırlara çok bakmaksızın olumsuz yorum ve yaklaşım oluşturabilecek bir davranış biçimini benimserler. Böylece Türkali, aslında insanların sergiledikleri tavırları dayanaksız ve yüzeysel noktalar üzerinden ortaya çıkarmaktadır. Çünkü onlar için aslanan "zihniyet bakımından hiçbir şekilde böyle bir parti olmamalıdır" düşüncesidir. Bu sebeple doğru zamanlarda doğru kararlar, karşılıklı olarak partiler tarafından alınsa bile her iki taraf için de halk düzleminde bu durum tatmin edici ve benimsenici bir nitelik taşımaz. Fanatik bir benimseyişin olduğu ortamlarda rakibin ortaya koyacağı herhangi bir başarı makul görülmez. Bu ortak noktada buluşamayıcı tavır toplum bünyesine yayılarak kutuplaştırıcı noktaları perçinleştirir. Vedat Türkali, mevcut yaklaşımıyla belirli bir bilinçsel ve sentez düzeyinin var olmadığını kanıtlar. Fanatizm, insanların mevcut yapılar üzerinde meydana gelen yanlışları ve eksiklikleri görmeleri ya da kavramaları açısından kalın bir perde olarak karşılarında durur. Eleştiri kabul etmez

bir etkinliğe sahip oluşları onları, şiddete ve hakarete meyyal hâle getirmektedir. Bunun sonucunda karşılıklı olarak onarılması zor olan ayrışmacı bir zemin ortaya çıkar. İnsanlar birbiriyle konuşamaz ve birbirine tahammül edemez hâle gelir. Bu gibi cephe alışlarda halkın eğitim seviyesi ve analiz kabiliyeti de oldukça önemlidir. Araştırma ve sentezleme yetisinden uzak olan insanlar için kendi kafalarında oluşturdukları yargı asla yanlışlanamaz bir hüviyet taşır. O yargıya karşı ortaya koyulacak bir eleştiri ise hainlikle ve fesatlıkla suçlanır. Böylece her koşulda haklı olunan ve eksikliği kimliğinde asla barındırmayan mütegalibe bir tavır ortaya koyulur.

DP-CHP taraftarlarının tartışmaları, etkinliğini bu süreç içinde güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Tartışmalarda sürekli katı bir tarafsızlık ve nefret boyutuna varacak kadar ağır söylemler vardır. Çatışma boyutlarında genellikle İsmet Paşa-Menderes, dindar-komünist yaklaşımları üzerinden yaftalamalar söz konusudur. Karşılıklı olarak asla eleştiri kabul etmeme ve ortak bir uzlaşım alana varma gayretinden uzakta olma durumu kendisini gösterir:

Mustafa söze karıştı, bir gözünü kurnazca küçültmüş yan yan bakıyordu.

-Ulan Haymanalı, dedi. Pir de sofiluk tasluysun. Tinsuzluğu çim soktu ha melmeçete? Hem gomonistluğu...

Cemal sertlikle kesti:

-Ağpiyum olmıyaydı, onun sofiliguna pi laf ederdum şimdi... Siçayum o Halk Partisinun pen...

Sonra Reşit sövdü Demokratlara... Sonra Cemal sövdü Halk Partisi'ne... Sonra Mustafa, sonra Reşit...(Türkali, Bir Gün Tek Başına 154-155)

Davranışların bu denli keskin boyutta oluşu, düşüncelerin arka planında yatan tarihsel yankılanmaların bir tezahürü mahiyetindedir. Zira tartışmalarda dinsizliğin ve komünistliğin İsmet Paşa döneminde daha yoğun bir ivme kazandığı ifade edilirken öteki taraftan ülkenin irticai faaliyetlerle cumhuriyet dinamiklerinden Menderes zamanında saptırılmaya başlandığına dair bir fikir çatışması vardır. Türkali bu ayrışmayı işçi olan çeşitli roman kişilerini konuşturarak yansıtmaktadır. Ve halk bünyesindeki açmazı gözler önüne sermektedir. Siyasi partiler tarihsel yaşanmışlıklardan yola çıkarak bir misyon ve vizyon edinirler. Söylemlerini ona göre oluştururlar. Bu sebeple yapılan her faaliyet, halk tarafından partilerin benimsediği zihniyetin bir yansıması olarak algılanır ve ona göre yorumlanır. İnsanlar da partilere karşı yakınlıklarını ve aidiyetliklerini benimserken tarihsel bir olgu üzerinden hareket ederek aynı yaklaşımı ortaya koymuş olurlar. Fakat halkın bu benimseyişi, siyasi

partilerin misyon ve vizyonundan her zaman daha özümseyici ve fanatik noktaya varıcı bir hüviyettedir. Bu sebeple partiler arası yaşanan ufak bir gerilim halk nezdindeki yansıması büyük bir çığ hâlini almaktadır. Tarihsel yaşanmışlıklardaki hassas noktaların, halkın karar vermesinde, eleştiride bulunmasında ve çeşitli yorumlar ortaya koymasında temel bir etkiye sahip olması, gerek parti düzleminde gerek halk düzleminde meydana gelen çatışmaları çok ağır ve onulmaz kılmaktadır. Ve bunların etkileri ilerideki dönemlere de net bir şekilde yansımaktadır. İnsanlar karşılıklı olarak giriştikleri tartışmalarda genellikle birbirlerini sınıflandırma gayretinde bulunurlar. Bu sınıflandırmalarla birlikte yine birbirlerine karşı ötekileştirici çizgiler çizme yaklaşımını sergilerler. Kutuplaştırılan her bir çizgi ülkeye zarar veren unsurlar olarak algılanmaktadır. Komünist misyonuyla hareket edenler, onlara karşı olanlar açısından vatan haini ve sahip olunan değerlerin yozlaştırıcısı olarak görülmektedirler. Türkali de roman içerisinde komünist rolünde olan şahıslara sergilenen davranışlar karşısında bu durumu ön plana çıkarır. Kendisini din ve milliyet savunucusu olarak görenler ise, komünistler tarafından yobaz ve çağdaşlaşma dinamiklerini benimseyemeyen gruplar olarak algılanmaktadır. Fakat burada Vedat Türkali komünizm düşüncesinde olanları daha büyük bir mağduriyet içerisinde göstermektedir. İki cephe arasındaki bu kavramsal çerçevedeki sınırlandırma çabaları olayları nesnel bir gözle özümseyebilme sürecini olumsuz olarak tetiklemektedir. Böylece ayrışmacı zemin, kimliğini baskın bir şekilde korumaya devam etmektedir.

Tartışmaların ve karşılıklı iftiraların boyutu çeşitli alanlara yayılan bir perspektifte ortaya çıkar. Dinsizlik, komünistlik, hainlik gibi suçlamaların yanına hırsızlık yapma, himmetine geçirme gibi isnat edilen hususlar da dikkat çekmektedir. Karşılıklı olarak çatıştırıcı söylemler üzerinden "Menderes zamanında çok fazla hırsızlık yapıldı" ile "Asıl, İnönü zamanında büyük hırsızlıklar yapıldı" yaklaşımları güçlü bir şekilde ortaya koyulur:

-Toğru teyisun da ağpiyucuğum, dedi. Hırsızluk pizum milletun tamarine işlemiş... Toğrilik yaramayı... Halk Partisu tevrunda taha çoğidu hırsızlık... Şimdi çalmasa da çaldi teyiler...

-Bugüne gader heçbir vakit böyle hırsızlık olmamıştır melmekette. Halk Partisi devrinde bizim Haymana'da bir defa... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 319)

İktidarların devlet üzerinden, kendi şahısları için himmetlerine para geçirdikleri iddiaları hemen hemen her siyasi partinin karşılaşmış olduğu bir husustur. Ekonomi ve paranın sahip olduğu güç, halktan bireyler için geçim kaynağının ana unsurunu oluşturmasından dolayı, siyasi değerlendirmeler yaparken en temele aldığı

hususlardan biridir. Kültürel ve entelektüel seviyesi üst bir düzeyi barındırmadığı için halk, daha aktif ve doğrudan hayatına etkide bulunan ekonomik olayları daha fazla dikkate alır ve anlar durumdadır. Vedat Türkali bu durumu halk içindeki tartışma boyutuna taşıyarak hem CHP hem DP eleştirisi yapar. Genel bağlamda DP eleştirisi ve olumsuzlaması yansıtılsa da CHP'nin de aktif bir muhalefet olamayışı ön plana çıkarılır. Ortaya çıkan "hırsızlık yapma", bir şeyi "himmetine geçirme" yaklaşımları kendi içinde tutarlı olsa da olmasa da insanları şüpheye düşürmektedir. Bu yaklaşımlar üzerinden eleştiride bulunma, karşı tarafı yıpratma ve gerekirse eylemsel bir tepki verme seviyesine getirebilmektedir. Meydana gelen durumun muhatabı olan siyasi partiler ise bu şüpheleri ortadan kaldırmada haklı olsalar da olmasalar da her zaman çetrefilli bir zorluk içerisinde kalmışlardır. Çok şeffaf açıklamalar yapılsa dahi özellikle o partiye karşıt görüşte bulunanlar için ikna edebilme ve müphemiyeti ortadan kaldırabilme pek mümkün olamamaktadır. Devlet yönetiminde aktif rol almak aynı zamanda birçok şeye hâkim olabilmek anlamına gelir. Gücü bu denli elinde bulundurma yetkisine sahip olan insanlar, bazı durumlarda halkın şüphelenmesine yol açacak etkinlikler taşıyabilmektedir. Zira yönetimdekiler verecekleri bir karar ya da yapacakları ufak değişikliklerle şahsi hayatları için kendileri lehine yaklaşımları sergileyebilecek durumdadırlar. Bu düşünce üzerine ufak bir kıvılcım çakılması yöneticilerin itibarını gölgelediği gibi, insanların da güven duygularını zedelemektedir. Özellikle de insanların maddi açıdan çok zor ve çıkmazda oluşları, bunun gibi yaklaşımların yayılmasıyla birlikte sinir uçlarında tahammül edilemez uyarılar yaratır. Böylece sert bir cephe alış tavrı benimsenir. Yönetime karşı olanlar mevcut durumu ağır şekilde kınarken, yönetime destek olanlar ise, önceki dönemlerde de aynı olayların gerçekleştiği noktasından hareketle gerçekleşenlere meşru bir zemin çizer. Vedat Türkali'nin tartıştığı roman kişileri bu durumun açık bir örneğidir. Bu ikircikli yapı içerisinde kısır bir münakaşa ortamı doğmaktadır. Ortaya koyulan suçlamalar bunun sonucunda, delilli ve dayanaklı olarak tartışılması, neticelenmesi gereken noktadan yüzeysel ve dayanaksız işleve dönüşen bir noktaya sıkışarak gerçekliğini yitirmektedir.

2.2.1.4. Dış Etkenler Çevresinde Halk

Bir kısım insanlar tarafından, Menderes iktidarının, dış ilişkilerde çok fazla bir temayülde bulunulması olumsuz karşılanan bir durum oluşturmuştur. Dış ülkelerle bu kadar yakın irtibat kurulması, onlara karşı muhtaç ve tutsak olduğu izlenimini yaratmıştır. Yabancı insanların, ülkenin hayat alanlarına çok rahat girmesi ve toplum içerisinde yer edinmesi geleneksel yapıya zarar verici unsurlar olarak bir endişelenme doğurmuştur:

"[. . .] "Bu pezevenkler de boynuzlattılar bizi" diyordu Demokratlar için. "Beyoğlu'na çık, Amerikalılar... Karılarımızı Ankara Palas'ta... Bu heriflere bir iş yapmak boynumuzun borcu. Kanlarına da dokunmuyor deyyusların" diyordu. "Ulan bunlar Türk değil!..." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 506)

Çeşitli olaylara karşı soyut ve somut reflekslerde bulunan halk için ülkenin değerini yozlaştırıcı olarak gördüğü davranışlar manevi bir tepki odağı oluşturabilmektedir. Özellikle millet olma bilinci ve geleneğinden gelen insanlar, bu geleneğin etkinliğini sarsacak durumlar sezinlediğinde tavır alıcı ve eşleştirici bir misyon ortaya koyarlar. Vedat Türkali de söz konusu tutum üzerinden DP'yi eleştirir ve dışa bağımlı bir hâle dönüşmesi noktasına vurgu yaparak olumsuz bir tablo çizer. İktidarlar ise bu durumu dengeleme noktasında oldukça zorlanırlar. Çünkü bilhassa yeni kurulmuş ve gelişmekte olan ülkeler için daha güçlü ülkelerle işbirliğinde bulunma ve fayda sağlama önemli bir husus teşkil eder. Fakat burada dengenin sağlanamaması halkı mütereddit bir hâle sokmaktadır. Bağımsızlık yolunda çok çetin şartlardan geçen halk, ortaya koyduğu büyük başarıdan sonra ülkesinde söz sahibi olduğunu düşündüğü emperyal güçlerin etkinliğini gördükçe manevi bir reaksiyon gösterme ihtiyacı hisseder. Bu durum halkla iktidar arasındaki ilişkileri gölgeleyen sonuçlar doğurur. Türkali de bu duruma işaret eder. İnsanlar yöneticilerini sadece ülkenin çıkarlarını koruyan bireyler olarak değil, aynı zamanda milli ve manevi değerlerin birer temsilcisi olarak görmektedirler. Evrensel ilişkilerin kaçınılmaz olduğu dünya düzeninde liderlerin bazı konularda taviz vermeleri kaçınılmazdır. Fakat bu taviz verme noktası manevi değerler silsilesini bozacak veya zedeleyecek bir etki taşıdığına halk nezdindeki reaksiyon şiddetli bir hâl alır. Gerek destekleyenler gerekse desteklemeyenler huzurunda liderler büyük bir intiba kaybına uğrarlar. Böyle bir intiba kaybını olumlu yöne çevirebilmek hiç de kolay olan bir husus değildir. Çünkü insanlar liderlerini seçerken somut unsurların yanında büyük bir anlam attığı soyut unsurların da korunmasını istemektedirler. Bunun sonucunda ülke içinde gördükleri yabancılaşma etkinlikleri toplumsal hafızalarında yaralanmalar oluşturmaktadır. Yabancıların hayatlarının kendi hayatlarıyla bu kadar iç içe oluşu ve yabancıların her şeyi sahiplenici tavrı, insanları irite etmektedir. Çünkü insanlar hayat alanlarının ele geçirildiğini düşünmektedirler. Bunun faturasını da yönetimdekilerin ortaya koydukları politikaların bir getirisi olarak addederler.

Ülkede gerçekleşen protestolar, olaylar ve nümayişler kapsamlı bir yapıya dönüştüklerinde bünyesinde her düşüncede insanı barındırabilmektedir. Bununla birlikte meydana gelen kalabalıklar içerisinde, ülkeyi karıştırmak isteyen ve bundan menfaat elde etme niyetinde bulunan güçler, çeşitli casuslar sokabilmektedirler.

Halkın ve protestocuların içerisinde bulunanlardan bu durumu fark edenlerin olduğu gibi fark edemeyenlerin de oluşu işleri zorlaştırmaktadır. İktidarın duruma el koyması, bu sebeple tam olarak yeterli olamamaktadır. Durumu kavrayan insanlar bu sebepten dolayı, fark edemeyenlere karşı sert bir tepki koyuşu benimsemektedir:

[. . .]Gedik patladı birden:

-Devleti yıkmaya çalışıyorsunuz...

[. . .]

-Sizin yaptığınızı bu ülkede komünistler yapmadı, diye bağırıldı.

[. . .]

-Sizleri öne sürüyorlar. Vatan hainleri var aranızda. Belki de bilmeden araç oluyorsunuz... Düşmanları var bu ülkenin... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 674)

Kitlesel eylemlerin vuku bulduğu hemen her dönemde, ülke dışındaki otoritelerin olaylara ivedilikle müdahil olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bulunduğu bölgenin tarih boyunca önemli bir nitelik taşıması, bu otoritelerin ortaya çıkan olaylarda aktif bir rol almasına sebebiyet verir. Bölgeyi kontrol altında tutmak, çok fazla güçlenmesini istememek ve bunun sonucunda da çıkar ilişkilerini bölgenin etkinliği üzerinden sağlamak ülke dışı güçlerin, dış politikalarının önemli bir payesini oluşturur. Kimi zaman ülke içinde doğal olarak meydana gelen olaylara, kendi çıkarları doğrultusunda yön vermek amacıyla piyon görevi görececek casuslar sokmayı hedeflerler. Kimi zaman ise suni bir hareketlilik yaratarak halktan insanları kandırıp o hareketliliğin büyümesini sağlayacak girişimlerde bulunurlar. Feraset gücü yüksek olan insanlar ve devlet otoriteleri durumu fark ederek ona karşı cephe aldıklarında, düzenlenen komplolar engellenebilmektedir. Fakat önsezi kabiliyetlerini gölgeleyecek kadar içsel bir birikim yaşayan halktan insanlar, bu tip olaylarda aktif bir etkinlikte bulunarak devlet otoritesinin vermiş olduğu mücadeleyi zorlaştırabilirler ve dış otoritelere karşı isteyerek ya da istemeyerek destek vermiş olurlar. Vedat Türkali de olaylarda yer alan bir kısım halk unsuru üzerinden bu durumu sezdirmektedir. Bu anlamda komünistlerin suçlanmasını ön plana çıkararak sürekli şekilde mağdur edilen çizgiye itildiklerini vurgulamaktadır. Kalabalık ortamlar her zaman zafiyet oranı yüksek olan ortamlardır. Bu doğrultuda mevcut kalabalığa soyut ve somut olarak müdahalede bulunmak oldukça olanaklı imkânlar taşımaktadır. Ortaya koyulacak herhangi bir eylem veya söylem hızlı bir yayılım alanına sahip olabilecek etkinliktedir. Durumdan faydalanmak isteyen güçler, bu yayılım gücünü baskın bir şekilde kullanmak isterler. Mevcut güçler ülke dışından olduğu gibi ülke içinden de olabilir. Zira ülke içinde yönetime karşı olan

cenah, olası bir kaotik ortamdan, yararlanarak kendisine iktidara ulaşma hususunda tali yollar açabilmektedir. Soyut eylemlerle başarı elde edemediğini ve edemeyeceğini düşünenler, bunun gibi somut ve netice vermesi yüksek olarak görülen girişimler içerisinde bulunabilmektedirler. Böylece olaylarda yer alan insanlar fark ederek veya etmeyerek mevcut aksiyonun içinde yer alırlar. Bu durum planlamayı yapanlar için, hedeflerine ulaşma yolunda büyük bir kolaylık sağlayarak süreci olabildiğince hızlandırmaktadır.

2.2.1.5. Halkın Kendi İçinde Birbirine Cephe Alışı

İktidar karşıtı görüşleri benimseyen insanlar, kendi görüşlerine göre ülkenin bu kadar kötü bir duruma gelmesinde halk içindeki işçilerin de büyük bir payı olduğu düşüncesindedir. İşçilerin zor durumda oluşu, kendi kabuğundan çıkamayışı ve yerinde sayışı muhalifler için iktidarın yaratmış olduğu sündürücü yaklaşımların bir ürünüdür. Ortaya koyulan yaklaşımlar vasıtasıyla bu tipteki insanlar kandırılır:

"[. . .] O zavallılardan çekiyoruz ne çekiyorsak. Ulan uyanın be!... Bana, işyerine bakacağına şöyle bir dünyaya bak, ülkeneye bak, tepene çöreklenmişlere, seni zavallı edenlere bak. Sünepe deyyuslar!..." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 490)

İşçi sınıfı ve halk içindeki diğer bölümlenmiş sınıflar için iktidarlardan beklenti, işlerini görür vaziyette bir hayat alanı sağlayıp sağlayamadıkları gibi temel sayılabilecek bir ölçütle değerlendirilebilmektedir. Böyle bir faydayı elde eden ya da elde etmese de etmiş olduğunu düşünen insanlar, yönetimin işleyiş biçiminden memnun olurlar. Daha farklı bir farkındalık içinde bulunan halkın diğer bir kısmı ise, o şekilde düşünen insanları aciz olmakla suçlarlar ve kötüye gidiş sürecinde aktif bir rol alarak hiçbir karşıtlıkta bulunmadıkları için vasıfsız olarak görürler. Türkali böylece işçi sınıfını pasif olma noktasında eleştirmektedir. Farkındalık düzeyinin oluşmamış olmasından dolayı olumsuz bir nitelikte ele alarak değerlendirmektedir. Halkın temel düzeyi, gerçekleşen olayları yeterlilik düzeyinde görüp görmemesiyle ilintilidir. Mevcut gidişatı yeterlilik düzeyinde gören insanlar daha iyisini ve daha fazlasını tahayyül etme ve isteme noktasında bir davranış biçimini ortaya koymayı pek düşünmezler. Bunda almış oldukları eğitimin seviyesi, var olanla yetinme refleksini benimseyiş veya var olanı kaybetme konusunda endişe önemli ölçüde tetikleyici bir unsurdur. Böylece daha fazlasını hak etmelerine ve elde etme fırsatını taşımalarına rağmen aksiyon hâline geçişi ve güçlü tepkiler verişini gerçekleştirmemektedirler. Deneyimi, eğitimi ve düşüncesi daha fazla gelişmiş olan insanlar ise mevcut durumun mağduru olmayı kabullenememektedirler ve buna göre hareket hâlinde olmayı seçmektedirler. Türkali de eleştirisini bu yaklaşımı benimseyenler üzerinden yapmaktadır. Aynı şekilde onlar

gibi mağdur olan ve bunun farkındalığını yaşayamayan insanların da gerekli reaksiyonu veremeyişi ve vermekten uzak duran bir çerçevede oluşlarına da tahammül edememektedirler. Sonuç olarak halk içindeki iki unsur arasında da ayrışmacı bir zemin oluşmaktadır. Daha iyisini ve daha fazlasını hak ettiğini düşünen insanlar yönetimlerin ve onların ideolojilerinin tahakkümü altında hayat sürmeyi zül olarak görürler. En az onlar kadar değerli ve yetkin olduklarını hissettiklerinden küçük bir piyon görevinde olmayı madden ve manen asla benimseyememektedirler. Halk içindeki bu iki ayrı tavır, taviz vermeyici bir denklem çerçevesinde etkinliğini devam ettirdiği için, olası uzlaşımsal noktalarda birleşebilmek ve tek vücut olarak karşı duruş tavrını ortaya koymak mümkün olamamaktadır.

2.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Seviç Çokum'un "*Karanlığa Direnen Yıldız*"ında ise halk, her iki cephede de yer alan bir bölümlenmeyle kimlik kazanmaktadır. Menderes'in yaptığı girişimler bir taraftan destek görürken, diğer taraftan yergiyle karşılanır. Sürekli "iyiye doğru bir gidiş" ile sürekli "kötüye doğru bir gidiş" argümanları birbiriyle çatıştırılır. Aynı zamanda Çokum tarafından, ordu, basın ve üniversitenin Menderes'e karşı birlik oluşu, Başvekil'in benimsenişi ve nefret edilişi, yayın organlarının aktif rolü, gerilimin son noktasında dahi DP-Menderes taraftarlarının savunucu refleksleri, ihtilâli bir hak görme ve ona karşı çıkma yaklaşımları, yapılanmalarla ortaya çıkan değişikliklerin kabul edilmesi ve edilmemesi farklı kesimlerden insanlar vasıtasıyla ortaya koyulur.

2.2.2.1. DP ve CHP Döngüsünde Halk

Menderes savunucuları tarafından, bilhassa iktidara geldiği ilk süreç, sanayide, tarımda, fabrikalaşmalarda atılan adımlar, köylülere verilen değer ve mutluluklarıyla birlikte refahlarının yükseltilmesi son derece güçlü bir söylemle dile getirilmektedir. Ve bu söylemler oluşturulurken önceki dönem olan İsmet Paşa dönemini itibarsızlaştırma üzerinden hareket edilir. Keskin bir mukayese anlayışıyla Menderes dönemi, eşi benzeri görülmemiş ve hatasız olan yönetimiyle övücü bir şekilde dillendirilirken, İnönü zamanı ise geri kalmışlığın, halktan kopukluğun ve tembelliğin sembolünü oluştururcasına lanse edilmektedir. DP karşıtları ise yapılan yatırımları genel olarak olumlu bulsalar da bir yandan içine düşülen borç batağı endişesi üzerinden eleştirel yaklaşımlarını ortaya koyar:

Enis Bey'in sağ şakağındaki damar kabarık doygun bir tırtıl görünümünde. Bağırıyor.

“Başvekilin atılımlarını görmezliğe geliyorsunuz. Biz bir savaştan çıktık. Yeniden devlet olma savaşından ve aştığımız dağ ile aramızda 35 yıl var. Bu 35 senenin ilk 15’i Atamızındı. Sonraki 12 yıl ise Paşanızın. Ne yaptı Paşanız?”

“İnsaf! Bu biraz nankörlük olmuyor mu?”

Bunları söyleyen Asaf’tı. Enis Bey devam etti:

“Kabuğunuzun dışına çıkın da Anadolu’ya bir gidin. Başvekilin eserini, yeni Anadolu’yu görün. Köyün, toprağın, insanın değişen çehresini, toprakta ışıldayan tebessümü görün. Fabrikaların tüten bacalarını, tarımda ve sanayideki atılımları görün. Ne yaptı Paşanız? Kibrinden, azametinden dağ gibi duran tüccarın karşısına köylüyü bey gibi dikebildi mi? Gidin görün yeni Anadolu’yu! Saban tutsaklığından azat edilen köylünün traktörün sırtındaki mutluluğunu görün! Ama hayır! Gözleriniz bantla kapanmış. Sizden olmayanın başarısını asla göremeyeceksiniz.”

Çokum burada, DP’nin yapmış olduğu olumlu girişimleri Enis Bey kişisi üzerinden ispatlandırıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Devamında ise CHP ve İnönü’nün husûle getirdiği geliştirme teşebbüslerini de Asaf kişisi üzerinden yansıtarak münakaşaları makul bir çizgide yürütmektedir. Fakat genel olarak Menderes haklılığı ön plana çıkarılmaktadır. CHP ve İnönü ise olumsuz intibalar çerçevesinde gösterilmektedir.

“Evet, evet,” dedi Sebati yarı alaylı. “Şeker fabrikaları, ziraat makineleri, krediler, dokuma, çimento, demir çelik, bakır üretiminde yükseliş. Bunlara ses çıkarmıyorum ama ya dış borçlanmalar?”

“[...] Ama soruyorum size; daha pancarı görüp de bir kapıdan toz şeker halinde çıkmasını havsalası almayan Paşanızda böylesi bir cesaret var mıydı? Ne yaptı yıllardır söyleyin.”

“Daha ne olsun,” dedi gazeteci Asaf... “DP”nin kurulmasına ve demokrasiye izin verdi. Size konuşma hakkını, daha ne olsun? Ama siz bu özgürlüğünüzü baskı aracı olarak kullanıyorsunuz bugün.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 30-31)

“Bizimkisi marazi bir taraftarlık. Paşa neredeyse beşiğimizi sallamışçasına bir bağlılık. Soyaçekim gibi bir hal. Eh, harp sonrası aç karnımızı ama az, ama çok o doyurmuş. Nafakalarımızı o vermiş. Bizi savaştan o kurtarmış. Yani insanımız

can kurtarıcı diye, devlet kapısı diye onu bellemiş. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 32)

İktidar tarafından yapılan yatırım girişimlerinin halk nezdinde olumlu bir perspektif yaratması, bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu yoksulluk ve yıpranmışlıktan sonraki yükselişin önemli bir noktasını oluşturduğundan olumlu bir etki yaratmıştır. Özellikle ekonomik bunalımlar, hayat serüveninde hassas bir dengeye sahip olduğu için insanların dikkatini yönelttiği temel alanların başında gelir. Bunun yansıması olarak da Demokrat Parti'nin atılımları, partinin benimsenmesinde ve büyüyen bir taraftar kitlesi kazanmasında başat rol oynamıştır. Bu doğrultuda Sevinç Çokum da genel bağlamda Menderes ve DP'yi olumlu çerçevede yansıtmaktadır. DP'li olup olmayan herkesin payını aldığı gelişmeler, doğru girişimlerin yapıldığının bir göstergesidir. CHP'li olan Profesör Sebati kişisini de belirli ölçüde Menderes'in yaptığı bazı girişimlere hak veren şekilde konuşturması, Başvekil'in daha güçlü profile yansıtılmasını sağlamıştır. Ancak bunlar üzerinden DP'lilerin geçmiş yönetimi tahkir edici yaklaşımları fanatik bir particilik anlayışının izlerini sunarken, DP karşıtlarının ise birçok faydalar görmesine karşın çok aşırı olmasa da eleştirel bir tavır ortaya koymaları, olumlu işleyişe rağmen bilinçaltında yatan ilkesel uyumsuzluklardan ötürü her zaman mesafeli bir duruşun benimsenmekten vazgeçilmediğini gözler önüne serer. Yazar bu doğrultuda CHP eleştirisi yapmaktan vazgeçmez. Particilik ve dönem kıyaslamaları her koşulda ve zamanda etkinliği güçlü şekilde korumaktadır. Bu durum siyasi tartışma alanının halk üzerinde yaratmış olduğu etkinin oldukça sınırlı bir çerçevede oluşmasından kaynaklanmaktadır. İnsanların siyasete ve iktidar ile muhalefete bakışı genellikle kısır kıyaslamalar üzerinden şekillenmektedir. Bunun için de iktidar destekçileri geçmişti yaftalama, muhalefet destekçileri de mevcut gelişmeleri küçümseme düsturunu benimsemektedir. Halk düzleminde bu etkileşimin büyük bir yankı uyandırdığını gören siyasi liderler de tabanlarını konsolide etmek için onların sergiledikleri tavırlarla hareket etmektedirler. Dönem ve icraat münakaşasına girerek siyaseti geliştirecek, ona daha büyük işlerlik ve işlevlik kazandıracak argümanlardan uzaklaşarak sıkı bir döngü içerisine sıkışırlar. Liderlerin yeni siyasi söylem boyutları yaratmamaları, aksine halkın yüzeysel eleştiri noktalarından hareketle birbirlerine sataşmaları siyaset alanını da kendi içinde içdiş etmektedir. Siyasilerin üretecekleri yeni kavramlar ve tartışmalar halkı geliştirecek ve geniş bakış açısı kazandıracak durumdayken, mevcut durumun herkesin işine gelmesi, gelişimsel ilerlemeye duyulan gereksinimi önemsiz bir hâle getirerek insanları dar kalıplar içerisine sıkışmaya mecbur etmektedir.

Demokrat Parti taraftarlarınca muhalefet edenler daima haksız görülmektedir. DP birçok doğru iş yapmış olsa da muhalefetin ortalığı karıştırmak amacıyla algıları değiştirme gayretinde olduklarını düşünmektedirler. Bu sebeple onlara karşı cephe almaktadırlar:

“Hayır hayır, sizinkisi ortalığı bulandırmak, iyi giden işleri alt üst etmek. Ülke kalkınıyor görmüyorsunuz. Ülke itibar kazanıyor görmüyorsunuz. Nasıl inkâr edersiniz bunca gelişmeyi, kalkınmış şehirler, aydınlanmış insanlar fazla mı geliyor size?” [. . .]
(Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 50)

Parti taraftarlığında aşırıya kaçmak, her zaman, yapılan yanlışların dahi doğru olarak kabul edilmesinde ve farkına varılamamasında etkili bir rol oynamıştır. Bu düsturdaki halktan insanlar muhalif cenahtan gelen her eleştiriye kapalıdırlar ve yapılan eleştirileri kesinlikle iftira olarak görürler. Buna karşılık da onları hainlikle suçlarlar. Çokum DP ve DP'lileri olumlu atmosferde yarattığı için genel olarak eleştiri kabul etmeyen roman kişileri üzerinden kurgulamasını yapmıştır. Muhalif kesim ise yönetim tarafından yapılan geliştirme girişimlerini hiçbir şekilde olumlamayarak kendisine rant sağlayıcı zeminler hazırlamaktadır. Zira muhalif kimliklerinden sıyrılarak iktidarda söz sahibi olabilmeyi, mevcut yönetimi küçük görerek, itibarsızlaştırarak ve yalancılıkla suçlayarak kazanabileceklerini düşünürler. Özellikle CHP cenahının hiçbir şekilde takdir edici tavırlar sergilememesi, muhalif roman şahısları üzerinden ortaya koyularak CHP adaletsiz bir parti olarak aktarılmaktadır. Siyasetteki bu çıkmaz, iktidara gelebilmek veya iktidarda kalabilmek adına gerek muhalifler gerekse yönetimler tarafından başvuru, etiklik hâli oldukça tartışılabilir bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım şeklinin halkın günlük hayatına daha etkin bir biçimde sirayet etmesiyle birlikte son derece nahoş yakıştırmalarla iki taraf arasındaki gerginlik hat safhaya çıkmaktadır. Her iki kesim için de karşılıklı olarak böyle bir tavır içinde bulunuş, çeşitli amaçlar doğrultusunda gerçekleşebilmektedir. Bir tarafın diğerine yaptığı olumsuz yakıştırmalarla kaotik bir ortamın oluşmasının zemini hazırlanmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkacak olan didişmelerle birlikte yönetim veya muhalefet alanında güç zedelenmesi yaratılmaya çalışılır. Çıkarlara ulaşma doğrultusunda partilerin iç dinamiklerinde çalkantılı süreçler yaşanmasına gayret gösterilir. İki taraf da kendi lehine olacak şekilde bu durumlardan faydalanarak güçlerine güç katmak için elinden gelen her şeyi yapmaktadır.

Özellikle son dönemlerde DP ve Menderes'e yönelik eleştiriler karşında, DP taraftarları kendilerini yalnız ama güçlü ve haklı bir konumda savunucu olarak görürler. Ordu, basın ve muhalefet ile birlikte herkesin ortak bir ağızdan serzenişlerine

karşı direnç gösteren bir yapı sergilemektedirler. Muhalefet ve iktidar arasındaki mücadeleye aynı zamanda muhalefet destekçileri ve iktidar destekçileri arasındaki mücadelenin üstyapısını oluşturan bir mahiyettir:

[. . .]Enis Bey bazen Güلزade Hanım'ın desteğiyle, (Bazen diyorum, çünkü Güلزade herhangi bir partinin yandaşı olmayı, o sürekli yeşerttiği sevgi bağlarıyla bağdaştıramazdı.) çoğu zaman ise teke tek, karşısında üniversite, ordu, basın ve muhalefet işbirliği olarak görünen güce karşı savaşırdı. Feridun babasının destekçisi gibi görünmek istemezdi ve demokrasi kavgası gözüyle baktığı o ortamı 1957'den sonra artık muhalefetle iktidar arasındaki kavganın bir kopyası biçiminde değerlendiriyordu. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 21)

İktidarı savunanlar, uzun süreli olan büyük bir başarı elde ettiklerini düşündüklerinden, onlara karşı olan farklı seslerin, zaman içinde bir araya gelerek, bu başarının sahiplerinin yok edileceği düşüncesini benimserler. Bilhassa kurumsal nitelikte olan ve halk düzleminde önemli bir etkiyi barındıran ordu, basın, muhalefet gibi yapıların dayatımcı ve algı oluşturunca bir refleks ortaya koyduğunu kanıksayarak onlara karşı cephe alırlar. Çokum da Enis Bey kişisi üzerinden ordu, basın, muhalefet ve üniversite eleştirisi yapar. Bu unsurları DP'yi yıkmaya çalışan yapılanmalar olarak yansıtır. Onları meşru yollarla hareket etmeyen kurumlar olarak ele alır. Zira bu karşı duruş, iktidar destekçilerine göre ordu, basın ve muhalefetin menfaatlerini karşılayacak niteliğe sahip bir karşı duruştur. Karşılıklı alınan bu tavırlar, aradaki sevgi, saygı, birlik ve beraberlik gibi kavramları zedeleyici ve ortadan kaldırıcı, aynı zamanda ayrıştırıcı bir noktaya çeken sonuçlar doğurur. Ülke içinde özgül ağırlığı olan yapılar, mevcut durumlarının kendilerine sağladığı avantajla güçlü bir hareket alanına sahip olduklarını düşünmektedirler. Buna uygun olarak aksiyon içerisine girmeleri de bazı kesimlerce art niyetli yaklaşımlar olarak algılanmaktadır. Sevinç Çokum da söz konusu art niyeti Enis Bey üzerinden sezdirmektedir. Özellikle iktidar ve destekçileri bu yapıları olası tehlike unsuru olarak addederler. İktidarın etkinliğini gölgeleyebilecek ve hareket alanını daraltabilecek gücü bünyelerinde barındıklarını düşündüklerinden, bu unsurların eylemlerine, karşı durucu bir refleks benimserler. Zira iktidar destekçileri, güçlendikçe yalnızlaştıklarını hisseden bir ruh hâli içinde hareket etmektedir. Zaman geçtikçe daha da güçlenen yapılar, karşılarında çoğunluklu ve farklı bileşimlerden oluşan güçler görmeye başlarlar. Bu durumu da kendileri aleyhine alarm verici bir husus olarak algılamaktadırlar. Olacakların önüne geçebilmek adına da canhıraş derecelere varacak kadar mücadelelere girişmektedirler. Yalnızlaştıkça haklı olduklarını daha güçlü şekilde düşünmeye başlasalar da durumun tehlike arz edici bir boyutta olduğunu hissederler. Zira çeşitli kollardan gelebilecek her

müdahaleye aynı hızda ve güçte karşılık verebilmek mümkün olarak gözükmemektedir. Bu durum ister istemez bir panik hâli yaratmaktadır. Panik hâlinde ortaya koyulan eylemler ve tepkiler de genellikle kayda değer etkiler taşıyamamaktadırlar. Fakat insanların o an için başka bir çıkar yol bulamamaları, mevcut şartlar içerisinde olabilecek eylemsel ve söylemsel davranışları sergilemelerinde, ortaya koyulabilecekleri tek yaklaşım biçimi olarak belirir.

Bütün bunlara karşılık, muhalefet cenahında yer alan halktan insanlar da iktidarı, aşırı baskıcı ve kısıtlayıcı eylemlerde bulunması yönüyle tasvip etmezler. Onların bu tavırlarını benimseyen ve destek veren iktidar yanlılarına karşı da ağır bir eleştiri içerisinde bulunurlar:

Dokuz subay olayından, hele hele Paşanın Kurultay konuşmasına yayın yasağının konmasından sonra tartışmalar sofraları terk etmek, kadeh kırmak şeklini almaya başlamıştı. [. . .] İncenaz bütün bunlara bir şarkıyla parantez açıyor veya sadece iki cümleyle iktidarı da muhalefeti de (ama daha çok iktidarı) lağima sokup çıkarıyordu. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 26)

Halktan insanlar, iktidarda kendi görüşünü yansıtan ya da yansıtmayan bir kuvvet olsun ya da olmasın, düşüncelerinin bastırıldığını, destek verdiği partinin köşeye sıkıştırıldığını ve ülkenin her alanına tahakküm edildiğini, düşündükleri ve hissettikleri zaman, reaksiyon verme gerekliliği duymaktadırlar. Sevinç Çokum daha çok DP'yi olumlu çizgide ortaya koysa da araya her zaman eleştiri yapacak şahısları yerleştirmiştir. Bu durum Türkali ve İlhan'da çok çok sınırlıdır. Böylece Çokum, belirli ölçüde tartışma zeminleri yaratmada başarılı olmuştur. İnsanların vermiş oldukları reaksiyonlar bastırıldığında daha şedit his ve düşünce yapısını yansıtmaktadırlar. Özellikle cumhuriyet sonrası oluşan yeni hayat dinamikleri, özgürlükçü ve eleştirel olguları daha güçlü hissettirdiği için, buna karşı olan yaklaşımlar ön plana çıktığında tepkisel düzlemde güçlü bir alan oluşturmaktadır. İnsanın hür yapısı, karşılaştığı herhangi bir engel karşısında ister istemez doğaçlama bir reaksiyon verir. Bilhassa demokrasi anlayışının hüküm sürdüğü yönetimlerde çeşitli baskı unsurlarının kendini göstermesi, karşısında güçlü bir tepki odağının doğmasını olanaklı hâle getirir. Bu baskı yaklaşımından aynı zamanda halkın bir kısmı tarafından önemli misyona sahip olarak görülen kişilerin etkilenmesi, tepkinin boyutunu artırır. Kısıtlama girişimlerini yapan taraf ve onun destekçileri mevcut durumu olumlu ve haklı bir perspektifte yorumlasalar da durumun bir gün kendileri aleyhine dönebileceğini düşünmezler. Zira gücü elinde bulunduranlar, karşılarında bulunanlar için genellikle son raddesine kadar bu imkânını kullanmaktadırlar. Roller değiştiğinde ise aynı durumdan olumsuz olarak

etkilenenler, bu sefer kendileri olmaktadır. Böylece ortaya zıtlıklar barındıran bir eylemsel bütünlüğü çıkmaktadır. Demokrasinin etkinliği ve işlevliği son derece yıpranıcı bir çizgiye gelmektedir. İnsanlar ise çözümü, karşı direnişle ve eleştiriyile tepki vererek aramaya çalışmaktadırlar. Fakat mevcut gücün baskınlığı, ortaya koyulan bu davranışları da tahakkümü altına almaya yetecek kesiflikte bir etki taşımaktadır. Mevcut güçlerin değişmesiyle, mevcut kısıtlamaların ve baskılamaların da el değiştirmesi, insanları ve demokrasinin işlevliğini çözümcül noktalardan uzaklaştırır. Bunun sonucunda da şiddetin ve hakaretin aynı zamanda da tutsaklığın hüküm sürdüğü bir hayat döngüsü peşi sıra kendini tekrarlar vaziyette hayatın bütününe yerleşmektedir.

İki cephe arasında meydana gelen tartışmalar, genellikle karamsarlığı ve mükemmeliyetçiliği barındıran bir zeminde teşekkül eder. DP'liler için her şey yolundadır ve kötüye giden hiçbir şey yoktur. Muhalefet için ise daha önce görülmemiş derecede olumsuz bir tablo vardır. Ordu, üniversite gibi kurumlar, muhalefetin gözünde de artık olanlara tahammül edemeyecek düzeydedir. Kendi içlerinde bir yapılanma oluşturmaya başlamaktadır. Gençliğin tamamen hiçe sayılarak sündürüldüğü yaklaşımları ortaya koyulur. İktidar taraftarları ise cumhuriyete geçildiğinden beri en büyük ilerlemelerin kat edildiğini ifade ederek, olumsuz yaklaşımlarla ortalığın karıştırıldığı düşüncesindedir. Muhalefet, demokratik hayata geçişle genişlik kazanan özgürlüklerin, iktidar tarafından baskı yönetimine dönüştürülerek zedelenen bir hâle getirildiğini vurgular:

Kıbrıs olaylarının tırmanışa geçtiği o günlerde Enis Bey konuşmalarını dış olaylara kaydırmaya çalışsa da, diğerleri dönüp dolaşıp iktidarı vuruyorlardı. Elllerinden sapanları hiç eksik olmuyordu.

"Siz huzuru değil huzursuzluğu arıyorsunuz," diyordu Enis Bey. "Durgun suya taş atıyorsunuz."

İncenaz yosun koyusu gözlerini iri iri açarak atılıyordu:

"İnsaf Enis ağabey! Ne durgun suyu? Ortalık kaynıyor, siz farkında değilsiniz. Ordu, üniversite kaynıyor..."

"Üniversite mi? Hocalardan mı söz ediyorsunuz, yoksa talebelerden mi?"

"Her ikisinden de..."

"Yapmayın, çoluk çocuğu karıştırmayın bu işlere."

DP'nin ve DP'lilerin benimsemiş olduğu her şeyi "hafife alma" yaklaşımları, Enis Bey kişisi üzerinden ortaya koyularak, gücü elde eden kesimin tek taraflı ve kendinden başkasını hakir görücü tavırları açıkça sezdirilmektedir. Profesör Sebati, Cangür ve Sibel kişilerinin göstermiş olduğu tepkilerle, içinde bulundukları kısıtlı hayat döngüsü mağduriyet yaşayan kesimin sesi olma yolunda dikkat çekmektedir. Fakat Çokum tarafından Ensi Bey daha baskın çıkartılarak karşı taraf gölgede bırakılmaktadır.

"Bu iktidar artık bitti," diyordu Profesör Sebati. "Bu iktidar, orduyu, muhalefeti, gençliği hiçe sayıyor."

Söze oğlu Cangür giriyordu:

"Muhtar bir üniversite istiyoruz! Özgürlük.."

Sibel yengenin Çerkez mavisini gözleri buz kırılmışlığına tebessüm ediyor;

"Bu parti nurlu ufuklardan başka bir manzara görmüyor. Nurlu parıltılardan gözleri kamaştı ayol."

Enis Bey'in sağ şakağındaki damar kabarık doygun bir tırtıl görünümünde. Bağırıyor.

"Başvekilin atılımlarını görmezliğe geliyorsunuz. Biz bir savaştan çıktık. Yeniden devlet olma savaşından ve aştığımız dağ ile aramızda 35 yıl var. Bu 35 senenin ilk 15'i Atamızındı. Sonraki 12 yıl ise Paşanızın. Ne yaptı Paşanız?"

"İnsaf! Bu biraz nankörlük olmuyor mu?"

[. . .] (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 29-30-31)

Bu doğrultuda yaşanan münakaşalar, partizan bir mahiyet taşımaktan öteye gitmemektedir. Ruhunu, kimliğini ve düşüncelerini başlı başına bir partiye ve bir mefhumu adayan insanlar ona karşı hiçbir zaman karamsar bir tablo çizemeyerek, toz kondurulmayan pembe bir bulut olarak görmektedirler. O görüşün tamamen zıttını benimsemiş olan bireyler ise, ortaya koyulan açık ve net başarılarla dahi pesimist bir bakış açısıyla yön vererek kara bir bulut motifi oluştururlar. Çokum iki karşıt kişi üzerinden bu durumu gözler önüne sermektedir. Optimistik ve pesimistik çerçeveye içerisine sıkışan bu yordama biçimi siyaset kurumunun hemen her yerde oluşturduğu bir statükodur. Tabandaki sert ayrışmanın temel unsuru olma konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Bu denli ayrışıcı katmanlar içerisinde oluşlar, "geçmiş" ve "şimdinin" kıskacına sıkışarak onun üzerinden düşünce üretme zihniyetinde olan insanların yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Bu yansıma noktasında Sevinç Çokum, Enis Bey kişisini daha olumlu çizmektedir. Karşı taraf böylece daha haksız gözükmektedir.

İnsanlar, içinde bulundukları siyasi atmosferin durumuna göre sürekli olarak geçmişin intikamını alma hissiyatı ve düşüncesiyle hareket etmek istemektedirler. Geçmişin inşasını yıkarak, yerine kendisini temsil eden yeninin inşasını yapmak temel bir düstur olarak belirir. Bunun sonucunda gelişimsel boyuttan uzaklaşılan bir devinim içerisine girilir. Çünkü insanların zihniyetinde yer edinmiş belirli kavramlar ve değerler vardır. İktidara gelen her yönetim ister istemez bir tarafın değerler ve kavramlar silsilesini gölgede bırakacak girişimler içerisinde bulunabilmektedir. Böylece siyasetin şümullü yapısı dar bir kıskaç içerisine sıkışmaya başlamaktadır. Kişiler arasındaki tartışma bu durumu açıkça göstermektedir. Şimdinin iktidarı ve destekçileri geçmişle hesaplaşarak onun dinamiklerini hırpalarken, geçmişin iktidarı ve destekçileri de şimdinin iktidarı ve destekçilerinin yerini almaya çalışarak, onun oluşturmuş olduğu değerleri yıkmak veya zedelemek gayreti içerisinde bulunmaktadır. Bütün bunlar için gerek eylem boyutunda gerekse söylem boyutunda çeşitli yaklaşımlar ortaya koyulur. Yıpratıcı bir tartışma ve kavga zemini yaratılmış olur. Karşılıklı girilen münakaşalar sonucunda fiziki ve manevi olarak büyük bir yitim gerçekleşir. Toplumun yapısı, geleceğin inşasını yapma konusunda mevcut durumundan daha da geriye giderek telafi edilmesi zor olan bir zaman boşluğu meydana getirmiş olur.

Menderes'in, uçak kazası geçirdikten sonra dahi, halk üzerindeki ayrışan yaklaşım devam etmiş ve hatta daha ağır düşünce noktalarına evrilmiştir. Duruma tepkisiz kalanlar, kurtulduğu için bayram sevinci yaşayanlar ve büyük bir hayal kırıklığına uğrayanlar, duygu düzeyindeki geçişkenliklerin boyutunu açık bir şekilde yansıtmaktadır:

"Ama başvekilin kurtulduğuna sevinenler olduğu kadar üzülenler de vardı. Feridun ağabeylerin apartmanında muhalifler olayı tepkisiz, donmuş yüzlerle karşıladıktan bir süre sonra, çeşitli yorumlar yapmaya başlamışlardı." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 43)

Dünyadaki işleyişin son merhalesi olan ölüm olgusunun Menderes üzerinde vuku bulmaya çok yakın olduğu anda bile keskin duyguların ön planda oluşu, halkın düşünce boyutunun derinliklerinde yatan yaklaşımların tezahürünü ortaya koyar. Böylece Çokum, Başvekil'in karşıtlarını neredeyse zalim olan bir çizgide aktarır. Menderes'in o an için olası bir ölümü, taraftarları tarafından her şeyin yerle bir olacağı, çok kötü günler yaşanacağı, geçmiştekinden daha ağır bir zorlukla karşılaşılacağı şeklinde yorumlanırken, karşıt düşüncede olanlar için ülkenin huzura kavuşacağı, baskının ortadan kalkacağı ve çok daha iyi günler yaşanacağı intibaini oluşturur. Zihniyetlerin içine bu kadar katı bir şekilde yerleşen yaklaşımlar, kutuplaşma

noktasında ölüm olgusunun dahi baskın gelemediği bir güce sahip olarak etkinliğini korumaktadır. İdeolojilerin ve kavramların halkın duygu boyutundaki hassaslıklarının dahi önüne geçmesi, siyaset kurumunun günlük hayatın dinamiklerine ne denli tesir ettiğinin göstergesidir. Siyasi figürlere karşı nefret içinde oluş, insanlar arası iletişimin gerçekleşmesinin de önüne geçen bir etkinlik taşımaya başlamıştır. Mevcut karşıtlık üzerinden bu durum gösterilerek DP'nin ve Menderes'in mağdur yapısını ön plana çıkarılmaya çalışılır. Bir insanın ölümünden haz duyacak merhaleye gelmek, alt zeminde büyük bir nefret boyutunun barındırıldığına işaret eder. Bir toplumda, insanların bu kadar katı duygu etkileşimi taşıması, siyaset müessesesinin görevini dengeli şekilde ifa edemediği gerçeğini ortaya koyar. Halk nezdinde, gereğince herkesin gönlüne girememeye veya en azından saygısını kazanamama durumu hâsıl olmuştur. Bu durum insanın duygusal benliğini yitirmesinde veya zedelemesinde son derece olumsuz bir husustur. Aynı zamanda başka bir kesim tarafından Menderes'in olası ölümüne karşı, bütünüyle insanlığını kaybedeceğini düşünen kesimler olması duygusal benimseyişlerdeki keskin tavrı net bir şekilde ortaya çıkartır. Çokum burada DP taraftarlarını aşırı benimseyiciliğini yansıtmaktadır. İki taraf açısından hissedilen duyguların bu kadar uç noktalarda oluşu, o zamana kadar bütün insanları ortak paydada birleştirebilecek güçlü yaklaşımların ortaya koyulmadığını göstermektedir. Böylece ülke toplumsal kimliklerini ortak bir çatı altında bir araya getiremeyerek müreffehle erişme çizgisinden uzaklaşan bir yapıya bürünmektedir.

Demokrat Parti taraftarları, muhalif cephe tarafından meşrû bir hükümete karşı ihtilal şartları hazırlandığı düşüncesiyle ağır bir tepki ortaya koyarlar. İhtilâl şartlarının hazırlayıcısı olarak görülenler ise, bu yöntemin sonucunun halkın bütününe kurtarıcı bir şekilde tecelli edeceği doğrultusunda hemfikirlerdir. Bir taraftan da zaten bu zorlayıcı ve dayatmacı seviyeye gelmiş DP taraftarlarını büyük bir etken çerçevesinde ele alarak suçlu, düşüncesiz ve yetersiz olarak görüp tahkir edici bir söylemle eleştirirler:

“Siz halkın reyiyile iktidara gelmiş meşru bir hükümeti ihtilal şartları hazırlayarak devirmeye çalışıyorsunuz,” diyordu Enis Bey.

Sebatî'nin gagamsı burnu kısık ağzıyla birleşiyor.

“Hadi canım... Biz halkı kurtarmaya korumaya çalışıyoruz. Vatandaşların hakkını ve hürriyetlerini... Öyle değil mi Kaya Bey kardeşim?”

“Ah o vatandaş,” diyordu Kaya. Dişlerinin arasındaki kürdanı ezerek. “Vatandaş dersin, halk dersin taşırsın onu... On yıldır işte o vatandaşların oyları yüzünden boka battık. Şimdi o boku temizlemek de bize düşüyor. Yani Paşanın dediği gibi,

şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 83)

Meşruiyet zemini içerisinde DP uzun süre iktidarda olmasına rağmen, özellikle son dönemde ordu, basın, üniversite gibi muhalif cephe tarafından meşruiyet dışı olan yöntemlerin dile getirilişi, DP kanadınca kabul edilemez bir noktada görülmektedir. Bunun üzerinden Çokum, CHP ve İnönü’yü illegal yöntemler içerisinde bulunmaları noktasından eleştirmektedir. DP’nin legal dışı hareket etmediğini göstermeye çalışmaktadır. Yönetmedeki meşru hakkın demokratik işleyişin merhalelerinden geçerek kazanıldığı sistemde, meşruiyeti zedeleyecek girişimler, demokratik geçerliliği sorgulatacak bir tartışma alanı yaratmış durumdadır. Bu gibi yaklaşımların düşünsel ve eylemsel boyutta tezahür edişi, demokratik olgunluğa tam erişmemiş ve onun dinamiklerini tam olarak özümseyememiş devlet ve halk yapısında kendisini gösterir. Çoğunlukla tek bir sesin hükümlanlığının alışlageldiği süreçsel zeminde, farklı düşüncelerin ve seslerin ortaya çıkışını içselleştirebilmek, çalkantılı bir evreyi tamamlamayı gerekli kılar. Ancak güçlü ve uzun süreli seviyelerden geçmiş, aynı zamanda kendine özgü kültürünü oluşturabilmiş demokratik ülkelerde bunun yansımaları oluşabilmektedir. Gelişmekte olan ve bu kavramlarla yeni yeni tanışan halk ve yönetim yelpazesinde istikrarlı bir hâl kazanılması, gelişimin daha üst bir seviyeye getirilmesiyle mümkün olabilecektir. DP öncesi demokrasi arayış yılları da bu durumun tipik bir örneğini temsil eder. Artık demokratik hayata geçtiği düşünüüyorsa, onun gereklilikleri eksiksiz bir şekilde yerine getirilmelidir. İktidar ve muhalefet seçimle seçiliyorsa, kaybedecekleri zaman da yine aynı yöntemlerle kaybetmelidirler. Sevinç Çokum bu görüşünü açıkça belirtmektedir. Duruma tali yollarla müdahale edilmesi, halk nezdinde sisteme ve demokrasiye olan güvende büyük çatlaklar oluşturmaktadır. İnsanların yeni yeni içselleştirdiği değerlerin gerek söylem gerek eylem boyutunda zedelenmesi, söz konusu değerlerin ileriye taşınmasını ve ülke yapısında sağlam bir temele oturmasını olanaksız bir hâle getirmektedir. İnsanlar böylece ortaya koyacakları her eylemde ve düşüncede müphem bir tavrı benimsemekten kendilerini alıkoyamayacaklardır. Bunun sonucunda sistemsal, yöntemsel ve terminolojik tartışmalar tam olarak kabul görücü bir zeminde tahakkuk etme işlevini yerine getiremeyeceklerdir.

2.2.2.2. Basının Etkisi Çevresinde Halk

Yayın organlarının, siyasi atmosferlerin şekillenmesinde bariz bir unsur olduğu görülmektedir. İktidar tarafından da muhalefet tarafından da algı oluşturmak için, güçlü söylemler yayın organları tarafından lanse edilmektedir:

[. . .]Feridun'un fark ettiği şuydu: Gazeteler, dergiler o çetin sınavın hazırlayıcıları ne kadar acımasızlaştıysa, iktidar da o derece sertlenmeye âdeta zorlanıyordu. Gazetelerde, dergilerde iktidarın temsilcileri fraklı, silindir şapkalı Amerikan işbirlikçisi, vatan haini imajıyla halkın zihnine yerleşiyor, bu da kolaycak oluveriyordu. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 44)

"Darılma ama Sebati, sen de Akis ağzıyla konuşuyorsun. Akis'deki fikirleri, propagandaları siz mi oluşturuyorsunuz, yoksa Akis mi sizi oluşturuyor? Aferin Metin Toker'e. Beni dinleyin lütfen. Bu iktidarı düşürmek için her yola başvurulacak. İftiraya da... Bu böyle..." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 47)

Siyasi otoriteler, bilhassa tabanını kontrol etmek ve halkın bilincini istedikleri yöne evirtmek maksadıyla televizyon, gazete ve dergi gibi kitle iletişim araçlarını kullanarak güçlerini arttırmak isterler. İktidar cephesi muhalefeti eleştirerek, kötöleyerek ve bazen de iftiralarda bulunarak bu aksiyonu yerine getirirken, muhalif cenah da aynı yolu aynı yöntemle işler. Sevinç Çokum bu doğrultuda daha çok muhalif cepheyi yalan haberlerde bulunması noktasından hareketle halkı yanılttığı için eleştirmektedir. İktidara karşı yapılan bir haksızlık girişimi olarak ön plana çıkarmaktadır. Her iki alanda fanatik bir şekilde yer alan halktan insanlar da benimsedikleri düşünceler üzerinden, bu kitle iletişim araçlarında oluşturulan söylemlerin özümseyicisi olurlar. İnsanların arasındaki ayrışmanın ivmesi bu bağlamda daha da perçinleşmiş bir hâle gelir. Basının rolü cumhuriyet öncesi dönemden beri böyle büyük ve kapsamlı bir gücü sürdürerek ve arttırarak hep baskınlık kazanmıştır. İnsanlar her iki dönemde de aktif olarak kitle iletişim araçlarının etkinliğine maruz kalmışlardır. Durumun halk nezdinde kesif bir boyut kazanması farklı parametreler taşımaktadır. Bunda insanların eğitim düzeyinin, analiz ve sentez yetisinin aynı zamanda siyaseti okuma biçiminin büyük bir etkisi vardır. Söz konusu unsurlar üzerinde belirli bir yetkinliğe erişememiş halk, yönlendirilmeye ve çeşitli eylemlere sürüklenmeye oldukça olanaklı hâle gelir. Durumun farkında olan siyasetin üst kesimi, mevcut unsurlar üzerinden hitap ettikleri kitleleri birbirine düşürmek veya konsolide etmek adına yaklaşımlar ortaya koymayı kendi çıkarlarına yarayacak önemli bir husus olarak görürler. Kitle iletişim araçlarının geniş bir kapsam alanı oluşturması, bu sebeple ülke bünyesinde oldukça hassas bir etkiye sahiptir. Zira insanlar belirli bir zamandan sonra sadece ve sadece duyduklarının ve gördüklerinin esiri olmaya başlayarak hareket alanlarını ona göre oluşturmaktadırlar. Bunun sonucunda da güven ortamının tahsis edilemediğı, çıkar ilişkilerinin ön plana çıktığı, hakikatin işleyişinden uzaklaşıldığı bir toplumsal hayat biçimi oluşarak insanlar suni olarak hayatlarını idame ettirir duruma gelmektedirler.

Böylece toplumun dinamiğini oluşturan soyut bağlar silikleştirilerek, herkes kurulan düzenin bir parçası olarak sınırlı işlevlerle hareket ettirilmektedir.

2.2.2.3. İktidarı Savunan Halk

Eleştirilerin çok yoğun olduğu ve iktidar için neredeyse çöküşe ramak kalmış olan bir noktada DP destekçileri, yılmaz bir son savaşı gibi savunma girişimlerine devam ederler. Bir şekilde sonu ışığa varan çıkış noktasına ulaşılacağını düşünerek, muhalefeti zor duruma sokabileceklerini düşlerler:

[. . .] Enis Bey çökmekte olan iktidarın solgun savunmacısı... Babasına karşı bir acıma buluyordu yüreğinde. Parti binasına uğrayıp her gün biraz daha kaybedilen bir davanın son savaşçısı olarak bir takım adamlarla, kahvecisiyle, bakkalıyla, yoğurtçusuyla sanki bir cambazhanenin tükenmiş son oyuncularımıışçasına toplanıyor, iktidara bağlılıklarını on kere bin kere antlaşmış sözlerle tekrarlıyor, topun inşallah yakında geri teperek muhalefeti perişan edeceğini anlatıyor, anlatıyorlardı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 81)

Olayların hat safhaya ulaştığı vakitlerde, iktidar destekçileri partilerine karşı her ne kadar fanatik bir benimseyişi orta koysalar da içlerini endişe verici bir umutsuzluk kaplamaktadır. Fakat buna rağmen Sevinç Çokum, DP destekçilerini haklı tutumlara sahip olmaları noktasından ön plana çıkararak, muhalefeti yerici bir yaklaşım sergiler. İktidar destekçileri bu tip durumlarda zihinsel anlamda hemen eskiye doğru bir dönüş yaparak, geçmişte yaşadıkları olumsuzlukları tekrar yaşayacaklarımişçasına bir tereddüt beslemektedirler. Gelişen olayların, partilerinin sonu olacağını az çok onlar da hissetmelerine karşın sönük bir ümit beslemeyi de sürdürürler. Zira destekledikleri iktidarın yok oluşu, onlar için kendi kimliklerinin, düşüncelerinin ve duygularının da yok oluşu demektir. Çokum, Enis Bey üzerinden bunun savunuculuğunu yapar. Bu sebeple son kertede dahi cılız da olsa o ümit, hâkimiyetini korur ve güçlerinin yettiği ölçüde eylemsel olarak direnmelerine yardımcı olur. Güçlü ve geniş kapsamı içerecek şekilde karşı koyuşların ortaya çıktığı durumlarda onu egale edecek bir savunma içerisine giriş pek mümkün olamamaktadır. Çünkü söz konusu güç her yeri kuşatmış vaziyettir. Buna karşı belirli derecede mücadele etme girişimleri kendisini gösterse de uzun zamana yayılabilecek nitelikleri taşıyamamaktadır. Karşısında durulmaya çalışılan güçler birliği, kozmopolit bir oluşum niteliği barındırdığı için yayılım ve dayanma oranı oldukça yüksektir. Bunun sonucunda da insanlar, bu yapıya karşı direnme girişiminde bulunsalar da zaman geçtikçe umutlarının tükenmeye başladığını hisseder hâle gelerek, kendilerini kaçınılmaz sonun mağdurları olarak nitelendirirler.

Son kerteye kadar dayanma ölküsünden vazgeçmeyişleri ise haklı ve doğru yolda olduklarını kanıtlama ve herkesin gözleri önüne serme duygusundan kaynaklanmaktadır. Sevinç Çokum, bu doğrultuda iktidarın haklılık payını ön plana çıkarır. Böylece DP destekçileri malum olan olumsuz bir sona ulaşacakları durumda dahi vakarlı bir duruş sergileyerek güçlü bir etki bırakmak istemektedirler. Aksi takdirde o zamana kadar menfaatçi duygular çerçevesinde hareket ettikleri düşünülecektir. Bunun gibi bir algının önüne geçmek adına istikrarlı duruşlarını bozmama konusunda doğrusal bir davranış biçimi benimsemişlerdir.

2.2.2.4. DP Tarafından Yapılan Değişikliklerin Halka Yansıması

DP iktidarı görev aldığı süreç boyunca ülke yapısında gözle görülür değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler halkın bir kısmı tarafından olumlu karşılanırken bir kısmı tarafından ise olumsuz karşılanmıştır. Olumsuz karşılayanlar bu değişen görünümü kavrayamaz niteliktedir ve bir bocalama yaşamaktadır. Olumlu bakanlardaki sergilenen tavır, yapılan yenilikleri, gelişmişliğin ve seviye atlamanın tezahürü olarak benimser niteliktedir:

[. . .] Kahve önlerinde semtin değişen yüzünü yadırgayan, kılükal içinde işaret parmaklarıyla orayı burayı gösteren, istimlakin yabancı, üzgünü emekli memur tipleri dikilip duruyordu. Kimilerine göreyse medeniyet buydu, eskilerin yerine yenisini koymak. Bunlar yeni yolun yapımından hoşnuttular. [. . .]
(Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 11)

Yeni gelen iktidarlar tarafından somut ve soyut olarak ortaya koyulan girişimler her zaman bir farkındalık noktası oluştururlar. Bazı insanlar, -özellikle o iktidarın karşıtı olan- yapılan girişimleri yozlaşma ve geçmişin değerlerinden kopma olarak görür. Yapılan değişikliklerle birlikte kendi benliğinin ve kimliğinin de iğdiş edilmiş olduğunu düşünür. Diğerleri ise yapılan bu yeniliklerle, kendisini daha medeni ve gerçekçi bir çizgide görür. Geçmişteki unsurları, gelişmeyi ve kendi ruh dünyasını tökezleten engeller olarak addeder. Sevinç Çokum bu doğrultuda DP'yi geliştirici ve yapılandırmacı bir misyonu bünyesinde barındırdığı noktasından ön plana çıkarır. Söz konusu girişime karşı olanları da faydalı olan şeyleri dahi beğenmemeleri noktasından eleştirir. Değişim ve dönüşüm refleksleri halk zihninde ister istemez her dönemde bu şekilde ikircikli bir yapı meydana getirir. İnsanlar her iki durum için de çabalamak mecburiyeti içinde bulunmak durumunda kalırlar. İktidarlar yaptıkları değişikliklerle, onlara karşı olanların zihinlerinde yer edinmiş olan geleneksel dinamikleri yok etmeyi planlamaktadırlar. Böylece bu karşı cenahı, yapılan yeniliklere ve değişimlere adapte ederek kendi tarafına çekme gayretini ortaya koymaktadırlar. Tek tipte ve tek

düşüncede bir zihniyet ve gelenek algısı oluşturmaya çalışmaktadırlar. Fakat zihinlerde yer edinmiş olan mevcut değerlerin, bu gibi yaklaşımlarla ortadan kaldırılabilmesi pek mümkün değildir. Zira onların dimağlarda oluşturduğu güçlü kalıntılar söz konusudur ve her biri unutulmaz hatıralarla süslenmiş vaziyettedir. Bu sebeple yapılan iğdiş etme teşebbüslerinin mevcut yöntemlerin kendileri lehine sonuç vermesi olanaksızdır. Diğer taraftan, değişimin destekçisi olanlar ise zihinlerinde yer edinmiş olan eski yapıları, kendilerini temsil etmeyen olumsuz hatıralar olarak addederler ve yapılan yeniliklerle birlikte, o kalıntıları hafızalarından silmek isterler. Yeni inşalarla birlikte yeni yaşamışlıklar oluşturma gayretinde bulunurlar. Çokum da bu anlamda bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Fakat yine aynı şekilde geçmiş hatıraların zihinde bırakmış olduğu güçlü kalıntılardan kurtulabilmek beklendiği gibi kolay olamamaktadır. Yönetimlerin bu tavrı halk nezdinde başka bir ayrışma zemini hazırlamaktadır. İnsanlar önceki yaşamışlıklarından koparılıp yeni hayat dinamiklerine icbar edilerek muallakta kalınan bir çerçeveye hapsedilmektedirler.

2.3. 27 Mayıs'ın Ayak Sesleri

2.3.1. Sırtlan Payı

Darbeler veya ihtilâller uygulama zeminine erişirken, öncesinde artçı sarsıntılar yaşatarak ayak seslerini hissettiren bir yapıya sahip olmalarıyla birlikte, bir anda gelen ve yıkıcı bir deprem etkisini barındıran hüviyeti de kendilerinde taşımaktadırlar. 27 Mayıs olayı, bulunduğu zemini önceden ve yavaş yavaş sarsan bir biçimde, fısıltıdan çığlığa doğru evirilişiyle oluşumunu tamamlamış bir olaydır. Attilâ İlhan da *"Sırtlan Payı"*nda bu evirilme noktalarına temas ederek bir dizi yaklaşımlar ortaya koymuştur. İlhan, Harbiyelilerin yapmış olduğu yürüyüşten, öğrencilerin Beyazıt nümayişi, polisle yaşanan münakaşalar, ordu içinde iktidara karşı gruplaşmalar, protestolarda ölenler, Ankara ve İstanbul'daki olaylara kadar etkin bir şekilde argümanlar yansıtmıştır.

2.3.1.1. Askeriye ve Harbiyelilerin Rolü

27 Mayıs sürecine gidişte, farklı farklı yapılardan çeşitli tınılarda sesler çıkmış olduğu görülmektedir. Ordu ve içindeki gruplaşmalar, ortaya koyduğu eylemlerle bu tınılardan birisinin kulaklara yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Harbiyeli öğrencilerin hükümete gövde gösterisi yaparcasına sessiz bir yürüyüşte bulunması bir güç yarıştırmanın sinyali vermektedir:

"O geçtikten sonra, bir ayran daha. Farkında olmadan ayrancıya övünüyor:

[. . .]Paşa'yla Gazze Cephesi'nde savaştık. 27 Mayıs öncesindeki sessiz yürüyüşü hatırlıyor musun, hani Şişli'den Taksim'e, onu hazırlayanlardan birisi benim. Bu devrim..." (İlhan, Sırtlan Payı 19)

Türk ordusu, varoluşuyla birlikte, dinamik gücü her zaman bünyesinde taşıyan sağlam bir genetiğe sahiptir. Cumhuriyet sisteminin getirmiş olduğu "demokrasi", "iktidar", "seçim", "parlamento", "anayasa" gibi yönetim düzeyinin en üst basamağını oluşturan kavramlar, cumhuriyet yapısı içinde yer alan ordu için her zaman önemlidir. Fakat ordunun işleyiş yapısı, belirli şartlar dâhilinde kendisini bu kavramların üzerinde bir üstünlüğe sahip addederek aksiyonlar ortaya koyar. Cumhuriyet sistemi ve yönetimi döneminde, kendisinde görmüş olduğu bu üstünlüğü, devletin bekasını sürdürme maksadıyla, bütün fonksiyonlarıyla elinde tuttuğuna inanır. Gerekli gördüğü durumlarda devletin bütün yapılarına müdahale ederek, "adaleti", "demokrasiyi", "anayasayı" ve "iktidarı" en baştan kurabilme yetkisini kendisinde barındırır. Ordu bu gibi yetkilere başvururken kendi içindeki teamüllerden yola çıkarak kararlar verir. Daha öncesinde iktidara mesaj verme bağlamında sessiz bir yürüyüş tepkisinde bulunan Harbiyeliler, ilerleyen süreçte olayların kızışmasıyla beraber olası bir askeri müdahalenin emaresi sayılabilecek bir protesto yürüyüşü daha sergilerler (Demirel, Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi 340-369). Cumhuriyet sisteminin ilerlemesini sağlayan karar mekanizmasını, cumhuriyeti oluşturan dinamikler meydana getirir. Attilâ İlhan da bilhassa Miralay Ferid kişisi üzerinden ordunun ortaya koyduğu tavır haklı ve gerekli bulur. Cumhuriyet değerlerinin yeniden kazanılması adına alınan aksiyonu doğru bir çerçevede yorumlar. Ordu, sistemin temel yapıtaşlarının yerinden oynatıldığını düşündüğünde başta iktidar olmak üzere her bir yapıya, en baskın ve en üstün güç oluşunun gövde gösterisini yapar. Sahip olduğu gücün etkinliğini gösterebilmek için de dikkat çekici çeşitli eylemler ve girişimlerde bulunur. Askeriyenin böyle bir rol üstlenişinde çeşitli faktörler yatabilmektedir. Mevcut iktidarın gerçekten kötü bir yönetim içerisinde bulunduğunu düşünerek tavır alma gerekliliğini hissetmesinin yanında, ideolojik olarak düşünce yapılarının örtüşmeme noktasından hareketle de karşı bir tepki koyma girişimini benimseyebilmektedir. Burada subayların kendilerini adanmış olduğu ideolojik yapı çok önemlidir. Subayların kendileri arasındaki ortak düşünce yapısı kapsamlı bir etki barındırıyorsa, iktidara karşı cephe alışıta kolay bir şekilde bir araya gelebilmektedirler. Bu doğrultuda gruplaşmalar ve planlamalar istikrarlı biçimde genişleyebilmektedir. Böyle bir güce sahip olunduğunu yönetimlere göstermek açısından da bir dizi eylemler bütünü sergilemek konusunda çekinmemektedirler.

Bunun sonucunda her iki taraf açısından güç gösterisi girişimleri kendisini açık bir şekilde göstermeye başlamaktadır.

Askeriye, yönetime karşı bir aksiyon alma düşüncesine girdiği andan itibaren çok korunaklı olan bir gizlilik anlayışını benimsemektedir. Dışarıya karşı olası bir sızıntının engellenmesi için ketum bir duruş ortaya koyar. Etrafını ve gerçekleşen olayları an be an sentezler. Duruş, tavır ve eylemleriyle asla renk vermeyici bir yaşayış içerisinde hareket eder:

[. . .]

-Demir, Ankara'da: Orhan Erkanlı'yla irtibatlıymış meğer, sonradan öğrendik, ilk günler Milli Birlik Komitesi'ne alınması bile söz konusu edildi, istemiyordu, şu ara Genelkurmay'da sanırım, işi başından aşkın olmalı...

Miralay Ferid, yatağının ayakucuna ilişmiş onları dinleyen karısına döndü, açık bir gururla övündü:

-Gördün mü bizim şahini, Ruhsâr? O gün hayli üstüne vardığım halde, hiç renk vermemişti, halbuki boğazına kadar işin içindeymiş! (İlhan, Sırtlan Payı 215-216)

Yapılacak olan hareket girişimi için, ordu içerisinde belirli bir nabız yoklama etkileşimi başlamaktadır. Etkileşimin gücüyle orantılı olarak hareketin kimliği meydana getirilmektedir. Ortak birliktelik emir komuta zinciri dâhilinde gerçekleşebildiği gibi, düşük rütbelerin oluşturduğu grupların yayılımıyla da zuhur edebilmektedir. Bu doğrultuda Harbiye olarak da bilinen Kara Harp Okulunun 27 Mayıs Darbesi'nin gerçekleşmesinde etkisi büyüktür. Hangi yöntemle olursa olsun, karşılıklı olan iletişimlerde ve toplantılarda, özel bir düzen kurma, ona erişme konusunda şifreli unsurlara başvurma hareketin salahiyeti için askeri düzlemde işletilen hususlar olarak ortaya çıkar. Müdahalenin içerisinde yer alacak askerlerin çok hassas bir ilerleyiş içerisinde olduğu gözükmemektedir. Bu doğrultuda en yakında bulunanlara dahi hiçbir şey sezdirilmemeye çalışılmaktadır. Attilâ İlhan da Demir kişisi üzerinden söz konusu gizliliğe açık bir vurgu yapmaktadır. Böylece ordunun güçlü yapısını ön plana çıkartmaktadır. Zira askeri yapılanmadaki iletişimin olası bir şekilde gerek yönetim kanadına gerekse askeriye içinde duruma karşı çıkabilecek gruplara yansımaları, müdahalenin içinde yer alacaklar için önemli ölçüde tehlike arz etmektedir. Durumun kontrolden çıkmasıyla birlikte devlete karşı suç içinde bulunma girişimiyle karşı karşıya kalabilecek vaziyettedirler. İlhan, gizlilik anlayışının ortaya koyulmasıyla birlikte bu durumu da gözler önüne sermeye çalışmıştır. Mevcut toplantıların deşifre

olması, listelerin ve dosyaların dışarıya sızması müdahaleyi daha en baştan yıkıma uğratacak niteliktedir. Böyle bir hususun söz konusu olması durumunda vatana ihanet gibi ağır suçlamalarla yargılanabilecek durumda olduğu, subaylar tarafından bilinmektedir. Bunun önüne geçme konusunda son derece dikkatli ve hassas davranan subaylar, kendileri açısından olası tehlikelere karşı da korkusuz bir tavır sergileyerek giriştikleri mücadeleden taviz vermeyici bir yaklaşımı ortaya koymaktan çekinmemektedirler.

2.3.1.2. Öğrencilerin Etkisi

Beyazıt meydanında talebelerin iktidara karşı bir eylem içerisinde bulunduğu görülür durumdadır. Olayların ulaştığı boyut ölümcül noktalara varmıştır. Öğrenci ve polislerden hayatını kaybedenler vardır. Polisin, şiddet kullanma konusunda çekimser olmadığı gerçeği söz konusudur.

Sessiz yürüyüşten sonra meydana gelen olaylarda polisin şedit bir güç kullanarak kalabalığı dağıtma girişimleri mevcuttur. Protestolara karşı engelleyici bir güç olarak konuşlandırılmışlardır. Bunu başarmaları hususunda da güçlü bir yetki taşımaları sağlanmıştır:

“[. . .] o bu değil ama, şu talebelerin yerine, Beyazıt Meydanı’nda nümayiş yaparken ölseydim, bir kıymet-i harbiyesi olabilirdi, böyle gecenin bir saatinde tikanıp gitmek!..” (İlhan, Sırtlan Payı 22)

[. . .]Bak, o sessiz yürüyüş günü, Gâzi’nin evi önünden geçerken yüreğime inseydi, eh, belki ölümüm bir şeye benzerdi. Ya da kalabalığı Radyoevi civarına sokmamak için analarından emdikleri burunlarından gelen polislerle dalaştığımda, vursalar mursalardı: bir cop, bir daha, bir daha, tamam! Hürriyet uğruna ölür, meydan-ı gazâda erişemediğim şehitlik mertebesine nihayet erişerek, öteki tarafa gittiğimde eski arkadaşlarımla yanında eksikli dolaşmazdım, bakacak yüzüm olurdu. (İlhan, Sırtlan Payı 23)

Dayısının ona kızması olası mı? Daha ilk geceden aralarında bir suç ortaklığı kurulmuş: yeğeni gündüz okuduğu gazetelerdeki haberleri, kimseye duyurmadan, fısır fısır ona aktarıyor. Neler neler: Devrim Hükümeti’nin bir bakanı, Amil Artus, radyoda konuşmuş, 27 Mayıs’tan önceki gösterilerde en az 11 genç öldürüldü demiş! [. . .] (İlhan, Sırtlan Payı 220)

Öğrenciler, cumhuriyetin sağladığı özgürlükçü avantajlar nedeniyle herhangi bir şekilde, bir dayatım mekanizmasının parçası olmak istemezler. Özellikle gençliğin de vermiş olduğu dirilikle, bu duruma her koşulda karşı çıkabilecek gücü taşımaktadırlar.

Meydanları ve üniversiteleri, söylemlerinin, eleştirilerinin etkinlik kazandığı karargâhlar olarak nitelendirmektedirler. Tasvip etmedikleri her bir yapıyı/kişiyi bu şekilde hedef almayı ve yıldırmayı düşünürler. Attilâ İlhan da öğrencilerle birlikte mücadele vererek ölmeyi adeta şehitlik mertebesinde görerek, duruma bir kutsiyet atfeder. Böylece iktidarı tamamen haksız görerek eleştirel bir tutum sergiler. Söz konusu olayların içerisinde polis de bir konuma sahiptir. Devlet otoritesinin bir kolu olduğu için, onun tarafından yönlendirilen bir yapıyı teşkil eder. İktidar/Devlet, itibarını zedeleyici çeşitli seslerin çıktığını gördüğü vakit, o seslerin kısılması için bu gücünü kullanmaktadır. Gerekli görüldüğü takdirde de zor kullanmaktan kendisini esirgemeyen ve bunu hak olarak gören bir tavırla hareket etmektedir. Ortaya koyulan bu tutuma karşı Miralay Ferid öğrenciler tarafında gösterilerek, uygulanan şiddetin haksızlığı İlhan tarafından ön plana çıkarılmaya çalışılır. Öğrencilerin sönük bir ruh yapısına sahip olamamalarıyla birlikte, iki unsur arasında şiddet temel bir husus hâlini alır. Genellikle de bu durumun mağduru öğrenci cenahı olur. Zira iktidarın/devletin yanlış eylemler içinde oluşu veya sert tavrı, güçsüz bir durumda gösterilmesinin engellenmesi açısından, öğrencilerin görecekları zarardan çok daha fazla önemlidir. Bu doğrultuda, yönetimler için onlara karşı gelen grupların kimliği hiç önemli değildir. Kendi adlarına istikrarlı ve sıkıntısız ilerlemelerini sekteye uğratacak her unsur, ilk olarak söylemle, olmazsa şiddetle savuşturulacak bir mahiyette gözükmemektedir. Bu gibi şartlar içerisinde olası yaralanmaların ve ölümlerin oluşabilmesinden çok, yükselen karşıt sesin yok edilmesi ve ülke bütününe yayılmaması gayreti ön plana çıkmaktadır. Böylece ortada ana unsur olarak duran insanlar, zarara uğraması reva görülen ikincil bir unsur hâline dönüşmektedirler. Söylemler üzerinden uzlaşa boyutu tamamen rafa kaldırılmış duruma gelmektedir. Olayların ölümcül noktalara varması ister istemez halk vicdanını yaralamaktadır. Ülke düzleminde de olumsuz intibaların oluşmasına böylece sebebiyet verilmektedir. Özgürlükçü söylemler ve özgürlükçü tavır alışlar bunun sonucunda onarılması zor olan yıpratıcı bir sürece girmektedir. Attila İlhan bu unsurlar üzerinden yaşatılan mağduriyeti ortaya koymaktadır.

2.3.2. Bir Gün Tek Başına

*“Bir Gün Tek Başına”*da Vedat Türkalı, müdahalenin ayak seslerini oluşturan unsurlara derin bir perspektifle yaklaşmaktadır. İnsanların zihinlerinde ve söylemlerinde ihtilâl beklentilerinin yansıyışları söz konusudur. Ülke cezaevine dönmüşçesine bir atmosfer hâkimdir. Üniversitelerde yoğun bir şekilde gösteriler ve protestolar yapılmaktadır. Askerin olaylardan yana olan bir tavır benimsemiş olduğu aktarılır. Ankara ve İstanbul’daki meydanlar iktidar karşıtı söylemlerle yankılanmaktadır. Uşak, Adana, Konya gibi muhtelif şehirlerde şiddet içerikli eylemler

kendisini gösterir. CHP'liler, öğrenciler, komünistler, sendikalar, örgüt ve cemiyetler ortak hareket eden bir işleyiş hâlinedir. Sansür uygulamaları, polisin ağır şiddeti, sıkıyönetimin ilanı, DP'nin dayatımcı kanunları gibi hususlar baskın vaziyettir. Bunlarla birlikte Türkali, CHP'nin yeraltı muhalefetine geçişini, öğrenci asker ilişkisini, işçi, avukat gibi kolların eylemlerini, İnönü'ye karşı yapılan saldırıları, hocalar arasındaki eğilimleri ve gazeteci tutuklamalarını geniş bir örneklem zemininde ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur.

2.3.2.1. Gazeteci Tutuklamaları

İktidar tarafından gazetecilere karşı yoğun bir dayatma mevcuttur. Özellikle CHP/muhalefet ile işbirliği yaptıkları düşüncesiyle gazeteciler sürekli gözetim altındadır. İktidarın, aleyhine yapılacak bir habere yönelik müsamahakâr bir yaklaşımı bulunmamaktadır. Gazetelere karşı peşi sıra gelen bir kapatma furyası başlamıştır. Dış ülkelerden de bu gibi durumlara karşı eleştiriler söz konusu olur. Aynı zamanda gazeteciler de kendi yöntemleriyle protesto hâlinde bulunurlar. Muhalefetinse gerçekleşen olaylara karşı güçlü bir tavrı söz konusu olamamıştır. Ağır bir sansür dayatmasıyla gazeteciler sündürülmeye çalışılmaktadır. Basından yargılanan insan sayısı gün be gün çoğalan bir hâl almıştır ve yargılamalar genellikle gazetecilerin aleyhine sonuçlanmaktadır. Çok ağır bir yazı olmasa dahi, iki satır yazı yazanların bile içeri girmiş oldukları görülmektedir. Aynı zamanda daha ılımlı ve naif olan bireyler de bu döngüye dâhil olmuştur:

Burak'a bir iki şey söyledi Kenan, çıktılar. Yokuşu inerlerken ara sıra dizili gazeteler gözüne ilişti. [. . .] Kocaman başlıklarla rıhtımdaki olayları veriyordu hepsi de. Çanakkale'den dönen CHP heyetini karşılayan gazeteciler tutuklanmış. Rasim çekti kolunu.

-Bırak şu pezevenkleri be... Beter olsunlar. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 31)

Gazeteciler yargılanıyor, cezaevine konuyor, gazeteler kapatılıyordu. Bir sabah sansür çağının başladığını muştular gibi birçok İstanbul gazetesi boş, beyaz sütunlarla çıktı. Amerika'da Türk basın rejimine çatan yayınlar vardı. Muhalefet durumu protesto ediyordu. Beceriksiz çırpınmalarla bir şeyler yapıyor görünmekten öte bir varlığı da yoktu aslında muhalefetin. Artık ne idüğü belli olmuş '59 yılı ağır ağır son günlerini yaşıyordu. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 167)

Türkali, iktidarın kısıtlayıcı yaklaşımlarını örneklerle göz önüne serici bir tavır sergilemiştir. Bu doğrultuda etkili bir şekilde tahakküm altına alınan gazeteler ve gazeteciler üzerinde durması, yönetimin kendisi aleyhine çıkan çatlak seslere tahammül edememesini yansıtmaya açısından son derece önemlidir. Aynı zamanda bu şahıslara karşı orantısız yaptırımlarda bulunduğu ön plana çıkarılır.

[. . .] Günsel sıkılmış gibi kımıldandı. Kolunu çekti yavaşça, Kenan'a baktı:

-Biliyor musunuz, dedi. Basından yargılananlar dün elliye yakınmış, burda, İzmir'de...

Kenan daha uyanmamıştı... Öylece baktı bir süre. Sıcacık kolunun yeri boşaldı.

-Yargılananlar mı?... Haa... Aslında pek bir şey yazdıkları da yok... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 178)

[. . .] İki satır yazı yazanları bile tıkıyorlar içeri. Geçen hafta iki gazeteci daha hüküm giydi Ankara'da. Beyhan Cenkçi, Oktay Verel. Yazı yazmışlar. Ahmet Emin bile içerde be!... "Şu bizim dönme dolap Ahmet Emin... Vatanı beş kuruşa satmadadır." Neyzen yazmış derlerdi. Dönme dolap da kodeste. Vatan satıcıları da anlaşıyorlar demek. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 443)

"1958"den sonra iktidarın basına uyguladığı baskı giderek artar. Bu yıllarda Demokrat Parti aleyhine bulunduğu neredeyse tüm yazılara dava açar. Basın ise Demokrat Parti'nin aldığı kararlara ve uygulamalarına sürekli muhalefet eder, yazdıkları yazılarla darbe için günden güne zemin hazırlardı" (Çetinkaya 164). Basının bu durumda oluşu, yönetimin her kademedede nasıl bir etkinliğe sahip olduğunu gözler önüne serer niteliktedir. Gazetecilikte, yalan ve iftira içermediği müddetçe bir haberin özgürce yapılabilmesi, mesleğin bünyesine ait bir haktır. Gelişmiş ve demokrasinin işleyişinin hâkim olduğu ülkelerde, basının özgür refleksle habercilik anlayışını sürdürmesi, aynı zamanda ülkede, ifade özgürlüğünün ve ifade tarzının, demokrasinin işleyiş merhalelerine paralel bir şekilde ilerlediğinin göstergesidir. Bu ikisi arasında denge tutturamayan ülkeler ve iktidarlar benimsemiş oldukları sistemin taraflı kullanıcıları durumuna düşerler. Ülkenin demokrasi ve adalet olgusu zedelenici bir duruma gelir. Basın üzerindeki bu hegemonya, onun sahip olduğu, geniş kitlelere ulaşma özelliğinden kaynaklanır. Geniş kesimlere ulaşan haberler bireylerde bir algı oluşturur ve bilinçaltının derinliklerine işler. İktidarlar ve yönetimler için ise bu durum, aleyhlerine oldukça, kabul edilmez bir durumdur. Onlar, medyanın bu işlevini sadece ve sadece lehlerine olan hususlarda tasvip eder ve kullanırlar. Aksi yönde bir işleyiş, iktidarlar için güç ve itibar kaybetme meselesine dönüşür. Bu sebeple iktidarlar,

özellikle demokrasi ve özgürlük anlayışının tam olarak kemik bir yapı hâline dönüşmediği ülkelerde, bu işleyişin önüne geçmek isterler. Onlar için yönetimde kalabilmek temel ilkedir. Bunu gerçekleştirebilmeleri ve sürdürebilmeleri için de basın halka, kendi istediklerinden başka içeriğe sahip olan hususları aktarmasını engellemektedirler. Aksi takdirde halk üzerindeki intibalarını kaybetmiş olurlar ve siyasi arenadan çekilmek durumunda kalırlar. Bu durumu ortadan kaldırmanın en kestirme yolu iktidar için, baskı yöntemini kullanarak tek bir sesin hâkim oluşunu sağlamaktır. Böylece Türkali, iktidarı, onu desteklemeyen kesimlere karşı zulmedici bir çerçevede yansıtarak, insanların yaşadığı mağduriyeti gözler önüne serer. Yapılan yargılamalar da iktidarın istediği sonuçla genellikle bire bir örtüşen vaziyettir. Bazı durumlarda gazeteciler de iktidar aleyhindeki yapılarla işbirliği içerisinde bulunarak yalan ve iftira barındırıcı haberler ortaya koyabilmektedirler. Bu doğrultuda gazete ve medya, çok önemli ve etkin olan sosyal bir silah hâline dönüşebilmektedir. Böylece toplum nezdinde kaotik ortamların doğmasına sebebiyet verilebilmektedir. Oldukça hassas bir etkinliğe sahip bu yayın organlarının insanlar nezdinde bu denli etkileyici işlevlere sahip olması, olumlu ve olumsuz hususların meydana gelmesi noktasında belirleyici bir rol oynamaktadır.

2.3.2.2. İktidara Karşı Müdahale Yaklaşımları

Türkiye'nin muhtelif yerlerinde meydana gelen çeşitli serzenişler söz konusudur. Bu kaynaşma ortamı bazı olayların ve davranışların rayından çıktığını gösteren hususları ortaya koymaktadır. İşleyen düzenin bir şekilde patlak vereceği düşünülür. Etkili bir hegemonyanın ön planda olduğu görülerek umutsuzluklara kapılışın yansımaları kendisini göstermektedir. Bazı çevrelerce "öteki" olarak görülme, ülkede tutunulamayacağı intibasını oluşturmaktadır. Buna karşı aksiyon alamayış onlara esef verir. Devlet malının umarsızca kullanılışı, her şeyin sahibi oluşunu hissediş ve bunlardan denetlenemez bir şekilde faydalanış, bir gün bu gidişin tersine döneceğine dair düşünceleri ortaya çıkarır. Ülkedeki yabancı üslerin artışı ve yabancılaşma girişimlerinin çoğalması farklı bir endişe boyutu doğurmaktadır. Askerin bu duruma karşı olan olumsuz yaklaşımları sezdirilmektedir. Bu ilerleyişin olumsuz yansımalarının çeşitli olaylara sebebiyet verebileceği benimsenmektedir. İktidarın muhalif cepheye karşı sınırlandırıcı tavırları, ifade ve toplanma alanlarını engelleyiş kendisini gösterir. Ortaya koyulan bu davranışın, iktidar için "başına geleceklere" yol açması bakımından etkili olduğu görülür. İktidarın sürekli kendi çıkarına oyunlar içinde bulunduğu ifade edilmektedir. Şantaj varıncaya dek birçok yöntemle bir politika anlayışını sürdürdükleri gözükmektedir. Bazı konularda dış ülkelerle işbirliği yaparak

halkı mağdur eden bir düzlemde hareket ettikleri düşünülmektedir. Ülkenin yarını sorgulanır bir vaziyete gelmiştir. Yaşanan vahim olaylardan sonra İnönü ve rektöre de yapılanlarla birlikte, bir sona yaklaşıldığı intibai uyanır. Olaylarda çok fazla kan dökülmesi bardağı taşıran son damla ve iktidarın aleyhine yazılacak büyük bir olumsuz etken olarak düşünülür ve ağır bir bedeli olacağı yaklaşımı meydana gelir. İktidarın her şeyi yerle yeksan ettiği tarzında yaklaşımlar ortaya koyulmaktadır. Aynı zamanda bunun daha da fazla artacağı yönünde fikirler ifade edilmektedir. Bu görüşlerin tam karşısında ise belki de yönetimin yiteceği tavrı kendisini ön plana çıkarmaktadır:

-Ankara kaynıyor, dedi Engin.

Sadi atıldı.

-Ne Ankara'sı be, bütün Türkiye kaynıyor... Gitmez ağbi, göreceksiniz, bir yerden patlayacak!...

Kadehi sonuna kadar içti Kenan. Başı dönmeye başlamıştı. Bir şeyler söylesinler diye ağızlarına bakıyordu çocukların. Sait pek az konuşuyor, ara sıra rakısını yudumluyor, herkese, her şeye kısıp gözlerle gülümsüyordu. Seni Tanrı gönderdi Sait!... Oh be... Şu gençlere bak!... Pırıl pırıl... Gitmez bu iiiiş, patlayacak bir yerinden. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 42)

Türkali, ülke dinamiklerinde yaşanan değişikliklerin sinyalini vermek ve tahammül sınırlarının dolduğunu göstermek adına, bazı kişiler üzerinden mevcut ilerleyişe, karşı çıkış düşüncelerini sezdirir. Ülkenin çoğu yerinde kaynaşma olduğu vurgusunu yaparak olası bir müdahalenin ön hazırlığını ortaya koymuş olur. Gençlik üzerindeki dinamizmden yararlanarak yıldırılması zor olan bir atmosfer çizer.

Karamsarlık değil gerçeklik vardı sözünde. Kenan ortak yanlarını açıklamak ister gibi:

-Öyle düşünmeyin dedi... Sürüp gidecek mi ki bu?...

-Benim de kuşum yok bu konuda ya... dedi Günsel.

Bir süre dalgınlıktan sonra saklayamadığı bir acılıkla yavaşça ekledi:

-Ne vakit?

Özlemi artıran bir acılıktı sesindeki. Ne vakit? Gerçekten, ne vakit? Geleceğinden hiç kuşumuz yok ya, ne vakit? (Türkali, Bir Gün Tek Başına 57)

Bakanlıkları soyacaksınız, çalacaksınız, matbaa kuracaksınız, ben de size suç ortaklığı edeceğim. Devlet malı ulan bu, bu fukara milletin parası... Yanınıza kalacak mı sanıyorsunuz? Haaa, söyle bana!... Sehpalar kuracak ulan bu halk size... Geberenlerinizin mezarına sığacak. Bakmayın bugün sustuğuna. Hep böyle mi gidecek?... Rezil herifler be... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 156)

Türkali tarafından, özellikle Kenan ve Günsel kişileri üzerinden mevcut yönetimin yanlış eğilimleri ön plana çıkarılarak, hüznü sona ulaştıkları çağrışımı yapılmaktadır. Ortaya koyulan yanlış girişimler zaman geçtikçe insanlar üzerinde yönetimin yiteceğine dair güçlü beklentiler oluşturmaktadır. Böylece karşıt görüştekiler geleceğe doğru umutla bakan bir çerçevede yansıtılmaktadır.

Güldüler. Günsel gülmeye karşı çıkıyormuş gibi:

-Amerikan üsleriyle doldurdular ülkeyi, dedi, yenilerini de kuruyorlarmış. Bir nükleer savaşta bittik. Askerler de görür bunu. Bunları da anlatmak, yaymak gerek işçilere...

Sonra yavaşça ekledi:

-Bakalım, bir şey olacak! (Türkali, Bir Gün Tek Başına 236)

“-Başlarına gelecek var bu heriflerin göreceksiniz. Utanmadan üstümüze saldırdı polisler. Bana baksana sen oğlum, demeye kalmadı, ayı gibi ayağıma bastı.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 273)

Vedat Türkali tarafından, yönetimin ortaya koyduğu aksiyonların, ülke içinde önemli bir etkiye sahip olan askeriye harekete geçirici nitelikler taşıdığı vurgusu ön plana çıkarılarak, olası bir müdahalenin eylemsel çerçevesi çizilir. Aynı zamanda şiddet kullanma konusunda hiçbir çekingen tavrın ortaya koyulmamasıyla birlikte yönetimin kontrolden çıkan yönü gözler önüne serilir.

-Bir oyun hevesindeler yine. Öyle çıkmazdalar ki onu da beceremiyorlar. Dünya yumuşama peşinde, barış istiyor; bunlar nereden hır çıkarırız diye bakıyorlar. Şantaj politikasına bağlı hayatları. Daha ne kadar sürer?...

[. . .]

-Savaş yok, dedi, ama gerginliği sürdürmekte çıkarı olan büyük güçler var. Bunlar da ona bağlamışlardır ülkeyi. Daha bir süre kan kustururlar bize. Ama sonları iyi görünmüyor. Pek uzak değil belki de... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 298)

Yalnızdı Burak. Kasa yanındaki tabureye ilişirken:

-Ne dersin? Dedi. Nereye varacak bu işler?

Soruya sevinmişti Burak. İvecenlikle gülümsedi:

-Belli değil mi ağbi? Dedi kızarak.

Sonra da sertleşti:

-Kan döktüler, dedi. Kalmaz yanlarına. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 601)

Dimağlarda ihtilal veya darbe izleniminin oluşması, gelineen noktada, bu düşüncede olanlar için başka bir çıkar yol görülmemesinden kaynaklanmaktadır. Ülkedeki farklı bölge veya kurumlardan, farklı seslerin yükselişi, ülkedeki gelişmelerin tahammül edilemez bir noktada çıkmaza girdiği gerçeğini doğurmaktadır. Eylemsel veya söylemsel boyutta aşırı bir tepkiye başvurmak, artık bir şeylerin değişmesini açık bir şekilde istemek açısından benimsenen bir davranış biçimidir. Bu davranış biçimiyle birlikte, karşısında olunan güce gözdağı verilerek bir misilleme yapılır. Misillemelerin kabul boyutu oluşturmadığı bir düzlemde ise, daha dayatımcı davranışlarla isteklerin gerçekleştirilmesi için keskin söylemler ve davranışlar ortaya koyulur. Karşıt görüşte hemfikir olan bütün bünyeler bu doğrultuda ortak bir tavır takınır hâle gelir. İktidarın eylemleri doğrultusunda, karşı çıkıcı eylemlere başvuranlar kendi içinde bir sündürülme duygusu yaşarlar. Baskın güce karşı yitlik bir tavrı kabul etmek zorunda hissederler. Kendilerini yeterince güçlü hissedemeyişleri, sonuca varan aksiyonlar alamamak açısından bir umutsuzluk hâli doğurmaktadır. Çünkü yapılacak her girişim, güçlü yönetimin hâkim olduğu bir düzlemde, düşmanca bir tavır alışın yansıması olarak algılanır ve ona göre yaptırım uygulanır. Bunun neticesinde eylemsel tepki boyutundan uzaklaşarak, düşünsel bir tepki boyutunda iktidarı indirmek noktasında yankılanmalar oluştururlar. Bu yankılanmaların somutluk kazanacağı mercileri kurtuluşun ve zaferin son noktası olarak görürler. Türkali de konuşturduğu roman kişileri üzerinden, yönetime duyulan kin ve nefreti gözler önüne sererek ve bazı yerlerde orduya atıfta bulunarak bir askeri müdahalenin zeminini sezdirir. Devlet, sahip olduğu imkânları her zaman sonuna kadar kullanan bir düstur içerisinde. Kullanılan imkânlar, sınırları zorlayıcı, kendi çıkarlarına dönüşücü ve ona karşı duranları mağdur edici bir etkiye büründüğünde, insanlarda bir kabullenemeyiş ve karşı çıkış hissiyatı tezahür etmektedir. Vedat Türkali de böylece artık bir askeri müdahale gerçekleşmesi gerektiğini elzem bir unsur olarak yansıtmaktadır. Yönetimde benimsenen “ben merkezîyetçi” yaklaşım insanlarca ve ülkedeki çeşitli yapılarca bu işe son verme dürtüsünü meydana çıkarmaktadır. Zira bu karşıtlığı

benimseyenler, ilkelerinin, düşüncelerinin ve duygularının gün geçtikçe iğdiş edildiği noktasında kanidirler. Yönetimler, kendilerini güçlü hissettikçe, her şeyi bünyelerinde toplamak ve onlara kendilerince istikamet verme davranışını üstlenmektedirler. Bunun zirve yaparak, dayanılmaz bir noktaya geldiği anda ise, iktidarı alaşağı edici bir tefekkür hâli, bu duruma karşıt olan taraflarca etkili bir olguya dönüşmesine sebebiyet verir. Türkali tarafından bu doğrultuda güçlü bir iktidar eleştirisi yapılır. Bir başka taraftan da yabancı ülkelerle ilişkilerdeki yoğunluk, iktidara karşı cephe alışı önemli bir işleve sahiptir. Zira yönetimler, kendi ülkeleri üzerine destek aldığı güçlerin yanında, daha güçlü yapılardan faydalanarak egemenliklerine egemenlik katma misyonunu benimsemektedirler. Bu minvalde çeşitli olarak kendilerine bir yayılım alanı sağlarlar. Kurulan ilişkilerde aşırıya kaçış, iktidar karşıtlarınca, benimsedikleri olumsuz tavrın perçinleşmesine katkıda bulunur. Zira güç sarhoşluğu içerisinde bulunduğunu düşündükleri yönetimin, yabancılaştırma faaliyetleriyle birlikte ülkeyi daha da zor koşullara sürükleyeceklerine yorarlar. Askeri yapı da böyle bir tavrın, sert bir karşıtıdır. Özellikle ülke yapısının doğrudan etkileneceğini düşündüğü hususlarda askeriye, iktidara karşı eylemsel olarak bir yaklaşımı benimsemekten çekince duymaz ve bu düşünce yapısını kanıksamayı kendisinde hak olarak görür. Tam bu noktada Türkali, askeri müdahalenin gerçekleşmesi için meşru bir zemin ortaya koyar. Askeriye böylece yönetimin başlangıçtan sona, ortaya koymuş olduğu aksiyonları göz önünde bulundurarak, ona göre bir yaptırımda bulunmayı, kendi iç bünyesinde düşünmeye başlar. Gerek İnönü'ye gerek muhalif cephenin gerçekleştirdiği eylemlere karşı sert yaptırımlarda bulunuş, iktidarın güç ve hâkimiyet kaybetme endişesinin önemli tezahürlerinden birisidir. Bir taraftan da yönetimde baskın ve etkin olarak kalabilmek maksadıyla, son çırpınışların yansıması olarak da görülür. Şiddete varıcı davranış biçimleriyle karşıt seslerin iktidar tarafından kısık seviyeye çekilme çabası, muhalif düşünceleri buna karşı koyuş anlamında bir aksiyon alışı iter. Yitip gitmemek, kimliklerini ve ilkelerini korumak, dayatımcı devlet reflekslerine karşı, muhalefette, o gücün son bulmasına yönelik hareketliliğin oluşmasını sağlar. Bu doğrultuda, normal şartlarda farklı özelliklerde ve yetkilerde bulunan her grup bir araya gelen bir yapıya bürünür. Zira o an için ortadan kaldırılması gereken tek bir odak güç vardır. Yönetimin her yapıya nüfuz edişi, aleyhine olan her şeyi bertaraf edebileceğine dair bir olguyu benimsemesine sebebiyet verir. Kendi varlığına olumsuzluk delalet edebilecek herhangi bir şeyin var oluşu, iktidar için kabul edilemez hususlardır. Vedat Türkali, iktidarın iyice baskın tavra bürünmesini bu noktadan ele alır. Çünkü bu gibi hususlar iktidarın, ihtişamını gölgeleyecek sonuçlar oluşturarak, zirvedeki ayağının kaymasına neden olur. Bu durum ise, iktidara gelmekten ziyade iktidarda sürekli olarak kalmayı şiar edinmiş bir düşünce tarzı için

oldukça zedeleyicidir. Bu sebeple hükmedişinin sürerliliği için, gerekirse gayr-i meşru ve etik dışı yöntemlere başvurmak, yönetim mekanizmaları için, çaresiz kabullenilmişliğin bir göstergesidir. Onun için aslolan çıkarını korumaktır. Çıkarlarının zarar görebileceği durumlarda ortaya koyacağı davranışlar, birçok şeyin olumsuz etkileneceğinin bilinmesine karşın, başvurulması elzem bir nokta olarak ele alınır. Gerekli olan tepkiyi verebilmek adına ülke içi etkenlerin yetersiz olduğu durumlarda, ülke dışındaki faaliyet alanlarından yardım alınması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bütün bu, kökten her şeyin önünü alıcı yaklaşımlar, yönetimin karşı cephesinde yer alanlar için ise uykudan uyanışa, katlanıştan tepki verişe ve sündürülmüşlükten yüzeye çıkışa dürtü kazandıran reaksiyonların oluşmasında önemli etkenler oluşturmaya başlar. Böylece Türkali, güçlü bir muhalefet çizgisi oluşturarak, yönetimi olumsuzlaştırır. Meydana gelen olaylarda çok kan dökülmesi ve olaylarda yer alan kişilere karşı alınan tavır, muhalif düşüncelerde bulunanlar için en güçlü itiraz merhalesini oluşturmaktadır. Çeşitli zamanlarda, çeşitli yaklaşımlarla eleştirilerin ortaya koyulduğu düzlemde, iktidara karşıt düşüncede bulunanlara aşırı yaptırımlarda bulunulmamasıyla birlikte olaylar daha çok karşılıklı didişme çerçevesinde zuhur eder. Çünkü bu tavırdaki ilişki iki cephe için de bir mağlubiyet etkisi oluşturmamaktadır. Böylece gerginleşme belirli bir düzeyde tutularak yayılım alanı sınırlandırılmaktadır. Bu yöntem iki taraf açısından da bazı durumlarda olumlu bir etken olarak kabul edilir. Fakat iktidarın baskın bir güç olarak belirlediği olaylarda, muhalif olanlara karşı yıkıcı eylemleri, ülkenin geleceğini net bir şekilde tartışılır hâle getirmektedir. Muhalefet de zafere ulaşma noktasında çıkış yolunu kendi dinamikleri içinde aramaya başlayarak, bütün yapılarıyla birlikte tepki vermeye yönelir. Türkali'nin farklı misyondaki roman kişilerini ortak karşıtlık çerçevesinde konuşturması bu durumu kanıtlamaktadır. Bu tepki ise askeriyeden, üniversiteye, partilere, basına varıncaya dek bir alt zemin oluşturur. Ülke dinamiklerinde güçlü bir yapıya sahip olan bu alanlar, ülkenin alacağı istikamette her zaman belirleyici bir etkiyi üzerlerinde barındırmışlardır. Bir yapıya, oluşuma karşı, iç bünyelerinde çoğunluklu olarak ortak bir kanaat anlayışına sahip olduklarında yaptırımcı sonuçlara ulaşmakta başarılı olurlar. Bununla birlikte, o zamana kadar teşekkül etmiş olan bütün hususlar onların reaksiyon verişini güçlendirir. İktidarı ise köşeye sıkıştıran bir olgu olarak kimlik bulur.

2.3.2.3. Üniversite ve Öğrenci Olayları

Üniversitelerdeki öğrenci olayları, 27 Mayıs sürecine gidişte, önemli bir tetikleme noktası olarak etkinliğini hissettiren bir başka etken olarak dikkat çekmektedir. Üniversite önlerinde ilerici veya gerici atıflarıyla gerçekleşen olayların söz konusu

olduğu görülmektedir. Gösterilerde aktif rol alan öğrenciler, hukuk, iktisat, tıp... gibi muhtelif bölümlerden oluşan bir birliktelikle hareket ederler. Farklı bölümlerden farklı öğrencilerin bir araya gelişinde, öğretim üyelerinin benimsemiş oldukları yollar da önemli bir etki oluşturmaktadır. Karşılıklı iletişim baskın bir roldedir. Rutin bir çalışma modunda olan öğrencilerin, ülkedeki gerilim noktalarının tetiklenmesiyle harekete geçtikleri dile getirilir. Hükümet, olayların başat unsuru olarak addedilir. Hareket hâline geçişte, o zamana kadar yer edinmiş olan belli bir birikimin dürtücü bir unsur olarak etkin olduğu görülür. Güney Kore'deki hükümete karşı yapılan öğrenci olayları da, Türkiye'deki öğrencilerin tepki boyutuna geçişinde önemli bir etkileycilik oluşturmaktadır. İktidarın yaptırımcı kanunlar çıkartışı, eylemlerin ivme kazanışına büyük ölçüde sebebiyet vermektedir. Özellikle "Tahkikat Komisyonu" tasarısının yasalaşması öğrencileri boykot yapma bağlamında bir araya getiren önemli bir husus olmuştur. Zira bu şekilde anayasanın hükümet tarafından ihlal edildiği düşüncesi üzerine bir yoğunlaşma söz konusudur. "DERSLERE BOYKOT, ANAYASA ÇİĞNENDİ" söylemleriyle giderek artan bir kalabalık oluşturularak, tepki boyutunu yükseltmek hedeflenir. Duruma karşı çıkanların da olduğu gözlemlenmektedir. Bazı öğretim üyeleri durumu olumlu karşılarlarken, bazılarının ise kabul edici bir tavrı benimsemedikleri görülmektedir. Kalabalıklaşma arttıkça sloganlar da güçlü bir söylem hâline dönüşmeye başlar. 'Hürriyet', 'Atatürk', 'Kahrolsun diktatörler', 'İstifa Menderes' naraları her yere yankılanır vaziyettedir. Olaylar kızıştıkça öğretim üyelerinden de dâhil olanların olduğu gözükür. Beyazıt'a ve Laleli'ye kadar genişleyen olaylarda öğrenciler "Katiller", "İstifa", "Hürriyet" gibi söylemlerini artan bir ivmeyle devam ettirmektedir. Öğrencilerin çılgınlıkları, kanlı yaralanmalar, bağrışılan sözler gittikçe etkinliğini kaybeden bir hâle gelir. Olaylar son bulsa da daha sonraki günde, üniversite bahçesinde yeni bir birleşme ve toplanma girişimi ortaya çıkar.

"Kardeş kardeşi vurur mu?"

Kahrolası diktatörler

Bu dünya size kalır mı?..."

Ve "Hürriyet" gibi marş ve söylemlerle tepkiler güçlü bir şekilde ifade edilmektedir. Olaylara halkı da davet etmek açısından öğrencilerin çeşitli girişimleri bulunmaktadır. Bir taraftan da benzer minvalde olaylar Ankara'da da zuhur etmektedir. Buna ithafen öğrenciler de "ANKARA YANIYOR... ANKARA YANIYOR... ANLAMADINIZ MI?..." ifadeleriyle tepkileri arttıran bir söylem boyutunu ortaya koyarlar. Ankara'da da kanlı olayların aynı şekilde arttığı söylenmektedir. Olaylarda ölen öğrencilerin sayısı tartışılır bir durumdadır. Bütün etkenlere karşı direnişe devam eden öğrenciler, onlara

karşı yapılan girişimlere taviz vermeyerek yapılan “Dağılın”, ikazlarına rağmen “GİTMEYECEĞİZ”, “Çıkmayacağız”, “Hürriyet”, “Anayasa” söylemleriyle ısrarlı tavırlarını sürdürürler. Olayların bastırılışından ve sıkıyönetimin ilanından sonra dahi, buna karşı yürüyüşlerin ve gösterilerin yapılmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir:

“[. . .] Açılış gününde gitti. Üç ayrı yerde, üç ayrı tören yapıliyormuş. Sel gibi doluşan kızlı oğlanlı genç yığınların arasında kendini yitirmiş gibi dolaştı bir süre. İlericilerin töreniydi bu. Yoktu Günsel. [. . .]” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 101)

“-Bugün Ticari İlimler Akademisi’nin Talebe Cemiyeti kongresi vardı, dedi. Polisle çatışmalar olmuş. Bizim çocuklar var orda. Bu akşam gelirler bana.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 179)

[. . .] Günlük ders kitabından başı kalkmayan bir sürü tıp öğrencisi gelişen olaylarla ayılır gibiydiler, karşı çıkmaya başlamışlardı hükümetin tutumuna. Belli bir birikimin öğrencilerde yaratmaya başladığı bu dirençte, Amerikancı Başkan Sygman Rhee’ye karşı Güney Kore’deki ayaklanmaların basında yer alması da etken olmuştu belki. İstifa etmek zorunda kalmıştı Rhee. Güney Kore’deki baskı yönetimine başkaldıran öğrencilerle öğretmenlerin gösterileri, ardı arkası kesilmeden sürüp gidiyordu. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 471)

Öğrenci olaylarına çok geniş bir düzlemde yer veren Türkali, onların sahip olduğu yüksek enerji, açık fikirli olma ve özgür yaşama reflekslerinden hareketle güçlü bir dikkat noktası oluşturmaktadır. Güney Kore’deki olaylarla izdüşümlü benzerlikler kurarak hem Türkiye’deki yönetimi eleştirel çizgiye oturtur hem de mevcut olaylara uluslararası nitelikte sağlam bir dayanak noktasını işaret eder.

“[. . .]

-Üniversite bahçesinde öğrenciler toplanmış ağbi, dedi. Polis arabaları geçip duruyor.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 512)

[. . .]Dün akşam Meclis’te ne kavgalar çıkmış. Anayasayı çiğniyor herifler. Çiğnerler. Burası Türkiye... Dün kantinde epeyi hırlaşmışlar bizim çocuklarla... “Bize ne?” demiş birçok öğrenci, çiğnenirse çiğnensin anayasa. Dersinize baksanıza siz. [. . .] Soldaki merdivenlere yönelmişti ki tanıdık yüzler çıktı ortaya. Tıp’tan, İktisat’tan, Hukuk’tan... Yanında pek de tanımadığı bir kalabalıkla Sermet de yukarı kattan iniyordu. Erkenden gelmişler demek. Kolunu biri tuttu Günsel’in. Döndü, Handan’dı. Mahmut geldi koşarak:

-Kantinde tartışmalar oluyor, dedi. Sınıfları dolaşıp tahtalara yazalım önce... Dersleri boykot edelim.

-Önce öğretim üyelerine gidelim, derslere geç girsinler biraz.

[. . .] Sınıflara doğru üçer beşer yola çıkınca, yanlarına başkaları da katılmaya başladı. Bu atılım, bütün olumsuz duyguları gittikçe artan bir devinimle çiğneyip yok etmeye, yerine bir dayanışma sıcaklığı getirmeye yetmişti. Hukuk dershanesinde, kürsüye çıkan Nuri'nin seslenmesiyle şaşkın duraladı öğrenciler.

Öğrencilerin ülkedeki politik atmosferden mücerret olmadıkları yansıtılarak, eğitim hayatlarının dahi önüne geçtiği gerçeği gözler önüne serilir. Politik girişimlerle hayat alanlarının ve düşüncelerinin yavaş yavaş baskı altına alındığının farkındalığını yaşayan öğrenciler, mevcut gidişatı durdurmaya yönelik teşebbüsleri, görecekleri eğitimden daha temel ve öncül bir noktada görerek aksiyon alanı oluşturmaktadırlar. Yönetim tamamen olumsuz bir çerçevede yansıtılır.

-Dersleri boykot ediyoruz arkadaşlar, anayasayı çiğnediler. Memlekette hukuk mu kaldı ki hukuk okuyacaksınız?..

[. . .] Yanında kimlerin olduğunu bile bilmeden on beş yirmi kişilik bir kalabalıkla bir başka dershaneye daldılar.

[. . .] Toparladı kendini, aşağıya indirilmiş kara tahtaya kocaman kitap harfleriyle "DERSLERE BOYKOT, ANAYASA ÇİĞNENEDİ" diye yazdı.

[. . .] Mahmut çıktı kürsüye:

[. . .] Anayasa çiğnendi, protesto edeceğiz. Aşağıya arkadaşlar. Heykelin önüne... diye bağırdı.

[. . .] Çıkarlarken eğilimi belirsiz bir kaynaşma bırakmışlardı arkalarında. Aralarına yeni katılanlarla kocaman bir yığın olarak yandaki sınıfa girdiler.

[. . .] Tartışmalar koridorlara taşmıştı artık. Karşı çıkanlar da vardı, önerileri tutanlar, savunanlar da.

Türkali, eylemsel bir tepki koyma bağlamında öğrencilerin bir araya gelmesini ve bunu kolayca organize edebilmelerini, kendi içlerinde güçlü birliktelikler oluşturduklarının göstergesi olarak ortaya koymaktadır. Öğrenciler yaptıkları protestolar vasıtasıyla hükümetin hegemonyatik yönünü gün yüzüne çıkartarak adalet ve özgürlük zeminini tahsis edici yollar aramaktadır.

[. . .] Bazı ğretim üyelerine başvurmuşlardı derslere biraz geç girmeleri için. Onların da bazıları biraz oyalanıp uzattılar derse girmeyi, bazıları yanaşmadı. Oldukça kalabalık bir yığındılar kantine indiklerinde. Orada da tartişmalar oluyordu.

[. . .] Bahçeye ıktılar hep birlikte. 150-200 kişi kadardılar. Tanıyıp görmedikleri kıızlı oğlanlı birçok yeni yüz vardı aralarında.

[. . .] Sessiz yürüyüşe geçip ana yapının orta boşluğundan bahçedeki heykelin yöresine vardıklarında yeni katılanlarla kalabalık bir yığına dönmüşlerdi. Konuşmalar başlıyordu ki Bakırcılar kapısından bir polis cipinin niversite bahçesine hızla daldığı görüldü. Hızını daha da artırarak gelip öğrencilerin üstüne yürürdü. Öğrenciler kaçıştılar. [...] İçinden polisler atladı hemen. [...] Tabancalarını çekip ellerinde sallayarak bağırmaya başladılar.

-Dağılın!...

-Haydi dağılın!...

[. . .]

Öğretim yelerinin bazılarının olumlu aksiyonlarda bulunması, ğrenci ve hoca birlikteliği açısından üniversiteyi, muhalif bir figür rolüne büründürmektedir. Böylece Türkali farklı kurumların etkinliği çerçevesinde eleştirisini ortaya koymaktadır. Gittikçe kalabalık bir hâl alınması noktasına vurgu yapılarak, mevcut sesin güçlü bir tınıya sahip olduğu gösterilir. Karşıt bir unsur olarak polisin devreye sokulmasıyla protestocuların mağduriyet oranı arttırılır ve haklılık zemini daha yüksek seviyeye çekilir.

Birkaç erkek ğrenci polisler e doğru yürür gibi oldular. Ötekiler de yreklenmişlerdi. Bağışmalar başladı.

-Siz ıkın buradan... Hürriyet... Hürriyet...

Birden daha sertleşmişti polisler.

-Dağılın ulan!... diye bağırdı Bünyamin Yamanoğlu. Ateş edeceğiz.

[. . .] Bir kaynaşma bir itiş kakaıştan sonra polisler birden ateşlediler tabancalarını. Ayaklara doğru ateş ediyorlardı. Birden bir öğrencinin bağırdığı duyuldu. Yüksel'di. Bir kurşun saplanmıştı ayağına.

[. . .]

Tanımadığı sesiyle, koroyla birlikte, kendini yitirmişçesine bağıırıyordu
Günsel de:

-Hürriyet... Hürriyet... Atatürk... Hürriyet...

Polisin silahını ateşleyecek derecede yaklaşımlar sergilemesi, hükümetin adil yaklaşımının olmadığına delalet etmesi bakımından ön plana çıkarılmaktadır. Böylece politik baskının somut yönü polis figürü üzerinden kendisini göstermektedir. Öğrencilerin yaralanmasıyla olayın vahameti ve vahşi yönü çağrıştırılarak farkındalık yaratılmaktadır.

Yararlı olmaya başlamıştı yüreklendirmeler. Yerlerde taş aranmaya başladı birçokları. Polislere bağıırıyordı bir yandan da:

-Alçak, namussuzlar... Defolun buradan...

-Yuuuuuuuuuuu!...

-Hürriyet... Hürriyet... Hürriyet...

-Kahrolsun diktatörler!...

-İstifa Menderes!...

-Hürriyet... Hürriyet...

[. . .] Çocuklar tarhlarından söktükleri toprak kesekleri, bulabildikleri taşları polise fırlatıyordu şimdi.

[. . .]

[. . .] Yöredekiler birden kaçışmışlar, saldıran üç polis bir öğrenciyi yakalayıp çekmeye başlamıştı [. . .] Polisin sürüklediği öğrencinin bir kolundan yakaladılar, önce kısa bir çekişme oldu, başka öğrenciler de yardıma koşmuşlardı hemen. Polisler avlarını bırakıp çekilmek zorunda kaldılar. [. . .] Taşlar yağıyordu artık polislerin üstüne. Silah sesleri bağıışmalarla birçok sınıfta dersler bırakılmış, öğrenciler koşuşarak bahçeye inmeye başlamışlardı. [. . .] Son bir çabayla atılarak önlerdeki bir oğlanı yakalayıp sürüklediler. Geride kalan iki polis de ateş etmeye başladı yeniden. Ötekiler, yakaladıklarını cipe sokmaya çalışıyorlardı... [. . .] Yerlerde sürüyerek götürüyorlardı çocuğu. Birden bir öğrenci koştu cipin peşine, yıldırım gibi koşuyordu; yetiştii, sürükledikleri çocuğun saçlarını, kolunu tutan polislerin kollarına olanca gücüyle birer kesme

attı; kurtardı arkadaşını. [. . .] Kazanmışlardı savaşı. Coşkuyla bağırmaya başlamışlardı yeniden.

Polis ve öğrencilerin karşılıklı olarak çatışmaları üzerinden, polislerin müsamahakâr olmadığı ve orantısız gücü barındırdıkları ön plana çıkarılırken, öğrencilerin ise içinde bulundukları maddi yetersizliklere rağmen yılmayan ve cesurca karşılık veren güçlü bir yapıya sahip oldukları gözler önüne serilmektedir. Yaralanma veya ölümle karşı karşıya kalınabilecek durumda dahi öğrenciler tarafından sergilenen tavır, yapılan başkaldırıya sağlam bir çerçeve hazırlar. Polisler suçlu konumda gösterilir.

-Hürriyet!... Hürriyet!...

-Kahrolsun diktatörler!...

-İstifa Menderes!...

-Atatürk... Hürriyet...

Çok sürmemişti sevinçleri. Beyazıt'taki büyük kapı tarafından atlı polislerle cipler sökün etti birden. Çocuklar taşlarla karşılamaya başladılar ya, gelenler çok kalabalık, güçlü, acımasızdı belli ki...

Bir yandan gelenlere taş yağdırıyor, bir yandan da itiş kakış, camlı kapıdan içeri kaçışıyorlardı. Bir kısım da yapıyı dolanıp yan kapılara koşuyordu. [. . .] Merdivenler, koridorlar akın akın öğrencilerle doluydu. Son girenleri de almışlar, camlı kapıyı kapatıyorlardı. [. . .] Polisler dayanmışlardı kapıya. Bir cam şangırtısı duyuldu birden. Çocuklar bağırışmaya başladılar yeniden.

-Alçaklar!... Yuu!...

-Hürriyet!... Hürriyet!...

[. . .]

Polislerin şiddet girişimlerinin artmasıyla mevcut kaotik ortam daha derin yıpratıcı boyutlara taşınmış olur. Polisler kadar imkânı olmayan öğrenciler geri çekilerek korunmacı bir refleksi benimsemek zorunda kalırlar. Böylece mağduriyet seviyeleri daha yüksek bir noktaya erişir.

-Rektörü de dövmüşler, dedi. Müdüriyete götürmüşler kanlar içinde...

[. . .]

Koridordan merdivenlere yürüyen çocukların bağrıışmaları duyulmaya başladı.

-Rektörü istiyoruz!

-Rektörü... Rektörü...

-Hürriyet... Hürriyet... Hürriyet...

[. . .] Koridorlar, merdivenler tıklım tıklımdı. Öğretim üyeleri de inmişti aşağıya. [. . .] Olay önemliydi artık. Birkaç yürekli öğrencinin değil, bütün üniversitenin sorunuydu savundukları. İki saat önce dünyadan habersizmiş gibi her ileri öneriye tam bir ilgisizlik, vurdumduymazlıkla kulak tıkayan binlerce genç, uyanıp ayrılmışlar, bir şeylerin bilincine varmaya başlamışlardı. Dev bir koroydu ortalığı çınlatan.

-Hürriyet... Hürriyet... Hürriyet...

-Rektörü isteriz.

-Rektörü... Hürriyet...

Rektörün dahi mevcut şiddet ortamından etkilenmesi ve öğretim üyelerinin daha güçlü bir aksiyonla nümayişe dâhil olması, oluşan eylemin boyut atlamasını sağlayarak dikkatleri daha fazla üzerine çekmesini olanaklı hâle getirmiştir. Böylece olayların üniversite dışında da sağduyu kazanmasının önü açılmıştır. Polis baskısının da rayından çıktığı gerçeği iyice kabul görmeye başlamıştır.

[. . .]

Orta boşluktaki mermer direklerden birinin dibine fırlayıvermişti biri:

-Arkadaşlaaar!... Yürüyelim arkadaşlaaaaaaar!...

-Sessiz yürüyüş...

[. . .] Arka bahçede kapıları tutmuş askerlere yaklaşıyorlardı. Askerler silahlarını çevirmişlerdi gelen öğrenci kalabalığına. [. . .] Deminki sert yüzlü er makineli tabancayı çevirmişti yaklaşan öğrenciye. Sessiz kalındı bir an. Arkadakiler de durmuştu.

-Gelmeyin, vururum! diye bağırđı er.

[. . .]

-Vur, dedi, arkadaş hadi vur beni!... Vursana!...

Er ters ters bakıyordu. Birden makineli tabancayı, çocukların oyunu biçiminde hızla iki yana tarar gibi yaparken, ağzı ile sesler çıkarmaya başladı:

-Dgu dgu dgu dgu dgu...

Durdu, herkes şaşırmişti. Er de sırtıyordu garip garip. Boynuna sarıldılar; sevinçle atılıp açtılar kapıyı. Kızlı oğlanlı öğrenci yığınları duvarlardan kapılardan karşı konmaz bir akınla yan sokağa dökülmeye başladılar. Pencerele dolmuş halk merakla, heyecanla bakıyordu öğrenci yığınlarına.

Olayların içine asker figürünün de dâhil edilmesiyle birlikte öğrenci-polis ve öğrenci-asker arasındaki ilişkinin zıtlık barındıran yönleri ortaya koyulmaktadır. Polisin şedit tavırlarına karşı askerin müsamahakâr yaklaşımları, iki yapının hükümete karşı tutumlarını sezdirici niteliktedir. Öğrenciler de bu doğrultuda beklentilerini karşılayacak yapıya doğru temayül içerisinde bulunurlar.

[. . .]

Birkaç evden, pencerelerden bayraklar atıldı çocuklara. Sokak öğrenci yığınlarının dev çığlıklarıyla dolmuştu.

-Hürriyet... Hürriyet...

-Atatürk... Atatürk...

-Hürriyet... İstifa Menderes... Alçaklar... İstifa...

Yurtların önünden geçerek öğrencilere çağrı yapıyorlardı. Üniversite kitaplığından, yöredeki bütün yurtlardan akın akın öğrenci katılıyordu her geçtikleri yerde. [. . .] Araçlar durmuş halk yarı merak, yarı çekingenlik, yarı korkuyla iki yanlı seyirci olmuştu caddede. Ara sıra alkışlayıp yüreklendirenler de çıkıyordu. Kol kola kenetlenip yürümeye başladılar. [. . .] Beyazıt'a çıkıyorlardı artık.

-Hürriyet... Hürriyet.... Katiller... -İstifa Menderes...

Olayın kesiflik kazanması yayılımsal boyutunun genişlemesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Öğrenciler, olayların dışında yer alan diğer insanları uyanışa sürüklemeye bağlamında tetikleyici bir etkide bulunmuşlardır. Böylece mevcut ses gürleşerek, iktidar için endişe verici boyuta taşınmıştır. İktidarın haksız tavrı daha çok ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

Birden bir duraklama oldu. Koridordaki sesler zayıfladı birer ikişer. Karşıdan, Beyazıt'tan saldırıya geçen atlı polisler uzun coplarını acımasız indiriyorlardı kız erkek demeden önlerine gelene. Tam bozgun biçiminde herkes kaçışmaya başlamıştı artık. [. . .] Kıyılarda, iş yerlerinin önlerinde, kapılarda, sokak aralarında, Beyazıt kazılarında kalan yıkıntı diplerinde öbek öbek birikmiş öğrenciler kocaman taşları attaki polislere fırlatmaya başlamışlardı. [. . .] Bir ara öğrencilerden birinin koşarak atıldığı polisin elinden copunu çekip aldığı, herifi attan yıktığı görüldü. Cop öğrencinin elindeydi şimdi, ata da atlamaya çalışıyordu; atladı da... Sokulan atlı polisler ustaca indirmeye başladı copu. Üç dört polisin saldırısıyla yıkılıverdi biraz sonra. Başka öğrenciler de fırlamışlardı şimdi polislerin üstüne. Bir anda öğrenci kalabalığı ortasına gömülü kaldı polisler. İşler tersine dönmüştü. Ellerindeki coplar para etmiyor, öğrenciler polisleri atlarından çekip alıyor, adamakıllı pataklıyorlardı. Kaçışabilen polislerin de kafasına gözüne koca koca taşlar yağıyordu. Birkaç oğlan yanar sigaralarını atlara bastırıyor, canı yanan atlar şahlanıp ürküyle deli gibi kaçıyor, sırtından fırlatıyordu binicilerini. [. . .] Ortadaki polisin suratı kıpkırmızı, gözleri korku doluydu. Kaçmaya, kollarını yüzüne siper ederek dayaktan kurtulmaya çalışıyordu. Bir ara yere yıkıldı. Nuri atlayıp abandı üstüne. Öldüreceklerinden mi korkmuştu?

-Bırakın, yeter vurmayın! diyordu.

Öğrencilerin polisler karşı kısmi olarak elde ettikleri üstünlükler ön plana çıkarılarak, mücadele yönünden çekince göstermeyen bir yapıda oldukları sergilenmektedir. Bunun sonucunda karşılıklı olarak vuku bulan bu girişimlerin ortak bir noktada buluşamayacağı gerçeği kendisini göstermektedir. Ve ilerleyen süreçte dönüşebileceği daha şiddetli boyutun alt zemini hazırlanmaktadır. Yaralanan polisler olsa dahi haklılık tutumu hep öğrenciden yanadır.

Yakındaki başka polisler saldırılar hemen. Attan yeni alaşağı etmişlerdi birini. Sille tokat gidiyorlardı. [. . .] Atlı polisler de tam bir bozgunla Çarşıkapı'ya doğru kaçmaya başlamışlardı. [. . .] İyice toparlanmışlardı öğrenciler. Eskisinden daha güçlü, daha yürekli, yeniden caddeye çıktılar. Deminki korolar gittikçe büyüyerek yükselmeye başlamıştı.

[. . .]

Alana giriyorlardı ki birden Beyazıt Kitaplığı'nın gerisinden inen 50-100 kadar sivil polisin, tabancalar, makineli tabancalarla öğrencilerin üstüne yürümeye, çökerek, nişan alarak ateş etmeye başladıkları görüldü. Bir anda şaşkına döndü öğrenciler. Deminkinden daha büyük bir bozgunla kaçışıp sokak aralarına, Marmara Sineması'nın duvarları kıyısına, yöredeki kuytu yerlere sığınmaya başladılar. Bir kısmı da yayılım ateşinden korunmak için yerlere, kaldırım kıyılarına uzanmışlar ya da taş yığınlarının, direklerin gerisine sinmeye çalışıyorlardı. Daha ilk atışta birçok öğrencinin yaralanıp yıkıldığı görüldü. Alana, caddeye kan düşmüştü. [. . .] Sekiz on metre önlerinde tam kaldırım üstünde kanlar içinde bir çocuk yatıyordu, ölmüştü. [. . .] Kurşunlar yağıp duruyordu alanda. Vay namussuzlar, katil köpekler. [. . .] Yürekten başkaldırmış kızgın öğrenciler fırlamışlardı saklandıkları yerlerden, taş yağdırıyorlardı tabancalı polislerle. Alan yeniden çınlamaya başladı.

-Katiller... Katiller... Katiller...

Gelinen noktada etrafın kanlara bulanması ve ölümlerin gerçekleşmesi şiddet boyutunun son merhalesini temsil etmektedir. Bu durum artık telafi edilmesi ve onarılması zor sonuçlar doğuracak niteliktedir. İki yapı arasında münakaşa mevcut şartlarda adeta bir savaşa dönüşmüştür. Türkali mevcut yaklaşımıyla, polisin ortaya koyduğu bu tavrı, hükümet cenahıyla da organik bağı olması noktasından temele alır.

Demin yürürken bağırdıklarından apayrı bir anlam, bir etkinlik taşıyordu bu haykırış. Artık gerçek katildi karşıdakiler. Yeni dökülmüş taze, sıcak bir kanın ağır suçlaması, gerçek bir ağıtın yüreği burkutan acılığıydı alanı kaplayan.

Polisler yeniden ateşe başladıklarında da susturamamış, kaçıramamıştı çocukları. Üstlerine yürüyorlardı polislerin. Bazı, siper bile etmeden hiçbir şey, apaçık ortaya atılarak taş atıyorlardı. Caddede, alanın kıyılarında yer yer yaralıları vardı. Kurşunlanmış arkadaşlarını hastaneye yollamak için durmak istemeyen araçların önlerine atılıp yaralıları bindirmeye çalışanlar vardı. [. . .] Taşı kapan saldırıyordu o yana doğru. Polislerin ellerinde tabancalarla gerilemeye başlamışlardı; her tür silahın üstüne çıkmış gibiydi karşıdan kükreyip gelen kızlı oğlanlı genç yığınlar. Bir polisin suratından kan sızıyordu. Taş yemişti. Mermileri de tüketmişlerdi besbelli. Bozgunun eşiğinde geriliyorlardı artık.

-Katiller... Katiller... Katiller...

Öğrencilerin, arkadaşlarının ölüm ve yaralanmalarına tanık oldukları anda dahi geri çekilme ve korkuya bürünme reflekslerine kapılmayarak karışı koyuşa sevk olunmaları yüzeysel bir mücadele içerisine girişmediklerinin göstergesidir. Baş koydukları yolda sonuca ulaşana dek taviz vermeyici yaklaşımlarla ilerleyeceklerini ifade eder.

Tam polislerle öğrenciler karşılıklı kapışma biçimine geçmişlerdi ki süngü takmış erler görüldü Kitaplığın üst yanından. Başlarında bir yüzbaşı, koşar adım atılmışlardı. Birbirlerine kıyasıya girmek üzere olan iki yanın arasına daldılar hızla. Süngüler kendilerine çevrilmişti ya, yine de sevinç gösterilerine başladı öğrenciler. Duygulu, etkin bir sesle bağırdı birisi:

-Yaşasın şanlı ordumuz.

Bir söz yetmişti davranışlarını saptamaya. Ağlayarak atılıp bir kurtarıcı gibi yüzbaşının boynuna sarılmıştı birkaçı. Erlere sarılanlar vardı. Polisler çekilmişlerdi. [. . .] Gözyaşları arasında yeni koroya başladı öğrenciler.

-Ya ya ya... Şa şa şa... Türk ordusu çok yaşa...

Öğrencilerin almış oldukları tavır, belirlemiş oldukları istikamete varma noktasında kendilerine yardımcı dokunacağı güçlere karşı olan tutumlarını gözler önüne sermesi bakımından son derece önemlidir. Böylece ordu ve asker cenahından büyük ve güçlü bir beklenti içerisine girilmiş olur. Asker de bu doğrultuda aksiyon alabilmek için önemli bir dayanak noktasını bünyesine katar. Türkali, iki unsurun ortak bağını ön plana çıkarır.

[. . .] Bilinçli değil, içgüdüsel belki de ya, devrimlerin, devrimcilerin temel kurallarından birini uyguluyordu işte öğrenciler. Askerin, ordunun “hayırlı tarafsızlığını” sağlamak en azından. [. . .]

[. . .] Çarşıkapı’ya doğru yürüyorlardı bağıra bağıra. Askerleri alanda bırakıp yola koyulmuştu yeniden uzayıp giden öğrenci yığınları.

-Katiller... Katiller... Katiller...

-İstifa Menderes

-Hürriyet... Hürriyet... Hürriyet...

-Katiller...

Öndeki öğrenciler kucaklarına aldıkları bazı yaralı arkadaşlarını taşıyorlardı kanlar içinde. Taksilere konan birçok yaralıyı kavga dövüş, polisler kaçırmıştı. Tanklar sökün etti birden Çarşıkapı'da. En küçük bir korku boşluğu vermeden tankların üstüne yürüyordu öğrenciler. Orduya gösteriye başladılar bir yandan da...

-Ya ya ya... Şa şa şa... Türk ordusu çok yaşa...

Askerin, olayların başrolü hâline gelmesi öğrenciler için umut ışığı olurken, yönetim ve polis açısından karamsarlık ve endişe yaratıcı nitelikler taşır. Zira her iki kesimin de safları ve aksiyon alanları belirlenmiş vaziyete gelmiştir. Böylece karşılıklı olarak ortaya koyulacak girişimler konusunda herkes teyakkuz hâlinde bulunan bir tavır sergilemek durumunda kalmıştır.

Tanklar durmuştu. Tankın içinden atlayan bir teğmenle bir sivilin (polis şefi olacaktı) tartışıkları görüldü ilerde. Hızlanmıştı öğrenci yürüyüşü. Koşar gibiydiler teğmenle tartışan sivil doğru. Gedikpaşa'ya inen bir sokağın başına doluşmaya başladı öğrenciler. Kavgalar mı oluyordu ne? Sermet'i, Ali'yi, yüzünü tanıdığı bir kızı seçebiliyordu Günsel. Atıldığı sokağın başına doğru. Sille, tokat, yumruk bir itiş kakış içinde buldu kendini bir anda. Birilerine vurdu o da kıyasıya. Kafasına inen bir yumrukla sarsıldı birden. Sürüklemeye başlamışlardı. Kollarından, saçlarından çekerek cipe sokmaya çalışıyorlardı. Ağzının kıyısına gelen kıllı, pis bir bileğe dişlerini geçirdi bütün hırsıyla. Bir tokat patladı suratında:

-Kancık orospu!...

Günsel'le birlikte daha birkaç kişiyi çekmişlerdi yan sokaktaki ciplere. Hızla sürdüler cipleri, koşuşan öğrencilerden kaçırıp uzaklaştılar. Öğrenci yığını, kıyısından koparılıp alınanlardan habersizdi. Bağrıışmalar sürüp gidiyordu. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 517-534)

Polislerin belirli bir standart olmaksızın herkesi gözaltına alma girişimi, olayları bir şekilde kontrol altına almak ve kendi lehlerine sonuçlandırmak gayretiyle ortaya koyulmuş bir teşebbüstür. Zira askerin de dâhil olmasıyla birlikte, olayların tamamen polislerin aleyhine cereyan edecek niteliğe bürünmesi söz konusudur. Türkali böylece polis unsurunu iyice olumsuzlaştırır.

[. . .] Laleli tarafından bağrıışmalar gelmeye başladı. Polisler ara yolları da tutmuşlardı. Halk pencerelerden, kahvelerden, sokak başlarından, yol

kıyılarından merakla bakışıyor, önemli şeyler bekliyordu belli ki. [. . .] Bayraklarla dalgalanan öğrenci yığını Edebiyat Fakültesi'ni geçmiş, Beyazıt'a yürüyordu dev korolarını haykırarak "Hürriyet" diyorlardı. "İstifa" diyorlardı, "Katiller" diyorlardı. [. . .] Beyazıt'taki atlı polisler de alanın alt başında görünmüşlerdi. [. . .] İlerde atlı polislerle öğrenciler birbirlerine girivermişlerdi bir anda. [. . .] Kavgalar kıyasıya gidiyordu alana girişte. [. . .] Demin atlı polislerin saldırısı ile kaçışıp toparlanan çocuklar vardı; şimdi ise yerlerde sürünen, dayak yiyen, kaçışan atlı polisler... Öğrenciler yürüyüşe geçiyorlardı yeniden. Dev koro yine başlamıştı. [. . .] Birden silahlar patlamaya başladı. İrkilerek kaldı olduğu yerde. Baktı, ellerinde tabancalarla yaklaşan dizi dizi sivil polis sürekli ateş ediyordu çocukların üstüne. [. . .] Halk kaçışıyordu. Çok yakınındaki duvarlara, yerlere kurşunlar çarpıyor ya da vınlayarak, sekerek geçiyordu önlerinden. Sürekli ateş ediyordu polis. Birçokları devrilmişti yine. [. . .] Yaylın ateşi yine başlamıştı. [. . .] Silah sesleri durmuştu. Çığlıklar, bağrışmalar geliyordu. [. . .] Yaralıları arabalara koyuyorlardı alanın berisinde, kavgalar vardı. Bir şoförü dövüyorlardı. Niye?... Kucakta taşınan bir gencin gömleği, pantolonu kanlar içindeydi. İnliyordu. Öğrencilerin yeni çığlıklarını duymaya başladı birden. Orduya gösteri yapıyorlardı. Polislere kargışlar, sövgüler yağıyordu. [. . .] Öğrenci yığınları bağrışmalar içinde dalgalanıp duruyordu.

-Taksim'e, Taksim'e!...

Olayların çeşitli çevrelere yayılan düzlemde devam etmesiyle birlikte kaotik ortam daha derin bir boyut kazanır ve tahrip etme gücü genişler. Olayların dışındaki insanlar mevcut şartlar içerisinde müvehham bir hâle bürünerek yaşanan sürecin olası getirilerine kanalize olurlar.

Bağrışmalar duyuldu. Yığınlar, haykırışmalarla akıp gidiyordu Çarşıkapı'ya doğru. [. . .] Tanklar durmuştu. Bir kaynaşma olmuştu öğrencilerde. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 537-541)

[. . .] Bizim kavgamız değil bu. Niye bulaşır Günsel? Karışık bir yumak dolanıyordu kafasında, Laleli'yi inmeye başlayan öğrenci yığınının yetiştiğinde bütün heyecanını yitirmişti. Olay, çocukların çığlıkları, kanlı yaralıları, bağrışılan sözler, hepsi yumuşayıp pelteleşmişti sanki. Bağırıp çağırıp aşağıya sarktı öğrenci yığınları. Bir süre yürüdü o da artları sıra.

Bir yorgunluk çöktü üstüne. Özgürlük... Özgürlük... İstifa... Menderes... Katiller... Eee sonra? ... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 542)

-Üniversite bahçesinde öğrenciler toplanmış yine ağbi, dedi. Bugün de bir şeyler olacak. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 585)

Olaylar zirve noktaya ulaştıktan sonra her iki tarafta da belirli bir düşme ve yavaşlama söz konusu olmuştur. Hareketlilik oranı böylesine yüksek mevzularda uzun süreli olarak aynı enerjiyi devam ettirebilmek mümkün değildir. Mevcut şartlar içerisinde bu doğrultuda usulca dağılma tercih edilerek daha güçlü bir hâle gelip yeni protesto girişimlerinde bulunmak planlanır. Öğrenciler yılmayan bir profilde gösterilir.

[. . .] Bir ara korolar, marşlar kesilir gibi oldu içerde; birden bir sürü öğrencinin duvara, parmaklıklara çıktıkları görüldü. Halka el sallamaya başladılar. Birkaç öğrencinin “Hürriyet... Hürriyet istiyoruz” diye bağırması, bir anda alana çevrilmiş güçlü bir hoparlör yüksekliğinde koroya dönüşüverdi.

-Hürriyet!... Hürriyet!... Hürriyet!...

Öğrenciler, halkın da kendilerine katılması için ellerini, kollarını sallıyorlardı, haydin diye... Kımıldanmalar oldu halkta. Marmara Sineması önündeki dizi dizi yığınların kımıldanması taşkınca bir dalgalanmaya dönecek gibiydi, bastırıp geriletti askerler. Uğultulu bir kaynaşma başlamıştı. [. . .] Kalabalık da öylesine artmaya başlamıştı ki...

Öğrencilerin meydana getirmiş olduğu etkileşim, domino etkisi yaratarak daha büyük kitlesel birleşmelere katkı sağlamıştır. Ortaya koyulan kararlı tavırlar yavaş yavaş insanların ruhuna işlemeye başlayarak onlara cesaret vermiştir. Birlik olmanın en büyük kuvvet belirtisi olacağı düşüncesiyle, karşılıklı şekilde destek verme anlayışı hâkim duruma gelmiştir. İktidar iyice yalnızlaştırılır.

[. . .] Ankara’da da öğrenciler çarpışmış. Demek orda da başladı. Öğrenciler topluca bağırmaya başladı koro biçiminde. Ankara’da o gün patlak veren üniversite olaylarını duyuruyorlardı. 11 şehit... 17 yaralı... Alanda yeniden dalgalanmalar, uğultular başladı. Bütün alanı ürperten bir koro daha yükseldi parmaklıklardan: ANKARA YANIYOR... ANKARA YANIYOR... ANLAMADINIZ MI?... Yer yer topluca yanıtlayan oldu. ANLADIK. Gittikçe artan bir gerilime doğruyu alanı çevreleyen halk. Öğrenciler yine Hürriyet diye bağırmaya başladılar. Osman Paşa marşını

tutturdular yeniden. Yine Hürriyet, yine Ankara olayları, yine Osman Paşa marşı... Artık yer yer halk da katılıyordu bağrıışmalara, marşa. [. . .] Askerler belli etmemeye çalışıyorlar ya, bayağı tatlı bakıyorlar onlara. Üniversiteyi de kuşatmışlar zaten, bir kaynaşma görülüyordu. [. . .] Halkla asker ilişkileri aynıydı hep. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 587-590)

İstanbul'la birlikte Ankara'nın da olaylara dâhil olması ülke içindeki şedit atmosferin hiç de küçük boyutlarda olmadığına işaret eder. Başkentin etkin bir figür olmasıyla gidişat, daha keskin ve ciddi ivmelere dûçâr olmuştur. Artık olay küçük bölgesel bir hareket olmaktan ziyade, yavaş yavaş ülke bütününe sirayet edecek vaziyete gelmiştir.

[. . .] Bir albay yaklaşıp bağırdı yeniden:

-Çıkın burdan... Uyarıyorum sizi... Yasaları çiğniyorsunuz... Yeni asker gelecek arka bahçeden!... Çıkın diyorum...

Sözünü bitirmeden bir kız fırlayıp var gücüyle bağırdı:

-Çıkmayacağız!...

[. . .] Araçlar kangal kangal dikenli telleri bahçede, karşıdaki boşluğa yıkmaya başladılar... Dikenli tellerle çevirip çekeceklerdi öğrenci yığınını... Gerçekten kanlı bir olay hazırlanıyordu. Farlar çoğaltılıp iyice döndürüldü öğrenci yığınının üzerine. Ana yapının ardından, arka bahçeden süngü takmış erler sükün etti birden. Arkada kalanlar geriye dönünce süngülerle yüz yüze buldular kendilerini. Kuşatılmışlardı iyice. Hortumlar da vardı askerlerin ellerinde. Süngülerin, hortumların, farların ortasında tam bir çember içindeydiler şimdi. [. . .]

-Dağılın!...

-Hürriyet, HÜRRİYET, HÜRRİYET...

-Su sıkacağız!...

-Hürriyet, HÜRRİYET...

-Kalkın diyoruz gençleer.. Son uyarı bu...

-HÜRRİYET, HÜRRİYET, HÜRRİYET...

-Haydi bittiii. DAĞITIN!...

-HÜRRİYET...

Türkali, askerleri sadece yüksek rütbelere üzerinden belli bölümlerde şiddet uygulayıcı zeminde göstermiştir. Hiçbir bölümde ordu ve askere eleştirel tutum sergilememiştir. Baskı uygulayan asker kesimini ise iktidara yakın olanlar olarak ele almış ve eleştirmiştir.

Ön sıradakilere saldırıp çekmeye başladılar birden. Askerlerin yakalayıp yerden söker gibi kaldırdıkları çocuklarla birlikte, onların bacaklarıyla sardıkları ötekiler de karşılıklı diretme, çekişme içinde kalkıp kalkıp hızla yer düşüyorlardı. ...

-HÜRRİYET, HÜRRİYET...

[. . .] Askerler son kez topluca dalıverdiler bütün güçleriyle. Biraz daha diretecek gibi oldu öğrenciler ya boşunaydı, çelik halka parçalanıvermişti her yanından. [. . .] Askerler çekip sürüklüyorlardı herkesi birer ikişer. Ana baba gününe dönmüştü alan bir anda. Kızların çığlıkları duyuluyordu. [...] Askerlerin sesi duyulmaya başladı:

-Kızlar kalsın, evlerine gidecek... Erkekler kışlaya... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 625-627)

Belirli bir sükûnet ortamının oluşması adına askerlerin yaptıkları müdahale, aslında öğrencileri saf dışı bırakmak için gerçekleştirilen bir yaklaşım değildir. Zira olaylarda yer alan kızların doğrudan serbest bırakılması ve erkeklerin de daha kışlaya varmaksızın büyük ölçüde kaçmalarına müsaade edilmesi, hükümetin gözünü boyamak adına ortaya koyulan bir girişimdir. Böylece öğrenci ver askerler arasında gizli bir dayanışma ve ittifak ortamı doğmuştur.

[. . .] Meraklı, ürkek halk, dükkânların önünde, yol kıyılarında toplanmış yan sokaklardan caddeye çıkan, "Diktatörler Kahrolsun", "Hürriyet", vb dövizlerin altında yürüyen kızlı oğlanlı gençlik kalabalığına bakıyordu. Aksaray yönünden, karşıdaki itfaiye önündeki sokaktan, Kemeraltı'ndan çıkan öğrenciler de karıştırlar yürüyen kalabalığa. Belediye Sarayı karşısındaki yıkıntılı yollar, köşeler dolmuştu bir anda...

-Diktatörler kahrolsun...

-Hürriyet... Hürriyet...

-İstifa Menderes...

[. . .]

Üniversite olaylarından farklı gün ve zamanlarda ve farklı yerlerde gerçekleşen protestolar da söz konusu olmaktadır. Bunlara öğrenciler dışında farklı grupların yoğun bir şekilde akın etmiş olduğu görülmektedir. Böylece yönetim, farklı gruplar ve farklı seslerin iyice yayılım göstermesi ve patlak vermesiyle iyice köşeye sıkışan bir vaziyete dönmektedir.

Panolar, pankartlar yükselmişti yer yer... Freedom, Liberte, özgürlük... Kızlı oğlanlı genç çılgınlıkları... [. . .] Şimdi öbek öbek yığınlaşmışları iyice. [. . .] Askerler tutmuştu yöreyi. Yaygın bir ivecenlik içinde yer yer bağrıışmalarla gösteriler sürüp gidiyordu ya, örgütlü görünmüyordu; başıboşluk, düzensizlik vardı daha çok.

[. . .]

-HÜRRİYET... HÜRRİYET...

-KATİLLER... KATİLLER...

-MENDERES İSTİFA... İSTİFA... İSTİFAAA... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 667-667)

[. . .] Kımıl kımıl gençlik yığını Belediye Sarayı'na doğru yolları tutmuş, aktı akacaktı. Bağrıışmalar, haykırıışlar daha yüksekte, daha yürekli, daha bütündü. Birden her rütbeden subaylar, askerler kaynaşıverdi yol başlarında. Bir de general vardı. Sert kesin emirler veriyordu. Erlerin süngü taktığı, saldırıya geçtiği görüldü beklenmedik bir anda. Kızlı oğlanlı öğrenci yığınları şaşalayıp duraksadı birden. Süngülü erler acımasız üstlerine geliyordu. Taş yığınları, çukurlarla dolu, açılmış, kazılmış yollarda bir kıyıya sığınma çabasıyla itiş kakış kaçışmaya başladılar. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 669)

"[. . .] Kentte de öğrenci yürüyüşleri, gösteri çabaları oluyormuş yine, sıkıyönetime karşın. Kışlalara yığılmışlar bir sürü genci, Müdüriyet de doluymuş. [. . .]" (Türkali, Bir Gün Tek Başına 739)

Öğrenciler arasında ilerici ve gerici olmak üzere çeşitli gruplaşmaların oluşması, ayrılık yaratan bütün unsurların artık çatışma noktasına geldiğinin habercisidir. Öğrenci ortamı her zaman tepkisel dışavurumun önemli bir merhalesini oluşturmaktadır. Zaten irticalen bir arada bulunuşları, yönetimde veya düzende gördükleri aksaklıklara göre ortak bir paydada yer almalarına olanak sağlamaktadır. Birbirlerini tanıyor oluşları, yakaladıkları samimi ortam ve ortalama olarak aynı

düzeyle sahip oluşları güçlü bir birliktelik meydana getirmelerinde etkili olan unsurlardır. Özellikle son zamanlarda ülkede yaşanan durumları kendi zihin süzgeçlerinden geçirerek okumaları bir reaksiyon alışa sevk olunmalarında tetikleyici bir güçtür. Bu reaksiyonlar çoğunlukla iktidara karşı protestoyu barındıran niteliktedir. Protestolara karşı çıkan düşünceler ise daha pasif durumdadır. Özellikle bazı yaptırımlar önemli ölçüde tetikleyici olmuştur. Genel bağlamda üniversiteler, öğrenciler açısından kozmopolit bir yapıyı teşkil eder. Zira birçok farklı bölüme ve bu bölümlerde yer alan birçok farklı öğrenci profiline sahiptir. Ortak bir karşı çıkış noktalarının benimsendiği düzlemde bu yapı, heterojen şeklinden homojen şekline bürünme konusunda her zaman kapsayıcı bir altyapıyı barındırmıştır. Farklı seslerin aynı hedefe yönelik olarak birleşmesinde üniversitenin rolü bu sebeple dikkat çekici olmuştur. Öğrencilerin çeşitli düşüncelere temayül edişinde öğretim üyelerinin evrilmiş olduğu yön de belirleyici bir nitelik taşır. Düşünce yapılarının daha da geniş bir ufka yayıldığı üniversite ortamında öğrenciler, yol gösterici hüviyetinde gördükleri hocalardan her zaman etkilenirler. Menderes yönetiminin son dönemdeki baskıcı tavrı büyük bir yayılım göstermeye başlamıştır. İktisadi açıdan da ülke önemli ölçüde hırpalanmıştır. Bunun sonucunda çeşitli serzenişler ön plana çıkmıştır. Mevcut atmosfer içerisinde kendilerini güçlü bir figür durumunda gören öğrenciler, bu olumsuz işleyişe tepki verme bağlamında bir misyon edinirler. Gerek muhalefet partisinden gerekse akademisyenlerden gördükleri yardımlarla güçlü bir tepki odağı oluştururlar. (Demirel, Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi 226). Özellikle yoğun gerilimlerin yaşandığı şartlarda hocaların almış oldukları aksiyonlar da öğrencilerin düşünce boyutlarında etkili tezahürler oluştururlar. Bu tip olayların etkinliğiyle öğrenci ve hoca ilişkileri daha geniş bir düzleme yayılmış vaziyete gelir. Düşüncelerin ve karşı çıkışların güç aldığı temel dayanak, öğrencileri daha cesur ve özgüvenli bir hâle sokar. Öğrencilik müessesesi aslolarak, işlevsel açıdan ders çalışma, araştırma ve sosyalleşme gibi temel dinamikleri barındıran bir yapıdadır. Fakat toplumsal düzeyde yayılıma sahip olan durumlarda, bu temel dinamik işlevlerinden sıyrılarak aksiyon alıcı tutumları kendisinde hak olarak görür. İktidar, olayların müsebbibi addedilerek karşı durulan bir yapı şekline dönüşür. Bu gibi durumlarda eğitim görme durumu öğrenciler için ikincil bir etkinlik hâlini kazanır. Toplum içindeki menfaatlerini ve düşüncelerini savunmak başat bir unsur olarak ön plana çıkar ve öncelikle bu alanda başarıya ulaşma hedefi kendisini gösterir. Böyle bir tavrın benimsenişinde ani bir yükselişten ziyade, kademeli bir birikimin etkin rolde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü düşünsel boyuttan eylemsel boyuta geçen her davranış belirli bir oluşum sürecinden geçer. Oluşum süreci sağlam argümanlarla tamamlandığı zaman ise güçlü bir olgu hâlini kazanır. Olayların eylem boyutu böyle

bir ivmelenme üzerinden kendi kimliğini oluşturur. Dış ülkelerdeki benzer olaylar da öğrencilerin tetiklenmesinde önemli bir unsur teşkil etmektedir. Öğrencilerin kıyaslayıcı ve sentezleyici yapılaraya sahip oluşu, dış ülkelerde yaşananlardan hareketle benzer minvalde reaksiyonlar almalarında yol gösterici bir etkidir. Türkali böylece ülke durumunu mukayese edici bir yaklaşım ortaya koyar. Öğrencilerin tavırları, onların vermiş oldukları tepkilerde kendilerini daha güçlü ve haklı hissetmesi bakımından perçinleştirici bir zemin hazırlar. Hükümetin, karşısında duran gücün etkinliğini sınırlandıran yaklaşımları baskın bir şekilde ortaya koyuşu, eylemlerin boyutunun derinleşmesine her zaman ayrı bir kıvılcım çakar. Öğrenciler güçlerini daha çok göstermek ve çizilen kalıpların içerisinde yer almayacaklarını yansıtmak için seslerini olabildiğince yükseltirler. Bu duruma karşı çıkan herkesi de aynı zamanda harekete geçirme noktasında etkilemiş olurlar. Aralıkta kalmış olan düşünceler ise, belirli bir yöne sevk olma açısından bu hareketlilikten nasibini alır. Gerçekleşen hususlar, öğrenciler için hukuk sisteminin geçerli olduğu bir yönetimde anayasayı zedeleyici unsurları taşımaktadır. Talebeler bakımından “anayasa”, “hukuk” gibi kavramlar özgürlük ve adaletin tecelli etmesi noktasında mihenk taşı görevindedir. Bu gibi kavramların, ilericiyi barındırması açısından, öğrencilerde yarattığı hassasiyet oldukça derindir. Bunların zedelenişi veya yok sayılışı onlar için kabul edilemez bir nokta teşkil eder. Eylemlerini daha güçlü bir hâle getirir. “Hürriyet”, “Atatürk”, “Kahrolsun diktatörler”, “İstifa Menderes” gibi söylemlerle doğrudan hükümeti hedef alan bir tavır üzerinden yaklaşım sergilenmesi, iç bünyede yaşanan birikimin taşma noktasının göstergesidir. “Hürriyet” söylemi, özellikle genç kuşaklar için hayatın temel dinamiklerinden biri olarak özümseven bir olgu taşır. Zira hür olmak veya hür hissetmek, bilhassa cumhuriyetin kabulünden sonra yetişmiş olan nesilde özgül bir ağırlığa sahiptir. Onlar, bu kavramın hâkim olduğu bir mevcudiyet içinde doğmuş ve onun sunduğu imkânlarla yetişmişlerdir. Hayatlarında bu kadar temel bir etkiye sahip olan böyle bir kavramın iğdiş edilmesi, öğrenciler için mücadeleye başlanması yönünden tetikleyici olmuştur. Öğrenciler tarafından “Atatürk”e atıfta bulunulması, bu değerlerinin kurucusunun çizmiş olduğu yoldan sapanlara karşı yapılmış olan bir hatırlatma, bir ikaz niteliğindedir. Bunun üzerinden eski döneme duyulan hasret sezdirilir. Manevi hayat dinamiklerinin oluşturucusu olan “Atatürk”e bir vefa gösterisi ortaya koyularak, mevcut olan yönetimin bu düsturdan uzaklaştığı vurgusu yapılmaktadır. “Diktatör” söylemi üzerinden ise Atatürk’ün sunduğu bütün imkânların iktidarın tekeli altına alındığı yansıtılmaktadır. Öğrenciler tarafından, uygulama zemininden tamamen kaldırıldığı düşünülen bu kavramlar, sadece kelime ve anlam düzeyinde kalan bir etkiye sahiptirler. Menderes de bu doğrultuda hak, hukuk ve adalet gibi, cumhuriyeti oluşturan önemli yapı taşlarından uzaklaşmış, yeni bir

hâkimiyet alanı oluşturmuş bir düzlemde ele alınmaktadır. Öğrencilerin halktan destek görme dürtüleri, güçlerini şümullü bir yapıya taşımakta benimsemiş oldukları bir yöntem olarak gözükmektedir. Eylemlerin, öğrenci boyutundan toplum yapısındaki çeşitli alanlara yayılması, onlar için başarıya ulaşmada önemli bir merhale olarak görülür. Çünkü farklı alanlara yayılmış bir güç birliği iktidar için geri çekilmeye vesile olabilecek bir husus olarak düşünülür. Öğrenciler tarafından çeşitli ölümlerin yaşanması, olayların akışını farklı bir yöne çeker. Ölüm olgusunun işin içine karışması, iktidarı zulmeden bir perspektif dâhilinde yorumlamaya yol açar. Zaten mevcut olan olumsuz bakış açısı müşahhas bir neticeye ulaşır. Olayların momentumu geniş bir skalaya bürünür. Gelineen düzeyde bir kırılma noktası oluşarak; ya öğrencilerde bir geri çekilme, bir sünme, ya da eskisinden daha çok mücadele verme ve karşı çıkma tavrı söz konusu olmak durumundadır. İkincisi olur ve olaylar farklı günlere taşan, söylem boyutu yükselen bir kimlik kazanır. 5 Mayıs'ta Kızılay Meydanı'nda düzenlenen miting o zamana kadar öğrenciler tarafından düzenlenmiş en büyük öğrenci mitingidir. İktidarın bu kadar yaptırımcı olması, öğrenciler nezdinde, kendilerinin haklı olduğu görüşünü artıran bir hüviyet oluşturmaktadır. Bu düşünce tarzının oluşması mental olarak daha güçlü hissedışı benimsemelerine olanak sağlamaktadır. Öğrenciler böylece haklılık ve üstünlük psikolojisiyle korkusuzluğu benimseyerek pes etmeyi hiçbir zaman düşünmemektedirler.

2.3.2.4. Polis Baskıcı Tavrı

Polisin meydana gelen bütün olaylarda aktif ve baskın bir rol almış olduğu görülmektedir. Gücü kendinde barındırışı, ortaya koyduğu eylemlerle gözler önüne serilmektedir. Öğrenci olaylarında, kongre toplantılarında, örgüt birleşmelerinde vb. birlikteliklerde şiddete varacak derecede bir etki ortaya koymaktadır. Hemen her toplanmada polis, öğrenciler üzerine yürüyerek "dağılın" çağrılarında bulunarak püskürtücü bir davranışı üstlenir. Tabancalarını korkutucu bir unsur olarak kullanırlar. Olayların sertleştiği durumlarda ise ateşleyerek yaralanmalara sebebiyet verirler. Öğrencilerle polis arasında doğrudan karşılıklı münakaşalar da söz konusu olmaktadır. Yakalananlar ise nezarete işkence noktasına varan sorgular geçirmektedir. Coplarla, gaz bombalarıyla çeşitli müdahaleler kendisini göstermektedir. Bazı durumlarda polis, silahı, caydırıcı olmaktan çok öldürücü bir etkinlikte de kullanarak üstünlüğü ele alma çabasını ortaya koyar. Öğrenciler emniyete götürülürken dahi çeşitli fiziksel müdahalelere maruz kalmaktadırlar:

[. . .] Zeytinburnu CHP Kadınlar Kongresi polisçe basılıp da itiş kakış arasında teyzesinin ayağı incinince ev işleri de ona kalmıştı. [. . .] Utanmadan üstümüze

saldırdı polisler. Bana baksana sen oğlum, demeye kalmadı, ayı gibi ayağıma bastı.

-Peki o size ne dedi teyzeciğim, siz “oğlum” deyince?

-Ne diyecek görmüyor musun dediğini?...

Handan biliyordu polisin ne dediğini. İlk günü ağlayarak söylemişti kadın. “Hasiktir kaltak cadı” demiş polis. [. . .] (Türkalı, Bir Gün Tek Başına 273-274

[. . .]Bir kaynaşma bir itiş kakıştan sonra polisler birden ateşlediler tabancalarını. Ayaklara doğru ateş ediyorlardı. Birden bir öğrencinin bağırdığı duyuldu. Yüksel’di. Bir kurşun saplanmıştı ayağına.

[. . .]Polisler kalabalığın ayak diplerine ateş ediyorlardı durmadan.

[. . .]

[...] Yöredeki bir birden kaçışmışlar, saldıran üç polis bir öğrenciyi yakalayıp çekmeye başlamıştı... Polisin sürüklediği öğrencinin bir kolundan yakaladılar, önce kısa bir çekişme oldu, başka öğrenciler de yardıma koşmuşlardı hemen.

[...] Son bir çabayla atılarak önlerdeki bir oğlanı yakalayıp sürüklediler. Geride kalan iki polis de ateş etmeye başladı yeniden. Ötekiler, yakaladıklarını cipe sokmaya çalışıyorlardı... [...] Yerlerde sürüyerek götürüyorlardı çocuğu. [...]

[...] Polisler göz yaşartıcı bomba atmaya başlamışlardı.

Vedat Türkalı, polis unsuru üzerinden aslında hükümetin acımasız ve tahammülsüz yönünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Yönetimin, ülke içindeki birçok kurumu tahakkümü altına aldığı yaklaşımını, emniyet güçlerinin uygulamış olduğu şiddet üzerinden yansıtır. Polislerin tarafgir davrandıkları açıkça sezdirilir.

[. . .]

Alana giriyorlardı ki birden Beyazıt Kitaplığı’nın gerisinden inen 50-100 kadar sivil polisin, tabancalar, makineli tabancalarla öğrencilerin üstüne yürümeye, çökerek, nişan alarak ateş etmeye başladıkları görüldü. [. . .] Daha ilk atışta birçok öğrencinin yaralanıp yıkıldığı görüldü. Alana, caddeye kan düşmüştü. [. . .] Sekiz on metre önlerinde tam kaldırım üstünde kanlar içinde bir çocuk yatıyordu, ölmüştü. [. . .] Kurşunlar yağıp duruyordu alanda. Vay namussuzlar, katil köpekler. [. . .] (Türkalı, Bir Gün Tek Başına 517-534)

[. . .]

-Bu kız için mi bırakacaksın Nermin'i?... dedi.

Kenan toparlandı birden, sertçe baktı Rasim'e:

-Bırak şimdi bunu, dedi. Bir şey yapabilecek misin?

Biraz durdu üzgün. Umutsuz gibi ekledi.

-Kan kustururlar şimdi onlara, dedi. Bu gece... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 551)

"Dört öğrenciydiler GMC'de. Günsel'den başka tanımadığı üç oğlan vardı. Bir de sayısını bilemediği polisler. Arkadaydı onlar. Öğrencileri öne itmişler, ara sıra yumruklar atıyorlardı sırtlarına, omuzlarına, kafalarına; sövüyorlardı bir yandan da. [. . .]" (Türkali, Bir Gün Tek Başına 557)

Ne yapacağını, nasıl davranacağını kestirememişti Günsel. Sorgu filan değil. Herifler düpedüz kötülük için.. Neye uğradığını anlayamadan sille, tokat yağmuru içinde buldu kendini birden. Arkadakilerden biri on parmağını vahşice saçlarına geçirmişti. Pabuçlarının demirli uçlarıyla bacaklarına vuruyorlardı bir de... Çantası fırlamıştı kolundan... Tutamamış, çığlık çığlığa bağırmaya başlamıştı Günsel...

Polislerin ateşli püskürtme teşebbüslerine başvurmaları, sahip oldukları orantısız gücün ispatlanması açısından son derece dikkat çekicidir. Türkali, böylece yönetimle ayını düşüncede olmayan grupların, hiçbir değere lâyık görülmediğini gözler önüne serer ve kutuplaşma boyutunun derinliklerini açığa çıkarmış olur.

"-Namussuz herifler... Canavar köpekler...

[. . .]

Kalçasına inen taş gibi bir yumrukla sarsıldı Günsel, düşecek gibi oldu." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 561)

"[. . .] Bir koridoru dönerlerken ağzı burnu kan içinde iki öğrenciyi sürükleyerek bir kapıdan çıkıyorlardı." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 564)

[. . .] Yine birini dövüyorlar. İnce bir kız sesi çın çın yankılanmaya başladı koridorlarda. [. . .] Sövgüler itiş kakış sesleri, bağırışmalar yaklaşıp uzaklaştı yeniden. Dayaktan, işkenceden başka bir şey yok bugün burada. Asıl akşama başlayacaklar. Öyle derdi ağabeyim. Akşam beşle sekiz arası falaka başlarmış dayak komisyonları önünde. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 564)

“[. . .] 951’de sürekli iki yıl kaldılar bu hücrelerde. Hem de her gün işkence baskısı ile delirenler, kendine kıyanlar, yıkılanlar, sonuna kadar yığıtçe direktip devrimci mutluluğun saygı doruğuna varanlar, yıllar yılı bu karanlık hücrelerden geçip gitti.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 567)

“[. . .] Kimdi bu getirdikleri? Kötü dövmüşler. Ayaklarını sürüterek çekiyorlardı.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 569)

Polislik müessesesi teknik olarak devletin bir birimi olduğu için, belirli bir hiyerarşik düzen içinde işlemektedir. Bu doğrultuda ortaya koymuş olduğu eylemler de belirli karar mercii tarafından dikte edilmektedir. Hemen her dönemde kendi iç bünyesinde üstün yetkilere sahip olmuş ve bunları sonuna kadar kullanmıştır. Olaylardaki polis etkinliği de münferit olarak yansıyan davranış biçiminden ziyade, devletin yüksek kademelerinden gelen direktifler doğrultusunda şekillenir. Bu doğrultuda Türkali, uygulanan şiddette iktidarın da etkisi olduğu bağlamında eleştirilerini ortaya koyar. Belli bir gücün buyruğu altında bulunan polisler, bu anlamda şahsi aksiyonlar alma noktasında esnek olmayan bir bağımlılığa sahiptirler. Olaylarda işlenen şiddetin eylemsel boyutunda polisler olsa dahi, yürürlüğe girişinde rol oynayan bir üstyapı bulunur. Ortaya çıkan şiddet içerikli olumsuz tablolarda ikili bir ilişkinin doğurmuş olduğu sonuçlar hâkim olur.

Cumhuriyet dönemindeki mevcut ilerleyişte, özellikle Menderes’in son zamanlarına kadar baskın bir öğrenci hareketinin olmadığı görülmektedir. Söz konusu duruma bu doğrultuda yabancı olan polisler, gerek eylemsel gerek düşünsel olarak olayları kavrayamayan bir nitelikte hareket etmişlerdir. Daha önceden böyle bir deneyimin yaşanmamış olması, polislik kurumunun da buna uygun olan yapılanmalar oluşturmasını olanaklı hâle getirmemiştir. Bu doğrultuda teknik anlamda belirli yetersizliklerin olduğu kendisini göstermiştir. Yöntem karmaşası yaşayan polisler böylece çözümçül yol olarak baskın şiddeti ana unsur hâline getirmişlerdir. Mevcut yaklaşım da polisleri ve polislik kurumunu, sahip olduğu misyonun tamamen dışında despotik bir benimseyişin figürleri olarak yansıtmıştır ve insanlar da bu doğrultuda algılamalarda bulunmuştur. (Dikici 88).

Öğrencilerin de karşılık verdiği göz önünde bulundurulsa da polisin uyguladığı davranışların orantısız güç niteliği barındırması noktasından hareket eden Vedat Türkali, net bir karşıt tavır ortaya koyar. Polisler içerisinde de iktidar yanlısı ve karşıtı çeşitli gruplar söz konusudur. Meydana gelen olaylarda iktidar yanlısı polislerin yer alışı da şiddet boyutunun daha yaralayıcı olmasına sebebiyet veren unsurlardan biri olmuştur. Devlet mekanizmasının işleyişi açısından bakıldığında, ülkede baş gösteren

olayları belirli bir düzeyde tutmak, dizginlemek ve engellemek kolluk güçlerinin görevidir. Bu hususta olası durumlarda acil bir şekilde müdahale etme yetkisini de teknik olarak üzerinde taşımaktadır. Yetkisini kullanırken karşılaşmış olduğu güçlükleri de devlete ve onun emirlerine, hatta anayasaya karşı gelme olarak değerlendirir. Bunun sonucunda da yaptırımcı bir gücü ortaya koymayı kendisine ait bir hak addeder. Düşüncesini ve duygularını özgür bir şekilde ifade etme hakkını kendinde gören öğrencilerle, bunlara karşı yetki hakkını kendinde gören polisler arasındaki uyuşmazlık kısır döngü hâline gelen bir çatışma noktası yaratmaktadır. Türkali tarafından mevcut durumun sürekli mağduru öğrenciler olarak gösterilmektedir. Meydana gelen bu bağlamlar nezdinde polislik, gerek halk düzleminde gerekse olaylarda aktif rol alanlar düzleminde şiddetin temsilcileri olarak kimlik kazanmaktadırlar. Böylece toplumun huzurunun bozulmasında ve dimağlara korku psikolojilerinin kazılmasında başrol oynamaktadırlar. Devletin insanlar ile ilişkilerini dengede tutabilmek adına bünyesinde barındırdığı güçleri oldukça mutedil bir çerçevede kullanması gerekmektedir. Aradaki denge sağlanamadıkça devletin işleyiş mekanizmasının baskıcı ve eleştirilere kapalı bir tavırdan yana olduğu benimsenmeye başlar. Bu durum da ülkedeki refah ve huzur ortamını bozar nitelikler taşır. Bunun sonucunda, demokrasinin tevdi ettiği hakla yönetimde söz sahibi olanlar, onun dinamiklerini bozan ve çizmiş olduğu çerçeveden uzaklaşan antidemokratik bir çizgiye gelmiş olmaktadır. Düşmüş oldukları bu tezat durum, elinde bulundurdukları güçleri baskın bir şekilde kullanış ve bu güçlerin içinde polisin etkin rol oynayışı, mevcut unsurlar üzerinden iktidarın daha çok intiba kaybetmesine sebebiyet vermektedir.

2.3.2.5. İnönü'ye Karşı Yapılan Saldırıları

İnönü'ye karşı yapılan saldırılar da tırmanışta olan olayları iyice tetikleyen ve muhalif cepheyi bütün kurumlarıyla harekete geçiren bir etki oluşturmıştır. Yapılan yurt gezilerinde bizatihi devlet yönetiminde olanların şiddete vardırıcı emirler verişleri söz konusu edilir. Uşak, Konya gibi gezilerde nahoş olaylar yaşanır. İnönü taraftarlarının hırpalanışı gözükmemektedir. Kalabalıkların sündürülmesi için gaz bombalarına varıncaya dek çeşitli envanterler kullanılır. Karşılıklı didişmeler ve yaralanmaya varacak derecede şiddet uygulanışı dikkat çekici bir hâle gelmiştir. Kayseri de İnönü'ye karşı olayların yaşandığı bir başka şehirdir. Halk Partililere ateş edilecek seviyeye dahi gelindiği görülmektedir:

-Okudunuz değil mi bugünkü gazeteleri?...

Kenan, duyduğunun anlamını bile düşünmeden:

-Okudum, dedi.

Sonra niçin sorduğunu anlamak ister gibi kıza baktı.

-Uşak Valisi emir vermiş İnönü'yü öldürmeleri için...

[. . .]

-Ecelleri geldi, ne halt edeceklerini bilmiyorlar, dedi Günsel.

Sonra ağır, üzgün bir sesle:

-Bize ne yapmaz bu herifler, dedi. İsmet Paşa'yı öldürmeye kalktıktan sonra!...

Nasıl da ustalıkla değinivermişti. Korku filan yoktu sesinde. Ülkenin gerçeği bu... Ecelleri geldi. Bize ne yapmazlar?... [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 108)

İsmet Paşa gibi bir figür, belirli protestolarla karşı karşıya bırakılarak hükümet tarafından iyice köşeye sıkıştırılmış bir vaziyette aksettirilir. İktidarın dışında bütün seslerin kesilmesi gayreti ortaya koyularak, tek bir sesin hâkimiyeti sağlanmak istenir. Vedat Türkali de İnönü'nün uğramış olduğu saldırıları arka planda yer alanlarıyla birlikte açığa çıkararak, mevcut planının nihai hedefini vurgulamış olur.

Uzanıp gazeteleri aldı Günsel'in yatağından. Gözlüklerini takıp gazetelere baktı.

-Gözleri kör olsun, dedi. Bak ne yapmışlar İsmet Paşa'ya Konya'da... Sürünecek bu herifler, sürünecek...

Koyu İnönü'cüydü teyzesi. Ağbisi ile bir olup bazen kızdırırlardı eskiden. Şimdi takılmıyordu Günsel. Yaşlanmıştı kadıncağız. Hasta... Konya'da İnönü'yü karşılayanlara gaz bombası atılmış, yaralananlar olmuştu büyük kavgalarda. İşler bir yere gidiyor ya, bakalım!... Uffff başım çatlayacak... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 203)

"-Ne dersiniz, dedi Baba, her yerde İsmet Paşa'nın yolunu kesiyorlar. Nereye varacak bu iş? Halk Partililer'e ateş açtılar. Yeniden Kayseri'ye gidecekti, dün, vazgeçti diye yazdı gazeteler." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 451)

İsmet İnönü'nün "Paşa" unvanına sahip oluşu, güçlü bir tarihsel kimliği taşıması, olaylara karşı hassas bir tavrın ortaya çıkışında önemli bir etki barındırmaktadır. İktidarın tek başına hâkim olduğu her süreçte İnönü ve taraftarları, belirli bir güçle var oluşlarını istikrarlı bir şekilde sürdürmüşlerdir. İnönü, köklü kimliğiyle çeşitli kurumlar ve yapılar tarafından her zaman muteber görülmüştür. Baskın bir hüviyete sahip olan

İsmet Paşa'ya karşı yapılan girişimler, belirli noktaların hareketlenmesine tetikleyici bir unsur olur. İktidar olaylarla bağlantısının olmadığı söylemini ileriye sürse de bu durum İnönü taraftarlarınca kabul gören bir husus değildir. Kızıışan olayların Paşa'ya kadar varması, birçok destekçisini ayağa kaldıran bir nitelik doğurur. Onlar için Paşa, itibarsızlaştırılan ve sündürülen bir girdaba çekilmektedir. Özellikle askeri geçmişindeki itibar, ordu tarafından büyük bir saygı etkinliğine sahiptir. Zira onlar için hâlâ bir komutan görevindedir. Bu sebeple yaşanan hususlar, ordu içinde aksiyon almaya yönelik olarak daha fazla bir etkileycilik yaratır. Meydana gelen olaylar ordu için, İnönü üzerinden cumhuriyete, Milli Mücadele'ye ve yapılan inkılaplara karşı bir tutum ve davranış olarak da görülür. Vedat Türkali bu tutumlar üzerinden iktidarın acımasız tavrını gözler önüne serer. Kendi iç bünyesinde bu duruma tepkisiz kalış, ordu için söz konusu olabilecek bir şey değildir. Menderes ve yönetimi böylece iyice haddini aşan bir çizgide ele alınmaya başlanmıştır. Bu keskin gidiş, durdurulması veya sekteye uğratılması gereken bir husus olarak birçok yapıyı tetikler vaziyete gelmiştir. Zira elzem olan aksiyonlar alınmadıkça durumun daha da kötüye gideceğine dair düşünceler kendisini göstermektedir. Mikro ölçekte başlayan değiştirme ve üste çıkma politikasının, İsmet Paşa'ya varacak derecede makro boyuta ulaşması, ülke içinde söz sahibi olan güçlü kurumların da müvehham bir yapıya bürünmesine sebebiyet verir. Çünkü yapılan girişimlerin aynı ivmeyle devam etmesi sonucu gidişattan kendileri de büyük bir pay alacaklardır. Bunun neticesinde yönetimin mevcut ilerleyişinin kontrol altına alınması noktasında çeşitli yaklaşımların sezdirici boyutlar kazanması, son derece dikkat çekici bir etkinlik taşımaktadır. Belirli yapıları bu doğrultuda gerekli reaksiyonları verilebilmesi açısından güçlü bir uyanış hâline sokmaktadır. Dimağlarda ve söylemlerde bu uyanış boyutları böylece kendisini açık bir şekilde hissettirmektedir.

2.3.2.6. Askerin Ortaya Koyduğu Tavır

Askerin sergilemiş olduğu tavırlar, olayların gidişatında belirli bir yapıya sahip olmuştur. Bazı hususların önceden sezdirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Muhalif cephenin bu doğrultuda askere karşı umut beslediği dikkat çeken hususlardandır. İktidarın ortaya koymuş olduğu çeşitli politikalar, askeri de bir tavır alışa sürükler. Yaşanan olaylara karşı görevlendirilen askerlerin yaptırımcı bir tavır benimsemeyişi, öğrencilerle kurduğu diyalog ve öğrencinin askeri destekleyici yaklaşımları, hükümete karşı net bir mesaj verişin göstergesi olmuştur. Askeriye için ise bu durum kendinde gördüğü haklılık payını arttıran bir nitelik taşır. Asker, öğrenciler için polisle dahi karşı karşıya gelebilecek bir raddededir. Öğrencilerin "Türk ordusu çok yaşa..." gibi söylemleri askerin etkin bir rol sahibi oluşunu perçinleştirir. Bazı olaylarda ve

tutuklamalarda askerlerin iktidardan yana bir tavırla baskıcı ve şiddet içerikli ortaya koydukları davranışlar olsa da genel itibarıyla öğrenci yanlısı ve iktidar karşıtı bir tavrın benimsenmiş olduğu görülür. Asker, olaylardaki öğrencileri, düşman olarak görmekten ziyade kardeş olarak kanıksayan bir tavır içerisindedir. Polisin baskın ve ateş etme noktasına varan davranışlarına karşın, genellikle müdahale etmeyici ve sağduyuyla karşılayıcı yaklaşımla hareket ederler. Gözaltına almak durumunda kaldığı öğrencileri ise yine bir şekilde serbest bırakıcı davranışlar içerisinde bulunurlar. Tam olarak iktidar kanadından gelen baskın emirlerle, bazı olaylarda, bir kısım askerin şedit davranışlarla olayları engelleme ve gözaltına alma durumu söz konusu olur:

“Bir süre dalgın sustuktan sonra:

-Belki namuslu askerlerimizin gözlerini açar bu gidiş, dedi. Tek umut onlarda görünüyor.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 131)

[. . .] Arka bahçede kapıları tutmuş askerlere yaklaşıyorlardı. Askerler silahlarını çevirmişlerdi gelen öğrenci kalabalığına. [. . .] Deminki sert yüzlü er makineli tabancayı çevirmişti yaklaşan öğrenciye. Sessiz kalındı bir an. Arkadakiler de durmuştu.

-Gelmeyin, vururum! diye bağırdı er.

[. . .]

-Vur, dedi, arkadaş hadi vur beni!... Vursana!...

Er ters ters bakıyordu. Birden makineli tabancayı, çocukların oyunu biçiminde hızla iki yana tarar gibi yaparken, ağzı ile sesler çıkarmaya başladı:

-Dgu dgu dgu dgu dgu...

Durdu, herkes şaşırmıştı. Er de sırtıyordu garip garip. Boynuna sarıldılar; sevinçle atılıp açtılar kapıyı. Kızılı oğlanlı öğrenci yığınları duvarlardan kapılardan karşı konmaz bir akınla yan sokağa dökülmeye başladılar. Pencerelere doluşmuş halk merakla, heyecanla bakıyordu öğrenci yığınlarına.

Askeriyenin, mevcut yönetimin karşısında olduğu yaklaşımı öğrencilerle kurulan iletişimlerden açıkça aktarılmış olur. Böyle bir tavız üzerinden hükümete karşı net bir mesaj ortaya koyulmaktadır. Küçük çaplı gövde gösterisi yapılarak, askeriye'nin her an her şeye hazır olduğuna dair telkin verici bir sezdirme söz konusudur.

[. . .]

Tam polislerle öğrenciler karşılıklı kapışma biçimine geçmişlerdi ki süngü takmış erler göründü Kitaplığın üst yanından. Başlarında bir yüzbaşı, koşar adım atılmışlardı. Birbirlerine kıyasıya girmek üzere olan iki yanın arasına daldılar hızla. Süngüler kendilerine çevrilmişti ya, yine de sevinç gösterilerine başladı öğrenciler. Duygulu, etkin bir sesle bağırdı birisi:

-Yaşasın şanlı ordumuz.

Bir söz yetmişti davranışlarını saptamaya. Ağlayarak atılıp bir kurtarıcı gibi yüzbaşının boynuna sarılmıştı birkaçı. Erlere sarılanlar vardı. Polisler çekilmişlerdi. [. . .] Gözyaşları arasında yeni koroya başladı öğrenciler.

-Ya ya ya... Şa şa şa... Türk ordusu çok yaşa...

[. . .] Bilinçli değil, içgüdüsel belki de ya, devrimlerin, devrimcilerin temel kurallarından birini uyguluyordu işte öğrenciler. Askerin, ordunun “hayırlı tarafsızlığını” sağlamak en azından.

[. . .] Tanklar sükun etti birden Çarşıkapı’da. En küçük bir korku boşluğu vermeden tankların üstüne yürüyordu öğrenciler. Orduya gösteriye başladılar bir yandan da...

-Ya ya ya... Şa şa şa... Türk ordusu çok yaşa...

Tanklar durmuştu. Tankın içinden atlayan bir teğmenle bir sivilin (polis şefi olacaktı) tartışıkları görüldü ilerde. Hızlanmıştı öğrenci yürüyüşü. Koşar gibydiler teğmenle tartışan siville doğru. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 517-534)

Askerle polisin karşı karşıya gelişi üzerinden devlet birimleri içerisindeki ayrışmacı yapı açık bir şekilde kendisini gösterir. Bir tarafın hükümetin tekelinde olduğu öbür tarafın ise hükümet tarafında olmayan bir kesimi içinde barındırdığı ön plana çıkar. Böylece yönetimin, askeriye’nin her bir unsuruna tam olarak hâkim olamadığı belli olmaktadır. Bunun sonucunda ileriye dönük olarak oluşabilecek çatışma noktalarının alt zemini yaratılmaktadır. Askeriye haklı ve olumlu bir çizgide yansıtılmaktadır.

[. . .]

Askerler belli etmemeye çalışıyorlar ya, bayağı tatlı bakıyorlar onlara. Üniversiteyi de kuşatmışlar zaten, bir kaynaşma görölüyordu. [. . .] Halkla asker ilişkileri aynıydı hep. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 590)

Asteğmen uzaklara bakıyordu, erler de tedirgindiler.

-Ateş mi edeceksiniz? Dedi Kenan.

-Böyle şey sormayın, dedi sertçe. Hem gidin dedik size. Yasak işte biliyorsunuz.

Sonra yumuşama gereğini duymuş gibi ekledi yavaşça:

Sizin çocuklarınızsa bizim de kardeşlerimiz. Yasak ama!... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 606)

-Bize ateş açacak mısınız?...

Üzgün, başlarını çeviriyorlardı erler. Birkaçının ağladığını söylüyordu çocuklar. Biri de dolu dolu bakıp:

-Get işine, demişti, kimseye ateş edeceğim yok benim... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 621)

"[. . .] Askerlerin sesi duyulmaya başladı:

-Kızlar kalsın, evlerine gidecek... Erkekler kışlaya... "(Türkali, Bir Gün Tek Başına 627)

Askeriyenin bu denli açık bir davranış biçimi sergilemesi, kendi iç bünyesinde artık net bir karar vermiş oluşun yansımaları mahiyetindedir. Menderes ve yönetimi, ordu için, misyonunu tamamlanmış olan bir yapıdır. İktidarın, var olan sesleri bu kadar bastırıcı bir yaklaşımı benimsemesi, askeriye'nin dinamiklerinin devreye girişinde temel bir etki uyandırır. Milli Mücadele'den çıkmış, cumhuriyetin inkılapları içinde yeşermiş ve onları yaşatmayı şiar edinmiş bir ordu için, bütün bunları zedelediğini düşündüğü iktidar bir hedef hâline gelmiştir. Askeriyenin, muhalif olanların meydana getirdiği olaylarda destekleyici tavır takınışı, onları cumhuriyet değerlerinin savunucusu, İnönü gibi Milli Mücadele kahramanlarının arkasında durucu ve Atatürk inkılaplarının koruyucusu olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Bunun üzerinden ordunun yapısının da hangi temayülde olduğu sezdirilerek etkin bir güç gösterisi ortaya koyulmaktadır. Zira askeriye her durumda kendisini devlet üstünde devlet olan bir yapı görerek, ona göre meydana gelenlere karşı aksiyon almayı kuruluş ve meydana geliş anasırlarından birisi olarak görür. Bunun sonucunda da aksiyon alıcı tavırları ortaya koyma konusunda asla çekimser davranmamaktadır. Burada önemli olan, ordu içerisindeki güçlerin çoğunluklu olarak aynı düşünceleri paylaşıp paylaşmadıklarıdır. Genel yapıda, yönetimin tutumlarına karşı ortak bir anlayış söz konusuysa istikrarlı ve planlı bir ilerleyiş içerisinde girilmesi makul ve elzem olan gereklilikler olarak düşünülmektedir. Fakat askeriye içerisinde mevcut girişimi engelleyecek veya karşı çıkacak unsurların bulunması sonucunda ise büyük bir yıpranma zemininin oluşması oldukça riskli bir durumu teşkil etmektedir. Böyle bir

durumla karşı karşıya kalınması, ülke bünyesinde çok üstün işlevlere sahip olduğu düşünülen ve kabul görülen askeriye, büyük ölçüde prestij kaybına uğrattak olumsuz nitelikler taşımaktadır. Bunun sonucunda da ordunun sahip olmuş olduğu tarihsel ve işlevsel etkinliğe karşı, önemli ölçüde güven kaybı duyulmaya başlanması onarılması oldukça zor olabilecek yıpranışlar yaratabilecektir.

2.3.2.7. Ülke İçindeki Farklı Grupların Tepkisi

Meydana gelen olaylarda komünist, işçi, avukat, çeşitli örgütler ve derneklerin de yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu tip bir araya gelişler üzerinden düşünceler ve tepkiler iktidar kanadına hissettirilir. İşten çıkarılan işçilerin devlet yapıları önünde gösteriler, boykotlar düzenlemeleri çeşitli yankılanmalar oluşturur. Düzenlenen kongrelerde polisle karşılıklı olarak yaşanan gerilimler ve çatışmalar söz konusudur. Rize, Ankara, İstanbul ve Adana'daki çeşitli işçi yürüyüşleri polis tarafından yapılan müdahalelerle söndürülmüştür. Türkiye'ye gelen "NATOCULARA" karşı protesto amaçlı toplanmalar söz konusu olur ve çeşitli gruplar bu toplanmalarda yer alır. "Diktatörler kahrolsun", "Hürriyet", "İstifa Menderes", "Katiller" gibi söylemler ortaya koyulur. Avukatların da iktidar tarafından icra edilen baskın davranışlara karşı bir eylem tavrını meydana getirdikleri görülmektedir. Kızılay Meydanı'nda Menderes'e karşı güçlü bir gösteri tertip edilir ve Menderes fiziksel eylemlerle hırpalanır:

"-Okumuşsunuzdur, dedi. Ankara'da bir şirketin işten çıkardığı 550 kişilik bir işçi yığını 3 Kasım'da Çalışma Bakanlığı önünde gösteri yaptı." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 132)

-Dün de Rize'de yüz tekniker yürümüş, okudun değil mi?

Handan karşılık vermedi.

-Geçen hafta da Ankara'da, İstanbul'da yürüdüler, dedi Günsel, polis dağıtmıştı. Adana'da coplamışlar çocukları.

[. . .]

-Halk Partililerin marifeti, dedi.

-Olsun yine de önemli bir şey (Türkali, Bir Gün Tek Başına 277)

Ülke içindeki muhtelif yerlerden muhalif seslerin doğuşunun ortaya koyulmasıyla birlikte, geniş ölçekli bir hoşnutsuzluk dile getirilmiştir. Böylece hükümetin sallantılı bir süreç içerisine net bir şekilde girdiği yansıtılmış olmaktadır. Yönetimin, olanları

engellemek amacıyla sergilediği sert girişimler, panik ve endişe içerisinde hareket edildiğine işaret eder.

-Yarın sabah Şehzadebaşı'nda toplanılacaktı, dedi.

Kenan'ın neşesi kaçmış gibi oldu birden.

-Ne toplantısı?...

-Belediye sarayına geliyormuş Nato'cular, dedi Günsel, seslerini duyuracak çocuklar. Tepkiyi gösterecekler. Özgürlük filan diye bağıracaklar.

[. . .]

-Özgürlüğün gerçek katili onlar değil mi Türkiye'de?... Nato'cular.

Suskun kalmıştı Günsel. Ürkek, ezik baktı Kenan'a. Doğru dedikleri ya... Kenan sürdürdü:

-Tam Menderes Sovyetler'e yanaşacağı sıra özgürlük ayranı kabardı birilerinin. Bilmem nasıl yutuyoruz bu oyunu?... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 652)

"[. . .] Bugün alınanların çoğu Harbiye'ye, Merkez Kumandanlığı'na, Rami Kışlası'na götürülmüş. Bırakılan da varmış. Avukatlar yürümeye kalkmışlar... Dağıtmışlar... Kumandanlar ateş etmeye yanaşmamış. [. . .]" (Türkali, Bir Gün Tek Başına 680)

Kozmopolit yapıların tek bir eleştiri noktasında birleşerek tepki koyuşları, yönetimde meydana gelmiş olan eksen kaymasının bir yansımasıdır. Ülkede çeşitli düşüncelerde yer alan insanların her biri farklı bir sosyolojik dinamiğe sahiptir. İşçisinden, avukat, öğrenci ve komünizm düşüncesini benimseyenlere kadar yayılsal alana sahip olan bu sosyoloji, hayat boyutunda birbirinden farklı bakış açılarını benimsemiş olsalar da ortak bir menfaat kaybı yaşadıklarında, aynı eylemsel yönetime başvurabilmektedirler. Türkali mevcut birleşmeyi, iktidarın ortaya koyduğu tahakkümün bir neticesi olarak ele alır. İnsanların kendilerini ifade edişinin en baskın hâli bu şekilde tezahür etmektedir. Toplumdaki muhtelif yerlerden keskin ses ve eylemlerin yükselişi maddi ve manevi olarak yıpranmış hissedişin bir tezahürü olarak ön plana çıkmaktadır. Zira dayanamama ve tepki boyutuna geçme, artık tahammül sınırının kalmadığı ve yok oluşa doğru gidişin hâkim olduğu anda, yeniden var oluşa dönerek ayakta ve hayatta kalma savaşını sonuçlandırma çabasıdır. Vedat Türkali bu çerçevede çeşitli grupları tek bir çatı altında yansıtır. Tepkilerin bu kadar geniş skalada seyretmesi iktidar için alarm verici niteliktedir. Zira iktidarlara, yönetime gelmeleriyle birlikte geniş ölçüde herkesi kapsayabilecek yaklaşımlar ve uygulamalar sergilemek durumundadırlar. Menderes ve yönetiminin özellikle iktidara geldiği ilk

süreçte büyük karşıtlıklarla karşılaşmaması, bu misyonunu başarılı bir şekilde yerine getirdiğinin göstergesidir. Fakat son dönemlere doğru mevcut dengeleri eşit düzeyde tutamamak, başlangıçtaki politik yaklaşımlardan uzaklaşılarak sadece kendi çıkarına olabilecek çevreleri konsolide eden bir benimseyişe doğru yol alındığına işaret eder. Mağduriyet oranı arttıkça seslerin yükselme oranı da artmaktadır. İktidarın tavrının bu kadar keskin bir boyuta gelmesi, normal şartlarda birbirine çok ters düşen düşüncelerin ve grupların bir arada toplanmasını olanaklı hâle getirmektedir. İktidarda yer alışın zaman geçtikçe artması ister istemez bir metal yorgunluk oluşturmaktadır. Böylece başlarda çok dikkat edilen ve titizlikle üzerinde durulan hususlar ilerleyen süreçte önemsiz ayrıntılar olarak görülmeye başlanır. Durumun farkına ise ancak zedeleyici olaylarla karşılaşıldığında varılır. Bunun sonucunda da geri adım atmak yönetim için büyük bir güç kaybı olarak görüleceği için, olaylara karşı daha baskın bir tavır almak, olası bir çıkış noktası yaratarak varoluşsal zemini korumaya yönelik bir dürtü içermektedir.

2.3.2.8. Farklı Yapı ve Düşüncelerin Bir Araya Gelişi

Muhtelif grupların iktidara karşı cephe alışta bir araya geldikleri ve çeşitli planlar yaptıkları toplantıların söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. Komünizm düşüncesinde olanlar yönetime karşı rutin toplantılarını yapmanın yanında, CHP'li olanları da aralarına alarak daha güçlü bir hâle dönüşmek isterler. CHP görüşlü olanlar fakültelerdeki öğrenci dernekleriyle bir araya gelerek tek bir soluk olma niyetindedirler. Rektör Sıddık Sami ile İnönü görüşmesi de ortak bir tavır alış noktasında atılan önemli bir adım olarak görülür. Komünistler, üniversitedeki öğrenci dernekleriyle birleşilmediği müddetçe hiçbir şekilde ortaya sağlam bir güç koyulamayacağı düşüncesini benimsemektedirler. Bu bir araya geliş düzenlemeleri CHP'liler tarafından yönetilir durumdadır. TMGT'ye bağlı gençlik kuruluşları, TMTF, Devrim Ocakları, Teksif Sendikası'nın gençlik kolu, İzciler Birliği gibi birçok örgüt ortak bir çatı altında toplanarak, ortak bir tepki verme niyetini üstlenmişlerdir. Bunların yanında partili olmayan bireylerin de yer aldığı görülmektedir. Üniversitedeki hocaların içinde bulunduğu eğilimler de etkin bir niteliğe sahiptir. CHP'nin parti olarak da artık net bir tepki koyma girişimlerinin yansımaya başladığı da görülmektedir. Kara Kuvvetleri komutanı Cemal Gürsel'in olaylar nezdinde iktidara tepki koyan bir mektup göndermesi, CHP'li dört milletvekilinin vermiş oldukları dilekçede olayda yer alanlara ağır davranışlarda bulunulduğunu bildirmeleri ve anayasa dışına çıkıldığını belirtmeleri, yaşananları önemli bir noktaya getirmiştir. Ülkenin karanlıklar içine doğru sevk olduğu, bunun da Menderes'in eylemleriyle hız kazandığı düşünceleri sert bir şekilde ortaya koyulur:

Kenan bir şey diyemedi. Garsonun getirdiği çayları içmeye başladılar. Günsel birden konuyu değiştirip politik sorunları açtı. Öğrenciler gelmişlerdi. Yarın işe başlayacaktı, çocuklarla önemli kararlara varacaklarını sanıyordu. CHP'li gençler diyorlarmış ki... Kenan dinlemiyor bile... Onun aklında hep... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 214)

“Çeşitli fakültelerde öğrenciler arasında gelişmelerden açtı uzun uzun. Gruplar vardı. Hocalar arasında da eğilimler vardı, şu ya da bu gruba... CHP'liler bir şeyler yapmak istiyorlardı. Yarın bir toplantı olacaktı. Çekingen davranmasalar biraz...” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 269)

[. . .] Yalnız bir ara Sabahattin birleşmekten söz etti. Öteki fakültelerin öğrenci derneklerinin ileri gelenlerini toplayıp iktidarın tutumuna karşı ortak bir cephe kurmanın yararlı olacağını söyledi. [. . .] Murat da karıştı konuşmaya. Birleşip bir cephe olmanın yararları üstüne heyecanla bir şeyler söyledi. [. . .] Daha önce Tıp'ta, Eczacılık'ta konuşulmuş bu konu; şimdi bir tür nabız yoklaması yapıyormuş çeşitli kanallarla. O da görevle... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 393-394)

Çeşitli muhalif grupların bir araya gelerek büyük bir güce sahip olacaklarını ortaya koyan Türkali, roman kişileri üzerinden bu grupların etkinliklerini ve niteliklerini açıklayarak güçlü dayanak noktaları oluşturur. Grupların ortak çatı altında toplanmalarını yüzeysel bir girişim olmaktan ziyade ileriye dönük olan derin bir etkinliğe sahip olmaları yönünden vurgular.

Hepsi susmuş Günsel'e bakıyordu. Günsel ayılır gibi:

-Söylendi söylenecek, dedi. Biraz da çok söylendi. Yapılacak şey ortada: Özellikle fakültelerdeki dernek yöneticilerinden kimleri tanıyorsak onlarla tek tek konuşmak gerek bence. Hükümetin tutumuna karşı yürüyüş mü yaparız, boykot mu yaparız; o zaman belli olur o... Gücümüz neye yeterse. Birleşmeye varmadan konuşmak boş bunları... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 416)

[. . .] Fakültelerdeki dernek ileri gelenlerini bir araya getirmeyi başarmışlardı. Mart sonunda, bir gün Aksaray'da Emlak Apartmanı'nda, Karanlı bir CHP'linin katında akşamüstü 6'dan gece 9'a kadar süren bir toplantı yapılmış, derneklerin ileri gelen gençleri ortak davranmak, hükümete karşı tutumlarında birbirlerine destek olmak konusunda görüş birliğine, sözbirliğine varmışlar, yazıp imzalamışlardı da bunu. [. . .] Akşamüstü, çalışma saatinden sonra yapılan bu toplantıları CHP'liler örgütliyordu, partili olmayan birçok genç de katılıyordu,

asıl gelişme gösteren de bu bağımsızlardı. TMGT'ye bağlı gençlik kuruluşları, Kadınlar Birliği, TMTF, Devrim Ocakları, Teksif Sendikası'nın gençlik kolu, İzçiler Birliği gibi birçok örgüt, gençlerin toplantı, tartışma, kaynaşma yeri idi artık. İstemediklerini, kuşkulandıklarını, yönetim kurulu toplantısı var diye içeri almıyorlar, daha özgür konuşabiliyorlardı kendi aralarında. Açıkça ileri bir çizgide ortaya çıkma, görünme olanağı yoktu.

Mevcut grupların bu denli sistematik bir şekilde bir araya gelişleri, güçlü bir ağa sahip olduklarının göstergesi olarak Türkali tarafından yansıtılır.. Farklı grupların tek bir doğrultu üzerine tavizsiz yürüyüşleri belli başlı başarılarla ulaşılabileceğinin habercisidir. Türkali de muhalif cenahın bu gücünü ayrıntılı noktalara değinerek dimağlara yansıtır. Ve belirli bir feraset anlayışını ortaya koymuş olur.

Hükümete ateş püsküren en ateşli muhalif birçok genç, sözgelimi toprak reformu, Köy Enstitüleri diyorlardı ya, bu konuda biraz ileri gidenleri şakacıktan "komünistlikle" suçluyorlar, usulca uzaklaşmaya bakıyorlardı. Aşırı sollar, işçi sözü eden, grev hakkı isteyen, gizlice Nâzım Hikmet'in şiirlerini okuyanlardı. Solcu bilinen bazı ünlüler, profesörler, doçentler yapılan her şeyi CHP'nin bir oyunu sanıyor, sokulmaktan kaçınıyorlar, bazıları da açıktan açığa karşı çıkıyordu. Toplantılarına bunların katılmasını CHP'liler de istemiyordu. Menderes'i destekleyen solcular da varmış deniyordu. CHP'ye, onun yöresinde toplanan gençlere ver yansın edip Menderes'in doğru yolda olduğunu savunanlar bile... [. . .] Aslında olaylar CHP'yi aşma eğilimindeydi. Bu eğilime yuvalanma olanağı verecek tek örgüttü ortadaki CHP. Fakülte teksir notlarından özenip CHP Şehremini Gençlik İlçe Kongresinde, Jules MOCH'un "Sosyal eşitliğin üçüncü ögesi fırsat eşitliğidir" sözünü etti diye, komünistlik suçlamalarıyla onur kurluna verilmişti Hukuk öğrencisi Raif. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 466-467)

"[. . .] CHP yeraltı muhalefete geçecekmiş! Ulus'u gizli çıkarıyorlarmış. İsmet Paşa'nın konuşmasını çoğaltıp yayıyorlarmış gizliden... Polis saklanan gençleri arıyormuş deli gibi..." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 680)

Düşünsel boyutta farklı benimseyişler söz konusu olsa da, bir yapıya karşı tavır alışı ortak bir çatı altında toplanma güdüsü hemen her zaman başvurulmuş bir yöntem olmuştur. Çünkü tek bir grup tarafından yapılan planlamalar genellikle yetersiz ve uygulaması zor olan bir düzleme sahip olmaktadır. Her bir grup ortaya koyacağı planlar hakkında güçlü argümanlar geliştirir ve bunları uygulama zemini arar. Fakat yeterli çoğunluğa ve niteliğe gerektiği kadar sahip olamama bu planları defolu hâle

getirir. Çeşitli gruplarla bir araya gelerek karşılıklı olarak planların ortaya koyulduğu vakitte ise tasarılar arasında bir uyuşamama söz konusu olabilmektedir. Bu gibi hususlarda genel olarak baskın bir grup ön plana çıkar ve güçlü, yönlendirmeci aynı zamanda tekelinde barındırıcı bir üstlenişi benimseyerek yetkin bir karar mercii olur. Türkali bu noktada CHP'yi ön plana çıkarır. Askerî müdahalenin tahakkuk etmesi noktasında gerekli şartlar oluşturulabilmesi için muhalefet partisinin çeşitli aksiyonlarda bulunduğu dair yaklaşımlar vardır. Böylece müdahale için meşru dayanak noktalarının oluşturulmasına yönelik iddialarda bulunulur (Bozdağ 96). Bu gibi oluşumlar genellikle ortak hedef gerçekleşene kadar belirli ölçüde karşılıklı olacak şekilde ortak paydalarda buluşurlar. Hedefe ulaşıldığı vakit herkes kendi rolüne geri döner ve belki de bu sefer kendi aralarında karşılıklı bir münakaşaya girebilirler. Hedefe ulaşabilecekleri gibi, ulaşmadan da çeşitli ayrışmalar yaşayarak bölünebilir bir vaziyete gelebilirler. Ama ortak hedefe doğru başka çıkar yol olmadığını düşündüklerinden, her koşulda ortak bir tavır alma girişimini denemekten vazgeçmezler. Üniversite hocalarının benimsemiş olduğu tavır, askeriyeden gelen keskin ultimatom, güçlü bir ana muhalefet partisi rolündeki CHP'nin sert eleştirileri ve girişimleri, meydana gelen galeyanın artmasında ve haklı bir kimlik kazanmasında baskın bir güç oluşturur. Böylece Türkali, muhalefeti güçlü bir çizgide yansıtarak, iktidar cenahını olumsuzlaştırır. Bu gibi sarsıcı olayların üstyapılarda etkileşimli bir fiiliyat oluşturması, iktidar karşısında daha sağlam ve inançlı bir duruş profilini ortaya çıkarır. Karşıt cephenin güçlenmesini ve iktidarın ise duraksamasını ya da geri adım atmasını olanaklı bir hâle getirir. İnönü'nün rektör Sıddık Sami gibi önemli görevlerde bulunanlarla sıkı bir iletişim gözetmesi, olayların evriliş güzergâhının belirlenmesinde ve aksiyon alma noktalarının oluşturulmasında sağlam bir etkiye sahiptir. Bu gibi çeşitli birleşmeler, ortaklıklar, meydana getirilecek büyük yıkımların habercisi olan artçılar olarak dimağlarda yankılar uyandırmaktadır.

2.3.2.9. Fırsatçı Girişimler

Olayların girift bir hâlde kızıştığı durumlarda, bu hususlardan yararlanmak isteyen farklı gruplar, fırsatçılık barındıran bir çıkar yol arama teşebbüsünde bulunmuşlardır. Özellikle öğrencilerin aktif olarak aksiyon hâline geçişleri, bu gurupları, kendi düşüncülerine reel bir kimlik kazandırma açısından daha ümitvâr bir hâle getirmiştir. Böylece üzerlerinde olan bütün baskılara karşın yayılımcı bir hareket alanıyla diri kalma gayretini ortaya koyma düşüncesinde olmuşlardır. Olayların arkasından iktidarın gideceğini düşünerek, durumdan istifade edip kendi ilkelerini ön plana çıkaran ve dayatan bir yaklaşımı benimsemektedirler. Sonuca ulaşmak için her açıdan tetikte olma düsturuyla hareket ederler:

Tanıdığı çevrelerle sık sık buluşmak, onları uyanık tutmaya çalışmak da bir işti. Günsel de bunu yapma çabasıındaydı. Kendi bile küçümseyecek gibi oluyordu bazı bu buluşmaları. Tohumda elma ağacı yatıyor... Tohum mu bu? Kuşkun mu var? Yıllarca çekilen işkenceler, baskılar, hapislikler, sürekli polis kovalamaları öylesine yılgınlık yaratmıştı ki, en namuslu kişiler bile “örgüt” sözcüğünden ürker olmuşlardı. Faşizmin iyice kuduzlaştığı böyle bir dönemde düzenli bir örgüt çalışması söz konusu değildi. Ama yitmemek, çürümek, ilerdeki sağlıklı birleşime yarayacak birikim için yararlı çabayı göstermek en gerçekçi, en akıllıca eylem gibi görünüyordu. Hele öğrenci kaynaşmalarının yoğunlaşmaya başladığı bugünlerde... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 226)

Kendisini azınlık konumunda hissedenler için kaotik ortamlar her zaman umut vaat edici bir etki barındırırlar. Vedat Türkali de sol görüşü etkin bir şekilde ele aldığını, romanında komünizm düşüncesinde olanları böyle bir kurgu içerisinde ön plana çıkararak göstermektedir. Mevcut kişiler söz sahibi olabilmek adına tali yollara başvurmadan çekinmeyen bir girişkenlik içerisinde dirler.

Bir süre sustular Günsel aldı yine:

-Polise karşı uyanık olmak gerek de, aşırı tedirginlik de elimizi kolumuzu bağlamamalı. [. . .] Ben size diyeyim, bu adamlar gidici. Arkasından ne geleceği biraz da bizim çabamıza bağlı. Çok büyük kaynaşma var öğrencilerde. Bütün ülkede... Yarın bakarsınız başka gelişme olur, işçileri uyarmak, birer ikişer de olsa, bu birikime bir şey katmalarını sağlamak, hiç belli olmaz, ummadığımız kadar iyi yerlere götürür bizi. Düşe kapılmayalım da, küskünlüğe de düşmeyelim! Partiler arası çatışmaya da ilgisiz kalamayız. Biz ikisinin de ne mal olduğunu biliyoruz gerçi, ama bu çatışmayla onlar bile ne doğuracaklarını göremezler. Siz daha iyi bilirsiniz ya Şevket Ağbi. Öteki ülkelerde de böyle olmuş bu işler, değil mi? Kim olursa olsun, o ki bu azgın faşizme karşı görünüyor: şu ya da bu biçimde savaşıyor, eskiden şöyleydi böyleydi deyip önüne çıkmayalım... Biz yine aklımızda tutalım. Bilmem anlatabildim mi? Sürekli değişiyor her şey, yasa bu? Ağbim de bunu diyor işte. Kişisel kinle iş göremeyiz ki?... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 235)

Özellikle ülke içinde sağlam bir altyapıya yeterince sahip olmadığını düşünen sosyalist ya da başka düşüncedeki gruplar, güçlü bir kimliğe ve sese erişebilmek amacıyla çeşitli unsurlardan veya durumlardan güç devşirme reaksiyonunda bulunabilmektedirler. Bu gibi durumlarda iki karşıt güç karşısında daha çekimser bir tavır benimseyerek, kendi çıkarlarına en uygun olduğunu düşündükleri anda aktif bir

role bürünürler. Türkali bu doğrultuda, hem iktidara hem CHP'ye eleştirel olarak yaklaşır. Romanın genel yapısında CHP'ye karşı tavır sergilemese de iyi bir muhalefet olmaması noktasında hareketle hiçbir beklenti yansıtmaz. Farklı görüşte olanlar için aslolan, düşüncelerinin sağlam bir zemine oturtulmasıdır. Bunun yerine getirilebilmesi için de her türlü fırsatçılık yöntemleri kullanılır. Olayların karmaşık bir yapıya gelmesi, onlar için daha geniş bir yayılımsal çevreye erişmede önemli bir olanak sağlar ve onlara güç kazandırır. Çünkü Türkali, hem iktidarı hem de muhalefeti tamamiyle yetersiz görmektedir. İdeolojik zeminleri toplum nezdinde güçlü bir etkinliğe sahip olan yapılar birbiriyle çatışma içerisine girdiğinde, ideolojik zemini daha zayıf olan yapılara, kendilerini ön plana çıkartacak bir alan yaratmış olmaktadır. Bunun üzerinden Türkali, komünizm düşüncesinde olanları böyle bir girişim içerisinde aktarır. Böylece insanlar, kendilerini adanmış oldukları güçlü siyasi yapıların büyük bir çıkmaz içinde olduğunu görerek alternatif düşüncelere veya yapılara meyyal olabilmektedirler. Arka planda kalmış siyasi yapı bunun sonucunda yeni bir siyaset anlayışı üreterek insanları kendi çatısı altında toplamak için girişimlerde bulunur. Diğer partilerin çatışma noktalarından faydalanarak kendi yapılanmasını güçlendirir ve çeşitli noktalara konuşlandırır. Netice olarak da farklı görüşteki insanları içinde bulundukları yolun yolcusu hâline getirmeye gayret gösterirler. Türkali mevcut yaklaşımıyla sol görüşü geniş bir kimliğe büründürmek ister. Bu yaklaşım olumlu bir sonuç verebileceği gibi olumsuz neticeler de doğurabilecek niteliktedir. Zira daha güçlü zemine sahip olan partiler ortaya koyulan bu tavrın kendilerine büyük zarar verebileceğini ön görerek durumun önünü kesici önlemler alabilmektedirler. Veya insanlar, kendilerini ön plana çıkarmaya çalışan bu yapıların menfaatçi yaklaşımları benimsediklerini hissedebilmektedirler. Aynı zamanda insanlar, temayül edecekleri bu siyasi oluşumdan ilerleyen süreçte zarar görebileceklerini düşünerek korunmacı bir refleksi benimseyebilmektedirler. Çünkü olası bir güç kaybında veya diğer güçlü siyasi yapılar tekrardan etkinliklerini kazandıklarında horlanıcı bir düzleme sıkışmaları kaçınılmazdır. Sonuç olarak siyasi zemini zayıf olan düşüncelerin, içinde bulunduğu koşullarda söz sahibi olabilmeleri veya bir güç ortaya koyabilmeleri oldukça çeşitli parametreler barındırmakla birlikte olası tehlikeli vaziyetlerle karşı karşıya kalabilmelerine de sebebiyet verebilecek durumdadır.

2.3.2.10. İktidarın Baskıcı Tavrı

İktidarın ülkedeki baskıcı tavrı, karşıt düşüncede olanlar için, zihinlerinde ülkenin bir cezaevi motifi oluşturmaya sebebiyet verir. Tutuklanma endişesi hayatın bütününe yayılır. Sahip olunan mal ve mülkün kaybedileceği düşünülür. İnsanlar yaşanan durumlardan acı çeken bir hâldedirler. Karşıt düşüncedeki insanların yapısında bir

korku hegemonyası oluşmuştur. Ağır yasalar ve yaptırımlardan sonra özellikle muhalif düşüncedeki bireyler tek çıkış yolu olarak, toplu bir karşıt duruşla kötü gidişe son verilebileceği düşüncesine kapılırlar. Sıkıyönetimle birlikte her alana tahakküm ediş gücünün artması, daha etkin bir söndürme ortamı oluşturmuştur. Olayların içinde yer alanlar bir yana, almayanlar da egemen gücün etkinliğinin boyutuna bir kez daha şahit olmuşlardır. Olaylarda ölümlerin artması, ateş açanla, ateş açılan arasında artık ortak bir bağın kalmadığını düşündürür derecededir:

[. . .] Teyzesi on yıl önce ilkokul öğretmenliğinden emekliye ayrıldığı yıllarda, Sivas'ta payına düşen bir ufak dükkân satıp üstüne de eline geçen toplu parayı ekleyerek almıştı burasını. Üçüncü katta iki yatak, bir küçük sandık odası, bir büyücek salonu. Ölüm korkusuna kapılmıştı geçen yıl, zorla Günsel'in üstüne yaptırmaya kalkışmıştı evi. Ağbisine kalmamalıydı! Belli olmazdı, hükümet alırdı ellerinden! [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 202)

Farklı ölçeklerde hayatın bütünü olumsuz etkileyen durumların söz konusu olması Türkali tarafından, gündelik hayatlarında olan çeşitli meslek grubundaki kişiler üzerinden yansıtılmaktadır. Böylece özellikle bazı insanların dar ve endişe verici bir alana sıkıştıkları gözler önüne serilir. Hayata tutunma hususunda tükenme noktasına geldiği hissettirilir.

[. . .] Dün çıktık, Baba'ya gidecektik, adım adım siviller peşimizde. Yenikapı'ya kadar gidip döndük. Bu da yeni moda diyor ağbeyim. Adamlar gizlenmek şöyle, inadına göze batmak istercesine burnumuzun dibinde yürüdüler.

İçinde bir ürperti dolaştı Kenan'ın. Günsel'in sezinlemesinden ürktü. Önemsenemez görünme çabasıyla:

-Ne çıkar izlerlerse?... dedi. O ki seni izleyecekler beni de izlesinler. Bir şey geleceksen ikimize birden gelsin.

-Saçmalama, dedi Günsel, alırlarsa aynı yere koymayacaklar! Sen dışarıda kal hiç olmazsa. Hoş beni de almaları için bir neden yok ya, bilinmez ki... Okudun değil mi dün?... Vehbi Koç'u CHP'den istifa ettirmişler. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 303)

İnsanların hayatının en iç noktalarına girilmesi ve bağlantılı oldukları kurumlarla aralarına engel konulması, söz konusu durumların mağduru olanlar için zorunlu bir teslimiyet oluşturacak niteliktedir. Aksi takdirde çok ağır bedeller ödemeleri kaçınılmaz gibi gözükmetedir. Fakat iç dünyalarda yaşanan bağımsızlık duygusu bir

tarafından da onları yılmayan bir mücadeleye sevk etmektedir. İktidar kötürümleştirilmektedir.

[. . .] Bütün ülke kocaman bir cezaevi! Birisi etmişti bu sözü, kimdi? Nâzım'ın hapisten çıkması sırasındaydı... Demek bizden başkaları için de cezaevi bu ülke... Kimler için? Kimin için değil ki? Çok küçük bir azınlığı çıkardın mı geri kalan herkes için cezaevi. Yalnız kimileri bilincinde, kimileri değil. Acı çektiğinin bile bilincinde değil kimileri! [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 392)

[. . .] Nisanın ikinci haftasında önemli olaylar, Türkiye'yi yazgısına götürür gibi koşuşturmasına birbirini izlemeye başladı. 12 Nisan'da Demokrat Parti Meclis Grubu, CHP hakkında meclis tahkikatı açılması kararına vardı. [. . .]16 Nisan'da CHP Menderes'in yüce divana verilmesini öneriyordu. 18 Nisan'da CHP'nin, bir kısmı basının eylemlerini araştırıp soruşturmak için 15 üyelik bir "Tahkikat Komisyonu" kuruldu, bütün siyasal eylemler yasaklandı. Altından ne çıkacağı bilinmez, bunaltıcı, ağır bir hava esiyordu ülkede. Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler veren tasarının yasalaşması bekleniyordu. Acımasız, astığı astık, yasal görünen, yasadışı baskı örgütü çalışmaya başlamak üzereydi. Anayasa, babayasa hepsi bir yana itilmişti artık. En gerilerin, en azgınlara korku salan, apaçık baskı yöntemi... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 467-470)

Mevcut hegemonya ortamının yeni bir boyut kazanması noktasında daha somut adımların atıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım, özellikle muhalefetin ortaya koyduğu davranışları teknik olarak tutarlı bir işleyiş içerisinde gösterme çabası olarak ön plana çıkarılmaktadır. Yönetimin baskın yönünün ne denli çoğunluklu bir yapıya sahip olduğuna da işaret edilmektedir.

-Hükümet silah verecek derler Bulgaristanlı göçmenlere. Gizli gizli verecekmiş. Hepsi Dimogratlar onların.

[. . .]

-Kırdıracakmış Dimogratlar kim ki onlara karşı olan varsa. Sizin okulda da çok varmış gizli adamları. Silahlı... İsmail bilir çoğunu....

[. . .]

-Bela oldular memlekete, dedi Şevket. Korkularından mıdır, nedir?... Çoğu, hükümetin, Demokratların köpeği. Kovculuk işleri güçleri, ispiyonculuk, Rusya'dan kaçıp gelen Beyaz Rusundan, Tatarından, Azerbaycanlısından çektiğimiz yetmedi. Şimdi de bunlar...

[. . .] Günsel'in kafası takılmıştı. Hükümetin –Demokratların- kışkırtmalarla gizli oyunlar peşinde olduğu söylentileri yaygındı. 6-7 Eylül'ü komünistlere yıkmaya çalışmadılar mı? Binlerce kişiyi tutuklamışlardı suçsuz; belli ki iyice kötüye götüreceklerdi işi. Bereket Mecliste İnönü bozmuştu oyunlarını. İnönü'nün bu olumlu çıkışını Şevket Ağbi'ye söylemek geçti içinden. Kafasını takmış, ne söylersen boş. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 480-481-482)

Hükümetin bütün olayları lehine çevirmek adına yapmış olduğu girişimler çeşitli boyutlar taşımaktadır. Bu doğrultuda sahip oldukları güçle insanlar nezdindeki algıları kolayca değiştirebilecekleri Vedat Türkali tarafından, yönetimin önderliğinde planlanan komplolara vurgu yapılarak dikkatlere sunulur. Böylece çoğunluk nezdinde aklanma teşebbüsüne sistematik bir düzen çizilmiş olur.

[. . .] Asıl ülkenin durumu... Neye varacak bu gidiş?... Azdıkça azdı herifler; bugün Mecliste yasalaşiyor Tahkikat Komisyonu'na yetkiler tanıyan tasarı... Ne anayasa, ne babayasa artık... İstediklerine "Geel!" Gazeteciymiş, milletvekiliymiş, devlet adamıymış... CHP'yi de kapatırlar mı? Kapatır bu herifler. Gidiş onu gösteriyor. Kapatsınlar. Belki de daha iyi olur. İyisi, var mı bel!... Bütün yolları kessin herifler, soluk alacak delik kalmasın. Neymiş? Patlarmış sonunda. Bok patlar!... Bir şey de patlamaz bu ülkede. Halk öylesine yılgın ki... [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 489)

[. . .] Biter mi korkular bu toplumda?... Hele bizler için... Baba haklı, korku iliklerimize işlemiş. Nedenli, nedensiz. Şu yapıların soğuk, karanlık yüzü bile korku uyandırıyor insanda. Nedenlerini görenler ayılıyor; ya yığıtleniyorlar, ya da yeniden siniyorlar, hem de ezilmecesine. Bizi sindiremeyecekler Günsel'le. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 491)

[. . .] Tahkikat Komisyonu da yasalaşiyor. Ulan alçaklar!... Bir gün bu Taksim Alanı, bütün alanlar, yollar, fabrikalar, görürsünüz siz ulan!... Yalan mı var tarihte? Konya gerici ha?... Bizim halk mı gerici?... Yüzünüze gülüyor şimdilik. Çeşme, yol filan yapıyorsunuz. Cami, mami... Gün gelecek... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 502)

Mevcut baskının artık iyice somut bir rol alarak tutuklama refleksine dönüşmesi, hükümetin geldiği son merhaleyi ifade eder. İnsanların hayata tutunma dinamiklerinin iğdiş edilmesi, çeşitli alanlarda görev alanların düşmüş olduğu çaresiz durumlar üzerinden aksettirilmektedir. Böylece ulaşılan kısıtlayıcı yayılımsal alanının boyutu açık bir şekilde ortaya koyulmaktadır.

“Belliydi böyle olacağı Askerler, subaylar, tanklar... Sonunda da sıkıyönetim. Doğal değil mi Türkiye’de... Kızlar bildiklerini anlattılar ürkek ürkek. Oğlanları çok dövmüşler. Bunlara sövmüşler.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 576)

Bir sessizlik vardı herkeste. Dolmuşta da vardı aynı çekingen sessizlik. Gazetelere dalıp gitti. Dünkü Üniversite, Beyazıt olayları, resimleri. Sıkıyönetim bildirileri... Önemi sezinlenmiş günlerin yürek atışı vardı gazetelerde. [. . .]Dolu dolu geçen asker araçları, sokaklarda silahlı erler. Tam bir sıkıyönetim görüntüsü. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 585)

Olayların çıkmaza girdiği anda ülkenin tamamen kapatılan bir konuma getirilmesi, yapılan baskı şiddetinin en zirve noktasıdır. Hâkim sesin ve gücün hâlâ iktidarda olduğu gerçeği mevcut yaklaşımın ortaya koyulmasıyla aktarılır. Böylece hem güç toplamak hem de yeni planlamalar içerisine gitmek adına elverişli bir zaman dilimi yaratılmış olur.

-Çok kanlı bir oyuna girişeceklermiş, dedi. Rasim söyledi... [. . .]

[. . .]

-Neymiş oyun?

[. . .]

-Diyor ki... dedi, öldürteceklermiş kırk elli kişiyi.

-Öldürtecekler mi?

-Öyle diyor... Özellikle eski devrimcilerden kırk elli kişiyi toplayıp bir alanda... Asker giysileri içinde kendi adamlarına bombalarla, makineli silahlarla öldürteceklermiş...

[. . .]

[. . .] Sonra da öldürülmüş o fişli komünistlerin resimlerini basınla dünyaya, kamuoyuna dağıtacaklarmış... İşte CHP’nin işbirliği yaptığı, ön saflarında çarpışan azıllı komünistler diye...

[. . .]

-Tahkikat Komisyonu’nun CHP’yi suçlamasında gizli hücre kurmak, Bizim Radyo’nun önerilerine göre eylemde bulunmak filan var... Tanıtlayacaklar bunu... Vay canına... NATO’ya düşman olduklarını da yayıyorlar CHP’lilerin... Nasıl uygulayacaklar, kimleri alacaklar?... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 683)

[. . .] Üç gün önce Harbiyeliler yürümüştü Ankara'da. Birçok evin kapılarını tebeşirlerle çizmişler; Demokratlar temizleteceklermiş buradakileri. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 713)

[. . .] Taşlıtarla'daki Demokrat Parti militanlarının silahlandırıldığı, kıyıma geçileceği yayılmaya başlamıştı iyiden iyiye. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 740)

Yöneten ile yönetilen arasında keskin bir çarpışmanın ve uyuşamamanın olduğu durumlarda, etkileşimlerin sonuçları hep yaralayıcı olmuştur. Her iki alanda da yaşanan hâkim olma ve güçlü olma yaklaşımı, elinde daha somut güçleri barındıran taraf açısından yıkıcı bir üstünlük ortamı yaratmıştır. Elinde sınırlı bir gücü barındıran taraf ise, gördüğü bu yaklaşımlar karşısında aynı hayat alanlarını paylaşmalarına rağmen, artık buluşabilecekleri tek bir ortak noktanın dahi kalmadığını hisseder. Türkali böylece, iktidar karşısındaki her unsurun sündürülmüş olduğunu gözler önüne sererek mağduriyet ortamını ön plana çıkarır. Ortaklık ve birliktelik bağları bir daha kolay kolay onarılamayacak derecede ayrılmış bir vaziyete gelmiş olur. Bu durum ise, artık iki taraftan birinin etkinliğini tam olarak yitirmesiyle sonuç kazanabilecek bir husus hâline gelmiştir. Mevcut durumdan muzdarip olanlar, hayat alanlarının an be an yok edildiğini düşünmektedirler. İktidarın, sahip olmuş olduğu gücü orantısız ve baskın bir şekilde kullanışı kutuplaşmayı tırmandırıcı neticeler doğurmuştur. İnsanlar artık kimlik olarak kendilerini ülkenin özgür ve eşitlikçi bir ferdi hissedememektedirler. Demokratik sistemlerde yönetime gelen partiler zamanla yola çıkış noktalarından evirilerek farklı bir tavra bürünebilmektedirler. Türkali de mevcut iktidarı bu doğrultuda ele alır ve Demokrat Parti'yi demokrat kimliğinden uzaklaşan ve halkın bütününe kapsayan yaklaşımlarından vazgeçen bir anlayış yoluna giderek ülke içindeki faaliyet misyonunu tamamen değiştiren bir çerçevede aktarır. Mevcut yönetim kendisinden önceki yönetimi ve onun baskıcı yöntemlerini eleştirirken daha vahim bir noktaya gelerek yıpratıcı bir otorite ortaya koymuştur. Güce sahip olma oranının artması ister istemez onu kontrolsüz bir noktaya getirir. Bunun uygulayıcısı olan yönetimler de ne denli ileri derecede yaptırımlar ortaya koyduklarını kavrayamazlar. Zira güç ve yetkinin dayatmış olduğu esriklik bu durumun önüne büyük bir ket çeker. Meydana gelenlerden olumsuz derecede etkilenenler ise var olup olmama raddesine gelerek tahammül sınırlarını tamamen yitirmiş olmaktadır. Bunun sonucunda da mevcut yönetim için çarpıcı sonun gelmesini sağlayacak beklenti ve eylemler içerisinde hareket etmeyi olası ve son bir çıkış noktası olarak görmektedirler. Türkali böylece iktidar karşıtlarının haklı beklentilerinin zeminin ortaya koyar. İktidarlar, kendilerine karşı suç atfedilen durumları, kılıfına uydurucu bir şekilde, karşılarında olan yapılar

üzerine yıkma gayretinde bulunurlar. Böylece olayların arkalarında bizzat yer almalarına rağmen legal bir alan oluşturarak hem karşı tarafı mağdur ederler hem de sahip oldukları güce daha büyük bir güvenilirlik getirmeye çalışırlar. Durumun farkında olanlar yönetime karşı daha büyük bir bilenme ve nefret duyma yaşarken, iktidar saplantıları ise bağlılıklarını arttırırlar. Tahakküm etme gücüne bu denli sahip oluş, kimi zaman karşı tarafı yıldırıcı büyük bir etki taşısa da bununla birlikte yönetimin kendi sonunu hazırlayıcı hususları da barındırabilmektedir. Zira artık ortada herhangi bir uzlaşma alanı kalmamıştır. Bunun sonucunda da bir taraf varlığını sürdürürken bir taraf da tamamen yok olacaktır. Bu doğrultuda iktidara karşı güç devşirebilmek adına çeşitli unsurların aynı çatı altında bir araya gelerek ortak bir tavır sergilemeleri gerekmektedir. Böyle bir neticenin oluşmasını, bizzat yönetimin ortaya koymuş olduğu tavırlar alevlendirmiştir. Netice olarak karşılıklı şekilde gerek maddi gerek manevi ölçüde sataşmalar kendisini göstermeye başlamıştır. İktidarlar böyle durumlardan, önceki zamanlarda olduğu gibi yine galip çıkacaklarını düşünürler. Ama gelinen şartlarda, herkesi karşısına almasının neticesi olarak yayılımcı bir çerçevede güç yetiremeyişi, köşeye sıkışmasına sebebiyet verir. Bunun sonucunda da sahip olduğu bütün unsurlarla birlikte yok oluşa sürükleneceği bir zemini kendisi hazırlamış olur. Yönetimlerin bu raddeye gelmesinde çeşitli unsurlar etkili olabilmektedir. Demokrasi sahnesinde henüz yeni yer edinmiş olma ve bunun getirmiş olduğu deneyimsizlik, zaman geçtikçe halkın nabzını tutma konusundaki refleks kaybı ve elde edilen başarıların artmasıyla kibir boyutunun derinleşerek, mütevazılığın ise gölgede kalması, mevcut sürecin kaçınılmaz sonucuna erişilmesinde önemli ölçüde katkı payına sahiptirler. Bazı durumlarda olaylardan dersler çıkarılabilmesi için yaşanan gidişat yeterli olamamaktadır. Hatalarla yüzleşebilmek adına çarpıcı sonuçlarla yüzleşmek daha baskın bir etki yaratabilmektedir.

2.3.3. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum'un "*Karanlığa Direnen Yıldız*"ında da 27 Mayıs öncesindeki durum çeşitli argümanlar üzerinden geniş bir düzlemde ele alınmaktadır. Özellikle farklı yapılara ve dinamiklere sahip olan bireylerin ortaya koymuş oldukları sentez, olaylara bakıştaki perspektifi derinleştirme açısından oldukça kayda değerdir. 1957 yılından sonra yükselen tansiyon, gergin ortamın yayılmış olduğu skalayı gözler önüne sermektedir. Basına koyulan sansür, iktidarın baskıları ve Menderes'in tavırları, olayların kazanmış olduğu boyutu yansıtmaya yönünden güçlü bir şekilde ön plana çıkarlar. Fakat Çokum bu yaklaşımlarda genellikle iktidarı haklı çıkarır. DP'ye karşı bir nefret doğması, darbeyi çağrıştıran söylemlerin artması, Ankara ve İstanbul başta olmak üzere muhtelif bölgelerde meydana gelen olaylar, gerilimli havayı tırmandıran

unsurlar olarak boy gösterir. Öğrencilerin ve onlar gibi çeşitli grupların yaratmış oldukları hava, CHP'nin güçlü bir tavır ortaya koyuşu, askerin aktif bir aksiyon hâline geçişi ve öğrencilerle kurulan ilişkiler örnekleyici yaklaşımlarla kendisini açık bir şekilde göstermektedir.

2.3.3.1. 1950'lerin Sonunda Gergin Ortam

'57 seçimlerinden DP kazançlı çıkmasına karşın öncesine nazaran güç kaybetmiş durumdadır. Bu kayıp çeşitli çatırdamaların ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Muhalefeti daha umutlu bir hissedişe doğru sürüklenme açısından oldukça olumlu etkiler. İktidar ile muhalefet arasında hırpalayıcı bir didişme serüveni ortaya çıkar:

[. . .] Feridun bu yaz sofralarında 57 seçimlerinden Demokrat Parti'nin yine kazançlı çıkmasından, fakat 1950-54 seçimlerinin "nurlu ufuklarına" düşmüş bulut gölgeleriyle kazanılmasından sonraki tarihî gerginliği, iktidarın ve muhalefetin "tansiyonlu" hallerini de bizzat görecekti. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 24)

Muhalefetler için temel prensip, iktidar olma veya iktidar olmaya oynama girişimi çerçevesinde kendisini göstermektedir. Sorumluluğu üzerine alma ve kendini güçlü hissetme, böyle bir ilerleyişin sonunda mümkün olabilmektedir. Bunun için de gerekirse içinde bulunulan şartlar da zorlanarak iktidar cephesi sürekli köşeye sıkıştırılmaya çalışılır. Özellikle iktidarın güç kaybettiği gerçeği ortaya çıktığında, bu durum muhalif cephe tarafından güçlü bir şekilde kendi lehine kullanılmaktadır. Hatta etkinliğini artırmak için çeşitli manipölasyonlara başvurmaktan çekinmemektedir. Çünkü temel prensip iktidar olma kimliğine erişebilmektir. Ortaya koyulan bu tavır üzerinden Sevinç Çokum muhalefeti olumsuz bir çizgide ele alır ve eleştirir. İktidarlar ise her zaman yönetimde kalma nazariyesiyle hareket hâlinde bulunmaktadır. Bütün gücü ellerinde barındırdıklarından dolayı da aşağılarında kalanları kale almayan bir yaklaşımla hareket ederler. Seçim ve güç kazandıkça da aşağılarında bulunanlarla aralarında oluşan boşlukların kapanmayacak derecede açıldığını düşünürler. Bu durum onlarda daha özgür ve daha yaptırımcı bir şekilde hareket etme hissiyatını oluşturmaktadır. İktidarda olma veya iktidarda kalma gibi yaklaşımları benimseyen, iktidar ve muhalefet görevinde olan bu iki farklı yapı, amaçlarını gerçekleştirebilme uğruna çeşitli ayrışmalar ve çatışmalar içerisinde bulunurlar. Neticeye ulaşılan kadar ise gerek kendi aralarında gerekse temsil ettikleri halk arasında aşırı yıpratıcı dereceye varıncaya kadar çeşitli karşıtlıklar ve karışıklıklar yaşanmaktadır. Çokum, Feridun kişisi üzerinden kazanılan zaferin önceki seçime göre düşük olmasını ön plana çıkararak, romanın genelinde eleştirdiği muhalefetle

birlikte iktidara da bir dokundurmada bulunur. Zira her iki taraf da güçsüz oldukları yönlerden birbirlerini yakalamaya çalışarak tabanlarını da bu döngü içerisinde yer almaya sevk etmektedirler. İnsanlar da karşılıklı olarak birbirlerine güç kaybetmemek adına mevcut işleyişin parçası olmaktan imtina etmemektedirler. DP'nin son seçimlerde oy kaybedişi olayların karşılıklı olarak alevlenmesine büyük bir katkı sağlamıştır. İnsanlar arası iletişim bu doğrultuda ayrışmacı bir çizgiye bürünerek olayların gidişatına göre şekillenmeye başlar. Herkes manevi yönden birbirini hırpalayıcı şekilde aksiyonlar ve söylemler ortaya koyar. Zira bir taraf mevcut yönetime karşı gücünü arttırmak ve daha geniş bir güç alanı oluşturmak isterken, diğer taraf ise mevcut güç kaybını tolere etmek adına koruyucu ve destekleyici yaklaşımlar sergiler. Böylece oldukça yoğun geçecek bir hareketlenme sürecine girilmiş olmaktadır.

2.3.3.2. Basına Uygulanan Sansür

Basına karşı yapılan sansür uygulamaları ortalığı geren unsurlardan bir olarak gözükmektedir. Bu durum iktidar yanlıları için olumlu bir etki oluştursa da karşıt görüşlüler için tahammül sınırlarının dolduğunun bir işareti olarak kendisini göstermektedir. Yapılan tutuklamalar ve içeriye alışlar artık bir şeylerin yapılması gerektiği gerçeğini onlar nezdinde ortaya çıkarmaktadır:

"[. . .] Hem basına sansür uygulamaları iki cephenin de eli kalem tutanlarının canını sıkmadaydı. Sürekli içeriye almalar, karşı tarafın neredeyse istediği bir sonuç oluyordu. Herkes bir şeylerin taşmasını istiyordu artık..." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 26)

Basının, halkın düşüncelerinin evrilmesinde çok büyük bir etkiye sahip olması, iktidar ve muhalefet için her zaman etkin kullanılan yayın organları olmasına olanak sağlamıştır. Özellikle iktidarın, daha fazla gücü etkisinde bulundurması hasebiyle, bu durumu kendi lehine kullandığı görülmektedir. Muhalefetin aleyhine hemen her zaman onu etkisizleştirecek düzeyde bir sansür uygulamasını benimsemektedir. Zira iktidarlar için, toplumsal hayatta tek bir sesin hâkim olmasını istemek kendilerini güçlü hissetmek açısından son derece önemlidir. Çokum, genel olarak iktidara karşı olumlu yaklaşımları ortaya koysa da bilhassa son dönemlerini çeşitli roman kişileri üzerinden eleştirir. Basının özgürlükçü bir kimliği bünyesinde taşıması, baskı altında olsa da kendisine bir şekilde bir hayat alanı oluşturmaya imkân verir. Bunun engellendiğinin düşünüldüğü noktada ise sansür karşıtçıları tarafından toplu ve güçlü bir serzeniş kendisini gösterir. Baskıya ve sansüre karşı ısrarlı bir varoluş mücadelesi doğar. "1958'den sonra iktidarın basına uyguladığı baskı giderek artar. Bu yıllarda Demokrat

Parti aleyhine bulduğu neredeyse tüm yazılara dava açar. Basın ise Demokrat Parti'nin aldığı kararlara ve uygulamalarına sürekli muhalefet eder, yazdıkları yazılarla darbe için günden güne zemin hazırlardı” (Çetinkaya 164) İnsanlar hür ifade ortamlarının bu denli yıpratılmasını ve çarpıtılarak kullanılmasını kabul edememektedirler. Çünkü ifade özgürlüğünü ve eleştirme hakkını, cumhuriyetin getirisi olan değerler olarak görürler. Bu gibi yaklaşımların mevcut değerlerin yok olmasına sebebiyet vermesi ve cumhuriyetin dinamiklerini zedelemesi, insanları tavır alıcı bir eylem boyutuna sürüklemektedir. Sevinç Çokum da konuşturduğu roman kişisi üzerinden her iki kesimin de memnun olmadığını ifade ederek eleştirisini ortaya koyar. Böylece yönetime karşı tahammül edici bakış, kendisini yitirmeye başlamaktadır. İnsanlar mevcut durumun engellenmesini sağlayacak etkinliklerin gerçekleşmesini olanaklı hâle getirecek beklentiler içerisine girmektedirler. Hayat ve düşünce alanına müdahale edildiği hissi insanları, hangi düşüncede olursa olsun irite eden bir etkinlik barındırmaktadır. Bunun sonucunda da durumun bu noktaya gelmesine sebebiyet veren yapı veya yapılar, iktidar ve muhalif cepheden karşılıklı olarak eleştirilen ve karşı çıkılan yaklaşımlarla hedef alınırlar. Gözaltına alınma veya tutuklanma gibi olumsuz unsurlarla karşı karşıya kalabilme tehlikesine rağmen duruşlarından taviz vermeme noktasında ısrarcı olurlar. Basının ülke çapında kapsayıcı bir yapıya sahip olması, her bir kesimi hassas davranışlar sergilemeye itmekte ve kendisinin çıkarına olacak vaziyette yönlendirmeye çalışmasına müsebbip olmaktadır.

2.3.3.3. İktidara Karşı Duyulan Nefret ve Müdahale Çağrıları

Ortaya koyulan darbe çağrıştıracı söylemlerde daha çok DP kanadına karşı duyulan bir nefret birikiminin söz konusu olduğu görülmektedir. İktidar cenahında bulunan şahıslara “asılmalılar” dedirtecek kadar içlerde yaşanmış olan bir birikim söz konusudur. DP karşıtı düşüncede bulunanlar için onların kötü gidişi, başka ülkelerde gerçekleşen darbeler üzerinden bağlantılarla olumlanan bir şekilde kendisini gösterir. Harbiyelilerin yapmış olduğu yürüyüş, Menderes’in Kızılay’da halk ile yaşadığı münakaşa, darbenin kıvılcımlarını oluşturan etmenler olarak tahakkuk eder. DP’nin 1950’de seçimi kazandığı andan itibaren darbenin alt zemininin oluşturulduğu yaklaşımı ortaya koyulmaktadır. Bunun için her yöntemin deneneceği ve gerekirse silah kullanılarak neticeye ulaşılacağı düşüncesi de yansıtılmaktadır:

Ütü yaparken yakındaki sehpanın üzerine yayılı bir gazeteye nazar etmişti.
Orada tebessüm eden birkaç devletli

“Alçaklar sizi kendi ellerimle asmalıyım...”

“Ne ne? Bu kadar şey olamazsın İncenaz abla...”

“Ne olamam? Hadi söyle ne olamam?”

Feridun’un suskunluğunu bağışlatıcı sayılabilecek bir kahkahayla dağıtıyor...

“Niye güldün şimdi?”

“Niye mi? Bunları aşmalılar dedim ya, aklıma takılana güldüm.”

“Neydi o sahi?”

“Bunları bir yerlerinden aşmalılar diye düşünmüştüm.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 27)

“Kaya Bey, sigarasını hafif hafif silkeleyerek,

“Genç kardeşim,” dedi. “Bizim doğrularımız bize yeter. Bu gidişe elbet dur denecektir. Bugün Bağdat’ta, yarın burda...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 31)

İktidarın kökten yok olmasını isteyen tavırların bilinçaltına ilmek ilmek örüldüğü, hayatın akışı içerisindeki günlük eylemlere ve söylemlere yansıtılarak kuvvetli bir birikime noktasının olduğu vurgulanmaktadır. Bunun somut bir yansıması olarak da askeri müdahalelere atıfta bulunulması, yaklaşan muhtemel sona hazırlayıcı bir zemin oluşturması açısından dikkat çekmektedir. Sevinç Çokum bunları olumsuz kişiler üzerinden ortaya koyar ve onlara eleştirel yaklaşır.

“Birtakım çizgiler değişse de değişmeyen şeyler hep olacak,” diyordu kadın.

“Evet yakında belki bir ihtilal olabilir. Beklendiği için gelecek bu. Aslında Harbiyelilerin yürüyüşüyle çoktan başladı bile... Hatta daha önce Kızılay Meydanı’nda başladı. Yani Başvekil Kızılay Meydanı’nda halkın arasına girdiğinde...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 109)

[. . .] Ona göre ihtilalin hazırlıkları 1950’de CHP’nin seçimi kaybedişiyle yeşermeye başlamıştı. 1957’lere gelince artık hazırlıklar iyice hızlanmıştı. Diyordu ki: “O tarihlerde şimdi ismini hatırlamadığım bir CHP milletvekili hastanede yatarken kendisi ile meşgul olan asistana yakında iktidara geleceklerini söyler ve ‘seçimle olmazsa böyle’ diyerek eliyle tabanca işareti yapar. Fakat DP iktidarı ‘nurlu ufuklar’dan başka bir şeyi göremez olmuştu. [. . .] Eğer ‘Devr-i sabık yaratmayacağız,’ diye işe başlamasalardı, halk nazarında zirvede iken geçmişin hesabını sorup defterleri kapatsalardı, belki bu kader değişebilirdi.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 152)

Darbe yapma, bir şeye darbeye bulunma yaklaşımı, artık tefekkür boyutunda dayanılmaz raddeye gelişin bir yansıması olarak ortaya çıkmaktadır. Zira tefekkür boyutunun son bulduğu ve çıkmaza girdiği noktada devreye artık fiili boyut girer. Darbe söylemlerinin etkin bir şekilde kendini göstermesi bazı kesimlerce böyle bir merhaleye gelindiğinin bir işaretidir. Hatta bunun da ötesine giderek karşıt görüştekileri ölüme varıncaya dek nefret boyutunda görmek, süreçsel bir birikimliliğin dışavurumunu gözler önüne serer. Nefret, çok uzun vadeli ilişkiler sonucunda oluşabilecek ve bir aksiyon alanı yaratabilecek duygudur. Böyle bir tavrın ortaya koyuluşu, bazı kesimlerin dimağlarına ve kalplerine ilmek ilmek örülen artsüremliliği yaşamışlıkların tezahürü olarak kimlik bulmuştur. Sevinç Çokum konuşturduğu kişiler üzerinden bu nefret boyutunu açıkça yanıstmaktadır. Dünyanın muhtelif bölgelerinde yaşanan darbeler de bilinçaltına işleyerek orada kendine bir yer edinmesiyle çeşitli çağrışımsal tetiklemeler oluşması açısından güçlü bir etkinliğe sahiptir. Çünkü insanlar gerçekleşen olayları gözlemleyerek kendi ülkelerinde yaşananlarla mukayese ederler ve benzerlikler gördükleri durumda da onlarla aynı sonuca ulaşmayı yeğlerler. Bu gibi durumlar insanların zihninde bir ölçüt mekanizması oluşturur ve ona göre reaksiyon vermelerinde önemli bir etki barındırır. Türkalide olduğu gibi Sevinç Çokum'da da Güney Kore'deki darbeye atıfta bulunularak Türkiye'deki muhalifler için aksiyon zemini oluştuğuna vurgu yapılır. Fakat Çokum, böyle bir aksiyon içine gidenleri olumsuz bir çerçevede ele alır. Ülke içindeki farklı dinamiklerin yaşamış ve yaratmış olduğu faaliyetler de darbeye gidişte izleksel bir örüntü oluşturmaktadır. Zira bu dinamikler ülkenin ana yapısında temel bir etkiye sahip olan dinamiklerdir. Asker ve halkın bir kesiminden oluşan bu baskın dinamik, olayların evrilebileceği boyutları göstermesi açısından dikkat çekicidir. Çünkü bu gibi yapılar kendi içlerinde özgül bir ağırlığa sahiptirler. Ülkede köklü bir etkinliğe sahip olan çeşitli kurumlar ve yapılanmalar, karşılarına tasvip etmedikleri oluşumlar ve yapılanmalar çıktığında daha ilk andan itibaren ona karışı bir cephe alışı benimserler ve hata yapmalarını beklerler. Hata yapsalar da yapmasalar da o yapıyı alaşağı edici bir yaklaşımla hareket ederler. Yeri ve zamanının geldiğini düşündükleri vakit ise gerekli eylemi ortaya koyarlar. Bu durum onlar için, gücünü sağlam köklerden alarak kullanmanın bir özgürlüğü, bir özelliği olarak görülmektedir. Yazar özellikle 1950'de CHP'nin seçimi kaybetmesiyle böyle bir düşünceye girme noktasına vurgu yaparak eleştirel yaklaşımını ortaya koyar.

2.3.3.4. Öğrenci Olayları, Hocaların Tutumu, Polisin ve Askerin Tavrı

Üniversitelerde de gerek hocalar gerek öğrenciler nezdinde çeşitli hareketlenmelerin, kaynaşmaların hâkim oluşu kendisini gösterir. Öğrencilerin yapmış olduğu eylemler

bir ihtilalin provasını sezdirir nitelikte etkinlikler taşımaktadır. Öğrenciler “hürriyet” naraları atmaktadır. 250’ye kadar varan ölüm sayısı varsayımının yanında 16 öğrenci ve 15 polisin öldüğü yaklaşımları birbirini takip etmektedir. Olaylar Ankara’ya sıçrayarak orada da aynı etkinlikte devam eder. Polisin yine baskın bir rol almış olduğu ortadadır. Asker ise öğrenciye daha yakın bir profil çizer:

“İnsaf Enis ağabey! Ne durgun suyu? Ortalık kaynıyor, siz farkında değilsiniz. Ordu, üniversite kaynıyor...”

“Üniversite mi? Hocalardan mı söz ediyorsunuz, yoksa talebelerden mi?”

“Her ikisinden de...”

“Yapmayın, çoluk çocuğu karıştırmayın bu işlere.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 29)

[. . .] Feridun şimdi o gidişle Cangür’ün 28 Nisan sabahı Beyazıt’taki nümayişçi gençler arasında yer alışını, aslında dünya görüşü gereği de olsa bir yanılla birbirine bağlıyordu. [. . .]

O akşam Cangür, tarih sayfasının bir parçasında yer almanın gururu, fakat hırpalanmış gövdesi, örselenmiş yapraklarıyla küçük çalışma odasındaki divana uzanmıştı. [. . .] Evet Feridun da herhalde Beyazıt Meydanı’nda polise taş atanlardan veya “Hürriyet hürriyet!” diye Çarşıkapı’dan Babıâli’ye doğru yürüyenlerden birisi olacaktı.

Evet orada, tarihî meydandaki arbedeyi, atlı polislerin şaha kalkmış atlarının yakınında, terlemiş at gövdelerinin devinişlerini, yaralanan hayvanların acılı kişnemelerini belleğine kazıyacaktı. [. . .] Bu meydanın adı bundan böyle “hürriyet”e çevrilmekle birlikte her zaman uranların, kavgaların yeri olacaktı. Güvercinli meydanda daha sonraki genç kalabalıklar sözlerini hep bu kahrolsunlarla noktalayacaklardı.

Öğrenci, öğretim üyesi ve ordu çerçevesinde geniş bir teyakkuzun ortaya çıkması ülkenin belli başlı temel yapılarında artık çözülmenin başladığına delalet eder. Yeni bir ses ve soluğa ihtiyaç duyulduğu nümayişler vasıtasıyla ön plana çıkarılarak geniş hareket alanları yaratılmak istenir. Sevinç Çokum bu yaklaşımları iktidara karşı olan bir ayaklanma olarak görür ve olumsuz bir çerçevede ele alır.

Pencere önünde (En geride, elinde zeytin çekirdeği tespihiyle Veysel ağabey duruyordu) nümayişçi kalabalığının yoldan aşağıya akışını seyrederek, Feridun bunun küçük bir ihtilal provası olup olamayacağını düşünüyordu. [. . .]

Dalgalanıp yükselen, duralayan, sonra yeniden güçlenen bağırıtlar... Bir yandan da hızla inen kepenklerin dükkân sahiplerinin işi bıraktıklarını anlatan gürültüleri. Şuraya buraya çekilmiş askerî araçlar ve binaların camlarından sarkmış baş ve gövdelerle farklı bir İstanbul'du bu. [. . .]

Daha sonra olanların bir kaldırım kıyısındaki yakın tanığı gazeteci Tekin Bey uğramıştı. Anlatıyordu, Ak gömlekli yürüyüşçülerin Çarşıkapı'dan doğru "hürriyet avazeleri"yle gelişlerini. Otobüs durağının orada bekleyen asker ve cip kalabalığının yolu kestiğini, katile buraya yaklaştığında oradaki yüzbaşının askerlere cipleri tek sıra halinde ve gençlerin geldikleri istikametle aksine doğru hareket ettirmeleri emrini verdiğini... Âdeti bir bayram kucaklaşması yaşanmış o an. Tablo muhalefetle ordu mensubu arasındaki bağı ve bundan sonraki beklentileri işte bu sevinç naraları ve öpüşme sesleriyle ortaya koyuyormuş. İşin en tuhaf yanı da yürüyüşçülerin, Beyazıt'taki çatışmalar devam ediyormuşçasına gerginliği koruyarak ikide bir birilerinin daha öldüğü haberini yüksek sesle duyurmalarıymış... Böylece ölü sayısı Babiâli'ye gelindiğinde gazetecilerin muhayyilesiyle birleşerek 250 rakamına ulaşmış. Oysa radyo haberlerinde bir öğrencinin seksen bir kurşunla öldüğü, 16 öğrencinin ve 15 polisin yaralandığı bildiriliyordu.

Söz konusu olaylar üzerinden çeşitli sezdirmeler yapıldığı görülmektedir. Polis, asker tavırları üzerindeki ayrışma noktasından, iki ayrı gücün doğuracağı sonuçlar üzerinde izlentiler sunulur. Çokum, özellikle askerin muhalefetten yana olduğuna vurgu yaparak, iktidara karşı düşmanlık içinde olduğunu ön plana çıkarmaya çalışır.

O gün apartmandan apartmana, ücra köşelerin güneş değmemiş taşlıklarına, ahşap cumbalara kadar iri düğmeli radyolardan yayılan, gergin spikerlerin aceleci ses tonuyla okudukları örfi idarenin ilanı haberi idi. Sonra da Başvekilin tertipçilerin ağır ve vahim suikastlerinden söz eden bir konuşması yayınlanmıştı. Boğuk, madensi bir sesti bu. Memleketin masum evlatlarının tertipçilerin kurbanı olduklarından söz ediyordu. Tabii bu gençlerin arkasında parti mutassıpları vardı. İşte bu bedbahtlar er geç başlarını şaşmaz nizamın kayalarına çarpacaklardı.

Ama durulmuyordu ortalık. İstanbul olayları ertesi gün Ankara'ya sığıyordu. Fısıltılar sokakları dolaşüyor, evlere giriyor, kahveleri tarıyor, günlük konuşma tonuna bürünüyor, haykırmaya dönüşüyor, rüzgârlara karışıyor, herkes kendi yalanına inanmak istiyor ve inanıyor, herkes daha çok nümayiş, daha çok kan, kurşun, gürültü, tank, cip istiyordu. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 89-92)

Ortalıkta o gösterilerden sonra gençlerin yasaları umursamazlığı, kendini koyvermişliği seçilmedeydi. Hele 5 Mayıs'ta Ankara Kızılay Meydanı'ndaki miting, söküğün ulaştığı en görünür noktaydı. Ya bu çorap atılacak, ya da söküğü onarmaya çalışacaklardı. Kimilerine ve Babiâli fısıltılarına göre ihtilal çoktan başlamıştı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 94)

Hocaların taşıdığı misyon, öğrencilerin aldığı tavır ve asker ile polisin davranışları "Bir Gün Tek Başına" romanında olduğu gibi hemen hemen bütünleşik bir bakış açısıyla ortaya koyulmuştur. Öğrenciler iktidara karşı büyük bir tepki içerisinde bulunmaktadır. Öğrenciliğin vermiş olduğu gençlik ve coşkuyla güçlü bir ses ortaya çıkararak iktidarı yıldırma ve geri adım attırmaya sevk edici yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bunu, cumhuriyet çocukları olarak yani adalet, özgürlük ve eşitlik gibi kavramların içinde yetişerek gücünü oradan alan bireyler olarak ortaya koymuşlardır. Fakat Çokum, söz konusu öğrenci olaylarını çok abartıldığı görüşünü daha fazla ön plana çıkartır. Bunları iktidara yönelik aşırı eylemler olarak addeder. Polis ise devlete bağlı bir kolluk gücü olarak, onun emriyle sert, şiddetli ve baskıcı yöntemlerle yıldırma ve geri püskürtme anlayışını uygulayan yöntemleriyle ön plana çıkmıştır. Eğitici, yol gösterici konumunda olan öğretim görevlilerinin benimsemiş olduğu tavırlar, öğrencilerin şekillenmesinde güçlü bir etki taşımıştır. Zira öğrenciler kendilerine bir gelecek planı çizerken yol gösterici olarak gördükleri hocalarından oldukça etkilenirler. Bu bağlamda hocaların almış oldukları aksiyonlar, öğrencilerin belirli bir yöne sevk olmasında etkili hâle gelir. Askeriye her zaman güçlerin üzerindeki güç olarak ihtişamlı yapısıyla dikkat çekici bir noktadadır. Öğrenciler de onlarla iltisaklı olarak yansıtılır. Köklü bir düzenden gelişi, askeriye'nin kendi bünyesinde bir yapı oluşturmasını sağlamıştır. Bu sebeple olası bir yanlışlık sezinlediğinde ona doğrudan müdahale etme yetkisini kendisinde görür. İktidarın ortaya koymuş olduğu tavır, yapmış olduğu yenilikler, değiştirmiş olduğu alışkanlıklar onun için kabul edilemez bir düzeydedir. Bunun sonucunda da baskın ve etkin bir güç olduğunu sezdirenen çeşitli davranışları çeşitli yöntemlerle ortaya koyarak gözdağı verir. Çokum asker ve öğrenci ilişkisini ön plana çıkararak bu durumu ortaya koyar. Şiddetin zirve yaptığı bu gibi toplu olaylarda yaralanmalar ve ölümler üzerine yoğun spekülasyonlar yapıldığı kendisini göstermektedir. Öğrenci olayları neticesinde çeşitli ölüm ve yaralanmalar söz konusu olmuştur. Araştırmalar neticesinde resmî olarak ölen öğrenci sayısı ikidir. Fakat kaotik ortamdan beslenen bazı gruplar sayıyı abartarak iki yüz elli kadar ölümün olduğunu dile getirirler. Böylece lekeleyici bir söylem üzerinden gergin havayı yükseltirler (Özdağ, Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali 156-157). Bunun sonucunda mağdur olan taraf kendisinin görmüş olduğu eziyeti daha büyük

noktalara taşıyarak bir haklılık payı ortaya koyarken, müdahaleyi yapanlar ise zulmedici tavırda algılatılarak olumsuz bir izlenime sevk edilmektedir. Çokum, radyoda açıklanan ölü ve yaralı sayısını doğruluğuna vurgu yaparak, abartılan rakamlara bu doğrultuda eleştiride bulunur. Olaylardaki şiddet boyutunun çok fazla artması ve yaralılarla ölümlerin söz konusu olması vicdanlarda toplumsal yaralar açmıştır. Genç çocukların ölmesi, iktidarın ister istemez yıpratıcı ve otoriter bir çerçevede algılanmasına sebebiyet vermiştir. Aynı zamanda polisler içinden de ölenlerin bulunması olaylarda yer alan herkesin masum olmadığı yönünde düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sevinç Çokum böylece polislerin gördüğü zarara da dikkat çekmiştir. Devlete karşı kafa tutan bir izlenimin yaratılmasına sebep olmuştur. Nümayişlerde iki taraftan da kayıpların olması, herkesin kendisine bir haklılık payı çıkarması hususunda olanaklar getirir. Böylece bu karşılıklı olarak kan dökme üzerinden yaşanan çatışmacı zemin, süreçsel bir işleyişe yayılır. Karşılıklı olarak cephe alışlar daha etkin bir hâl almaktadır. Bunun sonucunda toplumsal boyuta yayılan kaotik ortam önüne geçilmesi zor bir hâl gelmektedir. Bir tarafın diğerine üstünlük kazanması beklenen bir zorunluluk hâlini almıştır. Zira ancak bu şekilde durumun neticelenebileceği düşünülmektedir.

2.3.3.5. İktidarı Devirme Gayretinde Olan Komünist, Parti, Kurum ve Grup Eğilimleri

Komünizm düşüncesinde veya iktidara karşı başka düşüncede olan gruplar, partiler ve örgütler sürekli olarak iktidarı devirme gayreti içerisinde bulunurlar. İktidarı ağır bir şekilde suçlayarak bir ihtilâl rüzgârı yaratmaktadırlar. İsmet Paşa'nın, kurulan demokratik rejimin baskı rejimine dönüştürüldüğü yaklaşımlarıyla, iktidara olası bir müdahalede herhangi önleme girişiminde bulunamayacağı gibi söylemleri, durumun zorluğunu ortaya koymaktadır. “Şartlar tamam olduğunda ihtilal meşru bir haktır” gibi sözler de bir müdahale durumunun gerçekleşmesini daha da güçlendiren hususlardır:

[. . .] İşin tuhafı yukarı katlardan birinde de komünist yazar Anıl Nadiroğlu'nun karargâhı vardı. [. . .] Feridun “Ne yaparlar bunlar” diye sorduğunda Veysel ağabey “Hep aynı şeyi,” diye cevap vermişti. [. . .] Şimdi iktidarı devirme çabasındalar...”

“Biz ihtilalden gelmiş bir nesiliz...” diyor Paşa. “Biz demokratik rejim dedik. Demokratik rejim istedik. Demokratik rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp onu baskı rejimi haline getirmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam,” diyor. Kurtaramaz elbet. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 82)

Bilhassa toplumdaki düzenin karışık olduğu durumlarda bundan yararlanmak için, bazı gruplar ve partiler kendi lehlerine olabilecek girişimlerde bulunurlar. Kendi aralarında veya ortak bir çatı altında birleşerek fikir alışverişi yaparlar. İktidarın üzerine gitmek için çeşitli planlar meydana getirirler. Zira güçlü ve kök salmış bir yapıyı alaşağı edebilmek için güç birleştirmenin elzem olduğu düşüncesindedirler. Bünyelerinde bulunan çeşitli organları, planlarını gerçekleştirmek maksadıyla harekete geçirirler. Kitleleri ve askeriye gibi bazı kurumları hareketlendirecek açıklamalarda bulunurlar ve kendilerine geniş bir hareket alanı sağlarlar. Hatta “ihtilâl”, “darbe” gibi söylemleri açıkça ifadelendirerek bir örneklem oluşturup güçlü bir gözdağı verirler. Sevinç Çokum, özellikle İnönü’nün sözlerini ön plana çıkararak olumsuz bir tavır ortaya koymasına vurgu yapar. Anıl Nadiroğlu kişisi üzerinden komünizm düşüncesinde olanları, iktidara düşmanlık yapmaları noktasından olumsuzlaştırır. Bu yaklaşımlarla iktidar cephesinin sündürülmeye ve geri adım attırılmaya çalışıldığına atıfta bulunur. Ortaya koyulan girişimler iktidarı tehdit edici unsurlar olarak kullanılır. Muhalif cephede bulunanlar için iktidarı devirme noktasında ortaya koyulacak her girişim neredeyse mubah olarak görülür. Böylece iktidar yoluna ulaşmayı sağlayacak etik veya etik olmayan yöntemler ve söylemler üzerinden bir uygulama zemini yaratılmaya gayret gösterilmektedir. İnsanlar bu yaklaşımlar çerçevesinde toplatılmaya çalışılarak güçlü bir duruş ortaya koyulmaktadır. Bunun sonucunda geniş kitleler arkaya alınarak iktidarın hareket alanı daraltılır. Zira muhalefet, geline şartlar içerisinde kendi kimliğini ve tabanını konsolide etmek adına, lehine olabilecek unsurları kullanma konusunda hiçbir şekilde imtina etmemektedir. Aksi takdirde siyaset sahnesinden ve tarihinden silineceğini düşünür. Bununla birlikte muhalefet ettiği süreçte pasif bir yapıda bulunulduğu düşüncesini de ortadan kaldırmak adına güçlü aksiyonlar sergilemeyi elzem bir tavır olarak görmektedir. Mevcut yaklaşımların halk nezdinde güçlü kimliğe sahip figürler tarafından ortaya koyuluşu, meydana gelecek etkinin daha yukarı boyutlara taşınmasını sağlama konusunda herkes tarafından dikkat çekici bir işlev taşımaktadır.

2.3.3.6. İnönü ve Menderes’in Yaşadığı Saldırıları

İsmet Paşa’nın, yapmış olduğu gezilerde doğrudan saldırılan bir hedef olduğu görülmektedir. Fiziksel olarak yaralanması dahi söz konusudur. Bunların DP tarafından öne sürülen gruplar vasıtasıyla gerçekleştirildiği karşıt kişiler vasıtasıyla kuvvetli bir şekilde iddia edilmektedir. Olaylarda asker ve polislerin de herhangi bir müdahalede bulunmayışları ortaya koyulmaktadır. Menderes’in de, Kızılay’da ona karşı toplanan muhaliflerin arasına girmesi ve bazı fiziksel darbeler alması gözler önüne serilmektedir. Karşılıklı fiziksel eylemler bariz bir duruma gelmiştir:

“Bırak Allah aşkına! Savunacak şey bulamadın mı Enis ağabey? Sana yakıştıramıyorum yav. Uşak ve Topkapı hadiselerini göz ardı edemezsin. Şerefli bir askerin, Garp Cephesi Kumandanının taşlanması ne demek biliyor musun?”

“Canım efendim Başvekilimiz mi taşladı Paşayı?”

“Değilse bile onun yordakçıları... Kuyrukları daha doğrusu.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 46)

“[. . .] O halkın arasına kendi isteğiyle girdi. Ama halk demek yanlış bence. Çünkü orada “İstifa istifa!” diye bağırarak bir nümayişçi kalabalığı vardı. Taraflı, yani CHP’li bir kalabalık. Böylesine bir kalabalığa dalmak ‘Sarayburnu’ndan yüzmek için denize atlamak’ gibi bir hal... Başvekilin çiğnenmeyi, ölmeyi göze alan o hareketi küçümsemez bence. Neredeyse bilinçsizce intihar girişimi. Öldürülmüş olsa ona kahraman payesi verecektik. Belki siz de acıyacaktınız ona.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 110)

Liderlere kadar ulaşan bu şiddet boyutu, artık bazı durumların kolay kolay önüne geçilemeyeceğinin bir göstergesi olmuştur. Bu gibi keskin noktalara gelişte artık bir tarafın net olarak saf dışı edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde olayların durulma ve son bulması söz konusu olamamaktadır. Çokum bu doğrultuda iki liderin de uğramış olduğu saldırılar üzerinde durur. İnönü’ye yapılan saldırılarda polis ve askerin müdahil olmaması, iktidarın lehine bir tavır takındıklarını meydana çıkartmaktadır. Fakat Sevinç Çokum Enis Bey kişisi üzerinden olaylarda Menderes’in bir payı olmadığını ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. İktidar, elinde bulundurduğu bu güçlerin hâkim olduğu taraflarıyla, muhalefet ve muhalefet yanlılarına bir yılgınlık yaşatmaya çalışır. Enis Bey’in, olayların arkasında Menderes’in olmadığını söylemesi üzerine, “o değilse bile yordakçıları” şeklinde karşılık bulması durumu ortaya koymaktadır. Aksi takdirde iktidar, yönetimdeki dizginleri tamamen yitireceği düşüncesine kapılır. Fakat muhalefet de bu durumu çok iyi bir şekilde gözlemlemektedir. Zira kendi varoluşunu, gerekirse büyük fedakârlıklarda bulunarak sürdürmek için iktidarı yıkmaya yönelik olarak kullanır. İktidar karşıtı bütün unsurlarla iletişime geçerek bu münakaşadan galip çıkma düşüncesiyle hareket eder. Çünkü iki taraf için de planladıkları şeyler olmazsa bir yok oluş kaçınılmazdır. Şiddet etkileşiminin, partilerinin önderi olarak kabul edilen Menderes ve İnönü’ye varacak dereceye gelmesi, ülkedeki demokratik işleyişin tıkanmışına büyük bir delalet göstermektedir. Aynı zamanda demokrasi kültürünün ülke yapısına sağlam bir şekilde oturmadığını da yansıtmaktadır. Zira demokrasinin dinamiklerinin yaşandığı bir ülkede tahammül ve hoşgörü eşiği oldukça yüksek bir seviyede olmalıdır. Fakat gelinen düzeyde bu denli zarar verici şiddet eylemlerinin

vuku bulması demokratik özümseyişin tam olarak sağlanamadığını gözler önüne sermektedir. Hesaplaşma noktaları sandıkların kurulduğu ortamdaki, sokaklarda şiddet çılgınlıklarının yansıdığı ortamlara dönüşmüştür. Sandıklar kurularak demokrasinin ve adaletin tahsis edilmesini isteyenler, darağaçlarının kurulmasını isteyecek seviyeye gelerek adalet ve demokrasi boyutunu şedit bir boyuta evriltme benimseyişini şiar edinmişlerdir.

2.3.3.7. Askeriyede Hareketlenme

Ordu içindeki askerlerin hareketlenme düşüncesine kapılmasında çeşitli etmenler söz konusudur. Askerler kendilerini, ortaya çıkan yeni insan grupları ve yaşayışları karşısında unutulmuş ve sindirilmiş olarak görmeye başlamışlardır. Bu insanlar, kalabalıklar nezdinde askerden daha çok hâkimiyet kuran ve itibar gören bir niteliktedir. Maddi ve manevi olarak her şeyin sahibi görüntüsündedirler. Hatta milletten bile. Büyük kahramanlıklarda bulunmuş, gazi ve şehit çocukları olan askerler, bu durumu hazmedememektedir. Ordu ortaya koymuş olduğu birçok tavırla iktidara karşı çeşitli davranışlar sergilemiştir. Fakat onu indirmek için artık net bir karar verdiğinde durumu hissettirmemek için oldukça mutedil davranmıştır:

Onlar resmigeçitlerin, baloların, orduevlerinin, subay mahfellerinin çoktandır halktan kopmuş, unutulmuş insanlarıydılar. Hayır unutulmamışlardı da onların yanı başında yeni bir sınıf zuhur etmişti. Seçkin ailelerin güler yüzlü demokrat çocukları nasıl olduysa öne geçmişlerdi. Büyük kalabalıkları onların kılıç kuşanmış kumandanlarından daha bir ustalıkla, kıvraklıkla devralmış bir sınıf. Eşraftan beylerin, yarı Avrupalı yarı Müslüman çocukları uzun Cadillacları, siyah frak ve silindir şapkalarıyla her şeyi sahiplenmiş görünüyordular. Hatta milleti de sahiplenmişlerdi. Kolay değil tabii... Kahramanlık türküleriyle, geçmişin destanlarıyla yoğrulmuş askerler, o şehit ve gazi çocukları cedlerine layık olabilmek için ya savaşıacak ya da ihtilal yapacaklardı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 66)

İki grup arasındaki farklılıklar, özellikle hayat tarzlarında yaşanan değişimler üzerinden aktarılmaktadır. Mevcut değişimler üzerinden adeta yeni bir sınıfın doğduğuna işaret edilerek, zaman içinde dönüşülen atmosferin panoramik yapısı çizilmektedir. Böylece askerin psikolojisi ortaya koyulmaktadır.

Romancının gülümseyişi o günün burukluğu ile birleşmişti, ölçülü zarif tavırlarıyla ihtilalin ayak seslerini işittiği o geceyi anlatmıştı. İhtilalden bir gün önce Eskişehir’de orduevindeki ziyarette Başvekil ile birlikteymiş. O gece bir hava albayı elinde mikrofon Başvekil ile methiyeler yağıdirmaktaymış. Hani

neredeyse elini öpecekmış... Yemek bittikten sonra Peyami Bey Başvekil ile birlikte salondan ayrılmış. Başvekil odasına çıkarken üstat arkasından seslenmiş:

“Sayın Başvekilim, burnuma kötü kokular geliyor!”

“Başvekil dönüp, sakın, kendinden emin görüntüsünü hiç bozmadan, şu cevabı vermiş:

“Peyami Bey siz de çok müvehhamsınız. Görmediniz mi bunlar beni nasıl seviyorlar.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 148)

Askeriyeli olmak, özellikle bağımsızlığın kazanılması hususunda başat rol oynaması hasebiyle çok üstün bir nitelikte tutulmaktadır. Zira cumhuriyetin tohumları onların verdiği mücadelenin muzafferiyetiyle kimlik bulmuştur. Bu sebeple halk nezdinde onların etkinliği bilhassa cumhuriyetin ilk dönemlerinde oldukça üst noktadadır. İsmet Paşa gibi figürün hayatta oluşu ve yüksek bir itibar taşıması bu olguyu daha da güçlü kılar. Fakat 1950'lerden sonra sivilleşmenin hâkim olması ve sivil figürlerin daha fazla ön plana çıkması, askeri ve askeriyeği gölgeleyen bir nitelik olarak görülmüştür. O zamana kadar gözde olan bu kesim ve bu kesimin soyundan gelenler, sivil idare ve onların soyundan gelenlerin her şey üzerine etkinlik ve sahiplik barındırmasıyla, bütün yiğitliklerine ve kahramanlıklarına rağmen sindirilmiş olduklarını düşünürler. Askerler, içinde bulundukları şartlarda meslekî olarak yeterli itibarı görmediklerini düşünmenin yanında, maddiyat açısından da güçlü bir refaha sahip değillerdir. Sürecin böyle devam etmesi, bilhassa Menderes yönetiminin son döneminde askerin mevcut olumsuz tavrını yükseltmiştir. (Kahraman, Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II 1920-1960 92). Gücünü ve kimliğini tarihsel değerlerden aldığını düşünerek, bu yapıyı alaşağı edici bir benimseyiş tarzına doğru evrilmeyi kendilerinde bir hak olarak görmeye başlamışlardır. Zira onlar var edilmiş, kurulmuş olan değerlerin bu kişiler vasıtasıyla yozlaştırıldığı görüşündedirler. Bu sebeple karşı bir aksiyon alışı benimsemişlerdir. Varılmak istenen hedefe doğru ilerlenildiğinde askeri yapı müthiş bir gizlilik ve sessizlik politikasına bürünür. Bütün sistematüğini bu düzene göre oluşturmaktadır. Çeşitli eylemlerde bulunmasına rağmen, karşı çıktığı yapıyla hiçbir ayrılık yaşamıyormuşçasına ilişkiler ortaya koyar, teminatlar verir. Yeri ve zamanı geldiğini düşündüğünde ise bütün eylemlerini ansızın ortaya koyarak neticeye ulaşmaya çalışır. Asker ve askeriyeğin tavır değiştirmesinde ülke içinde zamanla yeni bir sosyolojik yapının doğması bu anlamda oldukça dikkat çekicidir. İki yapı arasında hayata, değerlere ve ülke dinamiklerine karşı bakış açısı farklı derinlik boyutları kazanmıştır. Zaman geçtikçe ve jenerasyonlar farklılaştıkça böylesi bir durumun

ortaya çıkması kaçınılmazdır. Zaman ve jenerasyonlarla birlikte kavramlar ve olgular da büyük değışikliklere uğramaktadırlar. Bu değışim boyutları içerisinde bocalamaya giren askerler, zaman geçtikçe statü ve intiba kaybına uğradıklarını düşündüklerinden müteğallibe bir tavır sergileyerek kimliklerini yeniden kazanma adına mücadele etmeyi tek bir çıkış kapısı olarak görürler.

2.4. Mekân

2.4.1. Bir Gün Tek Başına

Olayların daha etkin ve derinlikli bir şekilde anlaşılması açısından, mekânın taşıdığı olduğu atmosfer önemli bir işlev barındırmaktadır. Vedat Türkali *“Bir Gün Tek Başına”* adlı eserinde gerçekçi ve örnekleyici yaklaşımlarla mekân unsurunu güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Öğrenci olaylarının yansıtılması, yönetimin ortaya koyduğu eylemler, hapishanenin rolü, toplumun durumunu aktarma gibi açılardan mevcut atmosfer etkili bir şekilde sunulmaktadır. Aynı zamanda, sokağın işlevi ve ülkenin içinde bulunmuş olduğu ambiyans, güçlü izleklerle kendisini göstermektedir.

2.4.1.1. Öğrenci Olayları ve Halk evresinde Mekân

Olayların gerçekleşmiş olduğu düzlemde halktan çeşitli enstantanelerin ön plana çıkması olduğu görülmektedir. Öğrenciler arasındaki sıcak ilişki ve insanlarla kurulan iletişim de gerçekçi bir şekilde kendisini gösterir. Halk, günlük yaşayış eylemleriyle olayların gözlemleyicisi durumundadır. Öğrenciler ise bölgeden bölgeye hareket hâlindeyirler. Üniversite içinden ve dışından çeşitli yansımalar söz konusudur. Beyazıt, Laleli gibi mekânlar çerçevesinde bir dizi hareketlenmeler husûle gelir. Polis, halk ve öğrenci boyutunda mekân, bütünleşik bir etkileşimi bünyesinde barındırıcı şekilde dikkat çekmektedir. Kapalıçarşı, sahaflar gibi tarihsel muhtevaya sahip olan yerler de etkin bir şekilde izlekler sunmaktadır. Siyasi bir kimlik taşıyan belediye binaları da olaylarda aktif mekân olarak yer almaktadırlar:

Pencerelere doluşmuş halk merakla, heyecanla bakıyordu öğrenci yığınlarına.

[. . .]

Birkaç evden, pencerelerden bayraklar atıldı ocuklara. [. . .] Araçlar durmuş halk yarı merak, yarı çekingenlik, yarı korkuyla iki yanlı seyirci olmuştu caddede. Ara sıra alkışlayıp yüreklendirenler de çıkıyordu. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 530)

[. . .] Meraklı, ürkek halk, dükkânların önünde, yol kıyılarında toplanmış yan sokaklardan caddeye çıkan, "Diktatörler Kahrolsun", "Hürriyet", vb dövizlerin altında yürüyen kızlı oğlanlı gençlik kalabalığına bakıyordu. Aksaray yönünden, karşıdaki itfaiye önündeki sokaktan, Kemeraltı'ndan çıkan öğrenciler de karıştılar yürüyen kalabalığa. Belediye Sarayı karşısındaki yıkıntılı yollar, köşeler dolmuştu bir anda...

Sokak kıyılarında, duvar diplerinde yığın yığın meraklı halk, ortada koşuşan, bağırان çağırان genç kalabalıklara bakıyordu. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 666-667)

Türkali, cadde, dükkân ve ev içlerinden küçük kesintiler vererek mekânlar arası geçişler üzerinden hızlı bir yolculuk yaptırmaktadır. Bu gibi mekân unsurlarıyla birlikte olayların vuku bulduğu zemin ve gerçekçilik oranı daha yüksek bir seviyeye çekilmektedir. Olayların iç yüzü samimi ve inandırıcı bir şekle bürünerek anlatımı güçlü hâle getirmektedir.

"[. . .] Üniversite açılışında olaylar çıkacağını yazmaya başlamıştı gazeteler. Açılış gününde gitti. Üç ayrı yerde, üç ayrı tören yapılmıştı. Sel gibi doluşan kızlı oğlanlı genç yığınların arasında kendini yitirmiş gibi dolaştı bir süre. İlericilerin töreniydi bu. Yoktu Günsel." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 101)

[. . .] Bahçeye çıktılar hep birlikte. 150-200 kişi kadardılar. Tanıyıp görmedikleri kızlı oğlanlı birçok yeni yüz vardı aralarında.

[. . .] Sessiz yürüyüşe geçip ana yapının orta boşluğundan bahçedeki heykelin yöresine vardıklarında yeni katılanlarla kalabalık bir yığına dönmüşlerdi. Konuşmalar başlıyordu ki Bakırcılar kapısından bir polis cipinin üniversite bahçesine hızla daldığı görüldü. [. . .]

Çok sürmemişti sevinçleri. Beyazıt'taki büyük kapı tarafından atlı polislerle cipler sökün etti birden.

Bir yandan gelenlere taş yağdırıyor, bir yandan da itiş kakış, camlı kapıdan içeri kaçıyorlardı. Bir kısım da yapıyı dolanıp yan kapılara koşuyordu. [. . .] Merdivenler, koridorlar akın akın öğrencilerle doluydu. Son girenleri de almışlar, camlı kapıyı kapatıyorlardı. [. . .] Polisler dayanmışlardı kapıya. Bir cam şangırtısı duyuldu birden. Çocuklar bağırışmaya başladılar yeniden.

Üniversite gerek iç gerek dış mekân olarak ele alınmış ve böylece olayların iki nokta arasındaki geçişkenlik ivmesi gözler önüne serilerek yaşanan hızlı değişkenliğe vurgu

yapılmıştır. Ayrıca üniversitenin kurumsal bir mekân olarak olayların merkezinde olması, yaşananların ciddiyet ve önem noktasını daha kesin bir hâle getirmiş olmaktadır.

Yurtların önünden geçerek öğrencilere çağrı yapıyorlardı. Üniversite kitaplığından, yöredeki bütün yurtlardan akın akın öğrenci katılıyordu her geçtikleri yerde. [. . .] Araçlar durmuş halk yarı merak, yarı çekingenlik, yarı korkuyla iki yanlı seyirci olmuştu caddede. Ara sıra alkışlayıp yürekledirenler de çıkıyordu. Kol kola kenetlenip yürümeye başladılar. [. . .] Beyazıt'a çıkıyorlardı artık.

[. . .] Kıyılarda, iş yerlerinin önlerinde, kapılarda, sokak aralarında, Beyazıt kazılarından kalan yıkıntı diplerinde öbek öbek birikmiş öğrenciler kocaman taşları attaki polisler fırlatmaya başlamışlardı.

[. . .] Deminkinden daha büyük bir bozgunla kaçışıp sokak aralarına, Marmara Sineması'nın duvarları kıyısına, yöredeki kuytu yerlere sığınmaya başladılar. Bir kısmı da yayılım ateşinden korunmak için yerlere, kaldırım kıyılarına uzanmışlar ya da taş yığınlarının, direklerin gerisine sinmeye çalışıyorlardı. Daha ilk atışta birçok öğrencinin yaralanıp yıkıldığı görüldü. Alana, caddeye kan düşmüştü. [. . .] Sekiz on metre önlerinde tam kaldırım üstünde kanlar içinde bir çocuk yatıyordu, ölmüştü. [. . .] Kurşunlar yağıp duruyordu alanda. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 517-534)

Sokak araları, kaldırım ve duvar dipleri ile izbe yerler, olayların gündelik hayattaki sıradan yerleri dönüştürmüş olduğu misyonu ön plana çıkarmak açısından oldukça etkileyicidir. Beyazıt Meydanı'nın da dâhil oluşuyla birlikte mekânın gerçekçi boyutu inandırıcılığını artırmıştır.

[. . .] Laleli tarafından bağrıışmalar gelmeye başladı. Polisler ara yolları da tutmuşlardı. Halk pencerelerden, kahvelerden, sokak başlarından, yol kıyılarından merakla bakışıyor, önemli şeyler bekliyordu belli ki. [. . .] Bayraklarla dalgalanan öğrenci yığını Edebiyat Fakültesi'ni geçmiş, Beyazıt'a yürüyordu dev korolarını haykırarak "Hürriyet" diyorlardı. "İstifa" diyorlardı, "Katiller" diyorlardı. [. . .] Beyazıt'taki atlı polisler de alanın alt başında görünmüşlerdi. [. . .] İlerde atlı polislerle öğrenciler birbirlerine girivermişlerdi bir anda. [. . .] Kavgalar kıyasıya gidiyordu alana girişte. [. . .] Halk kaçışıyor. Çok yakınındaki duvarlara, yerlere kurşunlar çarpıyor ya da vınlayarak, sekerek geçiyordu önlerinden. [. . .]

-Taksim'e, Taksim'e!...

Bağrışmalar duyuldu. Yıgınlar, haykırışmalarla akıp gidiyordu Çarşıkapı'ya doğru. [. . .] Tanklar durmuştu. Bir kaynaşma olmuştu öğrencilerde. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 537-541)

Türkali, yaşanan aksiyonların hızını etkili bir şekilde göstermek adına semtler ve caddeler arasındaki geçişleri güçlü bağlantılarla ortaya koymaktadır. Bu geçişlilik içerisinde pencerelerde yer alan insanları, dükkânlarında endişe içerisinde olayları takip edenleri, caddelerde arabalarına hapsolmuş şahışları, destekleyici unsurlar olarak çok başarılı bir şekilde mevzuların akışı içine dâhil etmiştir.

Her yan askerle tutulmuştu. Kapalıçarşı önünden Sahaflar'a geçti. Üniversite bahçesinden tanıdık bir şarkı sesi geliyordu. [. . .]

Alanı çevreleyen halk bahçeden taşan koroyu, suskun, saygın bir duygululukla dinliyordu. Marş bitince bağrışmalar yükseliyordu içerden. [. . .] Ön sıralarda temiz giysili, yaşlıca, emekli, daha çok subay emeklisi görünümlü kişiler vardı. Düzeni koruyan erler, subaylar saygılıydılar halka; sert, polisçe davranışları yoktu. ...Bir ara korolar, marşlar kesilir gibi oldu içerde; birden bir sürü öğrencinin duvara, parmaklıklara çıktıkları görüldü. Halka el sallamaya başladılar. Birkaç öğrencinin "Hürriyet... Hürriyet istiyoruz" diye bağırması, bir anda alana çevrilmiş güçlü bir hoparlör yüksekliğinde koroya dönüşüverdi.

-Hürriyet!... Hürriyet!... Hürriyet!...

Öğrenciler, halkın da kendilerine katılması için ellerini, kollarını sallıyorlardı, haydin diye... Kımıldanmalar oldu halkta. Marmara Sineması önündeki dizi dizi yıgınların kımıldanması taşkınca bir dalgalanmaya dönecek gibiydi, bastırıp gerilettiler askerler. Uğultulu bir kaynaşma başlamıştı. [. . .] Kalabalık da öylesine artmaya başlamıştı ki... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 587-590)

Halk ve öğrencilerin bir araya gelmesi açısından özellikle dış mekânın birleştirici olma yönü ön plana çıkartılmıştır. Kalabalık hâle gelmeyi yüksek ölçüde olanaklı kıldığı için bu gibi yerler daima etkin unsurlar olarak kullanılmaktadır. Böylece olayların ulaşacağa çizginin hazırlayıcı atmosferi çizilmiş olur.

[. . .] İçerde, heykelin çevresinde öbek öbek öğrenciler vardı. Gidip gelenler, dolaşanlar, ağaçlar altında toplanmış tartışanlar. Bir kız söylev çeker gibi ellerini kollarını sallayarak bir şeyler anlatıyordu yöresindeki kızlı oğlanlı bir yığına. Karşı koyanlar olmalıydı, karıştılar bir ara, sonra yine başladılar kızını dinlemeye.

Beyazıt Kulesi'nin dibinde gidip gelenleri toplananlar görölüyordu. Bahçeye dağılmış, devinim içinde sürekli yer değıştiren bir kalabalıktı görünen. Aralarındaki asker giysililer de göze çarpıyordu. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 593)

[. . .]Kımıl kımıl gençlik yığını Belediye Sarayı'na doğru yolları tutmuş, aktı akacaktı. Bağrışmalar, haykırışlar daha yüksekten, daha yürekli, daha bütündü. Birden her rütbeden subaylar, askerler kaynaşıverdi yol başlarında. Bir de general vardı. Sert kesin emirler veriyordu. Erlerin süngü taktığı, saldırıya geçtiğı görüldü beklenmedik bir anda. Kızlı oğlanlı öğrenci yığınları şaşalayıp duraksadı birden. Süngülü erler acımasız üstlerine geliyordu. Taş yığınları, çukurlarla dolu, açılmış, kazılmış yollarda bir kıyıya sığınma çabasıyla itiş kakış kaçışmaya başladılar. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 669)

Halkın duygu ve tavırlarının içselleştirici bir şekilde hissedilebilmesi açısından mekânın sahip olmuş olduğı misyon baskın bir şekilde kendisini gösterir. İnsanlar doğal yaşayışları çerçevesinde samimi davranışlarla ön plana çıkarak gerçekçi bir atmosfer oluşturmaktadırlar. İçinde bulunan müvehham hallerin pencere kenarlarından yansıyışı ve bir yandan da coşkulu bir şekilde olaylara dâhil olma iştiyakı, halkın içinde yaşadığı doğal ortamı kuvvetli bir şekilde göstermektedir. Günlük işleyişin hâkim olduğı dükkânlar ve caddeler, insanların tutum ve davranışını yansıtma açısından dikkat çeker. Sıradan yaşayışı içinde esnaflar ve caddelerde bulunanlar, tanıklık ettikleri olaylar karşısında karmaşık duygular içerisinde dirler. Yaşanan duyguların oluşturmuş olduğı temsiliyet açısından mekânlar, inandırıcılığı artıran bir figür olarak kimlik kazanırlar. Somutun soyuta, maddinin maneviye yönelik olarak yaratmış olduğı etkileşim, mekân düzleminde net bir yansıtma mekanizması oluşturmaktadır. Sürekli aynı alanlarda solunan hava, kişiliğın ve karakterin aynı mekânla hemhal oluşunu sağlayan güçlü bir etkindir. Bu doğrultuda mekânın fiziksel işlevi, ruhun metafizik işleviyle bir araya gelerek farklı bir sinerji ortamı yaratmaktadır. Öğrenciler aktif mekân olarak üniversite ve ona yakın meydanları kullanarak bir güç gösterisi ortaya koymaktadırlar. Zira bu mekânların taşımış olduğı tarihi ve kültürel işlev, tepkilerin oluşturulmuş olduğı hassas zemini yansıtma açısından önemli bir misyon görür. Bu sebeple İstanbul ve Ankara üniversiteleriyle birlikte, Beyazıt ve Kızılay meydanları eylemlerin dayandığı manevi odağı ön plana çıkartma hususunda güçlü bir etkileşimi taşımaktadırlar. Olayların yaygınlık kazanması ve kızışması sonucunda yakın muhitlere doğru mekânın genişlemesi izleksel yapıyı daha çok derinleştirerek gerçekçiliğın ve gözlemciliğın artmasına katkıda bulunur. Sokakların arasından meraklı gözlerin tezahür edişi, kuytu köşe olan yerleri hem korunmacı hem

de saldırgan bir etkiyi barındırma açısından, etkileşimli alanlar olarak göstermektedir. Fakülte ve koridorların iç mekân olarak kendisini göstermesi, öğrenci yaşayış ve psikolojisini yansıtmaları bakımından oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Zira bu tip mekânlarda oluşmuş ve yer edinmiş kültürel bir anlayış söz konusudur. Mekânın dayatmış olduğu bu soyut misyon, öğrencileri feyz alma ve arkasında güçlü bir yapıyı hissetme bağlamında derinlikli bir hüviyete taşımaktadır. Bu şekilde aynı kaynaktan beslenen öğrenciler çok kolay ve samimi bir şekilde aynı düşünce etrafında birleşebilmektedirler. Gösteri düzenleme, marşlar söyleme ve çeşitli boykotlar ortaya koyma açısından tek çatı altında toplanan bir merkez görevi görmektedirler. Kalabalık bir hâle gelinebilmesi açısından oldukça olanaklı oluşu, daha korunaklı ve karşılıklı güvenilirliliği arttıran bir husus yaratır. Bunun yanında çatışma ve şiddet ortamının gelişmesine de tanıklık edici bir etkinlik barındırmaktadırlar. İnsanların mekânlarla iç içe oluşu, oraları maddi ve manevi sığınak olarak görmeleri açısından temel bir kapsayıcılığa sahiptir. Üniversite içerisindeki koşuşturmalar, mekânın yaratmış olduğu dinamizmi aktarması açısından çeşitli kesitler sunar. Polis ve öğrencilerin karşılıklı olarak bir bölgeden başka bir bölgeye geçişleri mekânın panoramik perspektifini ortaya koyarak hareketlilik akışındaki geçişkenliği gözler önüne serer. Beyazıt Meydanı'na geçilmesiyle birlikte, mekânın kapsayıcılığı daha geniş bir düzleme yayılmıştır. Üniversitede öğrenci merkezli toplaşmalar söz konusuysa, meydanın daha büyük bir serbestlik taşıması, kalabalığın çeşitlenmesine olanak sağlamıştır. Aynı zamanda polis gibi kolluk güçleri için daha geniş bir müdahale alanı oluşturmuştur. Yaralanmaların ve ölümlerin gerçekleştiği yerler, insan psikolojisinde olumsuz etkileşimlerin tahakkuk etmesine sebebiyet verir. Zira mekânlar yaşanmışlıkları temsil etme açısından güçlü bir etkileyciliğe sahiptirler. Sahip olmuş oldukları bu etki muhtelif zamanlarda çeşitli hatıralar meydana getirerek geçmişle şimdi arasında etkileşimler yaratır. Böylece o anki ile mevcut durumdaki yaşantılar arasında bir çatışma, bir bocalama alanı doğar. Bu durumda insan psikolojisi güçlü bir yıpranılmışlığa sürüklenir. O yere ve kavrama karşı nefret ve tiksinti duyguları vuku bulmaya başlar ve tahammül edememe durumu söz konusu olur. Mekânın, yaşanan harâbeli ortamda fiziksel deformasyona uğramasıyla birlikte, eski insicamı üzerine gölgeleyici bir etki bırakılır. Kırılan camlar, duvardaki mermi izleri, yere bulanmış kanlar bir vahşet çağrışımı yaratmaktadır. İnsanlar gözünde bu gibi yerler, acının ve üzüntünün yaşanmış olduğu mekânlar olmasıyla birlikte, mücadelenin ve direnişin temsiliyetini de barındırırlar. Bu şekilde çift yönlü bir misyonu kimliklerinde taşıyor hâle gelirler. Üniversite bahçesindeki öğrencilerle, üniversite dışındaki alanda toplanan insanlar, iki farklı misyondaki güruhun kesişim mekânlarını oluşturmaktadır. Toplum içerisindeki roller farklı olsa da mekânın birçok kişiyi belirli kesişim noktalarında

toplama açısından etkin bir işlevi bulunur. Üniversitedeki öğrencilerin sesiyle, sokaktaki bireylerin sesi, aynı düşünceler doğrultusunda yükselerek farklı misyonlara sahip bu mekânları ortak bir çatı altında toplar ve karşılıklı olarak bir dayanışma ortamı yaratır. Bir mekândan çıkan ses diğer bir mekânda etkileşim yaratarak tepki verme ve direnme gücünü arttırarak daha güçlü olunmasını sağlar. Mekânın kalabalık içeren bir kapsam alanı oluşturması bazı zorluklar da yaratabilmektedir. Her ne kadar genel bağlamda bir uyumluluk söz konusu olsa da birtakım çatışmalar da söz konusu olmaktadır. Ortak bir yerde kalabalık hâline gelişle birlikte, aynı görüşler içerisinde dahi farklılaşmalar ve bu doğrultuda da tartışmalar baş gösterebilmektedir. Farklı zihinlerin ortak mekânlarda bir araya gelişi, düşüncelerin derinlikli yönlerinin daha fazla ön plana çıkmasını sağlar. Aynı zamanda, kalabalığın kendi içinde birbirine hâkim oluşunu engelleyici bir durum yaratır. Zira kalabalık ortamlar, olayları başka yönlerle çekmek isteyenler için sızılması kolay olarak gözüken yerlerdir. Bu doğrultuda çeşitli casuslar vasıtasıyla, iki karşıt grup arasında çatışma yaratacak kıvılcımlar çatılabilmektedir. Bunun sonucunda mekânlar ortak bir gücü ve dayanışmayı nitelene özelliklerini barındırmalarıyla birlikte, belirli hassas noktaları da bünyelerinde taşırlar. Protestoların güçlü ve uyarıcı bir nitelik taşıması için, belediye gibi resmî mekânlar oldukça ilgi gören bir hüviyettirler. Bunun gibi yerler, karşıt güçteki grupları ortak bir çerçevede bir araya getirmeleri açısından tercih edilirler. Zira, protestoyu yapanlar açısından, karşıtlıkta bulunulan yapının bir kurumu nezdinde güçlü kalabalıklar oluşturmak, mekân üzerinden üst kademelere ikaz verici mesajların sağlam bir şekilde ulaşmasını sağlar. Mekânların bu bağlamda sahip oldukları temsiliyet gücü, kitlelere, düşüncelerini haykırabilmeleri adına ev sahipliği yapar. Aynı zamanda o yerin taşımış olduğu itibarı yıpratıcı düzeyde tartışılabilir hâle getirir. Türkali, mekânı genel bağlamda iktidara karşıt olan unsurları güçlü yansıtmak adına oluşturmuştur. Söz konusu bütün iç ve dış mekânlar üzerinden sürekli olarak iktidarın tahakkümü ortaya koyulurken, muhalefetin mağduriyeti ön plana çıkarılmıştır.

2.4.1.2. İktidarın Etkisi Çevresinde Mekân

Yaşanan hareketli olaylar çerçevesinde iktidarın çeşitli müdahalelerde bulunduğu görülmektedir. Devlet bünyesindeki savunma güçlerinin sokaklarda oluşturmuş olduğu bir hâkimiyet söz konusudur. Keskin ve sınırlayıcı bir tavır hâkimdir:

[. . .] Biraz sonra bütün sokaklar boşalacak. Polis, asker cipleri, bekçiler, dokunulmazların arabaları dolaşacak bomboş caddelerde, sokaklarda. Müdüriyete kapatılmışlara gidecek bütün yollar sabahlara kadar kesik. Gün

işiyacak nasıl olsa. Ne olacak bu işin sonu? Ölü yaralı var. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 553)

”-Sıkı yönetim başladı ağbi, dedi. Köprüleri de açmışlar, karşıya geçilmiyor.

[. . .] Vilayet’i tanklar kuşatmış. Subaylar gelmiş, dağılın demiş çocuklara. Onlar da parça parça dağılıyorlarmış.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 543)

”[. . .] Divanyolu’an doğru aralıklı dizilmiş erler bekliyordu. Asker araçları GMC’ler dolu dolu geçiyordu. Asker eline geçmiş bir kent görünümündeydi İstanbul. Beyazıt Alanı tutulmuştu. Üniversite kapısında da dolaşan askerler görünüyordu uzaktan.” [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 579)

Sokaklar, genel bağlamda insanların sesiyle hemhâl olan bir etkinliğe sahiptir. Kozmopolit bir çerçevede halkın yaşayışından enstantaneler sunar. Mekân olarak güçlü bir özgürlük alanı mahiyetinde işlev görür. Her çeşit insanı ortak bir düzlemde kaynaşır hâle getirmektedir. Bu sebeple kimliğinde, hareketli ve devinimli bir yapıyı taşımaktadır. Fakat, yönetimin gerekli gördüğü şartlarda devreye girmesiyle birlikte, sokağın taşımış olduğu bu misyon pasif duruma düşmektedir. İktidar, sahip olmuş olduğu gücün etkinliğini korumak adına, mekânı hâkimiyet altında tutan bir refleks ortaya koyar. Çünkü, geniş kitleleri kapsayan ve bir arada tutma niteliğinde olan “sokakların” kaybedilişi, sahip olunan yönetimin de kaybedilebileceği intibasını yaratmaktadır. Bunun sonucunda sokağın ihtiva ettiği hayat alanları çerçevesinde, keskin kısıtlama yöntemleri uygulanmaktadır. Vedat Türkali de söz konusu baskınlığı ön plana çıkararak, yönetimin tavrını olumsuz bir çerçevede aktarır. Mekân, bu işleviyle yönetim açısından, güç gösteriminin yapıldığı bir alana dönüşür. Onun vasıtasıyla topluma çeşitli ültimatolar verilir. İnsanların gözünde bu şekilde, sokaklar, yaşama hissiyatının içiğdi edildiği mekânlar hâline bürünürler. Özgür hayat alanına ulaşmaktan çok, direktiflere uyulmadığı takdirde, nezarethaneye uzanan bir yol olma işlevi görürler. Sokağın birçok birim tarafından hâkimiyet ve denetim altına alınışı, mekân üzerinde, iktidarın bütün unsurlarıyla birlikte söz sahibi olduğu gerçeğini dimağlara kazımanın yansımasıdır. Sokaklarda askeri araçların ve kolluk güçlerinin hüküm sürmesi, mekânın işlevselliği açısından bir korku ve tereddüt hâli yaratmaktadır. Dış mekânın kendi içinde oluşturduğu bu baskın hava, evlerine kapanan insanları çekimser bir ruh hâline sürüklemektedir. Böylece dış mekânın oluşturduğu özgürlükçü ve yayılımcı alan, iç mekân mahiyetindeki evlere sıkışarak daha çok kabuğuna çekilen psikolojik bir ortam yaratmaktadır.

2.4.1.3. Nezarethaneler ve Hücreler  evresinde Mekân

Olaylarda yer alanların, tutuklanarak hücrelere ve nezarethanelere götürülmüş oldukları görülmektedir. Buralarda çeşitli i kencelerin uygulanmış olduğu yansıtılmaktadır. Bağır    ağır   sesleri yankılanır vaziyettedir. Gerçekleşen duruma, dayananların ve dayanamayanların ya am   olduğu zorluklar söz konusudur:

“[. . .] Bir koridoru dönerlerken ağzı burnu kan içinde iki öğrenciyi sürükleyerek bir kapıdan çıkıyorlardı.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 563)

[. . .] Yine birini dövüyorlar. İnce bir kız sesi  ın  ın yankılanmaya başladı koridorlarda. [. . .] Sövgüler it   kak   sesleri, bağrı malar yaklaşıp uzaklaştı yeniden. Dayaktan, i kenceden başka bir şey yok bugün burada. Asıl ak ama ba layacaklar. Öyle derdi ağabeyim. Ak am be le sekiz arası falaka ba larm   dayak komisyonları önünde. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 564)

“1951’de sürekli iki yıl kaldılar bu hücrelerde. Hem de her gün işkence baskısı ile delirenler, kendine kıyanlar, yıkılanlar, sonuna kadar yiğitçe diretip devrimci mutluluğun saygı doruğuna varanlar, yıllar yılı bu karanlık hücrelerden geçip gitti.” (Türkali, Bir Gün Tek Başına 567)

Suçu ve şiddeti  ağrı tırıcı olan mekânlar düzleminde hapishaneler, nezarethaneler ve hücreler zorlu psikolojilerin hâkim olduğu yerlerdir. Bu gibi mekânlar üzerinden zihinlerde bir korku imparatorluğu oluşturulur. Ve baskın gücün, tutuklananlarda olmadığı izlenimi çeşitli yöntemlerle yansıtılır. Hücre ortamı, bireyin her düzlemde sınırlandırılm   olduğu bir ortamdır. Fiziksel olarak herkesten soyut olunduğu gibi manevi olarak da hüküm süren bir tek ba ınalık söz konusudur. Bu iki çıkmaz içerisinde mekân,  ah slar nezdinde psikolojik yitimlerin gerçekleştiği bir etkinlik kazanmaktadır. Karanlık ve basık ortamlar, yüz ifadelerine yansıyan çaresizlikler, direnme gücü olarak ağır yıpranm  lıklar, hapishane ortamının dayatm   olduğu unsurlardır. Vedat Türkali böylece uygulanan şiddetin yarattığı yıkımı gözler önüne sererek, iktidarı olumsuz ve zalim bir çerçevede resmeder. Aileden, arkada tan ve d  arının özgürlüğünden tamamıyla tecrit edilmiş olan bu yerler, umutsuzluk, keder ve hasret gibi soyut duyguların ağır bir şekilde ya anmasında oldukça h rpalayıcı bir etkiye sahiptirler. İnsanlar,  zel hayat alanından, toplu hayat alanına geçerek, böyle mek nlerde yeni al  kanlıklar edinme ve öncekilerden vazgeçme gibi bir serüven içerisine girmek durumunda kalırlar. Görülen fiziki şiddetle birlikte, manevi yıldınlığın yanında maddi bir yıldınlık da tezahür eder. Çok g c l  dirençlere sahip olanlar için bu gibi mekânlar, ortaya koym   oldukları mücadelenin haklılığını yansıtmaları açısından bir yaklaşımı benimsemelerini sağlamaktadır. Görmüş oldukları şiddet ve baskı

neticesinde, doğru yolda olduklarına dair kanaatleri güçlü bir kimliğe bürünmektedir ve bu doğrultuda mekânın sert ve soğuk yüzü sağlam bir direnç noktası oluşturmaktadır. İçeride olma, yalnız ve çaresiz hissetme durumu, dışarıya çıkma ve mücadeleye kalınan yerden devam etme hissiyatını yaratarak, ümitvâr olma ve bu hususu mutlulukla karşılama şekline dönüşebilmektedir. Mekânın işlevi, insanı, hayatın son merhalesi olan ölümle yüzleşme ve ona yakın olma etkinliğiyle çok net bir şekilde hissettirmektedir. Vücudun bitap düşmesi ve baygınlık seviyesine gelmesi, ölüme doğru geçişte yaşatılmış olan son prova olarak görülür. Böylece kapalı mekânlara sıkışmış insanlar, ruhu dışarıda gezen, bedeni ise paslı demirler içerisinde çürüyen iki zıt kutup çerçevesinde bocalayan bir atmosferde hayata tutunmaya çalışmaktadırlar.

2.4.1.4. Mekânsal Değişikliklerin Etkisi

Yönetimler, iktidara geldikten sonra kendi vizyonları çevresinde gerek maddi gerek manevi bazı değişiklikler yapma konusunda iştiyaklı bir tavır benimserler. Eski yönetimden kalan unsurları, girişimlerini engelleyecek hususlar olarak görürler. Böylece buna uygun olarak aksiyon almayı tercih ederler:

"[. . .] Yıkılmadık yer bırakmıyorlar İstanbul'da. İstimlak öç almak gibi bir şey halktan. Bu blokun toptan kalkacağı öteden beri söylenir. Demek şimdi..." (Türkali, Bir Gün Tek Başına 37)

İnsanlar, bir şey üzerine aidiyet oluştururken çeşitli yönlerden yaklaşımlar ortaya koyarlar. Mekânın oluşturmuş olduğu etkileycilik de bunlardan birisidir. Uzun süredir görmüş oldukları yapılar, tarihsel duyarlılık yaşadığı yerler, kültürel açıdan olumlu hisler yaşatan alanlar, değişikliğe uğradıkça manevi hafızada birtakım unutkanlıklar söz konusu olmaya başlamaktadır. Zira hafızalara kazınmış bu yerler, hayata karşı bakışın, duruşun ve benimseyişin çeşitli izleklerini barındırmaktadırlar. Bunların yitimiyle birlikte de toplumsal belleklerinin kısırlaştırılmış olduğunu düşünür hâle gelmektedirler. Vedat Türkali de iktidarın yapmış olduğu bu dönüştürme üzerinden eleştirel yaklaşımını yansıtır. Zira yaşanmışlıklar ve onların, mekânların her bir noktasına sinmesi, ilelebet hissedilebilecek bir ambiyans yaratır. Onun vasıtasıyla geçmiş-şimdi-gelecek arasında bağıntılar kurularak artsüremlili bir yaşanmışlık düzlemi oluşturulmaktadır. İnsanlar, bu sebeple karşı karşıya kalmış oldukları, bir taraftan yıkılan ve öbür taraftan da inşa edilen yaklaşımlarla, mekânın toplumsal hafızada yaratmış olduğu etkileşim üzerinde bocalama yaşamaktadırlar. Zira yaşanan değişimlerle birlikte ortaya çıkacak yeni mekânsal figürler insanlar üzerinde hiçbir etki uyandırmayacaktır. Sadece yeni olan, parlayan ve el dahi sürülmemiş görüntüleriyle

herhangi bir manevi özellik taşımaksızın nesneler bütünü olarak yüzeysel kimlikleriyle var olacaklardır. Böylece insan-mekân, insan-nesne arasındaki bağ daha önce hiç yolculuk yapılmamış bir araba hüviyeti kazanan duruma gelecektir. Mekânlar üzerine güçlü değerler silsilesinin oluşturulabilmesi için zamanın kapsayıcı ve birleştirici etkisine büyük ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır. Bu gibi şartlar tamamlanamadığı müddetçe insanlar yeni mekânlara hapsedilse bile sadece bedenlen orada yaşayabilirler. Ruhen ise aidiyetliklerini hissettikleri ortamlarda gezinirler. Zihinsel bir mekân atmosferi yaratarak hayatlarını orada sürdürürler.

2.4.1.5. Karamsar Bir Mekân Olarak Ülke

İçinde bulunulan şartlarda, birçok kişinin olumsuz durumlar içinde oluşu, ülkeye karşı karamsar bir bakış açısının meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Özellikle, yönetime karşıt düşünceler içerisinde olanlar, böyle bir haletiruhiyeyi barındırmaktadırlar. Her açıdan mahpus edilmiş hissetmektedirler. Bu durumu, kiminin fark ettiği kiminin ise edemediği görüşü yansıtılmaktadır:

[. . .] Bütün ülke kocaman bir cezaevi! Birisi etmişti bu sözü, kimdi? Nâzım'ın hapisten çıkması sırasındaydı... Demek bizden başkaları için de cezaevi bu ülke... Kimler için? Kimin için değil ki? Çok küçük bir azınlığı çıkardın mı geri kalan herkes için cezaevi. Yalnız kimileri bilincinde, kimileri değil. Acı çektiğinin bile bilincinde değil kimileri! [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 392)

Kapsayıcı bir mekân olarak ülkenin, metaforik düzlemde hapishaneyle eş tutulması, insanların yaşamış oldukları yerde, özgür bir varoluşa sahip olmadıklarının göstergesidir. Türkali böylece söz konusu baskın havayı açık bir şekilde gözler önüne serer ve yönetimle onun destekçilerini olumsuzlaştırır. Zira ülkeler geniş mekânlar olarak her çeşitten düşüncenin yayılım gösterdiği güçlü hayat alanlarıdır. Ülkenin bazı insanlar tarafından cezaevi statüsünde görülüşü, insanların, sahip oldukları düşüncelere karşılık gelecek eylemlerle hiçbir şekilde karşılaşmadığı gerçeğini ifade eder. Bu şekilde, mekânın, ortaya koyulan düşünceleri sündürücü bir çizgide hayatın yapısına yerleştirildiği hissedilmeye başlanır. Bu doğrultuda ülke olarak mekân, insanların sürekli üzerine gelen ve hayat boyutlarını kısıtlayan ruh bozucu bir etkinlik taşımaya başlamaktadır. Yapılacak herhangi bir hareketin karşılığı olarak, cezaevi atmosferini daha yoğun bir şekilde yaşama sonucuyla yüzleşmek, insanları yaşadıkları yerle, hayal ettikleri yer arasında sıkışan bir yapıya dönüştürür. Ve yaşamak zorunda kalmış oldukları mekân olarak ülke, onları hayatın dinamiklerinden soyutlayarak, sadece kendi iç dünyalarında özgür hayat alanı oluşturabilecek muhayyel bir âleme sürükler. Hayat kapsamının ve özgürlük alanlarının oldukça geniş

olduğu alanlar olarak ülkeler, insanlar nezdinde sınırsız eylemlerin yapılabileceği bir kimlik taşımaktadırlar. Benimsemiş oldukları bu yaklaşımı uygulama zemini bulamayan insanlar böylece, özgür hayat alanında yer alan tutsaklar olarak, psikolojik bir yitime uğramaktadırlar. Bunun sonucunda huzuru, özgürlüğü ve mutluluğu yaşamak isterken, mekânın dayatımı çerçevesinde umutsuzluğa, hayal kırıklığına ve çaresizliğe dūçâr olmaktadır. Söz konusu mekânlar ister iç mekân olsun ister dış mekân, insan ruhunda yaratmış oldukları yıpratmalar hayatın bütününe etkileyecek baskınlıktadır. Böylece bir girdap içine hapsolmuş olan insanlar hayata tutunabilecek yeni bir mekânsal çerçeve aramaktadırlar.

2.4.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum'un *"Karanlığa Direnen Yıldız"*ında da mekân unsuru *"Bir Gün Tek Başına"* ile hemen hemen paralellik göstermektedir. Bu doğrultuda Çokum, öğrenci olayların yansıyışı, halkın coşkusunu ön plana çıkarması ve toplumun yapılan değişikliklerden etkilenmesi bağlamında mekânsal örneklemeler sunmuştur.

2.4.2.1. Öğrenci Olayları Çevresinde Mekân

Beyazıt, Kızılay gibi meydanlar olaylarda başrolde bulunmaktadır. Üniversite ortamı, polisle yaşanan mücadeleleri ve nümayişlerin etkinliğini göstermek açısından önemli misyonda bulunan bir mekân olarak ön plana çıkar. Caddelerdeki esnafın ve tüccarların müvehham hâli oldukça dikkat çekmektedir. Mekânlarda hızlılık arz eden kuvvetli geçişler söz konusudur:

[. . .] Feridun şimdi o gidişle Cangür'ün 28 Nisan sabahı Beyazıt'taki nümayişçi gençler arasında yer alışı, aslında dünya görüşü gereği de olsa bir yanılla birbirine bağlıyordu. [. . .]

[. . .] Evet Feridun da herhalde Beyazıt Meydanı'nda polise taş atanlardan veya "Hürriyet hürriyet!" diye Çarşıkapı'dan Babıâli'ye doğru yürüyenlerden birisi olacaktı.

Evet orada, tarihî meydandaki arbedeyi, atlı polislerin şaha kalkmış atlarının yakınında, terlemiş at gövdelerinin devinişlerini, yaralanan hayvanların acılı kişnemelerini belleğine kazıyacaktı. [. . .] Bu meydanın adı bundan böyle "hürriyet"e çevrilmekle birlikte her zaman uranların, kavgaların yeri olacaktı. Güvercinli meydanda daha sonraki genç kalabalıklar sözlerini hep bu kahrolsunlarla noktalayacaklardı.

Çokum, Türkalî’de olduğu gibi mekânlar arası geçişleri ustalıklı ortaya koymuş ve söz konusu yerlerdeki arka fonları da destekleyici unsurlar olması açısından başarılı bir şekilde işlemiştir. İki yazarın da hemen hemen aynı tarzda profiller çizmeleri, yaşanan olayların gerçekçiliğini estetik bir düzlemde aktarabilme açısından oldukça kayda değerdir.

Pencere önünde (En geride, elinde zeytin çekirdeği tespiliyle Veysel ağabey duruyordu) nümayişçi kalabalığının yoldan aşağı akışını seyredelerken, Feridun bunun küçük bir ihtilal provası olup olamayacağını düşünüyordu. [. . .] Dalgalanıp yükselen, duralayan, sonra yeniden güçlenen bağırımlar... Bir yandan da hızla inen kepenklerin dükkân sahiplerinin işi bıraktıklarını anlatan gürültüleri. Şuraya buraya çekilmiş askerî araçlar ve binaların camlarından sarkmış baş ve gövdelerle farklı bir İstanbul’du bu. [. . .]

Daha sonra olanların bir kaldırım kıyısındaki yakın tanığı gazeteci Tekin Bey uğramıştı. Anlatıyordu, Ak gömlekli yürüyüşçülerin Çarşıkapı’dan doğru “hürriyet avazeleri”yle gelişlerini. Otobüs durağının orada bekleyen asker ve cip kalabalığının yolu kestiğini, kafile buraya yaklaştığında oradaki yüzbaşının askerlere cipleri tek sıra halinde ve gençlerin geldikleri istikametle aksine doğru hareket ettirmeleri emrini verdiğini... Âdeta bir bayram kucaklaşması yaşanmış o an. Tablo muhalefette ordu mensubu arasındaki bağı ve bundan sonraki beklentileri işte bu sevinç naraları ve öpüşme sesleriyle ortaya koyuyormuş. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 89-91)

Türkalî’de olduğu şekilde, Beyazıt ve Kızılay gibi, gerek tarihsel gerek kültürel olarak önemli bir geçmişe sahip olan mekânlar, hayat tarzlarının ve yaşanan olayların gerçekçi bir perspektifte aktarılabilmesi açısından önemli etkiye sahiptir. Gerçekleşenlerin özümseenebilmesi adına üniversite gibi köklü ve etkin kurumların oluşturmuş olduğu temel bir dayanım noktası söz konusudur. Bu minvalde ölçütlerin bir araya gelişi, mekânların insan psikolojisindeki baskınlığını perçinleştiren unsurlar olarak kendisini gösterir. Aynı zamanda halkın günlük yaşayış aktiviteleriyle arka fonda durması, sahici ve samimi bir tavrın ortaya çıkmasını daha olanaklı bir hâle getirmektedir. Caddeler ve dükkânlar, yükselen sesler ve eylemler karşısında, insanlar üzerinde tedirginlik yaşatan küçük mekânlar olarak ön plana çıkmaktadırlar. Küçük hayatlarında yer alan küçük mekânlar, onların zihninde büyük endişelere mahal verecek düşüncelerin zuhur etmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bölgeler arasındaki geçişkenlikler ve etkin hareketli ortam, bir baştan öbür başa çeşitli mütereddit hâllerin doğmasına sebebiyet verir. Özellikle kendi küçük hayatında

hayatını idame ettiren insanlar için, sahip oldukları mekânlar çok büyük fonksiyonlar taşımaktadır. Zira sabah kapısını açacağı bir dükkân, akşam evinde döneceği küçük bir ev onun için en önemli konfor alanlarıdır. Hayata tutunmasını sağlayan temel unsurlardandır. Hayat döngüsü çok geniş bir çerçeveye yayılamadığı için kendisini bu mekânlar üzerinde hür ve güvende hissetmektedir. Olası bir durumda bu yapıların zarar görmesi veya yok olması bu küçük insan tipini hayatın dinamiklerinden soyutlayacak güçtedir. Bunun sonucunda insanlar, caddelerde, evlerinin ve dükkânlarının önünde meydana gelen olaylarda sahip oldukları hayat unsurlarını kaybetme endişesine düşerek mekânlar arasında büyük bir yıpranmışlığa uğrarlar.

2.4.2.2. Halk Coşkusu Çevresinde Mekân

DP'nin yükseliş zamanlarında sokaklarda müteheyyiç bir hâlin hâkim olması söz konusudur. Caddelerde adeta bayram havası yaşanıyor vaziyettedir. Araçların doluştuğu, çığlıkların yükseldiği bir şölen ortamı husûle gelmiştir:

'57 seçimlerinden sonra sokaklardaki taşkın havayı hatırlar mısın? Cumhuriyet bayramıydı hani... Aksaray'da yürüyordum, DP taraftarları otobüslerle kamyonlarla iktidarın açtığı yollardan kornalarını bağırta bağırta geçiriyorlardı. O an birçok gazetecinin içerde olduğunu hatırlamıştım. Bu nümayiş bana iktidarın halka yansıyan son patırtısı gibi gelmişti... Ve şunu düşünmüştüm. Kimse tek adam olmaya, kimse tek parti olmaya kalkışmamalı. Neticede kendi girdabında, kendi dalgasında boğulur." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 189-190)

İnsanlar, uç noktalarda sevinç duyguları yaşarken, genellikle bunu meydanlarda, herkesin huzuruna mazhar olacak şekilde kutlamak, sergilemek isterler. Zira caddeler ve meydanlar, yaşanan coşkulu hissiyatı genel düzleme yayma ve başkalarıyla da paylaşabilme açısından oldukça elverişli mekânlar olarak görülmektedirler. Çokum da DP'deki olumlu ve haklı havayı yansıtmak adına pozitif bir yaklaşımla mekân üzerinden yansıtmalarda bulunur. İktidarın gücünü gözler önüne serer. İnsanlarda yer edinmiş olan, mutluluğu geniş ölçüde paylaşma ihtiyacı, bu şekilde sokakları doldurmakla eğlence ortamı yaratarak mümkün olabilmektedir. Bu müteheyyiç olgunun daha büyük bir kesif kazanmasında meydanlardaki etkileşim başat rolde bulunmaktadır. Yaratılan kesif ambiyans içerisinde insanlar kendinden geçici hâle gelerek, mekânın ve oradaki eylemlerin tahakkümü altına girerler. Bunun sonucunda da gözler hiçbir şey görmez olur ve insanlar kendilerini kaf dağında zannederler. O an için orada, onların erişebildiği seviyeye ulaşabilecek hiçbir erk görülmez. Cadde ve meydanların gölgesinde, büyüyen bir çığ gibi herkesin üstünde olduğunu düşünen bu sevinç sahipleri, aşağıda kalanları gözlerinde un ufak seviyede görürler ve kale

almazlar. Bunun üzerinde Çokum aynı zamanda DP'nin zafer sarhoşluğuyla düşüşe geçmeye başladığını da sezdirir. Zira mekânlar her zaman büyük öz güven duyguları yaşatırlar. Böylece içinde bulunduğu müddetçe hiçbir şekilde zarara uğranılmayacağı düşünülür. Müdahale edilemeyecek özgür alanlar olarak görüldükleri için, duyguların çok serbest bir şekilde yaşanmasını olanaklı hâle getirmektedirler. Mekânın yaratmış olduğu bu büyüleyici atmosfer, ortaya çıkabilecek olumsuz hususların görülebilmesini de engelleyebilmektedir. Zira o büyüleyici atmosferin dışında kalanlar için söz konusu meydanlar ve caddeler büyük bir yitirilmişliği temsil etmektedir. Caddelerde yaşanan bayram havası onlar için mekânı cenaze töreni havasında algılamaya sevk etmektedir. Böylece meydanlar ve caddeler çerçevesinde mekân, bir taraf için neşeyi temsil ederken diğer taraf içinse hüznü temsil etmektedir. Çift yönlü bu etkileşimi sayesinde mekânlar, insan ruhunda olumlu ve olumsuz olmak üzere çok derin etkiler bırakabilmektedirler.

2.4.2.3. Değişen Çevrenin İnsanlar Üzerindeki Etkisi

Semtlerin değişikliklere uğraması insanların bazıları tarafından hoşnutluk barındırıcı duygular ihtiva etse de bir kısım tarafından ise müteessir hâller meydana getirmektedir. Kimi ise tam olarak ne olduğunu kavrayamayan ve durumu herkesle mütalaa etmeye çalışan bir çizgide aksiyon alıcı tavırlar sergilemektedir:

[. . .] Kahve önlerinde semtin değişen yüzünü yadırgayan, kılûkal içinde işaret parmaklarıyla orayı burayı gösteren, istimlakin yabancısı, üzgünü emekli memur tipleri dikilip duruyordu. Kimilerine göreyse medeniyet buydu, eskilerin yerine yenisini koymak. Bunlar yeni yolun yapımından hoşnuttular. [. . .] (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız s.11)

Mekânlar üzerinde yapılan değişiklikler, yapanın niyetine ve tutumuna göre olumlu veya olumsuz etkide değerlendirilebilmektedir. Bu değişikliği yapan yönetim, halk düzleminde destek görücü bir kisveye sahipse, değişiklikler güçlü yaklaşımlarla benimsenirler. Zira onlar için yaşadıkları semt, sokak veya cadde eskinin izlerini taşıyor vaziyettedir. Ve psikolojik olarak yenilenme ihtiyacını hissedişleri, fiziki bir dönüşümle mümkün olabilir şeklinde gözükmektedir. Onlar için önceki yönetimin inşa ettiği yerler, kendi kültür ve aidiyetlerini taşıyan bir misyona sahip değildir. Bu durumdan dolayı, o yapıların dayatmış olduğu atmosfer, yeni bir yönetim gelse de, eski yönetimin izlerini taşıyan ve hayatın içerisine hâlâ yayılmaya devam eden bir nitelik barındırmaktadır. Çokum, oluşturduğu atmosfer üzerinden DP'nin, hem maddi hem de manevi inşa sürecini olumlu bir çerçevede aktarır. Karşıt görüştekileri ise sönük bir düzlemde yansıtır. Bunun sonucunda zihinsel yenilenmenin mekân

düzleminde de yansıma bulmasıyla asıl kimliğine erişebileceği düşünülür. Önceki yapılanma anlayışı, insanların kendi hayat dinamiklerini kısırlaştıran bir hüviyette görülür. Öteki taraftan, meydana getirilmiş olan bu değişiklikler, yeni gelen yönetimin karşıtları için ise tam aksi hâlde bir durum oluşturmaktadır. Zira bu sefer onlar, aidiyetlerini hissetmiş oldukları cadde, meydan ve sokakların yok edilmesiyle birlikte kimliklerini yitirir vaziyete gelmektedirler. Çokum yapılan istimlak karşısında üzülen memur tipleri üzerinden bu durumu yansıtır. Bu insanlar böylece bütün yaşanmışlıkları silinerek, yeni mekânlarla yeni bir zihniyete adapte olmaya icbar edildiklerini hissederler. Bu durum onlarda, madde üzerinden yapılan manevi yıkımın sancılarını yaşatmaya başlar. Çünkü mekânlar, yaşanmışlıkları uzun süre boyunca barındırmaları nedeniyle, insan zihninde önemli bir hafıza noktası oluşturmaktadır. Karşı karşıya kalınan bu gibi durumlarda ise psikolojik bir yitim yaratarak, insanları bocalatan bir hâle getirmektedir. Yapılan mekânsal değişikliklerden olumlu veya olumsuz derecede etkilenmeyenler ise belirli bir aidiyetlik oluşturamayanlardır. Mekânın değişmesi veya değişmemesi bu sebeple herhangi bir anlam ihtiva etmemektedir. Bu gibi insanlar meydana gelebilecek her türlü dönüşüme karşı kendilerini adapte edecek nitelikte hareket ederler. Böylece her dönemin ve her mekânın insanı olabilecek hüviyeti bünyelerinde barındırırlar. Yazar istimlaki kavrayamayan kişiler üzerinden bu durumu aktarır.

3. 27 MAYIS

3.1. Menderes

3.1.1. Sırtlan Payı

27 Mayıs olayı gerçekleştiğinde, Menderes tevkif edilmek üzere her yerde aranmaya başlanır. Olası bir kaçı ve direnişi engellenmek istenir. Attilâ İlhan “*Sırtlan Payı*”nda Menderes’in düştüğü durumu gözlemsel bir olgu olarak ortaya koyar. Tutukluyken gördüğü muamele, kendisini güçsüz hissedışı ve yaşamış olduğu korku, güçlü izlekler oluşturmaktadır

3.1.1.1. Menderes’in Mevkuf Hâli

Menderes, tutuklandığı ilk gün Harbiye’ye getirilmiştir. Orada onu rahatsız edici çeşitli davranışlar ve eylemler sergilenmiştir. Her ne olursa olsun, milletin bir ölçüde sevgisini kazanmış Başvekil’e, korkutucu ve sündürücü etkileşimlerde bulunulmuştur. Başvekil’in müvehham bir haletiruhiyeye sevk edilmesi söz konusu olur:

-[. . .] insaf yahu, insaf! Diyor. Menderes'e neler yapmışlar duymadınız mı? Harbiye'de mevkuf iken, gecenin bir vaktinde, bahane uydurup uydurup uyandırılmış. İşte size yeminle söylüyorum, vallahi çok emin yerden işittim. İnsan kulaklarına inanamıyor ama, hakikat: her uyandırılışında, eli ayağı çözülüyor fukaranın, kurşuna dizilecek sanıyor. Tarifsiz endişeler içersinde, "Bu kadar çabuk mu?" diye sorar, "Beni önce sorguya çekmelisiniz," dermiş. Vah yavrum vah! Yüreğim parça parça oldu. Müstehak mıdır reca ederim, nihayet bir başvekilidir bu zat, ayrıyeten milletin intihap ettiği bir başvekil... (İlhan, Sırtlan Payı 429)

Adnan Menderes'in daha tutuklamış olduğu ilk gün, bu kadar kesin cephe alışlarla karşılaşması, uzun zamandır bu ânı beklemiş bir gürhün hayalini kurduğu davranış biçiminin bir yansımasıdır. Menderes'i mevkuf etme, ondan sonra, ona karşı saygı duymayan bir çerçevede duruş benimseme baştan sona planlanmış bir eylemler bütünü olarak ön plana çıkmaktadır. Zira İlhan, özellikle Miralay Ferid kişisi üzerinden söz konusu durumu sürekli sezdirmiştir. Seçilmiş bir başbakan olmasına rağmen itibar edilmeyen yaklaşımlarla, cılız etkileşimler kurulmaktadır. Çünkü, Menderes'i o konuma düşürenler, o Başvekil olduğu süreçte dahi her zaman karşıt çıkıcı bir düsturu benimsemiş olan taraflardır. Roman boyunca böyle bir hava estirildiği için Menderes'in içinde düşmüş olduğu bu durum, güçlü bir savunuculukla yansıtılmamaktadır. Cılız bir dile getiriş olarak ön plana çıkmaktadır. Müdahaleyi yapan asker ve askeriye'nin gözünde Başvekil, ilk zamanlardan beri hükmü verilmiş bir suçlu görüntüsündedir. Yeri ve zamanı geldiğinde bu suçun bedelini ödeyecek bir şahıs hüviyetinde görülür. Tevkif edildiği süreçte görmüş olduğu muameleler, ileride yaşayacaklarının habercisi olur. Tevkif edenler için Menderes, artık bir başbakan hüviyetinde değildir. Bu sebeple ona karşı gösterdikleri tavırlarda kendilerini özgür hissetmektedirler. Fakat ortaya koyulan bu yaklaşımlarla birlikte, dışarıda Menderes'i destekleyen pek çok kişi de ayrışıcı bir çizgiye çekilmiş olmaktadır. Böylece Başvekil, hakları gasp edilmiş bir çerçevede algılanmaya başlanmıştır. Zira halkın desteğiyle çıktığı yolculuğa demir parmaklıklar ve süngüler arasında son verecek duruma gelmiştir. İçine düşmüş olduğu durum Menderes'i, ister istemez maddi ve manevi olarak bitap bir haletiruhiyeye sürüklemiştir. Yıllardır edinmeye çalıştığı itibar, oldukça lekeli gözükebilecek bir döngü içerisine sıkışmıştır. İçinde bulunduğu şartlarda kendisini ifade edebilmesi ve herkes nezdinde baskın şekilde güvenilirlik kazanabilmesi olanaksız gözükmektedir. İçine düştüğü bu girdapta Başvekil, kendisine yön verecek bir kılavuz bulamamaktadır. Kendisini müteheyyiç ve güçlü

hissettiği kalabalıklar içerisinde soyutlanan Menderes, dūçâr olduğu yalnızlık içerisinde oldukça biçare durumdadır.

3.1.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum da “*Karanlığa Direnen Yıldız*”da Adnan Menderes’i 27 Mayıs’taki çeşitli görünüşleriyle ele almıştır. Tutuklanış ve götürölüş şekli, fiziksel ve manevi tükenmişliği, bitap düşmüş bedeni ve sesiyle Adnan Menderes büyük bir çöküntü içerisinde gözükmeştir. Yalnız hissedışı, sürekli tetikte oluşu, her şeye rağmen mağrur durma çabası ve kendisini sakın tutma gayreti, Başvekil’in içinde bulunduğu şartlardan izleksel kesitler sunar. İçinde bulunduğu çöküntölü ruh hâlinin yanında hasta hallere düşmesi ve intihar etme girişimlerini tahayyöl edici bir noktada bulunması, gerçekçi bir yansımayla kendisini gösterir.

3.1.2.1. Zorlu Şartlar İçerisinde Menderes

Başvekil, tutuklandıktan sonra Harp Okulu’na getirilmiştir. Gizli ve korunaklı bir şekilde gözetim altına alınmıştır. Tevkif edildiği yerden havayoluyla intikal ettirilmiştir. Bu hâli, Başvekillik dönemindeki ilk hâlleriyle kıyaslanıcı bir şekilde basına yansır. Menderes’in sesi solumuş bir vaziyettedir. Kasvetli bir hücrede kendisini yapayalnız ve çaresiz hissetmektedir. Çevresindeki askerlerden etkilenecek sürekli olarak teyakkuz hâlinde bulunur. Her ne kadar yıpranmış olsa da vücudunu güçlü tutma gayretini hiçbir şekilde bırakmamaya çalışmaktadır. Sinirlerine son kerteye kadar hâkim olucu bir sakinlikte, kontrollü bir duruş sergilemektedir. Başvekil yitik olmanın vermiş olduğu ağırlaştırıcı sünmüşlölle hastalanır vaziyete gelir. İçinde bulunduğu psikoloji onu intihar muhayyilesine sürükler:

“Sabık Maliye vekili resimde görölldüğü şekilde, Harp Okuluna mutbak kapısından ve birkaç subayın nezaretinde sokulmuştur. Sabık Başvekil de aynı yoldan Harp Okulu’na getirilmişti.”

Başvekil ise arkuru çizgili boyunbağı ve açık renk elbisesiyle uçaktan inerken görölüyordu. Artık hiç gülemeyeceği yüzü ansızın zayıflamış, çökmüştü. Bazı gazetelerde bu tutuklu görölüntüsünün yanında daha eskimemiş güneşli bir gün, kendi bürokrasisinden veya iş kesimindeki taraftarlarından bir grubun arasında sağlıklı güvenle gülümsediğini gösteren bir fotoğraf yer alıyordu. Bu zıtlığı gazeteci herhalde “Oh ya... İşte görün! Neydiniz ne oldunuz...” gibisinden bir kinle yan yana getirmiş olmalıydı. (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 116-117)

Sevinç Çokum, Menderes’in düştüğü durumu basın figürü üzerinden gözler önüne sererek, gazetelerin ortaya koyduğu yaklaşımı olumsuz bir çerçevede

vurgulamaktadır. Söz konusu tutuma karşı, karşıt bir tavır sergileyerek Başvekil'in mağduriyetini ön plan çıkarmaktadır.

Simitçinin canını sıkkan akşamları radyosundan işittiği Bey'in o dirençsiz, zayıf, harap sesi idi. Simitçi bu değişimden dolayı Bey'in yerini bir başkasının aldığını bile düşünmeye başlamıştı. Fakat başka türlü de olunamazdı doğrusu. Çünkü Bey ıssız bir adada her şeyden uzak, her şeyden mahrum, ailesini bile düşünemediği, hayal edemediği bir hücrede asker subay gözetimindeydi. Uykuları buyruk altındaydı... Yemesi içmesi... Bu vücut onlara lâzımdı; bakılmalıdır. İntihara teşebbüs etmemesi için gece gündüz nöbetçilerin gözleri üzerinde olmalıydı... Bedeni son âna kadar zinde tutulmalıydı. Giderek içinin boşaldığını anlasalar, içindeki ruhun ve canın bir üfürmelik hale dönmüş olduğunu sezseler bile... Bey'in sinir telleri, mandalları sökülmiş keman gibi artık ses vermeyen, sadece medenî bir gürültü çıkaran keman tellerine dönüşse de... (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 143)

İçinde bulunulan şartların zorluğu üzerinden, Menderes'in psikolojik durumuna işaret edilir. Başvekil'in uğramış olduğu bitkin ve yitik hâlin yansımalarının, insanları müteessir olmaya sevk ettiği üzerinde durulur. Başvekil'i bu hâle getirenler olumsuzlanır.

"Sonraki iki gün her şeyin akıl almaz biçimde hızla geliştiği ve hazla uygulandığı günler olacaktı. Başvekilin hastalığı veya intihar denemesi veya zehirlenmesi olayının ardından insanların hep sonradan öğrenecekleri öteki olaylar birbiriyle yarışacaktı." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 232)

"[. . .] Başvekilin komaya girmesinde de bir hikmet var. Tabii bilemiyoruz, intihar mı yoksa şey mi ettiler? Yani birileri bu şekilde ölmesini mi istedi? [. . .]" (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 235)

Menderes'in tutuklanış ve Harbiye'ye götürülüş şekli seçilmiş bir Başvekil için hiç yaşamak istemeyeceği bir husus olarak ön plana çıkar. Zira demokrasilerde seçimle gelenler, seçimle giderler. Dayanak noktası da millet ve onun nabzı olan Menderes, karşılaşmış olduğu bu durumda psikolojik bir yitime uğramıştır. Çokum, bu çöküntülü durumu ön plana çıkararak Menderes'in yaşadığı mağduriyete vurgu yapar. Kendisini milletin gözünde güçlü ve onun hizmetkârı olarak düşünürken içine düşmüş olduğu bu durum Başvekil'i oldukça meys eder. Hassas ve duygusal bir kişiliğe sahip oluşu, yaşadığı zorlu hâlleri daha da derin bir çizgiye getirir. Düşmüş olduğu vaziyetin fotoğraflarla halkın zihnine kazınması, Başvekil'in başlangıçtan sona doğru evirilişinin bir film şeridi gibi akıp geçmesini yansıtmaktadır. Onun ilk günkü ve tutuklu olduğu

günkü hâli bir araya getirilerek, kök salmış güçlü bir ağacın yıkılışı gözler önüne serilmek istenir. Bu, özellikle Menderes karşıtı düşünceye sahip olanların yaratmak istedikleri bir intibadır. Sevinç Çokum bu noktadan hareketle muhalif cenaha olan eleştirel tavrını ortaya koyar. Zira onlar için Başvekil, ilk günden beri, son geldiği durumu hak edecek davranışlar sergilemiştir. Gazete vasıtasıyla bu durumun geniş bir zemine yayılmaya çalışılması, böyle düşünenlerin haklılıklarını simgeleyen bir nişan olarak ön plana çıkartılır. Ve olumsuz bir çerçevede ele alınır. Menderes'in bütün itibarı yerle bir edilmiştir. Seçilmiş bir başbakanın tutukluluk hâlinde çevresinden ve ailesinden mahrum olarak bitap düşmüş vaziyete gelmesi, demokratik bir rejimin hâkim olduğu sistemde, belirli tereddüt noktaları oluşturmaktadır. Çünkü millet vasıtasıyla kazanmış olduğu kimliği, millet dışı unsurlarla ele geçirilmiştir. Uzun süreli olarak Başvekillik görevinde bulunmasına rağmen, mevkuf hâldeyken ona gösterilen tavır hiçbir şekilde başbakanlık makamını çağrıştırmı nitelikte değildir. Çokum, Menderes'in gördüğü muamele üzerinden bu durumu vurgular. Fakat gururlu bir yapıya sahip oluşu, Menderes'i bir nebze de olsun direnmeye teşvik eden önemli bir unsur olarak kendisini gösterir. Çünkü gücünü millettten aldığını düşünen liderler, millet dışında daha baskın güçlere sahip olan mercilerle karşı karşıya kalsalar dahi duruşlarından ve benliklerinden taviz vermeyi asla düşünmezler. Ve o mercileri, elinde bulundurdıkları güçlere rağmen, milletin gücünün oldukça altında görerek baştan sona aynı umursamaz tavırlarıyla kale alırlar. On yıldır kendisini halkın desteğiyle güçlü hissetmiş olan bir Başvekil, iftira ve zorbalıkla alaşağı edildiğini düşünüyorsa bunun için hesap vermeyi kendine zül olarak görür. Ve bunun yaratmış olduğu ağır psikolojiyle bitik bir duruma gelir. Menderes'in yaşamış olduğu bu duygular, gün geçtikçe itibarının zedelendiği ve daha da zedeleneyeceği yaklaşımlarını ön plana çıkartmaktadır. Ve bu yüzden zamana yayılan bir şekilde yok edilmesini izleyerek tükenmekten ziyade, vakur ve mağrur bir duruşla kendi hayatına son verme girişimini yeğleyen bir yaklaşımı benimseyerek uygulamak istemektedir.

3.2. Halk

3.2.1. Sırtlan Payı

27 Mayıs olayı gerçekleştiğinde halkın farklı düzlemlerde his ve davranışlar içerisinde olduğu görülmektedir. Attilâ İlhan da "*Sırtlan Payı*"da bu durumu, saptayıcı yaklaşımlarla ortaya koymuştur. Halkın, olayların hemen akabinde tam olarak müteheyyiç olmamaları, Menderes'i destekleyen cenahın bir karşı koyuş teşebbüsünde bulunmayı düşünmeleri, hareketi desteklemeyenlerin içinde bulunduğu

durum ve ekonomik açıdan bir çıkmaza düşüş, kendisini hissettiren önemli hususlar olarak ön plana çıkmaktadır.

3.2.1.1. Halkın Yeterli Coşkunklukta Olmaması

Olayın sıcaklığının yaşandığı süreçte halkın tam olarak gerekli iştıyakı oluşturmadığı görülmektedir. Ortalığın kalabalık bir hâle dönüşmesi söz konusudur. Fakat ortak bir birikim, birleşme gerçekleşmemiştir. Oysaki olayın gerçekleştiği gün sokağa çıkma yasağına rağmen insanlar dışarı çıkmış vaziyettedir. Bütün bunlara rağmen olayın şaşası gerekli ölçüde değer bulmamış gibi gözükür:

Bir yandan da, içi içine sığmıyor. Kafasında, 27 Mayıs'tan beri süregelen saplantı: halk coşkun değil, devrime gereğince ilgi göstermiyor! Gürsel'in İstanbul'a ilk gelişinde, Galata Köprüsü, her günkü görüntüsünde mi olmalıydı? Kalabalık var ama, birikmiyor. Allah bilir, Paşa'yı alkışlamazlar da!.. Devrim sabahı, yasağa kulak asmayıp, benzeri heyecan ve kaygılarla nasıl sokağa uğrayarak, bütün Emirgân'a bayrak astırıdıysa, önünde motosikletlerle Gürsel'in arabası görünür görünmez, alın damarları şişe şişe, avaz avaz bağıyor:

"[. . .] alkışlayın be alkışlasanıza ulan!.."

Alkışlıyorlar. "Yaşa varol" diye bağırان birkaç kişi de çıkıyor ya, Miralay Ferid'i doyurmuyor bu: alkışlar pat pat, şurda burda güvercin havalanırmış gibi, bağırışlar ensiz ve kansız, şehrin uğultusu arasında daha doğmadan kayıp. Ne yapsa, ne etse, ne kadar avuçlarını patlatırcasına alkışlayıp ağız dolusu haykırsa, önceden içine yerleşmiş 'sönük karşılama' izlenimini, bunun doğurduğu üzüntüyü silemiyor. Kahrından ölecek. [. . .] (İlhan, Sırtlan Payı 18-19)

Askeriye tarafından gerçekleştiren bu hareket, halkın bir kısmının belki de uzun süredir beklediği bir girişim olsa da tam olarak yeterli reaksiyonda bulunamayışları, cumhuriyet tarihinde ilk kez karşılaştıkları ve yaşadıkları bir durum olmasından kaynaklanmaktadır. Yaşanan olaydan mutluluk duyulsa bile daha önce yaşanmış bir deneyimi barındırmadığı için örüntülü bir insicamın oluşması mümkün olamamıştır. Sokağa çıkma yasağına rağmen meydanlara dağılan insanlar, içi içine sığmayan bir güdülenmeyle bu reaksiyonu verir. Fakat sonrasında sergileyeceği davranışları ve eylemleri tam olarak bilemediği ve hissedemediği için bocalayıcı bir döngü içerisine sıkışır. Net bir duruşun ve benimseyişin ortaya koyulabilmesi için bu gibi olaylarda daha önceden yaşanmış ve yer edinmiş bir hafızanın gerekli olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım sağlam bir şekilde uygulanamadığı müddetçe, ilerleyen süreçte yönetime

el koyanların alacağı kararlar tartışılan bir düzleme hapsolmak zorunda kalacaktır. Zira güçlü kararların ve güçlü uygulamaların yapılabilmesi için, ezici çoğunluğu barındıracak nitelikte bir benimseyişin söz konusu olması gerekmektedir. Aynı zamanda bu benimseyiş faal bir şekilde ortaya koyacak yaklaşımlar da sergilenmelidir. Aksi takdirde halkın ortaya koyduğu tutuk tavır, yönetimin elini ister istemez zayıflatan unsurlar olarak teşekkül eder. Attilâ İlhan da halkı böyle bir tavır içerisinde ön plana çıkararak müdahalenin işlevsizliğine dikkat çeker ve eleştiride bulunur. Böylece insanlar arasında müdahaleyi yapan yönetime karşı çeşitli ayrışmalar baş gösterir. Halk bu minvalde olayların meydana gelmesinde, hem olay öncesi hem de olay sonrasında büyük bir etkinlik taşımaktadır. Yapılan girişimin varacağı nokta insanların ortaya koyacakları tavırlara göre şekillenecektir. Bunun sonucunda da halkın mevcut durumda belirli ölçüde mütereddit bir hâlde bulunması ister istemez müphemiyet barındırıcı hissiyatların yaşanmasına sebebiyet vermektedir.

3.2.1.2. Menderes'i Destekleyenlerin Sessiz Kalışı

27 Mayıs'tan sonra, Başvekil'i seven birçok kişinin tepki verici yaklaşımlar ortaya koymayışı, düşündürücü bir etki yaratmıştır. Bununla birlikte bazı grupların çeşitli planlar kurarak bir mücadeleye girişme çabaları da gözler önüne serilmektedir:

[. . .] İhtiyar Bekirzade, 27 Mayıstan bu yana Menderes'i seven milyonlarca kişinin kalkışmasını bekliyor, toplu ve etkili bir eylemin yokluğu onu yıkıyordu. Torunlarından birisi, sabah gazetelerinden birisinde, bir haber mi görmüştü ne, Denizli yöresinde tutuklamalar yapılmış galiba, ferahı ondan, vesvesesi işittiğinin gerçek olmaması olasılığından doğuyordu.

Hışırtilı sesiyle, Doktor Sevim'i sorguya çekti:

-Aslı var mıdır, gazetede okudun mu kız: Denizli'de Yörük Ali'nin oğlu çete kurasıymış, Yenipazar'da yakalamışlar onu, Sarayköy'lü beş kişiyle beraber tevkif etmişler, üç mavzer ele geçirilmiş, beş de tabanca! (İlhan, Sırtlan Payı 203)

Menderes, destekçilerinin gözünde on yıldır yükselen bir ivmeyle yol kat ettiği için, böylesine sert bir düşüşe uğrayacağı tam olarak algılanamamıştır. Halkın belleğinde sürekli olarak dokunulmaz bir merhalede durur vaziyettedir. Bu sebeple Başvekil'in içinde bulunduğu durum, destekçileri üzerinde büyük bir şok etkisi ve hayal kırıklığı oluşturmuştur. İlhan bununla birlikte, DP'nin sağlam bir kökene dayanmadığını gözler önüne sermiştir. Yüksek oylarla iktidar olmasına rağmen zora düştüğünde aynı

iştiyakla savunulamaması üzerinden, DP'nin işlevsel yetersizliğini yansıtmıştır. Demokratik olarak ilk kez bir başbakan seçmiş olan halk, kendileri açısından bunun yaratmış olduğu keyifli havayı solurken, olası bir ters gidişte nasıl bir tavır içerisinde olacağını kavrayamamıştır. Uzun bir süreç Menderes'i el üstünde tutmalarına karşın, yaşanmış olan durumda nasıl bir koruyucu reflekste bulunacaklarını bilmemektedirler. Bu durum da yine geçmişte kazanılmış bir eylemsel alışkanlığın mevcut olmamasından kaynaklanır. Bazı güçlü grupların ayaklanma girişimleri ise düşünce derinliği olmayan ve ani olarak tezahür eden bir gösterge olarak ön plana çıkar. Böylece İlhan, hem yeni hükümetin güçlü etkisine dikkat çeker hem de DP'lilerin zayıf yapısını ön plana çıkarır. DP'lilerin o an içinde çeşitli şiddet etkileşimi yaratacak envanterleri ellerinde bulundurmaları, böylesine düşünce derinliği olmayan ve sığı bir düzlemde kalabilecek eylemlere başvurmalarına sebebiyet vermektedir. Güçlü bir yapılanma ve etkileşime sahip olamadıkları için hiçbir faaliyete geçmeden engellenirler. Menderes taraftarlarınca gerekli ölçüde ses çıkarılamayıp, aynı zamanda yönetimi ele geçirenlerin sahip oldukları güçle de ilintilidir. Zira ister istemez mevcut durum karşısında mağdur olabileceklerini hissettiklerinden, çekimser bir tavra bürünürler. Seçilmiş bir başbakana dahi böylesine zorlu süreçler yaşatıldığını düşünerek, bilinçaltılarında ürkek bir yapı oluştururlar. Bu minvalde olaylara güçlü reaksiyonlar verilebilmesi için kayda değer deneyimler yaşanmış olması gerekmektedir. Gerekli deneyime sahip olunmaması, insanların sentez yapabilme kabiliyetini köreltmektedir. Böylece arafta kalan bir yapıya bürünebilmektedirler. Demokrasi kavramıyla yeni tanışmış olmaları, sahip olmuş oldukları bu haklarını koruma noktasında onları belirli bir tepki koyuşa sürükleyememiştir.

3.2.1.3. Halkın Harekete Karşı Tutuk Tavrı

27 Mayıs olayının meydana gelişinin ardından, tam ve net bir ortaklaşmanın söz konusu olmadığı görülür. Geniş bir çoğunluk sessizlik içinde dururken sadece bazı yapılarda belirli iştiyaklar kendisini gösterir. Özellikle işçi sınıfının güçlü bir reaksiyon ortaya koymayıp, hareketi destekleyenler tarafından müphemiyet barındırıcı yaklaşımların tezahür etmesine sebebiyet vermiştir. Büyük çoğunluğunun belirli bir tepki vermeyişinin ardında, bilhassa hareketi destekleyen bazı grupların başka kesimlerle kurmuş olduğu ilişki veya onların tarafında yer alışılarıyla belirli bir alaka görülmektedir:

-[. . .] halkta iştirak yok, benim müşahedem budur ve mucib-i endişedir: ordu, matbuat, biraz da münevveran alaka gösteriyorlar, mütebakisi manalı bir sükût içinde!

Suat, Yüzbaşı Demir'e ve sevgilisi Ümid'e olan yakınlığından mı nedir, devrim sabahından beri o kadar herkesin yapılan darbeyi benimsediği izlenimindeydi ki, dayısının bu acı fakat gerçekçi gözlemi onu basbayağı ürküttü. Bir ara, öğrenci gösterilerinin ilk başladığı günlerde içini kaplayan kaygıyı; yeniden, daha yoğun olarak yaşadı:

"[. . .] işçi sınıfı nerede? Neden hareketin başına geçmiyor? Gerçek üretici güç o olduğuna göre, bütün her yanda..." (İlhan, Sırtlan Payı 220-221)

"-[. . .] halkın, diyor, hareketi desteklemediği aşikâr, eğer mukavemete tevessül etmiyorsa, başı çekmesi icabeden aydınların, hep o geleneksel batıcılık numarası dolayısıyla karşı tarafta olmasından, başka şeyden değil!" (İlhan, Sırtlan Payı 255)

Halkın büyük çoğunluğunun hareketi desteklememesi veya sessiz kalması, hür ve demokratik bir şekilde seçtiğini düşündüğü başbakanın zorlayıcı bir yöntemle yerinden edilmesinden kaynaklanmaktadır. Zira bu insanlar, bu şekilde kendi özgürlüklerine ve seçimlerine de ket vurulmuş olduğunu hissetmektedirler. Onlar için, müdahaleyi yapanlar azınlık niteliğinde bulunsa da baskın güçlere sahiptirler ve bunun sonucunda kendileri açısından başarılı olmuşlardır. Bu durumun yaratmış olduğu netice halkın büyük çoğunluğunda korku, endişe ve içe doğru bir sünme meydana getirmiştir. Aynı zamanda İlhan, yapılan müdahalenin üst kesimin belirli çerçevesine sıkışmasından dolayı halka intikal etmemesi noktasından eleştiride bulunur. Özellikle işçi sınıfının dâhil olmadığı bir müdahaleyi eksik görerek, mevcut girişimin yetersizliğini gözler önüne serer. Halk, kendini gerçekleştiren olaylardan soyutlama zorunluluğunu hissetmeye başlamıştır. Zira karşıdaki yapıya güç yetiştiremeyeceğini düşünür. Ordu, basın ve aydının oluşturduğu güç karşısında halkın büyük çoğunluğu kendisini yitik hisseder ve reaksiyon veremez. İlhan da normal şartlarda devrim olarak nitelediği müdahaleyi böylece içinde barındırdığı eksikliklerden dolayı olumsuzlaştırır. Halkı da sadece ortaya koymuş olduğu derin sessizlikle yansıtarak, olayların karşıtı olduğu izlenimini çağırıştırır. Halkın içinde önemli bir lokomotifini oluşturan işçi güruhunun net bir tavır sergilememesi, olayları lehine olan bir çizgide görmemesinin göstergesidir. Fakat karşıt çıkma açısından da yetersiz bir etkiye sahiptir. Aynı zamanda hareketin temelinde yer alan bazı grupların dış ilişkilerden çıkar sağlayıcı bir yaklaşımla hareket etmeleri, halkın duruma mesafe alışında önemli bir etkidir. Zira kendilerinin de yapılan müdahaleye destek vermeleriyle bu grupların menfaatine hareket etmiş olacaklarını düşünürler. Attilâ İlhan bu durumu münevveran takımını hedefe alarak yansıtır. İnsanlar bu yapılanmaları, baştan aşağıya aslında birbiriyle bütünleşik görmeyen ve olası bir

durumda birbirinden kopacak şekilde çarpık bir beraberlikte var saymaktadırlar. İlk kez bir askeri müdahaleyle karşılaşılması, herkesin aynı oranda benimseyici ve destekleyici tavırlar sergilemesini engellemiştir. Zira insanlar işin sonunun nereye varacağını tam olarak bilememektedirler. Bu durum da ister istemez yanlış bir şeyin parçası olmamak adına birçok insanı arka planda durucu davranışlara yöneltmektedir. Sonuç olarak insanlar gözlemci bir yaklaşımı benimseyerek hareketi tam olarak desteklemekten imtina ederler ve olayların gelişim sürecine göre aksiyon almayı tercih ederler.

3.2.1.4. Halkın Ekonomik Durumu

Hareketin zuhur edişiyile birlikte bankalarda çeşitli aksaklıklar söz konusu olmaya başlar. Piyasalarda birtakım durgunluklar ve bocalamalar kendisini gösterir. Esnaf ve işadamları içinde bulundukları durumdan kurtulmayı ümit edici yaklaşımlar sergilemeye çalışırlar. Lüks yaşantılardan ve aktivitelerden çeşitli feragatler edildiği görülmektedir. Esnaf ve sanayiciler bazı serzenişler ortaya koymaktadırlar. Elde ettikleri kazançların kısıtlanmasına yönelik yaptırımlar söz konusudur. Bu durum geniş kisvede bir hoşnutsuzluğu husule getirmektedir:

“[. . .] 27 Mayısı müteakip bankalardaki mevduat ve kredilerin 15 gün için dondurulduğunu daha önce arzetmiştik. 16 Hazirandan sonra yeni inkişaf beklenirken, bütün krediler ansızın bloke edildi, kiralık kasalar takyidada tâbi tutuldu. Bu takyidat bilahare kaldırıldı ama, piyasada büyük bir endişe hüküm sürmektedir. Önümüzdeki günlerde hükümetin kredi konusunda tüccar ve sanayici lehine bazı kararlar alacağı rivayet ediliyor...” (İlhan, Sırtlan Payı 172-173)

LÜKSE RAĞBET SAHİDEN AZALDI MI?

Kürkçü Giorgio Mandel: “Dört senedir kürk gelmediği için hemen hiç satış yapamıyoruz. Tabii elden satanları bilemeyiz.”

Kuyumcu Franguli: “İşler biraz yavaş, biz büyük düğünleri bekleriz, onlar da azaldı.”

Otomobil Komisyoncusu Semih Tuğlu: “Talep azaldı, fiyatlar düşüyor. Alıcılar küçük arabaları, bilhassa Alman otomobillerini tercih ediyorlar.”

Çiçekçi Muzaffer Bozok: “En hovarda müşterilerimizden büyük kısmı Yassıada’da. Vakit geçirmek için kuş besliyorum.”

Amerikan Pazarı Sahibi Emin Sözeri: “Milli Koruma Kanunu bizim satışları durdurmuştu. Şimdi kalkarsa tekrar başlayacağız. Yalnız benim elimde üç yüz bin liralık mal var.”

İstanbul Tekel Satış Müdürü: “Viski satışları artıyor” 17 Temmuz 1960 (İlhan, Sırtlan Payı s.290)

Ekonomideki dalgalanma ülke içindeki çeşitli ticari unsurlar üzerinden aktarılarak geniş bir yelpaze sunulmaktadır. İlhan tarafından böylece mevcut işleyişe karşı eleştirel bir yaklaşım sergilenmektedir. Halkın içinden kişiler vasıtasıyla mevcut durumun dile getirilmesi gerçekçilik ve inandırıcılık etkisini güçlü hâle getirmektedir.

-[. . .] ya esnafa, ya tüccara ettikleri zulüm? Gâvur mu bunlar be? Karar çıkartılmış, toptan ve perakende, kâr haddi yüzde yirmi beşi aşmayacakmış! Hadi bakalım, istersen uyma! Çiftlikten sütü perakendeciye yüzde ondan vereceksin, o da yüzde on beş kâr koyacak! Şu Allahın işine bak, millet yüzde elli kârı beğenmezken... (İlhan, Sırtlan Payı 430)

Ülke içinde gerçekleşen keskin olaylarda hemen her zaman ekonomi büyük bir dalgalanma içerisine girmektedir. Ekonominin içyapıyla olduğu kadar, dışyapıyla da güçlü bir şekilde entegre oluşu, ülke istikametinde çeşitli çalkantıların olduğu dönemlerde hırpalanıcı bir pay alır. Zira yatırımlar ve ilişkiler ülkenin olumlu bir gidişat ortaya koymasına göre hem iç hem de dışyapıların reaksiyon almasını belirlemektedir. Bankalar ve onların sundukları krediler ulusal ve uluslararası etkileşimlerin gerçekleşmesinde önemli bir misyon taşırlar. Onların işleyişindeki bir aksaklık toplum yapısındaki ilerleyişi de olumsuz bir şekilde etkilemektedir. İlhan da bu noktada yaşanan aksaklara dikkat çekerek, mevcut hükümetin doğru bir çerçevede hareket etmemesini olumsuz bir çerçevede ele alır. Ekonomi, geçim kaynağının temelini oluşturması hasebiyle her zaman halk nezdinde başat bir unsur teşkil eder. Kendini bu konuda zayıflamış hisseden insanlar mütereddit bir hâle kapılırlar. Bu sorunların giderilebilmesi için ise güçlü bir dayanağa ihtiyaç duyarlar ve onun olumlaştıracı tezahürlerinin gerçekleşmesini beklerler. İçinde bulunulan durum halkı ister istemez belirli ölçüde tutumlu olmaya sevk etmektedir. Zira elindekileri kaybediş onlar için tam bir çöküşün tezahürü olur. Esnaf da yüksek oranda dönen bir para akışı olmadığı için satış yapamayacak duruma gelmektedir. Bu şekilde ülkenin üretim ve dağıtım işleyişinde tıkanmalar oluşmaktadır ve halk geçim derdi endişesiyle yüz yüze kalmaktadır. Attilâ İlhan gazete haberi vasıtasıyla esnaf kesim üzerinden yansımalar sunarak mevcut durumun kötümserliğini daha kanıtlayıcı şekilde ortaya koymuştur. Yönetim, durumu belirli bir düzeyde tutma gayretinde bulunmak için bazı keskin

yaptırımları ortaya koyar. Halkın ürünlere erişimini kolaylaştırmak ve satın alma gücünü arttırmak maksadıyla tüccara ve esnafa çeşitli kısıtlamalar getirmektedir. Aksi takdirde halk üzerindeki intibasını, yönetimi yeni almış bir güç olarak kaybedeceği düşüncesi, yönetimin aklından çıkmaz. Halkı, temel geçim düzeyinde sıkıntıya sokarsa, onun tarafından hiçbir şekilde desteklenemeyeceğini bilmektedir. Bu durumda yönetimin ileriye doğru aksiyon alışıta ortaya koyacağı girişimleri engellemesi açısından, halkın vaziyeti son derece önemli olarak görülür. Olası bir olumsuzlukla karşılaşmamak adına halk olabildiğince memnun tutulmaya çalışılmaktadır. Böyle bir dengenin sağlanabilmesi açısından da belirli gruptaki iş bölümlerinin tabi yine yönetim tarafından mağdur edildiği görülmektedir. Fakat halkın genelini ümitvâr kılma ve yönetime karşı desteğini kazanmak amacıyla çeşitli şeylerden feragat etme konusunda da asla çekinmemektedir. Zira ileriye doğru yol kat edebilmeyi ancak bu yaklaşımları sergileyerek gerçekleştirebileceğini düşünür.

3.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum ise *"Karanlığa Direnen Yıldız"* adlı eserinde halkın içinde bulunmuş olduğu durumu; harekete etkin bir şekilde iştirak etmemesi, fikir ayrılığında bulunan insanların iyice birbirinden uzaklaşması, toplumun genel yapısının sünen bir hâle gelmesi, yönetime gelenlerin önemli bir güce sahip olmasından dolayı endişe duyulması gibi yönlerden çeşitli sentezlerde bulunarak ortaya koymaktadır. Aynı zamanda toplumun bünyesinde temel unsurlardan olan aşk ve sevgi gibi kavramların yitirilişini, yaşanan değişikliğin dimağlarda yarattığı şaşkınlığı ve bütün bunlara rağmen halkın genelinin ortaya koyulan her şeyin farkındalığını yaşadığını, güçlü ve soyut bir çerçeveden yansıtmaktadır.

3.2.2.1. Halkın 27 Mayıs'ı Özümseme Süreci

Hareketin gerçekleşmesiyle birlikte insanlarda tam olarak olayları kavrayamama ve meydana gelen durumu tanımlayamama söz konusu olmuştur. Ancak belirli bir süre geçtikten sonra olayı sindirme ve olayın ihtiva ettiği anlamı doğru bir zemine oturtabilmek mümkün hâle gelmiştir:

"[. . .] Ama halk iri düğmeli radyolardan artık değişmez ve tek hâkim ses haline gelen ihtilalin sesini dinliyor, kabulleniyor, benimsiyordu." (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 117)

Halk, cumhuriyet tarihinde o zaman için net bir askeri müdahale görmediği için meydana gelen olayları kavramada ve içselleştirmede bazı güçlükler yaşamıştır. Zira yaşamış olduğu cumhuriyet yönetim sistemi içerisinde o zamana kadar yönetim

açısından herhangi bir aksayış söz konusu olmamıştır. İstikrarlı bir yönetim süzgecinden geçen halk için yaşamış olduğu bu durum, o an için olağan dışıdır. Ve olayda askeriye'nin aktif bir rol alışı, sentezleme kabiliyetlerini duraksatıcı bir etken yaratmıştır. Zamanla yönetimde olanların yapmış olduğu açıklamalar, ortaya koymuş olduğu eylemler ve yaptırımlar halkın gidişat açısından, zihninde belirli bir şablonun oluşmasına olanak sağlayarak ona göre bir tavır almasını imkânlı bir hâle getirmiştir. Cumhuriyet devrinde ilk kez demokratik olarak seçmiş olduğu Başvekil'i, yine ilk kez demokratik olmadığını düşündüğü bir yolla yitirmiş olduğunu düşünen halk, kavramlar ve onların yarattığı anlamlar üzerinde ikircikli bir yapı içerisine sıkışmış şekilde hissetmeye başlar. Böylece Sevinç Çokum halkı, başta mütereddit bir çerçevede aktararak daha sonra durumu kabullenmek zorunda kalan bir mağduriyet içerisinde yansıtır. Zira güçlü etkinliğe sahip bir yapının hâkimiyet oluşturduğu bir alanda, o düzenin işleyişini bozacak yaklaşımlarda bulunulması neredeyse olanaksızdır. Bu sebeple bir taraftan gönülleri el vermese de mevcut ilerleyişe uygun şekilde hareket etme konusunda kendilerinde bir mecburiyet görmektedirler. Çokum bunun üzerinden halkın içinde bulunduğu zayıflığı ön plana çıkarır. Zaten kavramlar ve siyasi sistemler üzerinde yeterli donanımına sahip olmayan insanlar, yaşamış oldukları kafa karışıklıkları nedeniyle bir şey üzerine yoğunlaşma ve kabullenme noktasında büyük güçlüklerle maruz kalmaktadırlar. Böylesine geniş etkinliğe sahip bir müdahalenin de halkın duygu ve düşünce dünyasında kimlik kazanması, ister istemez belirli bir içselleştirme sürecinde ihtiyaç duyulmasını gerekli kılmaktadır. Mevcut durum olağan akışında devam ederek bir benimseyiş noktası oluşturabilmektedir. Bunun yanında despotik tavırlar çerçevesinde hareket edilmesiyle de zihinlere kazınıcı bir etki hâline dönüşerek olgusal süreçlerini tamamlayabilmektedir.

3.2.2.2. Halkın Ayırışması

Farklı düşünce tarzlarına sahip olan insanlar olayların patlak vermesiyle daha kesin bir ayrışma içerisine girmişlerdir. Zaten 27 Mayıs olayı meydana gelmeden önce sert münakaşalar içinde bulunan, birbirinden ayrı düşünceler içerisinde olan halk, bu durumdan sonra birbirlerine katlanamaz bir vaziyete gelir. Artık herkes, tarafını net bir şekilde belli eder durumdadır:

"[. . .] Artık ayrı fikirlerin insanları arada kardeşlik bağı da olsa birbirlerine tahammül edemiyor, çarçabuk dünlere karışan önceki içtenliği kimse anmıyor, aramıyordu." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 120)

Siyasi düşünce tarzları her zaman ve her dönemde toplum içerisinde önemli bir kutuplaşma, ayrışma unsuru olarak bir hâkimiyet alanı oluşturmuştur. İnsanlar

mefkûrelerini, ideolojilerini bir parti kisvesinde kimlik bulmuş hâlde gördükleri için kendilerini tamamen ona adarlar. Bu alanlara olumsuz eleştiriler ve yaklaşımlarda bulunulduğunda ise büyük bir karşıtlık benimserler. Zira o partiye veya görüşe yapılmış olumsuz bir söylemi yahut eylemi bizatihi kendi kimliklerine, benliklerine ve fikirlerine yapılmış girişimler olarak addederler. Böylesine keskin ve net bir tavır içinde oluşları, en yakınında bulunanlara dahi ağır bir sirayette bulunur. Bu düzlemde aile, arkadaş, akraba gibi çeşitli ilişkilerde dahi yüz yüze gelinemeyecek etkinlikte olaylar zuhur etmektedir. Ve bütün bunlara rağmen politik benimseyişlerinden vazgeçmeyerek müşterek ilişkilerinde ayrışmacı çizgilerinden ödün vermezler. Bu durum onların içine düşmüş olduğu ağır fanatizmin tipik bir göstergesidir. Bununla birlikte Çokum, yeni yönetimin oluşturduğu atmosferi olumsuz bir çerçevede ele alarak insanlara sirayet etmesi açısından ön plana çıkarır. İnsanların bu denli ayrışmasında önemli bir etkisi olduğunu vurgulayarak mevcut yönetimi olumsuzlaştırır. Toplumu bir arada tutma ve ortak noktalarda buluşturma görevinde olan siyaset, böylece kendi misyonu altında ezilen bir kisveye bürünmektedir. İnsanlar arasında oluşturması gereken mutedil dili, gönül birliğini ve uzlaşım sal alanları oldukça tahrip edici bir düzeye indirmektedir. Böylece halkı birleştirmekten çok ayrıştırıcı bir çizgiye iterek temel misyonuna aykırı bir işleyişte hareket etmektedir. İnsanların eğitim ve kültür seviyelerinin de yeterli derecede yüksek olmayışı, karşılıklı olarak anlaşma zemini yaratılmasını engelleyen önemli hususlardandır. Çünkü olayları ve ilişkileri geniş ölçekte kavrayamazlar. Bunun sonucunda bir şeye körü körüne saplanma durumu ortaya çıkar. İnsanlar kendilerini ona adayarak önlerine kalın perdeler çekerler. Sonuç olarak siyah ve beyaz kadar zıtlıklar barındırıcı düşünceler zemininde sıkışmak durumunda kalırlar. Mevcut durumun önüne geçilebilmesi için siyasette ve hayat alanlarında griliklerin de olabileceği yaklaşımlarının benimsenmesi gerekmektedir. Ancak o zaman içinde bulunulan eşikten daha yükseğe çıkılabilmesi mümkündür.

3.2.2.3. Halkın Sündürülmesi

27 Mayıs olayının vuku bulmasıyla birlikte milletin müvehham bir yapıya bürünerek kendisini soyutlamış olduğu görülmektedir. Bu minvalde gerçekleşen olayların, halk düzleminde genellikle aynı etkiyi oluşturduğu vurgulanmaktadır. Toplum düzleminde önemli statülere sahip olan şahısların, müdahalenin yanında yer alıcı tavır ve yaklaşımları ortaya koymaları, halkı olanlara karşı reaksiyon vermede iyice silik bir duruma düşürmektedir. İnsanlar silik bir duruma gelmiş olsalar da benliklerini koruma gayretini ortaya koyarlar. Bütün olanların farkındalığını yaşayarak, onlar üzerine düşünme eylemine geçmektedirler. Güçlü bir duruş ilkesini benimsemeye çalışırlar:

"[. . .] Gelelim ihtilalin açtığı gediklere. Aslında bütün ihtilallerde böyle olur. Bizde de böyle. Millet silindi. Pıstı yani. Çünkü bütün adlı sanlı adamlar, ihtilalcilere yanaştılar." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 127)

"İnsanlarımız geri çekildi, püskürtüldü bir bakıma ama şimdi kalesini bütün gücüyle, evet gücüyle koruyacak. Bunu ordu da biliyor, patlamak üzere bir yanardağ... Sustuklarına bakma, sustuğumuza bakma. İnsanlar yere bakarak yürüyorlar. Evet bu böyle. İnsanlar düşünüyorlar inan ki. Ben düşünüyorsam onlar da düşünüyor. Düşünmeye başladılar artık. Sabahleyin gelirken bir çöpçü yolları süpürüyordu ve çöpçü düşünüyordu oğlum... [. . .] O terzi, o berber çırağı, o şoför, o kunduracı... Onları kabullenmek zorundasınız, zorundalar... İşte o gözü kapalı bürokratlar, cumhuriyet çocukları bilmeliler ki halkçılık sözle olmaz. Halkçılık halkı anlamak, halka dönmek, halka hizmet ve bilgi götürmekle olur." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 247)

Hareketi gerçekleştirenler kapsamlı bir güce sahip oldukları için, halkın kendi içinde bir baskı yaşaması beklenen bir durum olarak ön plana çıkar. Bununla birlikte muteber seviyede kabul edilen şahısların ortaya koydukları tutum, hareketin lehine olduğu için, bu yaşanan baskın şiddeti artan bir hâle gelir. Zira insanlar egemen olma gücünü kendilerinde barındırmadıklarının farkına varırlar. Sevinç Çokum böylece, hem yeni yönetimi hem de daha sonra onlara yaklaşanları eleştirel bir çizgide ele alır ve halkın sünmesinde en büyük etkiyi onların yarattığını vurgulayarak olumsuz bir çerçevede yansıtır. İnsanlar her ne kadar seçme hakkıyla önemli bir güce sahip olduklarını düşünseler de yaşanan olaylarla birlikte bütünüyle bu güçlerini de kaybetmiş olduklarını düşünür ve kanıksar bir vaziyete gelmişlerdir. Fakat kendilerine bahşedilmiş demokrasi ve onun sağlamış olduğu seçim gücünün etkinliği onları bir şekilde ümitli olmaya iter. Yavaş yavaş, algıları daha açık ve sentez kabiliyetleri daha kuvvetli hâle gelmeye başladıkça farkındalık seviyeleri de yükselmiştir. İnsanlar içe sünmüş bir vaziyete gelseler de bu durum, onları az da olsa olumlu olarak tetiklemektedir. Bunun üzerinden Çokum, halkı haklı ve olumlu bir figür olarak ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Toplum nezdinde önemli statülere sahip bireylerin müdahaleyi destekleyici tavırları benimsemeleri, insanları düşündürücü hâle getirir. Bu şahısların kimlik olarak güçlü etkileri bünyelerinde barındırmaları, insanların alacağı tavırların yönlendirici bir çizgiye çekilmesinde önemli derecede rol oynar. Zira insanlar, içinde bulundukları zorlu durumlarda çıkış noktalarına ulaşamayınca, muteber addettikleri kişilerin aksiyonlarına göre tavır almayı tercih etmektedirler. Böylece mevcut görüşlerin aksine bir düşünce yapısında bulunmalarına rağmen karşı koyucu refleksleri benimsemekten ziyade, silik yapıya bürünerek sünecek vaziyete

gelirler. Çünkü azınlık barındıran bir yapıda olduklarını kavramaktadırlar. Bunun gibi içe sünme durumunda kalınan olaylarda, büyük birikimler söz konusu olur. Söz konusu birikimleri ortaya çıkarmak ve bu doğrultuda bir tepki vermek için de gerekli fırsatlar kollanmaya çalışılır.

3.2.2.4. 27 Mayıs Yönetiminin Halk Üzerindeki Etkisi

Askeri müdahale gerçekleşikten sonra çeşitli davranış biçimleri ortaya koyulmaya başlanmıştır. Ufak bir hareketlenme oluşturabileceği düşünülen herkes sıkı bir gözetimde tutulmaktadır. Grup hâlinde toplanışlar söz konusu olduğunda sebebi bilinmeksizin alıp götürme eylemleri kendisini göstermektedir:

“Bu esnada Paşa ve arkadaşları halkın alkışlarıyla kıvranırken halk da bu ululama ile yürekleniyordu. Halkın yüzünde de şunları okumak mümkündü: “Ne yapalım. Korku belası. Gözünü kaşını oynatanı, üç kişi bir araya geleni götürüyorlar. Alkışlamayıp da ne yapalım...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 145)

Hareketi meydana getirenler için oluşabilecek herhangi bir aksaklık, planlanan şeylerin insicamını bozacak unsurlar olarak ele alınır. Bu sebeple çok kat'i bir karşı duruş sergilenmektedir. Zira karşı karşıya kalacakları olumsuz bir durumda ortaya koydukları müdahaleden zarar gören bir duruma düşebileceklerinin farkındadırlar. Ele alınan bütün ipler çok sıkı bir şekilde tutulur. Bunun için gerekirse insanların hayat alanları, ifade ettiği söylemler, ortaya koyduğu eylemler ve cephe alışlar şiddetli bir şekilde kısıtlanır ve yaptırımlar uygulanır. Zira onlar için tek önemli olan şey meydana getirilen hareketin istenilen istikamette sonuçlandırılmasıdır. Bunun aksi bir durumu itibar ve onur kaybı olarak addederler. O sebepten dolayı karşılarına engel olarak çıkabilecek her şeyi yok etmek konusunda kendilerinde sınırsız bir güç görmektedirler. Çokum da söz konusu durumlar üzerinden mevcut yönetimi baskıcı olmaya yönüyle eleştirmektedir. Halkın belirli bir döngü içerisine sıkışmasına sebebiyet veren bir unsur olarak ele almaktadır. Halkı mağdur edilen bir çerçevede ön plana çıkararak haklılığını gözler önüne sermektedir. Yapılan müdahaleler hemen her zaman beraberinde bir korku imparatorluğu getirir. Böylece halk hem psikolojik hem de fiziki olarak büyük bir baskı altına girer. İletişim ve sosyal alanlarını daraltarak kendi kabuğuna çekilir. Aksi takdirde müdahale karşıtı unsurlarla yan yana gelebilme veya görülebilme ihtimali insanları, içinden çıkılması zor şartlara sürükleyebilecek durumdadır. Bu gibi sebepler üzerinden müdahale yönetiminin radarına girmemek adına çok fazla göz önünde olmak tercih edilmez. Bunun sonucunda toplumsal hayat alanlarından tecrit olunan bir çizgide hareket edilir. Çünkü müdahaleyi yapanlar, aleyhlerine gelişebilecek bir durum karşısında gerçeklik barındırıp barındırmama

konusuna çok fazla ehemmiyet göstermeyerek mevcut girişimin önünü kesecek sert yaptırımları uygulama yoluna gider. Böylece halk düzleminde meydana gelebilecek hareketler kontrol altına alınmış olmaktadır. Hareketin işlerlik ve işlevlik oranı güçlendirilmektedir. Ama halk yitirilmektedir.

3.2.2.5. Halkın Duygu Yitimi

İnsanların karşılıklı olarak yaşadıkları aşk, sevgi, dostluk gibi kavramlar da zamanla kısır bir hâle gelen vasıfsızlıklara dönüşmüşlerdir. Bütün yaşananlar, düşünce kabiliyetlerinin önüne geçmeye başlamıştır ve insanlar düşünme konusunda özne olarak yitik bir duruma gelmişlerdir. Hareketin çoğulluğu barındırmasa da güçlülüğü ve baskınlığı barındıran bir yapıya sahip olması, bu düzeylere kadar gelmesine sebep olarak düşünülür:

“Aşklar bile... Onlar bile ihtilal kokuyordu. İdeolojikti, güdümlüydü, zırhlıydı, korkaktı, kişiliksizdi. İnsanlar düşünmüyor, düşündürülüyorlardı. Azlığın çokluğa galebesiydi bu. Tek yanlı düşünülmüş bir zaman boyutunun yitilmesi.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 146)

“[. . .] Bu dönemde en son akla gelebilecek kavram buydu çünkü. Sevmek.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 192)

Toplumu bir araya getiren somut dinamikler olduğu gibi çeşitli soyut dinamikler de bulunmaktadır. Bu soyut dinamikler, hayatın akışı içerisinde, halkın mental olarak daha iyi hissetmesini sağlayarak güçlü bir hayat motivasyonu oluşturur. İnsanları iyiye, doğruya ve güzele yöneltir. Fakat zorlu şartların hâkim olduğu süreçlerde aşk, sevgi, saygı, empati gibi kavramlar sahip olduğu özgül ağırlıktan sıyrılarak yıpranan bir hâle dönüşmektedirler. Bununla birlikte insanlar arası iletişimde oynadıkları büyük rol etkinliğini ve kimliğini kaybeder. Sevinç Çokum bu yıpranmayı, müdahaleyi yapan azınlık gruba ve onun baskın yöntemlerine işaret ederek aktarır. Mevcut yönetimi suçlu olan bir çerçevede ön plana çıkarır. Somut olgulardan haz alınmasında önemli bir etkiye sahip olan soyut duygular, işlevlerini böylesine zorlukların yaşandığı süreçte yerine getirememektedir. Bunun sonucunda maddi olarak zaten ayrışmaya giden halk, manevi olarak da ağır bir deformasyon yaşar. Ortaya koyulan iradeyle, herkesin aynı şeyleri sevmeleri istenmesi, belirlenen kalıpların dışına çıkılmasının engellenmesi ve bunun güçlü bir baskınlıkla yapılması sevgi, aşk ve güzellik gibi kavramları da onun boyunduruğu altına sokmaktadır. Böylece kendi içinde herhangi bir sınır taşımayan bu kavramlar tek bir olgunun tekelinde birleşerek mahdut bir yapıya sıkışmaktadırlar. Bu durum Çokum tarafından, yönetimin despotik tavır içerisinde hareket etmesi olarak olumsuzlaştırılır. Yönetilmesi zor olan duygular bu

şekilde insanlar arasındaki ayrışmada birleştirici bir kuvvet olmaktan uzaklaşarak yozlaşmayı arttıran bir etkiye sahip olmaktadır. Hayatın olağan akışının dışında cereyan eden olaylar her zaman insanların duygu dünyasında çeşitli karmaşıklıklar yaratırlar. Bu durum olumlu yönde seyredebildiği gibi olumsuz yönde de kendisini gösterebilmektedir. Özellikle baskıyla karşı karşıya kalındığında, insanlar kapsayıcı kimliklerinden uzaklaşarak korunmacı ve menfaatçi duygulara kapılırlar. Duygusal etkileşimlerini kendi dünyalarına çevirerek ortak paylaşım alanlarından kendilerini alıkoyarlar. Böylece soyut ilişkileri bir arada tutan unsurlar içdiş edilen bir çerçeveye sıkışarak önüne geçilemeyen yozlaşmaların oluşmasına sebebiyet verir.

3.3. Mekân

3.3.1. Sırtlan Payı

27 Mayıs müdahalesinin gerçekleşmesiyle birlikte, mekânın işlevinin de ona göre evirilmiş olan bir yöne kaydığı görülmektedir. Attilâ İlhan'ın "*Sırtlan Payı*"nda bu durumun yansımaları gözler önüne serilmektedir.

3.3.1.1. Meydanlar Üzerinden Güç Gösterisi

27 Mayıs hareketine mukabil, bazı grupların protesto amaçlı girişimlerde bulunarak meydanlara çıkma gayretinde oldukları anlaşılmaktadır. Diğer taraftan ise müdahaleyi yapan yönetimin inisiyatifiyle, bu durumu engelleyecek girişimler ortaya koyulmuştur. Meydanda askerî bir gösteri sergilenmiştir. Bunun vasıtasıyla güçlü bir gözdağı verilmiştir:

İZMİR'DE HARB OKULU BİR İHTAR

YÜRÜYÜŞÜ YAPTI

Bazı DP'lilerin yapacakları haber alınan

nümayişe katılanların ezileceği açıklandı.

İzmir (Özel)

722 T parolasıyla milli inkılap aleyhine DP'liler tarafından dün saat 14'de Tepecik semtinde yapılacağı öğrenilen protesto nümayişi için şehrimizde sıkı emniyet tedbirleri alınmış, fakat nümayiş için harekete geçilmemiştir.

[. . .]

Saat 13'de Konak Meydanı'nda toplanan Hava Harbokulu öğrencileri ile subayları, bando ile birlikte İstiklal Marşımızı söylemişler, Vilayet Konağı'na bayrağımızı çekmişlerdir. Burada bir konuşma yapan Hava Tümgeneralı Gavsî Uçagök, DP'liler tarafından milli inkılap aleyhine sinsice girişilmek istenen faaliyetlere temas etmiş ve kısaca şunları söylemiştir:

"Hareketimiz kımıldamak isteyenleri ezmek içindir. En ufak bir kuyruk kaldırını derhal ezeceğiz." 3 Temmuz 1960 (İlhan, Sırtlan Payı 167)

Meydanlarda gövde gösterisi yapmak, mekân üzerinden, sahip olunan gücü herkesin zihnine kazımak açısından etkili bir yöntem olarak ön plana çıkar. Kalabalık ve birlik hâlinde oluş, her yere hâkim olunduğunun göstergesi niteliğini taşır. Meydanlara yayılan şölen havası, bu duruma karşı çıkmak isteyenler için sündürücü bir hissiyat yaratmaktadır. Attilâ İlhan bu yönüyle, mevcut yönetimin baskınlık seviyesini gözler önüne sermektedir. Herkes için merkez bir mekân olarak görülen meydanlar, tek bir egemenliğin altına girmesiyle endişe ve korku verici bir atmosfer oluştururlar. İnsanlar sokaklarda, caddelerde özgür bir şekilde hareket edemeyecekleri düşüncesine kapılırlar. Bunun sonucunda, bu gibi mekânlar üzerinden daha çok içe kapanan ve kendisini toplumdan tecrit eden bir ruh hâline bürünürler. Meydanlar onlar için, hayatın sınırlandırıcı boyutunu temsil eden unsurlar olarak kimlik kazanmaktadır. Aynı zamanda, müdahaleyi yapan gücün karşısında durmak amacıyla da meydanları kullanmak ve insanları galeyana getirmek istenir fakat, yeterli ve baskın bir güce sahip olamayıp, caddelerde ve meydanlarda hâkimiyet kurabilmeyi büyük ölçüde engellemektedir. Böylece İlhan, DP taraftarlarının acziyetli bir yapı içerisinde olduklarını aktarır. Güçlü bir temele sahip olmadıklarını ön plana çıkarır. Her şeye rağmen, gücün ve kimliğin yeniden kazanılması adına, merkez niteliğindeki mekânlar üzerinden birlikteliğin sağlanması için girişimler sürdürülmeye çalışılır. Zira bu gibi yerler vasıtasıyla, insanların bilinçaltına şumullü bir hareket hâlinde olduğu ve bu desteğin büyütülmesi gerektiği yaklaşımı yansıtılmaya çalışılmaktadır. Fakat yetersiz olunmaktadır. Bu bağlamlarda bakıldığında mekân, yaratmış olduğu atmosferle iki farklı etkinlik alanı oluşturmaktadır. O an için gücü elinde bulunduranlar açısından düşmez bir kale hüviyetinde görülürken, kendisini azınlık hissedenler için kaybedilmiş bir mabet hüviyetindedir. Böylece mekân bir tarafı aydınlığa çıkarırken, diğer tarafı

karanlığa sürükler. İnsanlar bu iki ayrı etki alanı içerisinde, iki ayrı dünya yaratmış olurlar. Meydanların, caddelerin gücüne sahip olanlar, bunun dışında kalanları makro düzeydeki mekânlardan mikro düzeydeki mekânlarda sıkışmaya mecbur etmiş olmaktadır.

3.3.2. Karanlığa Direnen Yıldız

27 Mayısla birlikte tutukluların bulunduğu ada, hücre ortamı ve caddelerin uğramış olduğu dönüşüm, *“Karanlığa Direnen Yıldız”*da Sevinç Çokum tarafından çeşitli yansımalarla kendisini göstermektedir.

3.3.2.1. Ada Ortamı ve Hücreler Çevresinde Mekân

Adanın, mevkıfların bir araya toplanmasında önemli bir misyon taşıdığı anlaşılabilmektedir. İnsanlar, hayatın temel dinamiklerinden soyutlanmış durumdadır. Sıkı bir kontrol mekanizması söz konusudur. Maddi ve manevi olarak çöküntü hâli hâkim olmaktadır. İnsanlar hayatlarından vazgeçmeyi düşünürler. Bir yandan da bu yerde güçlü olma gayretinde bulunurlar. Hücre ortamında oldukça zorlanmaktadır. Yaşanılanlar karşısında verilmiş olan psikolojik savaş, hayatın bütününe etkileyecek bir kapsama sahiptir:

Simitçinin canını sıkın akşamları radyosundan işittiği Bey’in o dirençsiz, zayıf, harap sesi idi. Simitçi bu değişimden dolayı Bey’in yerini bir başkasının aldığını bile düşünmeye başlamıştı. Fakat başka türlü de olunamazdı doğrusu. Çünkü Bey ıssız bir adada her şeyden uzak, her şeyden mahrum, ailesini bile düşünemediği, hayal edemediği bir hücrede asker subay gözetimindeydi. Uykuları buyruk altındaydı... Yemesi içmesi... Bu vücut onlara lâzımdı; bakılmalıdır. İntihara teşebbüs etmemesi için gece gündüz nöbetçilerin gözleri üzerinde olmalıydı... Bedeni son âna kadar zinde tutulmalıydı. Giderek içinin boşaldığını anlasalar, içindeki ruhun ve canın bir üfürmelik hale dönmüş olduğunu sezseler bile... Bey’in sinir telleri, mandalları sökülmiş keman gibi artık ses vermeyen, sadece medenî bir gürültü çıkaran keman tellerine dönüşse de... (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 143)

27 Mayıs’tan sonra iç mekân olarak hücre ortamının Çokum tarafından ön plana çıkarılması, Menderes’in yaşamış olduğu mağduriyeti gözler önüne bütün açıklığıyla sunmak adına gerçekleştirilmiştir. Fizikî ve ruhî hâli böylece mekân atmosferi üzerinden kuvvetlendirilmiştir.

“O sağır duvarlar arasında zaman zaman tedavileri yarım kalmış hastaları düşündüm. Ama ben yoktum artık. Başka birisiydi o. İşerken ve sıçarken birileri

tarafından gözetlendiğini bilmek insanın kendisine ve bütün insanlara saygısını yitirmek gibi bir şey. Hem insan iğdiş edilmiş gibi oluyor. Bu tabiri tenasül uzuvları için söyleyemiyorum. Sende var olanı, teşebbüs arzularını, korkusuzluğu, tay gibi kişneyerek yaşamak adına o delikanlı kanını kurutuyor, iğdiş ediyorlar. Ruhunu kamçılıyorlar, ruhunu çarmıhlıyorlar oğlum.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 202)

Ada kavramı, güçlü bir ıssızlık çağrışımı yaratmaktadır. Bu ıssızlık çerçevesinde, mekânın karamsarlığıyla birlikte hayal kurma, sevgi, umut ve özlem gibi soyut kavramlar sünen bir noktaya gelmektedirler. Mekânsal düzlemde yalnız kalış, insanı, kendi iç benliğinde daha derin bir sorgulamaya itmektedir. Bu doğrultuda hayatla ölüm arasında kesif bir muhakeme anlayışı içine gidilir. Hayata tutunma refleksi, bu gibi mekânlarda olabildiğince aşağı seviyelere düşer. Tek başına, bir hücrede kalış ve kimseyle samimi bir iletişime geçemeyiş, insanı mental ve fizik olarak oldukça aşağıya çekmektedir. Sevinç Çokum da Menderes'i ve Enis Bey'i söz konusu yapıların içinde haksızlığa uğramış bir çerçevede resmederek, yapılan (askeri) müdahalenin adaletsizliğini gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Duvarların üstüne üstüne gelişi ve demirlerin soğukluğu, insanı, aidiyetlerinden uzaklaşmış, toplumdan tecrit edilmiş bir düşünce seyyalesine sürükler. Bu mekânın içinde tamamıyla yitip gitmemek adına, bir nebze de olsun güçlü durulmaya çalışıldığı da görülmektedir. Güçsüz duruldukça, mevcut karanlığın ve karamsarlığın içerisinde belirli bir direnç sağlayabilmek mümkün değildir. Hücreler içerisinde insanlar, adeta kimliğini kaybeden bir haletiruhiyeye bürünürler. Başkalarının gözetimi ve tahakkümü altında oluş ve ortamın boğukluğu, insanları böyle bir dönüşüm sürecine itmektedir. Zira o zamana kadar hayatlarında inşa etmiş olukları bütün değerler, karanlık bir dört duvar arasında başkalarının dayatım ve müdahaleleriyle yok olmaktadır. İnsanın hayatta kalmasını ve ona umutla bakmasını çok büyük ölçüde etkileyen ruh kavramı, böylece bu gibi yapılar ardında tamamen sündürülerek ortadan kaldırılmaktadır. Bunun sonucunda da geriye sadece, çürümeye yüz tutmuş, mecalsiz bir insan iskeleti bırakılmaktadır. Söz konusu mekânlarda, insanın kendisini hür hissettiği özel hayat olanakları tamamen ortadan kalkar. Artık bireyin şahsi hayatına ve ruhuna herkes dâhil olur vaziyete gelir. Ona karşı yapılan buyruklar, içinde bulunduğu dört duvar arasında yankılanarak zihinsel çöküşünü hızlandırır. Aydınlığa ulaşmanın imkânsız olduğu bu atmosferde, yeni arayışları içerisine girme umudu tamamen ortadan kalkar.

3.3.2.2. Mekânın Dönüşümü

27 Mayıs öncesinde yönetimin çevre üzerinde yapmış olduğu değişikliğin ardından, 27 Mayıs'la birlikte de aynı tavrın etkin bir şekilde sergilenmiş olduğu görülmektedir. Yenileşmeler ve değişiklikler her bir dönemde süreklilik arz eden bir şekilde gerçekleşme zemini bularak etkinlik kazanmaktadır:

"Fakat o ve simitçi, bir gün, hem de birkaç yıl sonra nümayişçilerin, ihtilal arabalarının, sonra da mahkûmların, daha sonra subay bloklarının inşaatına kum, çimento taşıyan kamyonların, bu yoldan geçeceğini tahmin edemezlerdi." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 18)

Evet, yıkımların getirip bir çukura bıraktığı eski İstanbul medeniyetinin kalıntıları yerine yeni bir şehir kurulmuştu. Zafer çığlıklarını atanlarsa un ufak halk yığınlarıydı. Şehrin sadece havaya uzanmış ve gökyüzünü pembemsi bir aydınlığa boyayan elektrikleri bile bu insanların kendilerini birer Fatih gibi hissetmelerine yetiyordu. Yüzleri bu aydınlıkla boyanmıştı. Bunun dışında her şey karanlığa gömülüydü. Eski mahalleler, çukurlar, lağımalar, ızgaralar, çeşme yalakları, yatırlar, takunyalar, Arnavut kaldırımları, tek atlı çöp arabalarıyla defnedilen, tabutları örtüsüz fakir ölümler, fakirliğin kol gezdiği verem mikroplu lavabo parçaları, keseler, hamam tasları, sırlı topraktan hantal kocakarı lazımlıkları, pencereden uzatılmış soba borularının kurumları, hepsi bu medeniyet ışığı altında eriyip yok olmuştu. Bir değişimin, bir kabuk değiştirmenin nihayeti bu. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 190)

Müdahaleyi yapanlar, hareketin sağlam bir işlerlik kazanması için iz bırakıcı eylemler içerisinde bulunmayı önemli bir etken olarak görürler. Bunun fiziki olarak, en kolay yansımaları yapılar üzerinde uygulayacakları dönüştürme girişimiyle gerçekleştirmektedirler. Zira eskiye ait olanı yok ederek, yeninin dinamiklerini taşıyan mekânlarla güçlü bir yer edinilmeye çalışılmaktadır. Ve böylece herkes tek bir anlayış ve çevre düzleminde hareket ettirilmektedir. "Eski her zaman yeniyi yenilir" mantığıyla mekânsal boyutta, önceye dair bir güç yitirtme politikası uygulanır. İnsanların bakış açısını ve edinmiş olduğu kültürü değiştirmede mekânlar büyük bir rol oynamaktadır. Çünkü büyük yaşanmışlıklar, yaşanan yapılar üzerine sinerek geleceğe doğru bir akış içerisinde bulunurlar. Her bir yönetim bu durumun farkında olduğu için, gücü eline aldığı vakit böyle bir teşebbüsü ortaya koyma açısından acul derecede hareket hâlinde olurlar. Çokum bu doğrultuda Menderes yönetiminde yapılan mekânsal değişiklikleri genel bağlamda olumlu bulurken, 27 Mayıs yönetiminin yaptıklarını eleştirerek tavrını ve düşüncesini net bir şekilde ortaya

koymaktadır. Zaman geçtikçe her şeyin hızlı bir şekilde dönüşüm hâlinde oluşu, mekân düzleminde de önemli bir etkiye sahiptir. Bu doğrultuda da her değişim aynı zamanda sağlam bir ayak uydurma geleneğinin oluşmasını mecbur kılmaktadır. İnsanlar bunun sonucunda eski yapılara aidiyetliklerini güçlü bir şekilde taşıyalar da şartlar ve zaman çerçevesinde, mekânlardaki bu aidiyetlilik yansımaları toz bulutu hâlini alarak, yerini yeniye bırakma durumunda kalmaktadır. Böylece mekânın dönüşüm gücü, insanları bir hayat alanından başka bir hayat alanına taşımakta önemli bir etki barındırmaktadır. Sevinç Çokum böylece insanların yönetim tarafında tek tipleştirilmeye çalışıldığını olumsuz bir tavırla aktarır. Gerek iç mekân gerekse dış mekân çerçevesinde gerçekleşen bu etkileşim bünyesinde iki ayrı insan tipi yaratır. Böylece insanlar “eski” ve “yeni” dönemin insanları olmak üzere ayrışıcı iki boyut içerisine girerler. Eskinin yıkılması veya yeniye dönüştürülmesiyle birlikte bu yaklaşımın taraftarı olanlar, yeni bir fiziksel hayat alanı içerisine girerek onu dinamiklerini özümsemeye başlarlar. Fakat durumun karşısında olanlar ise, yeni fiziksel hayat alanları içerisinde yer alsalar dahi, zihinsel bir hayat alanı oluşturarak, eski mekânın dinamikleriyle soyut çerçevede ve düzlemde bağlarını korurlar ve hayatlarını idame ettirirler.

4. 27 MAYIS SONRASI

4.1. İhbar

4.1.1. Sırtlan Payı

27 Mayıs olayı gerçekleştikten sonra çeşitli ihbar mekanizmalarının devreye girmiş olduğu görülmektedir. Attilâ İlhan’ın “*Sırtlan Payı*”nda bu durumu da ele almış olduğu, bazı yansımalarla kendisini gösterir.

4.1.1.1. DP’li İhbarı

27 Mayıs’tan sonra karşıtlık benimsenen kişilerden kurtulmak için ihbar etme yaklaşımı, benimsenen bir husus olarak ön plana çıkar. Yeni gelen yönetimin bu konuda hassas olacağı düşüncesiyle mevcut durumdan, bir çıkar gözetme söz konusudur. Bazı insanların, içeriye alınan DP’lilerle ilişkisi olduğu noktasından suçlamalar veya dayandırmalarla, etkinlikleri yok edilmek istenmektedir. Böylece daha özgür ve rahat bir alana sahip olmaya çalışılmaktadır:

“[. . .] O müthiş ihanet düşüncesi, işte ilk defa o gece orada, Eczacı İhsan Bey’in tamburundan ağır tınlamalı birtakım sesler karanlığa sağılırken, aklından geçti:

"[. . .] şeytan diyor ki, kalk, 'sabıkların kuyruklarındandır' diye mel'unu Merkez Komutanlığı'na ihbar et, atsınlar içeri, sen sağ, ben selamet!" (İlhan, Sırtlan Payı 178)

Muhbirlik eyleminde bulunuş, her dönemde, yaşanan olaylarda istikrarlı bir şekilde ön plana çıkan hususlardandır. Muhbirlik yapan insan için temel unsur güçlü olan kurum veya kişilere yararlı bir vaziyet ortaya koymaktır. Bu misyonu benimseyen bireyler hemen her dönemde kazançlı durumda olmak ve o an için en güçlü bulunanın yanında gözükmek için büyük bir çaba sarf ederler. Olaylar gerçekleşmeden önce tam karşı cephede yer alsalar da işler onlar için tersine döndüğü vakit ıvıcnalıkla kendi çıkarlarına yarayacak şekilde aksiyon almayı bilirler. Mevcut durumda güçlü olan kişi veya yapıların gözüne girebilmek için en yakınlarını dahi fişlemekten kendilerini alıkoymazlar. Onlar için aslolan, her olay ve koşulda güçlü kalabilmektir. Bu sebeple sevgi, sadakat, güven gibi duyguları arka plana atan veya hiç barındırmayan bir yaklaşımı benimseyişle hareket etmektedirler. Ortada suçlanmaya veya fişlenmeye müsait olan kişiler ya da guruplar mevcut olduğunda muhbirler için çok geniş bir hareket alanı doğar. Zira hedef gösterebilecekleri ve bundan nemalanabilecekleri unsurlar oldukça bariz ve kolay ulaşılabilir durumdadır. Zaten o hedeflere karşı oluşmuş büyük şüpheler söz konusu olduğundan ihbarda bulunan şahıslar için durum iyice kolaylaşır bir vaziyete gelir. Bütün bunların yanında herhangi bir çıkar gözetmeksizin, sadece kişisel veya ideolojik olarak örtüşülmeyen kişilerin de ihbar edilmiş olduğu görülmektedir. Bu reaksiyonu, geçmişin intikamını almak ya da kişisel kinlerini gidermek maksadıyla ortaya koyarlar. Böylece onlardan kurtulmanın en kestirme yoluyla hareket ettiklerini düşünürler ve kendilerini başarıya ulaşmış olarak addederler. Attilâ İlhan da bu noktadan hareketle roman içinde az da olsa yansımalarla bulunmuştur. Böylece ihbar mekanizmasının ne denli kuvvetli ve sorgulanmayıcı bir düzlemde gerçekleştiğini gözler önüne sermiştir. İhbar boyutu böylece farklı düzlemlere çekilebilecek etkinlikler kazanmaktadır. Kişisel ihtiraslar için yapılabildiği gibi iki tarafı birbirine karşı kırdırmak ve cephe almalarını sağlamak amacıyla da yapılabilmektedir. Çok yoğun bir kaotik ortamın söz konusu olması mağduriyet oranının oldukça yüksek seviyelere gelmesine sebebiyet vererek çeşitli çıkmazlar içerisine sürüklenişini kolaylaştırmaktadır.

4.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız

"*Karanlığa Direne Yıldız*"da Sevinç Çokum, ihbar ve muhbirlik hususlarına birkaç yapıdan yaklaşarak çeşitli izlekler sunmuştur. Bu doğrultuda ülke dışı güçlerle ilişkiler kuranlar, önceleri DP'nin yanında olup sonra saf değiştirenler, "DP'li" yaftalamalarıyla

çeşitli gammazlamalarda bulunmalar ve ihbar mekanizmasının her dönemde meşru görülmesi, çarpıcı örneklerle ortaya koyulmaktadır.

4.2.2.1. Dış Bağlantılara Yapılan İhbar

Toplumun içinde sürekli var olan muhbirler, beklenmedik şekillerde ve durumlarda kendilerini meydana çıkarırlar. Onlarda dış güçlere karşı her zaman yoğun bir teveccüh mevcut olmuştur. Kendi ülkesini düşük görerek dışarıdaki ülkelerin kapısını çalmak da temel eylemlerinden biridir. Sürekli olarak yabancılardan medet umma hâlinde hareket eden bir benimseyişi bünyelerinde taşımaktadırlar:

Feridun'un gördüğü bahar sarhoşluğu değildi, düpedüz artık iktidarın sonu gelmiş olmalıydı. Hatta matbaanın üst katındaki yazar Anıl Nadiroğlu'na gidip gelmeler o kadar sıklaşmıştı ki âdeta bir parti merkezinin uğultusu taşıyordu oradan. [. . .] Veysel ağabeye göre işte bu Anıl Nadiroğlu ve efradı Başvekilin "millî jurnalci" tarifine kesinlikle uyuyorlardı. Onlar, toplulukların her zaman davetsiz konukları olacaktı. Bu millî jurnalciler yabancı ülkelere karşı Avrupa hayranlığı veya bir çeşit aşağılık duygusuyla ülkemizi şikâyet edenlerdi. Veysel ağabey de "Her devirde içimizdeki bazı insanlar yabancılara yaranma zaafı göstermişlerdir," demiyor muydu? [. . .] (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 95)

İhbarcılık gerek cumhuriyet öncesinde gerekse cumhuriyet sonrasında hemen her zaman çeşitli birey veya gruplarla başvuru, benimsenin bir yol olmuştur. Ülke içi ihbar mekanizmasının yanı sıra ülke dışındaki işleyiş mekanizması da girişimin ne denli kapsamlı bir yapıya sahip olduğunun göstergesi niteliğindedir. Uluslararası düzeyde gerçekleşen bu muhbirlik, aynı zamanda topraklarında yaşanan vatanla hissî bir bağın oluşmadığını kanıtlar. Bunu yapan insanlar için kendi ülkeleri aymaz bir vaziyeti barındıran durumdadır. Böylece menfaatleri doğrultusunda ülkesini kullanmaktan ve harcamaktan rahatsızlık duymamaktadırlar. Hatta bu durumdan keyif alarak güçlerine güç katmış olduklarını düşünürler. Onlar için millet, devlet, bayrak gibi unsurların oluşturmuş olduğu bir değer söz konusu değildir. Menfaatlerinin vuku bulduğu millet, devlet ve bayrak onlar nezdinde vatan hükmündedir ve bu vatan duruma, şartlara göre sürekli şekil değiştirilebilmektedir. Sevinç Çokum bu doğrultuda Anıl Nadiroğlu kişisi üzerinden mevcut yapı içerisinde bulunanları eleştirir. Onları hainlik noktasına varacak nitelendirmelerle yansıtarak tavrını ortaya koyar. Toplumla ve onun maddi-manevi-kültürel değerleriyle hemhal olamamış bu tipteki bireyler, benimsemiş oldukları o melez yapılanmayla ve bütün değerlerin üzerinde olan ilkesiz tavırlarıyla aksiyon almayı, hayatın ana unsuru olarak kabul edip ona göre yaşarlar. Mevcut durumlarda çok güçlü ve asla yenilmez olarak görülen kişiler veya gruplar yok

olurken veya tarih sahnesinden silinirken muhbirler, bütün olumsuz şartlara rağmen yeni dönemin ve yeni gücün etkinliği içerisinde kendilerine yer edinebilmektedirler. Sahip oldukları melez yapı sayesinde her türlü şekli alabilmektedirler. Genel bağlamda gizliliklerini ve sürerliliklerini güçlü bir şekilde mahfuz etmeleriyle birlikte, açığa çıkmış oldukları durumlar da söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda dahi, onu açığa çıkaranların emrine girerek, öncesinde hizmet ettiği yapıya karşı misyon hâlini alarak, muhbirlik vazifelerini tersine çevirebilecek bir hüviyeti bünyelerinde taşıyabilmektedirler. Sonuç olarak mevcut yapılanma, farkına varılması ve mücadele edilmesi oldukça zor nitelikler taşımaktadır. Böylece durumun farkına varılıncaya dek büyük hasarlarla karşı karşıya kalınabilmektedir.

4.2.2.2. “Sabık” Yaftası Üzerinden İhbar

27 Mayıs müdahalesinden önce DP ile çok sıkı ilişkileri olanlar, sonrasında cephe değiştirerek DP’lileri ihbar eden bir düsturla hareket etmektedirler. Bununla birlikte artık hiçbir güven ortamı kalmayarak daha yoğun bir ayrışma söz konusu olmaya başlar. DP ile ilişkisi olanlar “kuyruk” sıfatıyla fişlenerek ele verilir ve yaftalanırlar. İnsanlar bu ihbar mekanizmasında afişe ve mağdur olmamak için kendi kimliklerinden kendilerini soyutlayan bir vaziyete dönüşmektedirler. İnsanların içeri alınabilmesi için DP ile ufak bir bağlantısı olduğunun iddia edilmesi yeterli bir unsur olarak kabul edilmektedir:

“[. . .] Masalar ve şarkıcılar hiç değişmiyor, sadece o masaları çevreleyenler değişiyordu... Çünkü bürokrasinin ve servetin yüzü hep aynıydı. İktidarın semirttiği insanlar da öyle... Her zaman her çağda devletliler kim olursa olsun, onların kapılarındaki kapıkulları değişmezdi.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 82)

[. . .] “İhtilalden çok, daha yakın zamanlara kadar DP’nin ikbal sofralarından yararlanıp şimdi koyu 27 Mayıs taraftarı kesilen çoğu arkadaşımın ikiyüzlülüğü şaşırttı beni. [. . .]

Bu yeni durum ülkenin bir kısım insanlarına fikirlerinden dolayı da olsa aşağılayıcı kuyruk sıfatını vermişti. Kuyruklar aşağı, kuyruklar yukarı.

[. . .] Peyami Bey, insanların sabık, kuyruk, gerici, mürteci damgasını yememek için kimliğini değiştirdikleri bir dönemde karalanmak, yuhanmak, itilip kakılmak pahasına inandıklarından, düşüncelerinden vazgeçmeyen pek az insanlardan biriydi. İhtilalin şakşakçısı olmamıştı, olamazdı da... (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 148)

“Bulunduğum birkaç ev toplantısında kulağıma geldi... Keyfi tutuklamalar oluyormuş. Önüne gelen ‘Bu DP’li,’ fikr-i sabitiyle gözüne kestirdiğini ihbar ediyormuş. Subay tanıdığınız varsa kurtulma şansı söz konusu olabilir. Paşaların açamayacağı kapı yokmuş.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 199)

Askerî müdahalenin hemen ardından büyük bir ihbar furçasının meydana geldiği görülmektedir. Mevkuf olanlar ise mahkemeye çıkarılmak üzere şehir merkezinin dışında olan Yassıada’ya sevk edilmiştir (Doğru, 27 Mayıs Rejimi 137). Muhbirliği çok keskin bir şekilde benimsemiş kişiler veya gruplar için belirli bir aidiyet olgusu asla oluşmamaktadır. Onlar, çıkarlarını gözetmek adına en çok düşmanlık beslediklerine dahi samimi ve güler yüzlü davranırlar. Yeri ve zamanı geldiği anda ise hemen saf değiştirerek ilişkide bulundukları kişi veya grubu yüzüstü bırakırlar. Sonradan karşısına geçmiş oldukları bu yapı için lekeleyici yaklaşımlar sergilemeye başlamaktadırlar. Daha önce sıkı fıkı olduğu bu kesim üzerinde olumsuz intibaların şekillenmesini sağlayacak biçimde çeşitli eylemlerde ve nitelendirmelerde bulunarak kendi kimliklerini, yeni yaranmak istedikleri yapılara karşı güçlü ve güven vadeden bir şekilde yansıtır. Sevinç Çokum başta DP’den taraf olanların müdahaleden sonra tavır değiştirmelerini bu doğrultuda olumsuz bir çerçevede eleştirmektedir. Muhbirler bu şekilde ihbar ettikleri bireyleri toplum yapısında fişlenmiş bir duruma getirerek, hayat dinamiklerinden soyutlanmalarına sebebiyet vermektedirler. Damgalanan insanlar, hayatın akışında kendilerini özgür, refah ve huzurlu hissedememektedirler. İhbar edenler ise aslında onlarla teşvik-i mesai yapmış olmalarına rağmen adeta bir kahraman, bir vatansever olarak kabul görmeye başlarlar. Çokum gerçekten herhangi bir suçu bulunmayanların itibarının lekelenmesi noktasında yaşadığı mağduriyeti de bu şekilde ön plana çıkarır. Aynı zamanda yönetimin ezber bir kalıp içerisinde hareket ederek ihbarlar üzerinden herkesi tutuklamasını eleştirerek olumsuz tavrını belli eder. İhbarlar güçlü isnatlar çerçevesinde gerçekleşme bile güçlü bir şekilde dikkate alınır ve ani yaptırımlar uygulanır. Zira muhbirlik misyonunu üstlenenler, sahip oldukları bilgileri sundukları yapının, aleyhine olacak herhangi bir durumu sorgulamaksızın bertaraf etmek maksadıyla aksiyon alacağını bilmektedirler. Bu noktadan hareketle asılsız da olsa yapmış oldukları ihbar itibar görür. İhbar, yaptırım uygulayıcı şekilde itibar görmese bile yayılımcı bir duyulma ağı ile herkese eriştiği için büyük bir sükse kazanmaktadır. Böylece bir yapı veya kurum üzerinden yaptırım uygulanmasa da, toplum nezdinde ihbar edilenlere karşı bir iğdiş etme girişimi veya tavrı kendisini göstermektedir. Böylece ihbar mekanizması gerek sosyal bazda gerekse kurumsal bazda geniş bir etki alanı oluşturmaktadır. İnsanlar böylece sadece biri üzerinden mağdur olabildikleri gibi, her iki unsur üzerinden de mağdur olabilmektedirler. Bunun

sonucunda insanların kendi içinde kapanmaları ve düştükleri çıkmazdan kurtulamamaları daha derin boyutlara erişmektedir.

4.2.2.3. İhbarın Yarattığı Olağanlıklar

27 Mayıs'ta gerçekleşen müdahale gibi büyük müdahaleler, o zamana kadar normal akışında ilerleyen şeylere karşın, normalin dışında durumların da cereyan etmesine sebebiyet verebilmiş olmaktadır:

"Demek ihtilalin şartları içersinde her şey olağandı. İhbar, gammazlama, hakaret, tecavüz, gasp, işkence arkadan vurma vesaire..." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 206)

Kapsamlı hareketler ve olaylar, statik bir düzeyde işleyen sistemleri rayından çıkartarak çok fazla etkenin hâkim olduğu yeni bir sistem işleyişinin oluşmasının müsebbibi olabilmektedirler. Zira olayların gerçekleşmesiyle birlikte bazı gruplar, düşünceler ve yönelimler için çeşitli hareket alanları doğmaktadır. Yaşananların yaratmış olduğu sıcak ve kaotik ortam da bu gibi hususların engellenmesini olanaklı bir hâle getirememektedir. Bu şekilde normal olmayan tavır ve yaklaşımlar, kargaşıklık barındıran bir dönem içerisinde gerçekleştiği için hayatın doğal akışına uygun unsurlar olarak zaman geçtikçe kimlik kazanmaya başlarlar ve bir alışkanlık yaratırlar. İnsanlar bu durumları, içinde bulundukları şartlara göre normalize ederler ve ona göre aksiyon alma, korunma gibi refleksler benimserler. Sevinç Çokum gelinen bu noktayı çok acınası bir durum olarak ele alır ve karşıtlığını açıkça yansıtır. Müdahaleyi yapanlar ise, gerçekleşen bu durumlardan, ihbar mekanizması gibi işlerine yarayan unsurlardan faydalanarak, geri kalan hususları, öncelikli olarak gerçekleştirmek istedikleri hedeflerin arkasına atmaktadırlar. Meydana gelen hususlar her ne kadar olumsuzluk içerse de neticeye ulaşana kadar bu hususları mazur görürler. Zira gücü eline henüz yeni almış olan yapılar, sağlam bir hâkimiyet oluşturabilme adına, işlerine yarabilecek bütün yolları sonuna kadar kullanmayı tercih ederler. "İhbar" da bu yollardan birisidir. Mevcut yönetimin gücünü artırma ve baskı alanlarını kontrol altına alma adına oldukça geniş bir yayılım alanı sağlar. Böylece her bir yapıya nüfuz etme ve onun iç yüzünü görebilme imkânı doğar. Yönetimin benimsemiş olduğu bu tavır Çokum tarafından olumsuz bir bakış açısıyla aktarılmaktadır. İstenilen seviyeye geldikten sonra mevcut ihbar mekanizmalarının kendilerine zarar verebilecekleri yönetim tarafından düşünüldüğünden, onlar üzerine de yeni bir yok etme girişimi baş gösterir. Zira o gün için güç kazanmalarına fayda sağlayan bu mekanizma, ilerleyen süreçte başka tarafın yanında yer alarak, tekrar güç kaybetmelerine veya yok olmalarına sebebiyet verebilecek nitelikte görülür.

4.2. Menderes

4.2.1. Sırtlan Payı

27 Mayıs hareketi gerçekleştikten sonra Menderes'in somut ve soyut olarak bazı güç durumlar yaşamış olduğu görülmektedir. *"Sırtlan Payı"*nda Attilâ İlhan, bu durumu örnekleyici çeşitli hususları ortaya koymaktadır. Menderes'in özel hayatıyla ilgili olan hususlar, yaşamış olduğu ilişkiler üzerinden bir dizi yaklaşımlarla kendisini göstermektedir.

4.2.1.1. Menderes Üzerinde Oluşturulan İntiba

Askeri müdahalenin vuku bulmasının ardından Başvekil'e ait olan her şey araştırılmaya başlanır. Özeline ait olan eşyalar gün yüzüne çıkartılır. İlişkide bulunduğu kişilerle, bilgi almak için çeşitli iletişimler kurulmaya çalışılır:

"(MBK sözcüsü açıkladı: milletvekillerinin maaşı ve sayısı azaltılacak. / Menderes'in özel kasasından kadın külot ve çorapları, müstehcen resim ve filmler çıktı.)" (İlhan, Sırtlan Payı 20)

Geceleyin Azrail'in dondurucu nefesini ensesinde duymak, onu dünyasal işlere bir anda ne kadar yabancılaştırmıştı, şaşıtı. Gazeteler, yaşaadığı bir hayattan çeşitli haberlerle doluydu, baştan başa: Düşük Başbakan Adnan Menderes'in kasasında resmi çıkmış olan, opera sanatçısı Ayhan Aydan'ın ifadesi alınmış! (İlhan, Sırtlan Payı 474)

Siyasi bir aktör olarak Menderes, güçlü karşıtları olmasına rağmen yüksek ve sağlam bir intibaa sahiptir. On yıl gibi uzun bir sürede olumsuz yaklaşımlarda bulunduğu gibi, iyi ve büyük işler yaptığı yönünde de görüşler baskın bir şekilde mevcuttur. Bunların sayesinde gözde olan ve muteber sayılan bir kimliğe, sağlam temellere dayanarak erişmiştir. Ortaya koyulan askeri müdahale ile birlikte çok ani bir şekilde, bulunduğu konumdan indirilmiş olur. Bu durum halk nezdinde bir sarsıntı yaşatır. Ve seçimle gelen bir başbakanın bu şekilde görevinden uzaklaşmasını, Menderes karşıtı düşünenler dışındaki herkes, ortaya koyulan bir haksızlık olarak algılar. Müdahaleyi yapanlar da Başvekil'in bazı kesimlerce oldukça güçlü bir desteğe sahip olduğunu bilmektedirler. Bu sebeple, sadece ona suç isnat edecek belgelerle, destekçileri gözündeki olumlu intibainı yok edemeyeceklerini düşünmektedirler. Bunun sonucunda, Menderes'in "siyasi hayat" alanındaki yanlışlıklarını onun aleyhine kullanmanın yanında, herkesi daha güçlü bir şekilde bu duruma inandırmak için, "özel hayat" alanındaki bazı şahsi hususları da olumsuz bir etken olarak meydana getirip negatif bir algı yaratmak isterler. Bu yöntemle Menderes sadece akıllarda değil,

yüreklerde de ağır bir yitime uğrattırılır. Attilâ İlhan da özellikle gazete haberleri üzerinden yaptığı yansıtımlarla Menderes'in içinde bulunduğu durumu daha gerçekçi bir zeminde ortaya koyar. Yanlışlıklarının kabul görmesini olanaklı hâle getirmiş olur. Müdahalede bulunanlar için hareketin net olarak başarıya ulaşabilmesi, ancak ve ancak başat rolde olan Menderes'in herkes tarafından her şekilde olumsuz bir düzlemde ele alınmasıyla mümkün olabilecektir. Bunu gerçekleştirmek için de gerek meşrû gerek gayrimeşrû her yola sapmak, onlar nezdinde mubah görülen bir etkidir. Zira yer edinmiş güçlü bir otoriteyi yıkmak için etik yollar yeterli görülmediği vakitte, etik dışı unsurlara başvurmamak hemen her yönetimin uygulamaya çalıştığı bir davranış biçimidir. Teknik olarak zor duruma düşürmeyle ahlaki olarak zor duruma düşürme arasında, kalıcılık arz etmesi açısından büyük farklar bulunmaktadır. Zira insanlar ahlaki olana genellikle daha fazla itimat etmektedir. Durumun farkında olan güçler ise bu etkin hususu kendi lehlerine kullanma açısından hiçbir şekilde imtina etmeyerek etkili bir şekilde faydalanmayı tercih etmektedirler.

4.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum'un "*Karanlığa Direnen Yıldız*"ında ise bu süreçte Menderes, fiziksel olarak bitap düşmüş, ağır bir hasta hâline dönüşmüş ve mental olarak yaşananlarla fiziksel olarak yaşananların çarpıştığı bir düzlemde ele alınmıştır.

4.2.2.1. Menderes'in Bitkin Hâli

Adnan Menderes hücresinde çok ağır bir duruma gelmiş vaziyettedir. Destekçileri tarafından bu durum, Başvekil'in kendi kendine yaptığı bir girişim mi, yoksa başkalarının dayatımıyla gerçekleşen bir husus mu diye, sürekli olarak tartışılan bir zemin yaratmıştır. Onun bitkin ve harap hâlini yansıtan çeşitli görüntüler de söz konusudur. Görüntülerin yaratmış olduğu intiba da kafalarda soru işaretlerinin oluşmasına sebebiyet vermiştir:

"[. . .] Başvekilin komaya girmesinde de bir hikmet var. Tabii bilemiyoruz, intihar mı yoksa şey mi ettiler? Yani birileri bu şekilde ölmesini mi istedi? [. . .]" (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 235)

Başvekilin hasta yatağında koma halini gösteren fotoğrafı. Ölmeden ölmek, hep bu iki kelime var Feridun'un aklında veya kulağında... Başvekil aylardır "Eti senin kemiği benim" deyimine uygun olarak alaşağı edilmiş itibarı, hakaretlerle darmaduman olmuş kimliği, kişiliği sıfır noktasına gelesiyeye tükenişi, tüketilişi... Fotoğraf bütün bunları anlatmaya yetiyordu. (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 233)

Başvekil'in bu denli bitik bir vaziyette oluşunun, destekçileri üzerinde mütereddit bir hâl meydana getirmesi, Menderes'in olanlara dayanamayarak bizzat kendinin benimsemiş olduğu bir tavır şeklinde yorumlanmasının yanında, hareketin içinde bulunan güçler tarafından ortaya koyulan bir girişim olarak da yorumlanabilir bir nitelik taşımaktadır. Destekçilerinin gözünden bakıldığında Menderes, onurlu ve gururlu bir özümseyişi kendisinde taşıdığı için, lekelenildiğini düşünerek kendinden geçmeyi seçip vakarlı bir duruş sergileyebilecek tiynettedir. Bu sebeple, içinde bulunmuş olduğu duruma katlanamayarak kendi düşünce çizgisi dâhilinde bir refleks göstermiş olarak algılanabilecek bir yöne sahiptir. Fakat aynı zamanda hareketin çok baskın ve üstün bir yapıya sahip oluşu, bu durumun Menderes'in şahsi tercihinin olmasının dışında, çeşitli dayatımcı unsurlar dâhilinde de gerçekleşebileceğine dair hissiyatlar oluşturmaktadır. Zira Menderes'in içeride de olsa sağlam ve güçlü bir figür hâlinde duruşu, dışarıya güç veren bir nitelik taşıyabileceği için, müdahaleyi yapanlarca önünün kesilmesi gereken bir durum olarak algılanabilir. Ve buna uygun olarak reaksiyon içerisine giren bir benimseyişi ortaya koyabilirler. Bu olasılıklar bütünü Menderes'in, gerek destekçileri gerekse hareketi gerçekleştirenlerin bünyesinde, çeşitli olgularla yansımalar bulmasına sebebiyet vermektedir. Sevinç Çokum da yönetimin çok baskın uygulamalar içerisinde oluşunu bu doğrultuda Menderes'in bitkin hâli üzerinden vurgular. Çeşitli fotoğraflarla Başvekil'in takatsiz görünüşünün yansıtılması, Menderes'in destekçileri nezdinde oluşabilecek herhangi bir umudu kırması yönünden ileri sürülmüş bir tavidir. Zira her açıdan Başvekil'in ve taraftarlarının sündürülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde hareketin başarıya ulaşmış olarak gözükebilmesi mümkün değildir. Bu anlayışla bir yıldırma politikası ortaya koyulmuştur. Çokum da mevcut yaklaşımlar üzerinden karşıtlığını net bir şekilde sezdirmiştir. Zaten Menderes'in de yaşamış oldukları karşısında dirençli bir güç gösterebilmesi pek olağan olarak gözükmemektedir. Müdahaleyi yapanlar, bu durumu da kendi lehlerine kullanarak, ortaya koydukları girişimin haklılığını daha geçerli bir hâle getirdikleri düşüncesiyle, güçlerine güç kattıkları konusunda kani olurlar.

4.3. Halk

4.3.1. Sırtlan Payı

Attilâ İlhan "*Sırtlan Payı*"nda, 27 Mayıs olayı gerçekleşikten sonra, zaman içinde halk üzerinde oluşturduğu etkiyi endişe verici bir yaklaşımla aktarmıştır. Ordu ve halk arasındaki iletişimin doğurabileceği sonuçlar üzerinde durmuştur.

4.3.1.1. Halkın 27 Mayıs Hareketine Uzak Duruşu

İnsanların meydana gelen olaya karşı sessiz ve çekimser kalmış olduğu görülmektedir. Gerçekleştirilen müdahale sonrası bu durum, askeri bünyede bazı karışıklıklar yaratabilecek bir nitelik taşımaya başlamıştır. Bu yapı içerisinde bir takım değişikliklerin yapılması yönünde girişimlerin olması söz konusudur:

“[. . .] halkın inkılaba uzak durması var ya kanaryam, ben bunun vahim neticelerinden korkarım: Milli Birlik Komitesi'yle Yüksek Kumanda Heyeti'nin arasını açabilir. Buysa orduda ikilik demektir ki, Allah muhafaza gözleri dünyayı görmez artık, tasfiyenin eli kulağındadır...” (İlhan, Sırtlan Payı 409)

Ortaya koyulan müdahaleden sonra net olarak “asıl gücü” temsil eden halkın, müşterek bir şekilde aynı tutum içerisinde olmaması, askerî yapıda bazı noktaların harekete geçmesinde önemli bir etki uyandırmaktadır. Askeriyenin kendi içinde farklı birimlerinin oluşu ve emir komuta zincirinin temel bir işlev barındırması, karşılıklı iletişimde güçlü bir yapıya sahiptir. Yapılan müdahale sonrasında ordu içerisinde tamamı kapsayan bir birliktelik söz konusu olmadığında ve halkın da çekimser bir hâl ortaya koyuşu kendisini gösterdiğinde, yapılan hareketin tam olarak içinde bulunmayan birimler teyakkuz hâline geçen bir tavır sergilerler. Attilâ İlhan da müdahaleden sonra belirli bir zaman dilimi geçmesine rağmen halkın hareketten iyice uzaklaşmasını mevcut yönetimin eksikliği olarak görür ve eleştirisini yapar. Müdahalenin kapsayıcı ve tutarlı olarak ilerlemediğini gözler önüne sererek, muhtemel olarak karşılaşılabileceği sorunları sezdirir. Ve bu yanlış ilerleyişi olumsuzlaştırır. Zira komite dışındaki ordu mensupları, askeri yapı içerisindeki bu girişimi, ülkeye faydalı olmasından çok bir güç gösterisine dönüştürme yaklaşımı olarak addetmeye başlarlar. Kendileri de askeri kültürden ve gelenekten yetişmiş olan bu birim ve rütbeler, durumun askeriye zarar veren bir şekle dönüştüğünden endişe duymaktadırlar. Bu sebeple ordu üzerine oluşabilecek olumsuz bir intibai bertaraf etmek üzere çeşitli eylemlerde bulunmayı düşünürler. Bunun neticesinde de iki taraf arasında kıran kırana bir güç gösterisi ortaya çıkar. Fakat müdahaleyi yapanların büyük çoğunluğu barındırması ve belirli bir gücü elde etmesi, askeriye içinde ona karşıt olan birim ve rütbelere karşı yaptırımlar uygulayarak seslerinin kesilmesine olanak sağlamaktadır. Böylece müdahaleyi yapan yapı, tek ses ve tek vücut hâline dönüşmüş bir gövde gücüne sahip olmaktadır. Bunun sonucunda halkın benimsediği tavır dikkat çekecek nitelikte bir etki taşısa da, kendisini onun çok daha üzerinde gören mevcut güç, kendisine karşı oluşabilecek bütün kanalları kapama adına gerekli ve yıpratıcı aksiyonları alma konusunda hiçbir çekince göstermemektedir. İlhan olası bir askerî tasfiye yaklaşımına vurgu yaparak durumun boyutunu gözler önüne serer. Halk

böylece en aktif olma hakkına sahip olduğu güçten, en pasif olma durumuna sürüklenerek arka planda kalan bir figür hâline dönüştürülmektedir. Ve sonuç olarak toplum düzlemindeki kimliği sündürülmüş olmaktadır.

4.3.2. Karanlığa Direnen Yıldız

*“Karanlığa Direnen Yıldız”*da Sevinç Çokum ise 27 Mayıs’tan sonra halkın durumunu, müdahalenin ilerleyiş sürecinde yaratmış olduğu yıpranma, siyasetin hayatın bütününe yayılarak tutum ve davranışları etkileme, DP taraftarı olan insanların hayata tutunuşlarındaki zorlanma gibi unsurlar açısından yansıtmaya çalışmıştır. Bunun yanında, bir kesim insanın yaşanan olaylara bayram sevinciyle yaklaşması, müdahale sonrası dayatımcı bir tavrın sergilenmesi ve idama dair ifade edilen söylemleri etkin bir vurgulayışla belirtmektedir.

4.3.2.1. Halkın Tükenişi

İnsanlar gerçekleşen hareketten sonra, gözetim altında tutulan kişilerin içinde bulunduğu durumu gün be gün gözlemleyerek durumdan etkilenen bir vaziyete gelmişlerdir. İnsanların günlük hayatından, çocukların görmüş olduğu eğitime kadar 27 Mayıs yönetiminin çeşitli yansımaları kendisini göstermektedir. İnsanlar, tek bir görüş ve tek bir duruş şekline doğru evrilen yaklaşımlarla karşı karşıyadırlar:

“Sanıklar getirildiler... Elleri bağlı olmayarak yerlerini aldılar.”

Bu sesleri bu azarlayıcı tonlar, bu taşralı azameti ve ezilmişliğin kükremesi, bu partizan kuruluşu, cılızlığı, bu kin ve haset yanımızda yöremizdeki insanların kaderine, çocukların yarınlarına, okul marşlarının arasına sızıyordu. Öğretmenlerin katı çehresinden, çatılmış kaşlarından süzülerek ev ödevlerine dağılıyordu. Her akşam duruşmaları dinleme ve not alma, özetleme işi, öğrencilerin ucunda not korkusu olan kaçınılmaz görevlerindendi.

Çocuklar kilden, çamurdan Yassıadalar yapıyorlardı. Yamru yumru yazılarıyla, küçük yumruklarıyla ihtilali öven şiirler yazıyorlardı. Yaşlı teyzeler duruşmaları ağır işiten kulaklarıyla radyo tiyatrosuymuşçasına heyecanla dinliyorlardı. Evet tiyatro... Duruşmalara seyirci olarak katılanların, sanıklara hep birlikte gülmeleri bu tragedyanın konusunu teşkil ediyordu. Öyle ki, bu gülüşler 1789 Fransa’sında halk mahkemelerinde giyotin kararlarından önceki kana susamış, iştahlı homurtuları andırıyordu. (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 145-146)

Olayın gerçekleşmesinden sonra beklenilenden uzun bir sürece girilmesi, Menderes ve DP’nin toplum yapısında oluşturmuş olduğu kök salmışlıkla ilintilidir. Müdahaleyi

yapanlar bu sebeple istedikleri ivmeyle hareket edememektedirler. Bunun için toplumun yapısını, müdahalenin dinamiklerini benimseyici bir şekle dönüştürmek yaklaşımını ortaya koymak durumunda kalmışlardır. Hayatın her noktasına çeşitli unsurlarla sızarak bilinçlerde yer edinme refleksini benimserler. Mahkeme salonlarındaki tavırlardan, okullardaki derslere, basının günlük haberlerine, radyolara ve marşlara varıncaya dek “27 Mayıs’ın” hâkimiyetini kanıksatıcı girişimlerin ortaya koyulması, önceki yönetimden hiçbir iz bırakmamak ve adeta daha önceden öyle bir yönetim yokmuşçasına alışkanlık yaratmak, temel olarak benimsenen bir prensip olarak ortaya çıkar. Bu durumun destekçileri de bulunmuş oldukları her ortamda, 27 Mayıs’ın dinamiklerinin temsilcileri olarak tezahür ederler ve benimsenen anlayışın ortaya koyularak tam olarak toplumda yer edinmesinde önemli bir görev üstlenmiş olurlar. Halk da karşı karşıya kalmış olduğu bu durumun belirli ölçüde uygulayıcısı olmaya mecbur edilmiştir. Zira yönetimdeki mevcut güç, kendilerine karşı yapılacak herhangi bir eleştiri veya girişimi hoş görecektir. Sevinç Çokum sergilenen bu yaklaşımlar üzerinden yeni hükümetin despotik yönünü ön plana çıkararak haksız gören bir çerçevede ele alır. İnsanları, yaşadığı baskı üzerinden, haklılık payı vererek olumlu unsurlarla aktarır. Yönetimin beklentisi, yapılmış olan müdahaleye tam ölçüde destek verilen tek tipleşmiş bir halk figürünün hâkimiyet alanı oluşturmastır. Halkın kendi içerisinde böyle bir tezahür içerisinde bulunmayışı, yönetimi, halkın böyle bir anlayışa sevk olmasına mecbur edecek yolları inşa etmeye meylettirmiştir. Yönetimin her alanda, kendilerini övdürücü bir zemin yaratması ortaya koymuş olduğu bu tavrın göstergesidir. Halk bakmış olduğu her yerde böylece 27 Mayıs yönetimini ve onun eleştirilemez derecede başarılı bir hareket oluşunu algılayıcı düzlemlere yönlendirilerek, tek taraflı bir bakış açısının esiri olmaya itilmektedir.

4.3.2.2. Halk Hayatının Bütününde Siyaset

Siyasetin, hayatın bütün alanlarına nüfuz etmiş olduğu görülmektedir. Siyaset, insanlar arasındaki iletişimi maddi ve manevi olarak etkileyecek düzeydedir. Bunun yaşatmış olduğu karışıklıklar içerisinde insanlar birbiriyle çelişen davranışlar içerisinde aksiyon alan bir vaziyetle hareket etmektedirler:

Aslında hayatlarını, farkına varmadan veya bazen açıktan açığa siyaset yönetiyor gibiydi. Ayrılıkları, birleşimleri, nefretleri, sevinçleri... İnsanların düzen değişimine kolayca uyum sağlaması işte bu dönemde de ortaya çıkıyordu. Mesela Ece’nin babası. Zengin armatör... Daha dün DP’li iken, şimdi ihtilal yanlısı kesilivermişti. [. .] (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 161)

Siyaset, demokratik anlayışların net olarak benimsenmeye başlanmasıyla birlikte ülkelerin ve toplumların yapısında başat bir rol oynamaya başlamıştır. Yönetimi ve halkı temsiliyet gücü, siyaseti toplum dinamiğinin şekillenmesinde temel bir unsur hâline getirmiştir ve insanlar da buna uygun olarak davranışlar sergilemeyi kendilerine uygun olarak görmüşlerdir. Fakat siyasetin doğasında bulunan karşıt görüş olgusu, toplumsal hayata da sirayet eden bir etkinliğe sahiptir. Bunun sonucunda tavanda yaşanacak bir olumsuzluk, bir çatışma, tabanda da büyük bir etkileşim oluşturur. Tavandaki insanların birbirlerine karşı almış oldukları aksiyon, tabandaki insanlar için günlük hayatlarına ve ilişkilerine yansiyacak kadar çeşitli tetiklemeler meydana getirir. Böylece siyaset sadece kendi hayat alanı içinde değil, toplumun hayat alanları içinde de karar verme ve yolunu seçme açısından ikilemler ortaya çıkartmaktadır. İnsanlar da bu ikilemler arasından seçimler yapmak zorunda kalarak birbirlerini etkileyecek ve birbirlerinden uzaklaşacak derecede yıpranıcı bir hâle gelmektedirler. Çokum da politikanın hayatın bu kadar içinde ve temelinde oluşunu mevcut yaklaşımıyla eleştirmektedir. Ve insan benliğinin önüne geçen bir unsur olduğunu gözler önüne sererek olumsuz tavrını ortaya koymaktadır. Siyaset, hepsinin üzerinde öyle bir güce sahiptir ki, daha önceden desteklenen yapı, şartların değişmesiyle tamamen karşısında olunan bir yapıya dönüşebilmektedir. Bunun teknik sebebi, siyasetin hayat alanındaki en kurtarıcı ve ayakta kalıcı imkânları sağlamasıdır. Bu gücün büyüüne kapılan insanlar, manevi değerlerinden uzak bir şekilde derhal bu tavrı benimsemekte yabancılık çekmemektedirler. Onlar için çıkarlarını korumak veya çıkarlarının peşinde koşmak, hayatın bütününde önemli bir role sahip olan siyaset kurumuna yamanmakla, ancak mümkün olabilmektedir. Zira politikada yer almak veya politikada yer alanlara yakın olmak, çıkar peşinde olan insanlar için büyük bir konfor alanı yaratmaktadır. Böyle bir anlayışın esiri olanlar da gerek siyasi gerek şahsi kimliğini değiştirmek adına hiçbir gocunma yaşamamaktadır. Sevinç Çokum böylece söz konusu davranışlar içerisinde bulunanları da tasvip etmediğini yansıtmaktadır.

4.3.2.3. Halk İçindeki DP Destekçileri

27 Mayıs yönetiminin gelmesiyle ülkenin görünüşü yeni bir insicam kazanmıştır. Önceki yönetimden kalan görüntüler ve insanlar, yerini farklı insanlara ve görünüşlere bırakmaya başlamışlardır. Ortada keskin bir değişimin yansıması söz konusudur. Özellikle DP'yi destekleyen insanlar hayata tutunma noktasında güçlükler çeken bir duruma gelirler. Kendilerini geçmişle şimdi arasında tepetaklak olmuş bir vaziyette bulmuş olurlar:

Fakat o ve simitçi, bir gün, hem de birkaç yıl sonra nümayişçilerin, ihtilal arabalarının, sonra da mahkûmların, daha sonra subay bloklarının inşaatına kum, çimento taşıyan kamyonların, bu yoldan geçeceğini tahmin edemezlerdi.

[. . .] Şeref katliamının bir ucunda kuyruk damgasını yemiş bütün bir çoğunluk vardı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 18)

[. . .] Şimdi, evet şimdi o un ufak halk yığınları, yani berberler, kunduracılar, marangozlar, terziler sırf Demokrat olduklarından müşteri bulamıyor, dükkânını kapamak, başka bir semte göç etmek zorunda kalıyordu. Bir çeşit aforozu uğramışlık, bir çeşit cezalandırmaydı bu. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 190)

Siyasi yapılardaki değişiklikler, değişikliği benimseyen tarafı üstün bir duruma getirirken, değişikliğin karşısında olanları ya da değişiklikten önceki yapının taraftarı olanları, gerek halk gerekse yönetim düzleminde itibar edilmeyen bir konuma düşürmektedir. Özellikle vakarlı bir duruş sergilemeyi şiar etmiş olan insanlar, yaşananlardan tamamıyla olumsuz etkilenen bir duruma gelseler dahi benimsemiş oldukları tavrı devam ettirirler. Fakat artık güç dengelerinin değişmiş olması onları, bu ısrarlı tavırlarını sürdürmelerinin etkisiyle de kabuğuna kapatılan bir hâle getirmiştir. Zira, gücü devralmış yapılar artık kendilerinden farklı bir sesin yükselişine tahammül edememektedirler. Bunun sonucunda da karşıt sesin benimseyicilerini, sürdürmüş oldukları tutumlardan dolayı hayatın temel dinamikleri içerisinde bile "öteki" hâline getiren davranışlarla iğdiş etmektedirler. Sevinç Çokum bu doğrultuda insanların düşürülmüş olduğu durum üzerinden mevcut yönetimin tavrına karşı çıkar ve onu kötümser bir havada sunar. Tüccarından esnafına, herkes mesafeye bakılan, iletişime geçilmeyen, alışveriş yapılmayan topluma zararı olan unsurlar olarak ele alınır. "Öncelerin" muteber insanları, bu şekilde "şimdinin" itibarsız olan bir kimliğe bürünür ve hayata tutunma noktasında dahi çetin zorluklarla karşı karşıya kalmış olur. Çokum böylece 27 Mayıs öncesinde hemen hemen aynı durumlardan mağdur olan diğer bir kesimin üzerinde durmayıp, 27 Mayıs sonrasındaki insanların sıkıntılarını ön plana çıkararak benimsemiş olduğu tarafın izlentisini sunmuş olur. Mevcut siyasi angajman, durumu bu noktaya getiren en önemli husustur. Çünkü onun, geçmiş yönetime ve döneme ait olan her şeyi değiştirme güdüsü keskin bir tavrın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Yazar bu anlamda mevcut yönetimi intikamcı bir çizgide gösterir. Gerek somut gerekse soyut olarak yapılan değişikliklerle, eskinin her zaman yeniyi yenileceğini çağrıştıran girişimlerin ortaya koyulması, yeni bir anlayışın inşa edilmeye çalışıldığının göstergesidir. Bu değişikliklerle birlikte DP'yi desteklemeyi sürdüren halkın, içinde beslediği herhangi bir umut tohumu varsa, onlar da çürütülmeye çalışılır.

İnsanların hafızasına bu şekilde yeni yapının dinamikleriilmekilmek ör÷lmektedir. Karşıt görüştekiler de yeni dinamiklerin bir parçası olmaları hususunda her yönden çeşitli icbar edici mekanizmalarla karşı karşıya getirilmektedirler. Böylece siyasi dönüşümler ister istemez halk yapısındaki dengeleri de tersine çeviren bir duruma getirir. Bunun sonucunda çeşitli dönemlerde zirveyle zemin arasına sıkışan insanlar, tahrip edilen yönlerini onarma adına oldukça uzun seneler harcamak mecburiyetinde kalarak çetin mücadeleler verirler.

4.3.2.4. DP Taraftarlarının Güçlü Duruşu

Müdahalenin gerçekleşmesinden sonra, özgür bir seçim ortamının tekrardan yaratılmasına yönelik girişimlerle birlikte yeni siyasi partilerin zuhur etmiş olduğu görülür. Bu durum DP'yi destekleyen halk için umut vaat edici bir unsur olarak teşekkül eder. Yönetimde tekrardan, desteklemiş oldukları görüşün temsil edilebileceğini düşünürler. Askeriye ise yapmış olduğu müdahaleye rağmen böyle bir girişimin söz konusu olmasını müteredit bir şekilde karşılar:

"Kim yav bunlar? Aptallar ve cahiller, imza atmasını bilmeyen ahmaklar! Onlar mı yönetecek bu ülkeyi? Onların oyları mı muteber sayılacak? Hayır hayır! Bunda bir yanlışlık var. Olmaz! Olmamalı... Ordu da telaşlı. Alın size, ölüyü diriltir misiniz? Görün şimdi seremesini. İşte karşımızda ezdiğimiz başın kuyruğu... Ülke yönetimine talip oluyor, ettiriliyor.!! (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 284)

Askeri müdahaleler her ne kadar güçlü ve ani bir şekilde gerçekleşerek kendilerini kabul ettirmiş gibi gözükseler de, demokratik yaşayış tarzının benimsenmişliği sürdürüldüğü müddetçe, her an gölgede kalabilecek bir duruma düşebilmektedirler. Özellikle yapılan müdahale halkın zihninde tam olarak özünsenmemiş bir durumdaysa. Sevinç Çokum da bu noktadan hareketle DP'nin uğramış olduğu haksızlığı, AP'nin zuhur edişi ve insanların da ona temayül edişiyle kanıtlayıcı bir tavırla ortaya koyar. Böylece gerek 27 Mayıs müdahalesini gerekse 27 Mayıs yönetimini haksız ve adaletsiz bir girişim olarak dikkatlere sunar. İnsanların düşüncelerine baskı yoluyla ket vurmak, ancak belirli bir süre geçerliliğini koruyabilecek bir yaklaşımdır. Zira demokratik anlayışlarda düşüncenin soyut gücü, 'baskı'nın somut gücüne galebe gelecek bir hüviyettir. Zamansal akışta gerçekleşen olaylar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Gerek 27 Mayıs yönetimi gerekse onun destekçileri olan halk, beklediklerinin aksine bir durumun tezahür etmeyeceğini düşünse de hareketin kabul görmeyişi, hareket karşıtlarının DP uzantısı olan bir partiye yönelim göstermesiyle kanıtlanır hâle gelmiştir. Bu partiye olan yüksek ilgi hem

yönetim hem de onun destekçileri üzerinde büyük bir hayal kırıklığı yaratarak, yapılan müdahalenin bütün geçerliliğini kırarak bir olgu meydana getirmiştir. Bu partiye karşı büyük bir nefret ve antipati duyulmaya başlanmıştır. Çünkü eleştirmiş ve kısırlaştırmış oldukları düşünce yapısı tekrar küllerinden doğacak bir vaziyete gelmiştir. Bu duruma karşı olan güçlü tavırlar sergilenmeye çalışılsa da, halkın geri kalanın ortaya koymuş olduğu büyük destek, kaybetmiş olduklarını geri kazanma adına önemli bir teşebbüs olarak ön plana çıkar. Sonuç olarak halk unsuru, belirli şartlarda ve zamanlarda silik duruma düşürülse de, hayatın olağan akışına geçildiğinde yitirmiş olduğu kimliği daha güçlü bir hâle dönüştürerek “asıl söz sahibi” olma özelliğini herkese kanıtlar bir etkinlikte ortaya koyar. Aynı zamanda, yaşamış olduğu zorlu durumdan da dersler çıkarmış olduğu için daha tecrübeli bir hâle gelerek, ileride tekrardan karşılaşılabileceği olumsuz olaylarla yüzleşebilmek adına büyük avantajlar kazanmıştır.

4.3.2.5. Askerî Müdahaleyi Bekleyenlerdeki Coşkunsuluk ve Yönetime Destek

Müdahaleden sonra askeriye ve onun yaptığı girişimi destekleyenler üzerinde müteheyyiç bir hâlin söz konusu olduğu görülmektedir. Halk içinde adeta bir şölen havasının hâkim olduğu ön plana çıkan bir durumdadır. İleriye dönük gelişim planları henüz düşünülmemesine rağmen yaşanan sevinç hâli güçlü bir etkinliktedir. Yeni gelen yönetim için insanlar, hazineye ekonomik yardımlarda bulunmaktan asla çekinmemektedir:

Ordu-gençlik el ele sloganı çerçevesinde subaylarla liseli genç kızların sarmaş dolaş gövdelerinin eski iktidarın açtığı geniş caddelerden ciplerde rüzgârlanarak geçtiklerini gösteren fotoğraflar henüz ekonomide, teknolojiye, eğitimde, kültürde neler yapılacağı düşünülmemişken, bu darbe dolayısıyla bayram eden halk biçiminde yansıtılıyordu. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 117)

“Anıl Nadiroğlu da kendi köşesinde hemen her gün eski iktidara sövüyor, tükürüyor, orduya sağ olun var olun, elleriniz dert görmesin gibisinden övgüler ve ihtilal şiirleri yazıyordu. Tuhafı şu ki, Anıl’ın komünist olması, Millî Birlik Komitesi’ni veya Türk ordusunu alkışlamasına mani değildi.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 120)

“[. . .] Burada siyasi bir deprem olmuştu, bir darbe... Ama bir kısım insan, refah zamanlarına mahsus bir sarhoşluk içindeydi. Tam bir hürriyet sarhoşu.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 149)

[. . .] Zaten vatandaşlardan alyans toplama dönemi başlamış bulunuyordu. Kimilerinin bir çeşit vatan kurtarma coşkusu ve ‘Ordumuz için feda olsun, ne kıymeti var?’ düşüncesiyle başladığı nikâh yüzüklerinin karşılığında 27 Mayıs’ın

sembolü uyduruk bir hatıra yüzüğü veriliyordu. Kampanya giderek büyüyordu ama, tezi tezine Balmumcu'da yükseliveren subay apartmanlarının bu alyanslarla yapıldığı söylentisi de alıp yürümüştü. Öyle ki bu apartmanlar 27 Mayısın hızı geçtikten sonra "Alyans apartmanları" adıyla anılacaktı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 124-125)

Askerî müdahale belirli bir kesim için hasretle beklenen bir eylemdir. Böyle bir beklenti içerisinde bulunan kesim için, daha sonra ne olacağı düşünülmeksizin ani bir yükselme ve mutluluk hâline bürünme söz konusu olur. Zira onlar kendilerini, özgürlüklerinin ve düşüncelerinin bastırılmış olduğu bir düzenden kurtarmışlardır. Bunun yansıması olarak da yeni ve hür bir hayat boyutuna geçmiş olduklarını hissetmektedirler. Böylesine duygular yaşayanlar için o anda, hareketin yaratacağı fikrî zeminden çok hissî zemin daha çok itibar gören bir durumdadır. Önceki yönetime karşı uzun bir birikmişlik barındıran insanlar, bu şekilde gerçek hayatlarına geri dönmüş olduklarını düşünerek tavırlarını sergilemektedirler. Aynı zamanda hareketin başarıya ulaşma noktasında çeşitli ödünler verme hususunda bir çekince içinde olmayışları, yaşamış oldukları iştiyaklı durumun derinliğini daha fazla ön plana çıkartır. Çünkü hazinede bir darboğazlık söz konusudur. Destekçilerin bu noktada inisiyatif alması, müdahalenin belirli ölçüde bir bütünleşikliğe sahip olduğuna delalet eder. Bu gibi durumlarda insanlar söylemsel olarak destek verme konusunda hiçbir çekince ortaya koymasalar da, iş, eylemsel boyutta verilecek desteğe geldiğinde geride duran bir yaklaşımı benimseyebilmektedirler. Çünkü durumdan tam olarak fayda sağlayan bir şekilde etkilenip etkilenemeyeceklerini kestiremezler. Fakat 27 Mayıs hareketinden sonraki yönetime duymuş oldukları güven ve özlem, insanları böyle bir tavır alışa sevk etmemiştir. Bunun sonucunda da gerek maddi gerek manevi olarak fedakârlıkta bulunmaktan imtina etmeyici bir şekilde aksiyon hâlinde bulunmuşlardır. Çokum bu tipteki fedakâr insanları ön plana çıkararak aynı zamanda yönetimin içinde bulunduğu acziyeti de gözler önüne sermektedir. Yönetimi, onu destekleyenlerin yardımına muhtaç olma noktasından eleştirerek, aslında dayanaksız ve plansız bir yapılanmayla hareket ettiklerini dikkatlere sunmaktadır. İnsanlar ortaya koydukları tavırlarla bütün şartlar içerisinde mevcut müdahalenin yanında bulunduğu sezdirmektedir. Onların, hareketin başarısı uğruna kendi hayat alanlarından feragatlerde bulunmaları, güçlü bir adanmışlık boyutuna sahip olduklarını kanıtlar niteliktedir. Halk unsuru böylece iki ayrı perspektifi barındıracak nitelikte izlekler sunmaktadır.

4.3.2.6. Halk İradesinin Sündürülmesi

Halkın özgürce karar alma noktasında yönetimin ortaya koymuş olduğu tavırlar oldukça etkili olmuştur. Demokratik ölçülerde, ülkenin geleceği için milletin vereceği karar daha çok, hâkim gücün oluşturduğu hegemonyaya göre şekillendirilmeye çalışılmaktadır. Halk tarafından aksi yönde bir tavır ortaya koyulduğunda ise, bu duruma karşı tekrar müdahale edilip edilmeyeceği bir tereddüt hâli oluşturur. Ya da çeşitli yollarla yönetim, bu insanları bastırma yoluna girer. Üstün bir güç olarak gözükmesinden asla taviz vermez:

Evet seçim olacaksa, şu veya bu şekilde engellenmediği takdirde fikirler ortaya çıkacaktır. Bu bir halk seçimidir. Hipnoza şuna buna yer yok. Millettir kararını verecek olan.”

“Ne milleti ağabey?” dedi Feridun. “Millet vermiyor kararını, sadece büyük balıkların kararlarına mührünü basıyor. Sonra silahlar üzerine çevrilmişken nasıl olacak bu? İkide bir üzerimizde uçan jetlere ne demeli? Ya o iri iri tehditlere?” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 247)

“Siz halkın sözünün ve halkın iradesinin bütünüyle tecelli ettiğini mi sanıyorsunuz? Hayır, bekleyin. Belki yeni bir ihtilal olur. O da olmazsa bu yakanın sindirilmesi için yeni çareler arayacaklardır... Bu taraf hep bir bacağı kısa olarak yürüyecek, yarı yolda düşecek ama gene de ipleri göğüsleyecektir. Yani ordunun dürbünü, projektörü hep bu yakanın üzerinde olacaktır. Ordu bu tutumunda yalnız kalmayacak, başka kaynaklardan da güç alacak, mesela basın gibi...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 286)

Yapılan askeri müdahalede, gelen yönetim adaleti ve demokrasiyi temin etme adına, düşürdüğü yönetim dışında düşünceye sahip olan bir mekanizmanın yönetime gelmesi arzusunda bulunur. Aksi takdirde yapılmış olan müdahalenin haklılık payı tartışılır duruma gelecektir. Fakat bu duruma doğrudan müdahale etmek pek kolay olamamaktadır. Zira ülke artık, adalet, özgürlük, demokrasi, hukuk gibi temel kavramlar üzerine inşa olunmuş bir durumdadır. Bunun, aksine bir tavır baskın bir şekilde ortaya koymak pek olumlu bir intiba yaratmaz. Ama müdahaleyi yapan yönetim, yerine gelmesini istediği yönetimin dışında kalan unsurlara karşı olumsuz duruşunu net bir şekilde sergiler. Çünkü böylesi olası bir durumda, yapılan müdahalenin gölgede kalacağını düşünürler. Bunun için de elinde bulundurdıkları unsurları, halkın iradesini belirli bir yöne evirtme açısından etkin bir şekilde kullanmaktan imtina etmemektedirler. Çokum 27 Mayıs yönetimini bu doğrultuda dayatımcı olması noktasından eleştirmektedir. Zira böylece halkın düşüncesinin iyice

kısırlaştırıldığına dikkat çekerek mağduriyet oranının arttırıldığını vurgulamaktadır. Halk da cumhuriyet sisteminin ona getirmiş olduğu özgürlükler çerçevesinde, seçme ve seçilme hakkına sahip olsa da bu durumun engellenip engellenmeyeceğinden tam olarak emin olamamaktadır. Zira yönetim, bünyesinde caydırıcı unsurlar barındırmaktadır ve bu durum insanları karar verme aşamasında olumsuz yönde tetiklemektedir. Hâlihazırda yaşamış oldukları durum, yeni bir seçimden sonra tekrar yaşanabilirmişçesine bir endişe hâline bürünürler. Özellikle kitle iletişim araçları vasıtasıyla yönetim tarafından çok net yönlendirmelerin söz konusu oluşu bu durumu tetiklemektedir. Basının bu tavrı, insanların bilinçaltında, yönetimin karşı durduğu yapılara yönelik olarak bir temayül hâlinin engellenmesinin oluşmasında lokomotif görevi görür. Yönetim de bunun vasıtasıyla gücünün ve etkinliğinin, bir ölçüde halk nezdinde hesaba katılması gereken önemli bir unsur olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Medya unsurlarının her dönemde, mevcut şartlarda hâkim olan gücün etkinliğine doğru evrilmesi müteredit hâlin geniş düzlemde kesiflik kazanmasında daima etkili olmuştur. İnsanlar böylece meydana getirilen algılarla, kendi zihinlerinde oluşturdukları düşünceler arasında gelgit yaşayan bir kısaç içerisinde sıkışırlar.

4.3.2.7. Farklı Görüşler Çevresinde Halkın Tavırları

DP'lilerin üzerine uygulanması gereken yaptırım düşünceleri, halk açısından ayrılıkçı bir görüş noktası oluşturmıştır. DP taraftarları idam gibi bir olayın asla gerçeklememesi görüşünderken, CHP ve basının içindeki bazı unsurlar ise idamı elzem olarak gören bir düşüncededirler. Bir taraftan da olası bir idam durumunda, DP'lilerin halk gözünde daha büyük bir itibar kazanacağı görüşü bir hâkimiyet alanı meydana getirmiştir:

“Havsalam almıyor muhterem Paşam. Ne kadar gecikildi? İhtilal daha Türkçe ezan kaldırılıp yerine Arabisi konduğunda yapılmalıydı bence. Sırf irticayı hortlattıkları için bu adamlar birer birer mahkemesiz asılmalıydılar. Zihniyetler değiştiriliyordu efendim. El altından, su altından yapılan buydu. Tarihî hadiselerle yeni hükümler getirme hevesindeydiler. Medrese telakkilerini geri getirmeye azmetmişlerdi.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 130)

“Bence DP'lilerin yani AP'lilerin “Asamazlar, edemezler!” demeleri ne kadar yanlışsa, askerin ve CHP'nin içinden ve tabii bizim gazeteci camiasının içinden “Asılmalılar!” şeklindeki görüşler de o kadar yanlıştır. Yav sen deli misin Asaf?”

[. . .]

“Bunları asarlarsa, en azından on kişiyi, on beş kişiyi asarlarsa, onlar bu ülke halkının gözünde devleşecek, birer soylu kahraman olacaklar... Sen bu milleti tanımıyorsun azizim. Bu gözü yaşlı millet, cürmü boğazını dayanmış acılı bir caniyi bile yeri geldi mi bağılar, yüceltir...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 212)

İdam üzerine iki karşıt görüşün ön plana çıkması DP'ye karşı duyulan nefretle sevginin bir çatışma noktası oluşturduğunun göstergesidir. DP karşıtlarının idama varıncaya dek bir yaptırım taraftarı olması, sadece parti düzleminde değil, şahıs düzleminde de DP'ye hiçbir tahammül sınırının kalmadığını ortaya çıkarmaktadır. Onların var oluşunun, olası bir şekilde, yeni kurulacak düzeni ve hayat alanlarını tekrardan bozabileceği düşünülmektedir. Bu durumun önüne geçilmesi için de çok keskin ve net bir eylemin ortaya koyulması gerekliliğine son derece inanmaktadırlar. Çokum bu düşünceleri olumsuz kişiler üzerinden ortaya koyarak, mevcut yaklaşımın yanlışlığına dikkat çeker. Söz konusu davranışın gerçeklik kazanması bir taraftan da halkın öteki cenahında oluşturacağı vicdan yüküyle yeni bir filizlenmenin meydana gelmesini olanaklı kılar. Çünkü idamla birlikte daha büyük bir farkındalık noktası doğarak pişmanlık mekanizması devreye girebilmektedir. Ve böylece eskisinden daha fazla bir değer atfetme hususu kendini gösterebilmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi, DP karşıtlarının zararına olacağı ve yapacakları yenilikleri gölgeleyebileceği için bir taraftan da uzak durulması gereken eylem biçimi olarak düşünülür. Aksi takdirde, ölümlerin, yenileşme girişimlerine ket vuracağı yaklaşımları ön plana çıkmaya başlar. Sevinç Çokum böylece idamın halk vicdanında yaratacağı etkileşimi gözler önüne sererek düşüncesini ön plana çıkarır. DP'lilerin de idamı bu denli karşıt bir çerçevede ele alışı, gönül verdikleri şahıslara toz kondurmamalarıyla ilişkilidir. Zira bir kere gönülden bağlanıldığının hissedildiği kurum ve şahısların asla ve kat'a bir yanlış içinde bulunabilecekleri kabul görmez. Onlar için her düzlemde pembe bir bulut hâkimdir. Ve bunun dışında kalan her unsur da kara bir bulut olarak görülür. Bu doğrultuda idam isteyenlere karşı cephe alınır. DP ve yönetimi çeşitli suçlara sahip olsalar dahi, taraftarlarının gönül gözleri, gerçekleri görme ve kavrama açısından her zaman yanıltıcı bir yansıtma çizgisi oluşturmaktadır. Böylece ortaya koyulacak olası bir yaptırımı haksızlık ve adaletsizlik olarak addetmektedirler. Çokum mevcut yaklaşımıyla DP'lileri haklı bir durumda konumlandırır. Netice itibarıyla ortaya çıkacak sonuç her halükarda halk üzerindeki ayrışma boyutunu daha derinlikli bir çizgiye çekecektir. Zira yönetim, iki unsurdan birini seçme konusunda büyük bir çıkmazlık içerisindedir. Ve kendi lehine olabilecek nihai sonuca uygulama konusunda kendisini zorunlu hissetmektedir.

4.4. Mekân

4.1.1. Karanlığa Direnen Yıldız

27 Mayıs sonrasında çeşitli mekân yansımaları, *“Karanlığa Direnen Yıldız”*da mahkeme ortamı ve kentin panoramik görünümü açısından bazı örneklerle kendisini göstermektedir. Sevinç Çokum, bu doğrultuda insanların ruh dünyalarından taşanları, mekânın katı süzgecinden geçirerek, gerçekçi bir atmosfer ortaya koymaktadır.

4.4.1.1. Mahkeme Ortamı

Mahkeme, özellikle müdahaleyi destekleyenler tarafından bir şölen merkezi statüsünde gözükmektedir. Ortada eğlenceli bir gösteri varmışçasına, heyecanlı ve meraklı gözler her şeyi en ince ayrıntısına kadar takip eder vaziyettedir. Mevkuflar için ise bir utanç gösterisi sergilenmekte, onlar da başrolde oynatılmaktadır:

Feridun Dr. Ayhan Bey'in anlattıklarını hatırlamıştı. “İnsanların bir panayır yerine gidercesine Ada'ya gittiklerine esefle şahit oldum,” diyordu. “Sirk seyircisinden farksızdılar. Başvekil içeriye girdiğinde nedense seyircileri görmemek için gözlerini kapatıyordu. Bir devletin meclisi ile, hükümeti ile zincirler arkasına kapatıldığı bir mahkeme. Onları muhakeme eden heyetin reisinin “Ne yapalım, sizi buraya tıkan kuvvet öyle istiyor” diye izhar-ı acz ettiği bir mahkeme... Buna mahkeme denmez. Orada birtakım sanıklar değil, adalet mahkûm edilmiştir. [. . .] (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 162)

Mahkemeler, ciddi ve vakur bir ambiyansı yapılarında taşımaktadırlar. Bu ambiyans, lehte ve aleyhte karar verilecek tarafların beklentisine göre çeşitlilik kazanabilmektedir. Umdukları iyi neticenin çıkmasını bekleyenler için mahkeme olarak mekân, aydınlığı çağrıştırırken, olumsuz neticeyi bekleyenler için ise, karamsarlığı temsil etmektedir. Bu sebeple mekân, istedikleri sonucu almak niyetinde olanları müteheyyiç bir ruh hâline getirir. Söz konusu coşkunluğa karşıt bir tavır yansıtan Çokum, mahkemenin meşrûluğunu eleştiren bir tutum sergiler. İstemedikleri bir sonucun vuku bulmasıyla birlikte DP taraftarları, müteessir bir hâle bürünür ve ortamdaki herkes, onlar için utanç kaynağı olarak görülmeye başlar. Mahkeme ortamı böylesine kutupsal bir çizgide farklı görüşleri taşıyan bir atmosferi yapısında barındırır. Tutuklular açısından ise olumlu sonuç çıksın veya çıkmasın, mahkeme olarak mekân, maddi ve manevi yıpranmışlığı temsil etmektedir. Hayatlarıyla ilgili bütün olumsuz unsurların gözler önüne serildiği, kalabalıklar karşısında itibarlarının yok olduğu bir gösteri alanıdır. Mevkuflar burada kendilerini, insanlıklarını kaybetmiş değersiz piyonlar olarak görürler. Mahkeme ortamı, her geldiklerinde vücutlarının ve

zihinlerinin daha güçlü bir şekilde içdiş edildiği, canlı olarak mezara girdikleri bir mekânı çağrıştırmaktadır. Herkes nezdinde görünür olmak, ön sıralarda gruplu bir şekilde oturtularak adeta kısıpaca alınmak mevkufları, yargılama bitmeden hükmü verilmiş kurbanlar olarak hissetmeye sevk ederek hayata tutunma dinamiklerinden iyice uzaklaştırmaktadır. Herkesin ortasına kürsüye çıkmak ve bir savunma refleksi ortaya koymak, kalabalıklar içerisinde itibar görmeyen ve kale alınmayan adamların çırpınışları olarak yansır. Kürsü bu doğrultuda, kendini savunma hürriyetinin vermiş olduğu öz güven ve umuda meyyal olma duygularını sündüren bir atmosfer yaratır. Tutuklular, karşılarında duran mahkeme heyeti ve etraflarını kaplayan geniş skaladaki insan yığınları arasında sıkışarak, herkese açık bir hücre atmosferinde kendilerini ifade etmeye çalışırlar. Fakat bu sosyal hücre, içinde yalnız başlarına tutuklu bulundukları hücrelerden daha fazla yalnız hissettirici ve horlanıcı ruh hâllerine düşmelerine sebebiyet vermektedir.

4.5. Tutuklamalar

4.5.1. Sırtlan Payı

Askerî müdahaleler gerçekleştirildikten sonra, önceki yönetimdekiler ve onunla iltisaklı olarak işbirliği içinde bulunduğu düşünülenler, çeşitli tutuklanma durumlarıyla karşı karşıya kalırlar. Bu tutuklama süreçlerinde, müdahaleyi yapanlar kendi istihbarat bilgileriyle aksiyon aldıkları gibi, onlara gelen duyumlar ve ihbarlarla da hareket ederler. Attilâ İlhan “*Sırtlan Payı*”nda, tutuklama eylemlerini, DP’ye mensup olanların tevkif ediliş şekillerini, DP ile bağlantılı olanların veya olabileceklerin gözetim altında tutularak mevkuf edilen bir hâle getirilmesini ve içeri alınanların çok net ispatlar barındırmamasıyla birlikte sayıca fazla oluşlarını çeşitli bakış açıları oluşturarak bir anlatımla ortaya koymuştur.

4.5.1.1. DP’li ve DP’ye Yakın Olanların Tutuklanması

27 Mayıs’ta gerçekleşen müdahaleye karşı olanların tevkif edildiği görülmektedir. Müdahaleden sonra çeşitli nümayiş ve kaçırma girişimleri söz konusu olmuştur. Tutuklama sayısı gün be gün artan bir hâle gelmiştir. İfadelere göre çeşitli serbest bırakmalar da mevcuttur. Olayın yaratmış olduğu sıcaklıkla birlikte her şey çok ani gelişir. Ve tutuklamalar baskın verilir bir vaziyette gerçekleştirilir. Çeşitli işadamları DP ile iltisaklı olduğu düşünülererek, geniş ölçüde gözetim altında tutularak içeri alınmıştır. Bazıları ise ülke dışına kaçmayı başarmıştır. Birçok tüccar da DP ile kurulmuş olan ekonomik ilişkiler açısından aynı vaziyetin içine düşer. Kışladaki tutuklular arasında oldukça gözde olan isimlerin de mevcut olduğu görülmektedir. DP’deki siyasilerin

akrabaları da olağan şüphelerle izlenerek tutuklanırlar. Tutuklamaların bazılarında kesin ispatlar olmasa da haftalarca süren bir tutukluluk hâlinin ön plana çıktığı görülmektedir. Aileler ise oldukça umutsuz bir durumdadır:

İKİ GÜNDE İZMİR'DE 63 DP'Lİ TUTUKLANDI

DP'liler nümayiş teşebbüsünden sanık.

Menderes'i kaçırmaya kalktığı iddia edilen pilot da
gözaltına alındı.

İzmir (Özel)

Milli inkılap hareketi aleyhine nümayiş tertip etmek isteyen 63 DP'li tevkif edilmiştir. 27 Mayıs günü sabık Başvekil'i uçakla kaçırmak istediği iddia edilen THY kaptan pilotu Nusret Çingü de nezaret altına alınmıştır.

Sinsi propagandalarla 2-3 Temmuz günleri Eşrefpaşa ve Tepecik'te inkılap aleyhinde nümayiş yaptırmak isteyen DP'liler dün tevkif edilmiştir. 20 DP'li nezaret altına alınmış ve ifade verdikten sonra serbest bırakılmıştır. Çarşamba gecesi tevkif edilen 37 kişiden sonra, dün tevkif olunan 26 kişi arasında DP Konak ilçe Başkanı da bulunmaktadır. 5 Temmuz 1960 (İlhan, Sırtlan Payı 13)

Doktor Sevim, Bekirzadeler'in Yeniköy'deki yalısına uğramak zorunda olmasaydı, Eczacı İhsan Bey'i hiç kuşkusuz atlatacak, hastaya gitmeyecekti: fakat Emirgân yolu üzerindeydi; Yeniköy'e, büyük oğlu palas pandıras Davutpaşa Kışlası'na götürülünce yüreğine inip yataklara düşen ihtiyar Bekirzade'ye uzanırken, on beş dakika bu yeni hastaya uğrayabilir, pekâlâ yeni bir kazanç kapısı açabilirdi. (İlhan, Sırtlan Payı 32-33)

Bazı DP'lilerin müdahaleden sonra girişmiş olduğu kalkışma hareketinin, 27 Mayıs yönetimi tarafından bertaraf edilmesini Attilâ İlhan, mevcut hükümetin herhangi bir çatışma noktasının yaratılmasına müsaade etmemesi açısından ortaya koymaktadır. Tutuklamalardaki keskin tavırlar üzerinden bütün olası girişimlerin önünün kesilmek istendiği sezdirilmektedir.

"[. . .] işte böyle ağabey," diyor, "Artık her gün buralara taşınıyoruz. Yaptıkları eşkıyalık değil de nedir? Şirketin bankalardaki tekml muamelatına el koyuyor, gizli kasalarını mühürlüyorlar, Müdür-i Umumi'nin ne kadar mutemed adamı varsa, müdür vs. Balmumcu Kışlası'nda mevkuf, Seyit Sabrı canını Napoli'ye dar atmış! Hissedar sıfatıyla ben ortaya çıkmasam, koskoca şirket sahipsiz, reva mıdır?" (İlhan, Sırtlan Payı 173)

[. . .] İhtiyar Bekirzade, 27 Mayıs'tan bu yana Menderes'i seven milyonlarca kişinin kalkışmasını bekliyor, toplu ve etkili bir eylemin yokluğu onu yıkıyordu. Torunlarından birisi, sabah gazetelerinden birisinde, bir haber mi görmüştü ne, Denizli yöresinde tutuklamalar yapılmış galiba, ferahı ondan, vesvesesi işittiğinin gerçek olmaması olasılığından doğuyordu.

Hışırtilı sesiyle, Doktor Sevim'i sorguya çekti:

-Aslı var mıdır, gazetede okudun mu kız: Denizli'de Yörük Ali'nin oğlu çete kurasıymış, Yenipazar'da yakalamışlar onu, Sarayköy'lü beş kişiyle beraber tevkif etmişler, üç mavzer ele geçirilmiş, beş de tabanca!

-Hani gazete okumayacaktınız, diyor, söz vermiştiniz bana? Olaylar, hayatınızdan mühim mi rica ederim?

-Okumadım, kız, söz! Okusam, böyle sana sorar mıyım? De bakayım bana, İzmir'de ordu aleyhine nümayişler yapılmış deniyor, doğru mudur? Sekiz kişiyi nezarete almışlar, ha?

Tutuklananların arasında çok itibarlı kişilerin olması üzerinden olayın vahamet derecesi ön plana çıkarılmış olur. Zira insanların güven duydukları kişilerin dahi sorunlu işler içerisinde olmalarının, büyük bir aldatılmışlık hissi yarattığının üzerinde durulur.

- [. . .] dedim ki avukatına, rezilliktir yaptıkları, piyasada tüccar koymadılar, iktisadi durgunluk dediklerine sebep de budur, dedim salıversinler tüccarları, söyleyin benim oğlana, en büyük kumandan kimse huzuruna çıksın, görüşsün, hepimiz variyetli adamlarız desin, keselerimizi birleştiresek Hazine'yi kurtarıyoruz...

Gelini Sevil, Doktor Sevim vedalaşmak üzere bahçede yanına gelince, ona bir gazete gösterdi. Üçüncü sayfada, beş sütun üstüne iri puntolarla bir başlık açılmıştı: "Davutpaşa'da 88 sanık var." Haberi, Davutpaşa Kışlası'nın içinden bir resim süslüyor, bu arada 27 Mayıs'tan beri orada gözaltına alınmış olanlardan bazılarının, herhalde en önemli ve en ünlülerinin, adları veriliyordu.

[. . .]

-[. . .] kimler yok ki, ayol, baksana! Sait İbrahim, Yakup Soyugenç, Asım Taga, İhsan Doruk, Sarafim Sağlamer, Süleyman Berkel, Mahmut Baler, Rıfat Bekirzade...

Yüzünden kısa bir hüznün gölgesi geçti;

-[. . .] biliyorsun dayı, ağabeyi milletvekiliydi, inkılaptan sonra tevkif etmişler, şimdi Yassıada'daymış, Halim dargındı onunla ama, ilgilendi tabii, annesigil perişan olmuşlar... (İlhan, Sırtlan Payı 216)

"Ruhsâr Hanım'la Suat, tasarladıkları gibi, Hayrun'u yemeğe alıkoyamamışlar: işi çokmuş, bir kere Balmumcu Kışlası'na uğrayacak, nedeni var mı ayol! Şirketin başlıca müdürleri orada mevkuf, aileleri haftalardır perişan; sonra muhakkak büroya dönmesi lazım, saat üç buçukta birisine söz vermiş..." (İlhan, Sırtlan Payı 275)

Ülke çapında böylesine büyük ve kapsamlı bir çerçevede meydana gelen olaylarda, ilk etapta gerçekleştirilmesi gereken aksiyonlar çok hızlı bir şekilde alınır. O an için suçlu olup olunmadığı net bir şekilde bilinmemesine rağmen, daha sonra olumsuz bir tabloyla karşılaşmamak adına olağan şüpheliler dâhil birçok suçlu görülen kişi tek bir çatı altında toplanır. Olumsuz bir durum teşkil etmediklerine inanılana kadar da herkes orda gözetim altında tutulur. Çünkü daha olayın sıcaklığına gevşek bir tutum sergilenirse, hareketin karşısında olanların bir araya gelerek güçlü bir mücadele ortaya koyma ihtimalleri, müdahaleyi yapanlar için son derece zor duruma düşürücü bir etken olarak göz önünde bulundurulmaktadır. Bu sebeple hızlı ve müşterek bir refleks anlayışı benimsenerek olası birleşmelerin ve karşı çıkışların önü kesilmektedir. Attilâ İlhan böylece ne denli çok sayıda suçlu olduğunu ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Suçsuz olanlar serbest bırakılsa dahi çeşitli yollarla izlenmeye devam edilir ve ilişki kurmuş olduğu şahıslarla münasebeti araştırılır. Bu şahısların da olası bir tehlike oluşturup oluşturmadığı ayrıntılı bir şekilde incelenerek derin bir istihbarat ağı oluşturulmaya çalıştırılmaktadır. Böylece her bir alana nüfuz ederek sarsılmaz bir yapı oluşturarak güçlü adımlar atmayı sağlayacak planlanmalar yapılmaktadır. Tutuklamalar yapılırken zaman ve mekân unsurları göz önünde bulundurulmaksızın ve net bir şekilde somut deliller ortaya koymaksızın çeşitli davranışlar sergilenmesi, bu kişilerin çok daha önceden müdahaleyi yapanlarca teşhis edilmiş olduğunun göstergesidir. Uzun zamandır onları bu şekilde derdest etme hayallerini kurmaları, o gece böyle bir davranışı sergilemelerinde önemli bir etken oluşturmuştur. Bu yüzden, böyle bir eylemi sergilerken kendilerini büyük bir haklılık ve özgürlük içerisinde hissetmekte ve görmektedirler. Tutukluların gün be gün artması, bir taraftan, müdahaleyi yapanlar için işleri kolaylaştırırsa da diğer taraftan zorlaştırmaktadır. Zira şüpheliler ele geçtikçe olumsuz bir kalkışma ihtimali engellendiği gibi, aynı zamanda yoğun bir birikim ve kalabalıklaşma olmasından dolayı yayılım ve kontrol alanı da oldukça zor bir hale gelmektedir. İlhan bununla birlikte 27 Mayıs yönetiminin plansızlığını sezdirmiş olmaktadır ve bu doğrultuda eleştirmektedir. Tanınmış işadamlarının mevkıflar içerisinde bulunması, bazı çevrelerce şaşkınlık verici bir

durum olsa da müdahalede bulunanlar için onlar, düşürülen hükümetle organik bağları olan bir düzlemde ele alınır. Bu organik bağlantıların ortaya çıkarılmasıyla birlikte hareketin haklılığı daha fazla bir şekilde gözler önüne serilmek istenir. Aynı zamanda yapılan tutuklamaların gerçek isnatlara dayanan bir çerçevede gerçekleştirildiği intibai husûle getirilmiş olur. Bununla birlikte yine o çevre içinde bulunan bazı kişilerin yurt dışına kaçmaları, hareketi gerçekleştirenler için, herkes tarafından kabul görüleceği düşünülen açık bir delil niteliği taşıyarak daha da öz güvenli bir şekilde hareket etmelerini sağlamaktadır. Bazı DP taraflı kişilerin silahlanma yoluyla bir kalkışma içerisine girmesinin engellenmesi, askerî müdahaleyi yapanlar için çok yerinde bir hamle olmuştur. Aksi takdirde karşılıklı olarak muhtemel bir çatışmanın, gerek halk düzeyinde gerekse devlet düzeyinde çok daha yıpratıcı sonuçlar doğurabilmesi söz konusudur. Bu durum aynı zamanda askeri yapı içerisinde de çeşitli ayrılıklar yaratarak farklı aksiyonların oluşmasına sebebiyet verebilecek bir niteliktedir. DP mensuplarının yakınlarının da tutuklama furasına dâhil olması, dışarıyı hareketlendirecek olası bir iletişimin bertaraf edilmesi açısından son derece önemlidir. Zira böyle bir iletişimin olması sonucunda, DP'liler çeşitli şekillerde konuşlanarak belirli bir plan dâhilinde hareket edebilir duruma gelebilmektedirler. Böylesine gizli kapaklı bir oluşumun meydana gelme ihtimalini yok etmek bakımından, müdahaleyi yapanların etkisi oldukça dikkat çekicidir. Tutukluluk sürelerinin bir hayli uzun oluşu, aile yakınları çevresinde büyük bir vicdan yükü yaratmaktadır. Yakınlarının haksızlığa uğradıklarını ve bu yolla lekelenediklerini düşünmektedirler. Bu durum, haksızlığa uğradığını düşünenler için, yeni yönetimin adaletsiz bir tutum benimsediklerini hissetmeye başlamalarına sebebiyet vermektedir. Böylece normal şartlarda belki de karşıtlık gütmeyeceği yönetime, mevcut davranışlardan dolayı cephe alıcı bir şekilde aksiyon hâline bürünmeyi seçmektedir.

4.5.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum ise *"Karanlığa Direnen Yıldız"*'da DP'lilerin tutuklanma şekillerine, tutuklananların sayısının çokluğuna, tutukluluk psikolojisi ve oluşan itibar kaybına çeşitli örneklemeler sunarak değinmektedir. Aynı zamanda DP ile ilişkisi olanlar, içeride görülen muamele ve bununla birlikte, ilerleyen süreçte halk içinde DP yanlısı görüşü sürdürenler de romanda çeşitli yansımalar oluşturmaktadır.

4.5.2.1. DP'lilerin Tutuklanış Şekli

27 Mayıs hareketiyle birlikte DP'lilerin kötü girişimlerle tevkif edilerek, zorlu koşullarla ulaşımlarının gerçekleştirildiği görülmektedir. Aynı zamanda onlara yaşatılan bu durum hak ettikleri bir davranış biçimiymişçesine yaklaşımlarla ifadelendirilmektedir:

” “Beyzadelerin bazısını belediyelerin çöp kamyonlarıyla nakletmişler... Şimdi o çöplere acıyorum dostlarım. Çöpler çöp olalı hiç böyle kirlenmemişlerdi.” “(Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 120)

Teknik açıdan DP, seçilmiş olan bir parti olduğu için, onun mensupları da bu etkinliğe sahip olmaktadır. Halkın çoğunluğu tarafından yetkilendirilmiş olan bu kesim, halkın hiç yetkilendirmediği bir kesim tarafından derdest edici bir şekilde muamele görmektedir. Bu durum gerek DP taraftarları açısından gerekse demokrasi ve adaletin tecelli edişi açısından olumsuz bir intiba oluşturmaktadır. Bir hukuk devletinde, hukuk dışı unsurlarla muamelelerde bulunulması ve aynı zamanda bu muamelelerin halkın çoğunluğunun taltifini almış insanlara karşı yapılması, o an için bazı değerleri sorgulanabilir bir hâle getirmiştir. DP karşıtlarının ise gösterilen bu tutumları normal ve destekleyici karşılamaları iki kutup arasındaki nefret boyutunu ve hareketin destekçisi olma yaklaşımlarını net bir şekilde ön plana çıkarmaktadır. Çokum bu olumsuz roman kişileri üzerinden DP'lilerin uğramış olduğu haksızlığı ve eziyeti ön plana çıkarmaya çalışır. Mevcut karşıt görüşleri de romanın akışına sokarak görüşlerini sağlam bir dinamizm çerçevesinde aktarır. Güçlü olan, gücünü kullanma noktasında herhangi bir çekimserlik duygusu saklamamaktadır ve sonuna kadar, olumsuz vasıtalar aracıyla kullanmaktadır. Mevcut durum, hukuk devleti dinamiklerinin benimsendiği bir ortamda ister istemez güçlü bir aykırılık noktası oluşturmaktadır. İnsanlar böylece olası bir durumda, bunun gibi ağır davranışlarla karşı karşıya kalabileceklerini düşünürler. Devlet mekanizmasının işleyişine dair güvensizlik hissetmeye başlarlar. Suçları sabit olsun veya olmasın, sadece insan olmalarının gereği olarak dahi hakkaniyetli tutumlar çerçevesinde uygulamalar yapılması gerektiği güçlü bir şekilde hissedilir. İntikam ve nefret boyutunun devletin vakarlı duruşunu temsil eden değerleri zedeleyecek derecede ön plana çıkması, gerek ülke içinde gerekse ülke dışında büyük bir intiba kaybına sebep olmaktadır. Aynı zamanda cumhuriyet sisteminin getirmiş olduğu değerlerin, tam olarak özümsemediğini, menfaatlere göre kullanıldığını ve ülkenin işleyişinde tam olarak rayına oturtulamadığını göstermektedir. Her şeyin olağan akışında seyretmesi için, zihinsel ve eylemsel olarak daha fazla yol kat edilmesi gerektiği ön plan çıkmaktadır. Bunun gerçekleşebilmesi için de yoğun kargaşaların yaşanmadığı süreçsel bir zemine sahip olmak gerekmektedir.

4.5.2.2. Tutuklu Sayısındaki Çokluk

Olayın hemen akabinde, yüksek ölçekli bir tutuklama furyası başlar. Bu kadar tutuklunun olmasına DP destekçileri tarafından olumsuz bir yaklaşım sergilenir.

Bunların tamamının suçlu olamayacağı yönünde görüşler ortaya koyulmaktadır. Bu durum, milletin çoğuna yapılmış bir saygısızlık olarak görülmektedir. Bununla birlikte hareketin henüz çok yeni oluşu, ortaya koyulacak tavrın tam olarak nasıl bir düzlemde gerçekleşmesi gerektiğini gölgelemiştir. Bunun sonucunda da kimlerin tutuklanacağı, nasıl tutuklanacağı gibi yöntemler üzerinde güçlü bir şekilde düşünülmemiştir. Belirli bir ölçülendirme yapılmamıştır:

“Feridun keşke şunları söyleyebilseydi: [. . .] Adaya tıklan beş yüzden fazla insanın hepsi birden nasıl suçlu olabilir? Siz ne yapıyorsunuz? Neredeyse milletin çoğunluğunu hapsedmek için uygun boş adalar, araziler bulacak, temerküz kampları kuracaksınız...” diyebilseydi.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 136)

Daha ilk günlerden itibaren ihtilalin coşkunuğu, yerini “Ne yapacağız, nereden başlayacağız? DP’lilerin hepsini tutuklayın! Aman ne yapıyorsunuz siz. Bir kısmını!” şaşırmışlığa bırakıyordu. Aslında ihtilali tam anlamıyla yerine oturtacak iki güce ihtiyaç vardı: Biri üniversite, yani bilim temsilcilerinin eli, öbürü basın... Bu ikisini kullanmak gerekti. Kullandılar da... Asıl ihtilal bundan sonraydı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 117)

Tevkif edilenlerin sayısındaki çokluk, bir taraftan müdahale sonrası planlamanın çok iyi bir şekilde yapılmadığının göstergesi olduğu gibi, diğer taraftan da olayın hemen akabinde olumsuz bir etkenle karşılaşmamak adına ortaya koyulan bir eylem olarak dikkat çekmektedir. Fakat Sevinç Çokum bu durumu daha çok, müdahaleyi yapanların belirli bir plana sahip olmaması noktasından eleştirerek, acziyet barındıran yönlerine vurgu yapmaktadır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez yaşanan bir hareket olması hasebiyle yöntem ve fiiliyat olarak bazı çelişkiler taşımış olduğu görülür. Fakat güçlü durabilmek ve işleyişi sürdürebilmek adına herhangi bir yanlış tutumdan geri adım atılmadığı ön plana çıkar. O kadar çok kişiyi suçlu muamelesiyle mevkuf etmek, bir haklılık psikolojisi yaratarak, bu durumu toplumun benliğine nakşetme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Her bir suçluyla ilgili, tutuklamaya mahal verecek kadar isnat edilebilecek delil bulunması pek mümkün gözükmemektedir. İstikrarlı ve geleceğe dönük olarak fikrî bir zemin hazırlanmaması, bu gibi aksak yaptırımların meydana gelmesinde önemli nitelik taşımaktadır. Zira ortaya koyulan eylemlerde tutarsızlık göstermek, yapılan müdahale içinde bazı dengesizliklerin olduğunu hissettirerek geçerlilik payını düşürmektedir. Bu olumsuzlukları gidermek adına, müdahaleyi destekleyici farklı kurum ve yapıların desteğinin alınması elzem bir durum olarak görülür. Çünkü bütün unsurların bütünleşik bir vaziyette ikna edici bir şekilde kullanılamaması, müdahalenin gerçekleşme zeminini büyük ölçüde tartışılabilir hâle

getirecektir. Bu sebeple ancak ve ancak doğru uyuşumun sağlanmasıyla birlikte, müdahale, olgunluk evresini kazanmaya başlayabilir hüviyete sahip olabilecektir. Bu minvalde büyük kapsamlı hareketler, geniş planlama ölçeğinde gerçekleştirilmediği müddetçe her zaman sallantılı süreçler yaşarlar. Böylece hem kendi içinde hem de toplum düzleminde mütereddit bir çerçeve içerisine sıkışmış olurlar. Kontrol ve hükmetme mekanizmasının doğru bir şekilde işletilememesi bu gibi durumların meydana gelmesini tetiklemiştir. Zira her eylemsel hareketin ardına, düşünsel ve felsefi bir zemin hazırlanmalıdır. Düşünsel zeminden uzak olmak, eylemsel olarak ortaya koyulan davranışı geçici hâle getirir. Bunun sonucunda bütün etkinliği mahdut bir süreye sıkışarak önem kaybına uğrar. Ve tarih sahnesinde unutulmaya mahkûm olur.

4.5.2.3. Tutuklananların Gördüğü Muamele

Tutuklu bulunduğu binada intihar eden ya da intihar ettiği düşünülen bir Dâhiliye Vekili mevcuttur. Tutuklama hususunun keyfî bir hâl aldığı görülerek, “DP”li yaklaşımıyla çok sorgulanmayıcı bir şekilde gerçekleştirilmiş olduğu görülür. Tutukluluk durumu, insanların psikolojilerini etkileyerek benlikleriyle çatışma yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Kendilerine karşı duydukları saygı ve öz güven duygularının yok edilmiş olduğu gözlemlenir. İnsanların mevkuf hâldeyken DP’li olmasalar da DP’liymiş gibi yıpratıcı davranışlar ve eylemlerle karşı karşıya kalmış oldukları yansıtılmaktadır. Bu şekilde askerî müdahaleye tam olarak olumsuz bakmayanlar da bunun gibi oluşan neticeler sonunda mütereddit bir hâle gelmişlerdir:

“İlk kötü son, tutuklu bulunduğu harp okulu binasının penceresinden atlayarak intihar ettiği söylenen Dâhiliye Vekilini. Gerçekten intihar olup olmadığı tartışılmış, fakat daha sonra zamanın külleyip unutturduğu bir ölüm...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 153)

“Ya Feridun? Babasının bir sabah apar topar gözaltına alınışından sonra toplumu sarmış paranoyanın boyutlarında akrabalık, dostluk bağlarının dahi yitebileceğini görmüştü.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 182)

“O sağır duvarlar arasında zaman zaman tedavileri yarım kalmış hastaları düşündüm. Ama ben yoktum artık. Başka birisiydi o. İşerken ve sıçarken birileri tarafından gözetlendiğini bilmek insanın kendisine ve bütün insanlara saygısını yitirmek gibi bir şey. Hem insan iğdiş edilmiş gibi oluyor. Bu tabiri tenasül uzuvları için söylemiyorum. Sende var olanı, teşebbüs arzularını, korkusuzluğu, tay gibi kişneyerek yaşamak adına o delikanlı kanını kurutuyor, iğdiş ediyorlar.

Ruhunu kamçılıyorlar, ruhunu çarmıhlıyorlar oğlum.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 202)

Çokum, tutuklanan şahısları bilhassa hak etmedikleri muameleler görmeleri noktasında gözler önüne sermektedir. Böylece mağduriyet yaşadıklarını ön plana çıkararak, aslında masum bireyler olduklarını yansıtmaktadır.

“En kötüsü Babiâli’de DP’li olmadıkları halde, nasıl horlandıklarını...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 118)

[. . .] Veysel ağabey bir sabah evi arandıktan sonra sert buyruklarla bir cipe bindirilerek apar topar Balmumcu’ya götürülüyordu. İhtilalin DP’li olmayanlara da inebilecek tokadının örneklerinden biriydi bu. Aynı zamanda Veysel ağabeyin ihtilale karamsar bakmama konusundaki direnişinin son bulması. Üstelik DP’li olmadığı ve iktidarı zaman zaman eleştirdiği, dernek kapatıldığında Başvekile o sert telgrafi çektiği halde. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 120-121)

Tutuklananların içine düşmüş oldukları psikoloji, onları onur ve gurur gibi çeşit soyut kavramlar arasında bir boğuşmaya iter. Bu konuda çıkar yola ulaşmak için, kendisine yaşatılacak olan itibar zedelemesinden kaçışı, ölüm gibi soyut bir kavramla karşılamaya çalışır. Ölüm, vakarlı davranışın son durağı gibi görülerek, kurtuluşu ve güçlü duruşu sergiler. O an içinde bu yönteme başvuranlar, yaşanacaklara katlanamayacak bir tıynete sahip olduklarını göstermiş olmaktadır. Ancak böyle bir vazgeçişle kimliklerini ve itibarlarını koruyabileceklerini düşünmektedirler. Böyle durumların gerçekten intihar olup olmamasının sorgulanması ise, müdahaleyi yapan kuvvetlerin ortaya koymuş oldukları keskin tavırla alakalıdır. Zira herhangi bir güç uygulama konusunda çekingen davranmamaktadırlar. Fakat net olarak sağlam delillerin olmayışı, bu gibi vakaların genel düzlemde intihar olarak kabul edilmesini sağlamaktadır. Sevinç Çokum mevcut ölümlerin yaşanmasında yönetimin büyük payı olduğu gerçeğini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. İnsanların palas pandıras gözaltına alınması ve sorguya çekilmesi, tutuklamalarda yapılan keyfî tavırların bir yansıması olarak gözükmektedir. Zira bu insanlar hiçbir suçu olmamasına rağmen çeşitli yaklaşımlarla suçlu muamelesi görürler. Bu gibi yaklaşımlarla çevrelerinde itibar kaybına uğramalarına sebebiyet verilmiş olur. Geri kazanılması zor bir lekelemeye karşı karşıya bırakılırlar. Fakat askeriye ile ilişkisi olan tanıdıklar vasıtasıyla bazı tutukluların serbest bırakılması, müdahaleyi yapanların, insanlara uyguladıkları çifte standartları göstermesi açısından dikkat çekmektedir. Bu vasıta ile gerçek suçlular ve suçlu olmayanlar girift bir hâlde temerküz ettirilmektedirler. Ve yine güçlü olan, suçlu da olsa kendisini kurtarabilmektedir. Çokum özellikle Enis Bey ve Veysel Ağabey

kişileri üzerinden yaşanan vahim ve yıpratıcı durumun derinliğini göstermek istemiş ve hükümetin acımasız yönü ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Mevcut yönetimi çifte standart uygulamalarında bulunması yönünden ön plana çıkararak olumsuz bir çizgide ele almıştır. Bu doğrultuda kendisini kurtaramayanlar da 27 Mayıs yönetiminin olaylara aramış olduğu suçlu açığını kapatması açısından önemli bir işlev görürler. İçeriye alınanların sanki bu milletin bir ferdi değilmişçesine gördükleri muameleler, daha sonra hayatlarının bütünü etkileyecek bir olgu taşımaktadır. Kendisini toplumun yapısıyla hemhal olmuş olarak gören şahıslar, gördükleri tavırlarla toplum dışı bir unsura dönüşmüş olduklarını hissederler. Eski kimliklerine kavuşamayarak böylesine kısır bir döngü içerisinde yaşayacaklarını, bir fikr-i sabit olarak benimsemeye başlarlar. Bunun gibi gerçekleşen her askerî müdahalede çeşitli insanlar ağır bir mağduriyet yaşamaktadırlar. Ve böylesi bir durumun kolay kolay telafisinin olamadığı görülmektedir. DP'li olmamalarına rağmen bir kesim insan, hak etmediği yaklaşımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, müdahaleyi yapanların eşitlikçi ve adaletli bir çizgide hareket eden bir tavır sergilemediklerinin yansımasıdır. Böylece, müdahaleye karşı normal şartlarda ılımlı olan insanlar, yavaş yavaş cephe alıcı bir yaklaşımı benimsemeye başlamaktadırlar. Çünkü hâkimiyet sağlamaya başlayan bu gücün, olası bir şekilde kendilerine olumsuz bir etkilerinin dokunabileceğini düşünürler. Müdahaleyi yapanlar için ise bu durum, ters tepici bir mahiyet kazanır hâle gelir. Bununla birlikte insanlar, normal şartlarda haksız görmüş oldukları önceki yönetime karşı, bir anlamda mağdur edilmiş vaziyette hisler edinirler. Ve belirli bir ölçüde pişmanlık duyan duygulara kapılırlar.

4.5.2.4. DP-(AP) Destekçiliğine Verilen Tepki

27 Mayıs'tan sonra demokratik sürece doğru tekrar geçilme aşamasında çeşitli partiler kurulmuştur. Bunlardan birisi de Adalet Partisi'dir ve DP'nin yakınlarından teşekkül eden bir yapıya sahiptir. Bu durumdan dolayı partiye sempati duyanlar ve onun yolundan gidenler belirli ölçüde tevkif edilir:

"Seçim tarihinin yaklaştığı, AP'lilerin üçer beşer tutuklandığı, yeni yolda subay görüntülerinin çoğaldığı, cemselerin, ciplerin tur attığı o günlerde Veysel ağabey, henüz güneşini kaybetmemiş bahçesine dostlarını topluyordu. [. . .]" (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 263)

Bu durum 27 Mayıs yönetiminin demokrasi ve adaleti yeniden sağlamaya yönelik yapmış olduğu girişimin, kendi desteklediği tarafın lehine yarayacak şekilde bir planlama içerisinde olduğunun göstergesidir. Eşit şartlar içerisinde meydana getirilmiş yeni bir partiye böylesine cephe almak, DP benimseyişinin tekrar zuhur edeceği

düşüncesini olanaklı bir hâle getirerek, 27 Mayıs yönetimini çekimser bir hissiyata ve endişeye sürükler. Bu doğrultuda Çokum mevcut yönetimin, demokrasiyi adil bir çerçevede işletme niyetinde olmadığını gözler önüne serer. Çıkış yolu olarak DP uzantısı olmayan bir partinin tek başına iktidar olmasını sağlamayı düşünürken, karşılaşılan durum, nasıl bir tepki verileceğinin kararlaştırılmasında muğlak bir yapı oluşturmaktadır. En kestirme yoldan, bu yükselen gücün sesini kesme gayretiyle çeşitli tutuklamalar gerçekleşse de bunu geniş bir düzleme yaymak olanaksızdır. DP destekçilerinin ise gerçek adaleti sağlamak amacıyla beklemiş olduğu fırsat ayaklarına kadar geldiği için, AP'yi desteklemekten asla imtina etmezler. Bu şekilde gerek kendilerinin gerekse mevkuf olan DP mensuplarının ve destekçilerinin iade-i itibar kazanacağı görüşündedirler. Kendilerince haklı bir savaş mücadelesi vermektedirler. Çokum böylece özellikle DP'lilerin yaşamış olduğu mağduriyeti haklı ve kanıtlayıcı bir çerçevede yansıtmaya çalışır. 27 Mayıs yönetimi ise okların kendisine döndüğünü net bir şekilde fark etmeye başlamıştır. AP'de görülen bu yükselmeyle birlikte, haklı bir çıkış noktasına dayanarak yapmış olduğu müdahalenin, olumsuzluklarla ve hayal kırıklıklarıyla sonuçlanacak bir vaziyete geldiğini görür. Hatta bütün yaşananlardan suçlu çıkacağı vehmine kapılarak mütereddit bir hâle bürünür. Yapmış olduğu girişimlerle durumu tersine çevirmeye çalışsa da meydana gelen şartlar dâhilinde bunu gerçekleştirmek imkânsız gibi gözüktür. Zira halkın çoğunluğu ilk zamanlardaki sünmüşlüğü yenerek daha güçlü, daha sesli ve daha kararlı bir aksiyon içinde bulunarak fikri yapısını ortaya koymaktadır. Böylece müdahaleye karşıt olan halk, başlangıç aşamasında veremediği tepkiyi demokratik çerçevede uygulayabilecek imkâna kavuşmaktadır. Aynı zamanda, yapılan müdahalelerin her zaman sağlam bir temele dayanamayacağını göstererek, süreçsel etki alanlarının çok kısa bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir.

4.6. Cemal Gürsel

4.6.1. Sırtlan Payı

Attilâ İlhan, 27 Mayıs'tan sonra Cemal Paşa'nın durumunu çeşitli açılardan yansıtmıştır. 27 Mayıs müdahalesinin başında olması, onu dikkat çekici bir figür hâline getirmektedir. "*Sırtlan Payı*"nda; Paşa'nın etkinliği, hareketin gerçekleşmesiyle ona duyulan sevgi, demokrasiye olan inancı ve aynı zamanda bunu destekleyen söylemleri ön plandadır. Bununla birlikte İnönü'yle yakınlığı, dini faaliyetler ve DP hakkındaki görüşleri gibi hususlar da romanda kendisini göstermektedir.

4.6.1.1. Gürsel'e Duyulan Sevgi

27 Mayıs müdahalesinden sonra, müdahaleyi destekleyenler tarafından Cemal Gürsel'in bir bayram havasında karşılanmış olduğu görülmektedir. Alkışlarla birlikte büyük bir sevgi seli oluşturulmuştur. Gürsel ise durumdan oldukça mutlu ve güleç tavrıyla insanlara karşılık vermektedir. O gün sokağa çıkma yasağı olmasına rağmen insanların önemli sayıda bir kalabalık oluşturması dikkat çekicidir:

"(İstanbul Gürsel'i sevgiyle karşıladı. / Mümtaz Tarhan ve 3 bankacı arkadaşı, usulsüz 10 milyon kredi verdiklerinden tutuklandılar. / Yatırımların bazılarında vazgeçildi.)"
(İlhan, Sırtlan Payı 18-19)

"Alkışlıyorlar. "Yaşa varol" diye bağırان birkaç kişi de çıkıyor... Gürsel keyifli, açık otomobilinde, şoförün yanı başında ayakta durmuş, o babacan asker gülümsemesiyle halkı selamlıyor: üniformalı olduğundan mıdır nedir, bir de genç görünüyor ki!" (İlhan, Sırtlan Payı 18-19)

Halkın bu denli coşkunluk içerisinde bulunması, uzun süredir beklemiş olduğu girişimin çok güçlü bir şekilde gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda hareketin başında, kıdemli ve orduda da sağlam bir figür niteliğinde olan Cemal Paşa'nın olması, insanlarda oluşan güven duygusunun artmasında önemli bir husus olarak ön plana çıkar. Zira hareketin güçlü bir temele dayanabilmesi için gerek ordu düzleminde gerekse halk düzleminde muteber sayılabilecek bir şahıs liderliğinde gerçekleşmesi gerektiği düşünülmektedir. İki taraftan birinde herhangi bir aksaklık olması, müdahalenin her düzlemde benimsenmesini engelleyebilecek niteliktedir. Bunun sonucunda, müdahaleye kalkışanlar o an için kendilerince büyük bir iş başarmış olsalar da devam eden süreçte güçlü bir sürdürülebilirlikle karşı karşıya kalabileceklerinin farkındadırlar. Bu sebeple insanların sevgisine mazhar olacak etkinliği taşıyacak bir figürün, müdahalenin başarıya ulaşmasında temel ve hayati bir fonksiyonu vardır. Aynı zamanda ordu içinde bir ağırlığa sahip olunması, olmazsa olmaz hususlardan biridir. Zira askeriye içinde, hareketin başında olan şahıs müşterek olarak kabul görmezse, müdahaleyi yapan bütün unsurlar lağvedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bununla birlikte Gürsel'in, İsmet Paşa'yla iyi bir iletişim hâlinde olması hareketin kapsayıcı boyutunu daha sağlam bir etkinliğe büründürmektedir. Zira İsmet Paşa'nın tarihsel ve kahraman bir figür olarak güçlü kimliğe sahip olması, insanların yönelecekleri tutumlar açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda İnönü ile bağların sıkı tutulması hareketin salahiyeti için elzem görülür. Aksi takdirde İnönü'nün ortaya koyacağı olumsuz bir tutum, hareketi ayrıştırıcı noktaları geniş bir düzleme yayabilecek niteliktedir. Söz konusu yaklaşım üzerinden

halkın nabzı konsolide edilerek, müdahalenin işlerlik ve işlevlik alanı genişletilmektedir.

4.6.1.2. Gürsel'in Seçimler ve DP Hakkındaki Görüşleri

Cemal Paşa'nın, 27 Mayıs'ta gerçekleştirilen müdahaleden hemen bir yıl sonra seçim vaadini ortaya koymuş olduğu gözükmemektedir. Seçim sonrası gelecek olan yönetime bütün her şeyin devredileceği vurgulanır. Seçime gidilme konusunda ortak bir görüşün hâkim olduğu açıklanmaktadır. Bunun dışında Cemal Paşa, DP'nin geçerliliğini yitirmiş olduğu görüşünü ortaya koyar. Hukuki gerekliliklerini yerine getirmedeği için DP'nin kapatılmasında bir beis görmediğini ifade etmektedir:

[. . .] akşam güç bela Cemal Paşa'nın gelecek 27 Mayıs'ta seçim yapacağını işittim, içime bir ateştir düştü. Nedir bu bizim paşalardaki seçim merakı yahu? Rahmetli Atatürk böyleydi. Terakkiperver Fırka diye, Serbest Fırka diye az dert mi açtı başımıza? İsmet Paşa, hakeza: Demokrat Parti belasını, Hanım Evladını başımıza tebelleş eden kendisidir. Şimdi Cemal Paşa, ulan hazır reiskâra oturmuş, memleketin terakkisi için vacip olanı yapacak yerde, seçim! İsmet Paşa'yla görüşmedi mi, mutlaka ondan kaptı bu fikri. Seçim, amenna seçim, ama ya bu Demokratların kuyrukları yeni bir parti uydurup da, efendime söyleyeyim..." (İlhan, Sırtlan Payı 490)

GÜRSEL, "SEÇİM 27 MAYISTA," DEDİ

Devlet ve Hükümet Başkanı ideal seçimle

İşbaşına gelecek iktidara işlerin gönül

ferahıyla terkedileceğini söyledi.

Cemal Gürsel, DP'nin meşruiyetini

kaybetmiş olduğunu ve bu konuda kararı

mahkemenin vereceğini söyledi.

İstanbul (Özel)

Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel dün Florya'da, "Seçimler için 27 Mayıs 1961 ilk hedefimizdir," demiştir. Milli Birlik Komitesi ve Hükümetin bu mevzuda azimli olduğunu ifade eden Gürsel şöyle devam etmiştir:

“İşlerin çokluğu dolayısıyla birkaç aylık bir gecikme daha olabilir. Fakat bizim samimi arzumuz ve prensip kararımız, 27 Mayıs’ta işleri, ideal bir seçimle gelecek olan yeni iktidara, gönül ferahlığı içinde devretmektir.”

İlhan, Miralay Ferid üzerinden söz konusu seçim girişimlerini ve söylemlerini eleştirmektedir. Zira mevcut hareket bir devrim niteliğinde görülmektedir. Bu sebeple güç ele alınmışken keskin yaptırımla cezalar uygulanmalı ve devrimin gereklilikleri yerine getirilmelidir görüşü hâkim kılınmaya çalışılmıştır.

[. . .]

[. . .] Florya plajlarından koşup gelen binlerce vatandaş, Cemal Gürsel’i denizden sonra da takip ederek, art arda sualler sormuşlardır. Gürsel bunların hepsini sabırla cevaplandırmış, bu arada “DP kapatılacak mıdır?” sorusuna şu cevabı vermiştir:

“Bir müessese veya cemiyet kanuni müddet içinde kongre yapmamak ve programa riayet etmemek gibi kanunsuz yollara sapmışsa, meşruiyetini kaybetmiş demektir. Benim şahsi kanaatim böyledir. Fakat ben hâkim değilim. Türkiye’de artık, bu gibi kararları serbest mahkemeler vermektedir.” 9 Ağustos 1960 (İlhan, Sırtlan Payı 487-488)

Cemal Gürsel’in, çok zorlu seçim süreçleri görmesine rağmen, seçimlere en kısa zamanda tekrardan gitmeyi istemesi, demokratik sistemin olgusunu benimsemiş olduğunun göstergesidir. Zira bütün gücü elinde bulundurmasının imkânıyla uzun bir süre sarfında istediklerini yapabilecek durumdadır. Fakat benimsemiş olduğu ilkesel duruş, cumhuriyet yönetim sisteminin dinamiklerini kavrayış ve ordunun itibarını koruma gibi refleksler, Paşa’yı dengeli ve uzlaşımsal bir noktaya varıcı şekilde aksiyon alışıta önemli derecede etkilemiştir. Seçim sonrası gelecek olan iktidara karşı baskıcı bir tavrın sergilenmeyeceği söylemleri de demokrasi sistemine ve halkın iradesini duyulan saygının temel prensip olarak algılanması açısından dikkat çeker. Böylece, yapılan müdahalenin, insanların refaha ulaşması bakımından meydana getirildiği daha inandırıcı bir düzlemde ifadelendirilmiş olur. Hem halka hem de askeriye’nin bütününe, yönetimde uzun süreli kalıcı olunmayacağı izlenimi çağrıştırılmaktadır. Böylece olası bir tepki ve eleştiriyle yüz yüze kalma durumu, akıllarda şüphe bırakmayacak şekilde bertaraf edilmektedir. Paşa, DP’nin geçerliliğini kaybettiği görüşünü hukuki bir temele dayandırarak, ona olan karşıtlığını ortaya koymaktadır. Olaya net bir şekilde müdahil olmayarak yargının ulaşacağı sonucun hakikati bildireceği düşüncesinde oluşu, gücünü kullanarak herhangi bir yapıyı

etkilemeyeceğini yansıtan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, özellikle DP destekçilerini hareketlendirmeme ve tam olarak karşısına almama açısından dikkat çekmektedir. Zira müdahaleden sonra sakin ve huzurlu bir ortamın tahsis edilmesi gerekliliğine inanılmaktadır. Bu sebeple ortalığı geren, akıllarda şüphe bıraktıran ve insanları mütereddit bir hâle sokan girişimlerden son derece uzak kalındığı ya da oldukça sessiz, saman altından su yürütürcesine bir ilerleyişle hareket edildiği görülmektedir. Çünkü hareketin başında olması hasebiyle oldukça etkin bir denge politikası yürütmesi gerekir. Bunu güçlü şekilde yerine getiremediği müddetçe, olayların kendi aleyhine cereyan edeceğini kestirir. Yılların vermiş olduğu büyük bir deneyime sahip olduğundan dolayı, belirli ölçüde ve belirli sürede başarılı çizgide hareket ettiği görülebilmektedir.

4.6.1.3. Gürsel-İnönü İlişkisi ve Gürsel'in Bazı Görüşleri

İnönü ve Gürsel ortak bir görüş bütünlüğünde hareket etmektedirler. Sürekli bir iletişim hâli söz konusudur. Ülkenin istikameti üzerine fikir alışverişi yapılır. İnönü'nün, Gürsel için önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Her şey memnuniyetlik çerçevesinde ilerlemektedir. Gürsel insanlarla bir araya geldiği bazı ortamlarda oluşan istekler üzerine, çeşitli düşüncelerini ifade eder. Bazı insanların dini hususları olumsuz bir şekilde kullanarak ayrıştırıcı bir düzlem yarattıklarını eleştirmektedir. Kendisini de Türk ve İslam kültürünün benimseyicisi olarak yansıtmaktadır. Ordudaki misyonuna gelince, ona karşı yakıştırılmış olan bir "ağalık" nitelendirilmesinin mevcut olduğu görülmektedir. Ortaya koyulan askeri müdahaleyi ise gönüllülükten değil de zorunluluktan gerçekleştirmiş olduklarını dile getirir. Evveliyatında o anki yönetim için gerekli uyarıların yapılmış olduğu vurgulanmaktadır:

GÜRSEL "İNÖNÜ İLE FİKİR BİRLİĞİ

HALİNDEYİZ," DEDİ

Devlet başkanı, CHP liderinin

Ziyaretini iade sırasında memleket

İşlerini görüştüklerini söyledi.

İstanbul (Özel)

Devlet hükümeti ve başkanı Org. Cemal Gürsel dün gazetemize verdiği beyanatta, "İsmet İnönü ile tam bir fikir mutabakatı halindeyiz," demiştir.

Evvelki gece Heybeliada'da İnönü ile yaptığı görüşme hakkında konuşan Gürsel, şöyle demiştir:

"Görüşmemiz tamamen hususidir. İade-i ziyarette bulundum. Milli meselelerimiz hakkında görüştük. Tam bir fikir mutabakatı halindeyiz. Görüşme büyük bir samimiyet havası içinde yapılmıştır. İnönü'nün herkeste olduğu gibi, benim üzerimde de şayan-ı hürmet bir tesiri vardır. Onunla memleket meseleleri hakkında fikir teatisinde bulunmak, benim için zevktir."

Gürsel dün iki defa denize girmiş ve bazı hususi ziyaretçileri kabul etmiştir.

İnönü'nün olayların içerisine aktif bir şekilde dâhil edilmesiyle birlikte, müdahalenin salahiyeti açısından taşıdığı öneme vurgu yapılmaktadır. Bu sebeple, kurulan ilişkilerde sürekli olarak üstün ve etkileyici bir rolde olduğu açık şekilde görülebilmektedir.

GÜRSEL'İN BALODAKİ SOHBETİ

Evvelki gece Büyükkada Anadolu Kulübü'nde Hazine yararına verilen baloya gelen Devlet Başkanı, etrafını çeviren vatandaşlarla hasbıhalde bulunmuştur. Israrla konuşması istenen Gürsel din meselesi hakkında şunları söylemiştir:

"Memleketimizde din dersi ve vaaz verenlerin bir kısmı objektif değildirler. Din adamları insanları birbirine düşman etmemelidir. Ben evvela insan, sonra Türk ve İslamım."

Bu arada bir kadın Gürsel'e Atatürk'e benzediğini söylemiş ve, "İsimleriniz arasında da bir harf farkı var, onunki Kemal sizinki Cemal..." demiştir. Gürsel'in bu kadına cevabı şu olmuştur:

"Onun Ata, benim Ağa olduğumu unutuyorsunuz!"

27 Mayıs İnkılabının zarurettten doğduğunu söyleyen Gürsel bu konuda demiştir ki:

"Yapmak lazımdı ve yaptık. Bunu benden çok daha önce istediler. Kabul etmedim. Fakat çıkar yol kalmayınca bizi mecbur ettiler."

Devlet Başkanı'nın Ankara'ya döneceği tarih henüz belli olmamıştır. 8 Ağustos 1960 (İlhan, Sırtlan Payı 460)

Gürsel'in, İnönü ile iyi bir iletişim kurması, onun gerek halk gerek ordu düzleminde büyük bir etkiye ve saygıya sahip olmasını etkili şekilde kullanması açısından son

derece önemlidir. İnönü'nün, üzerinde taşıdığı tarihsel kimlik ve liderlik yönü, insanların olaylara bakış açısının net bir biçimde şekillenmesi bakımından güçlü bir etkiye sahiptir. Gürsel'in de İsmet Paşa'ya minnet duyması ve bunu destekleyici tavırlar sergilemesi, gerek kendisini gerekse ordunun tamamını ve insanları rahatlatma noktasında kayda değer bir girişimdir. Zira, İsmet Paşa gibi güçlü bir figürün vereceği herhangi bir olumlu ya da olumsuz reaksiyon, çeşitli yapılarda hareketlenmeler oluşturabilecek niteliktedir. Yapılan müdahalenin felaha erişebilmesi için bu gibi muteber sayılabilecek kurum ve şahıslar nezdinde kabul görmesi, son derece önemli bir husus teşkil etmektedir. Bir taraftan da Gürsel Paşa, çeşitli dini faaliyetlerle insanlar üzerinde tereddüt uyandırıcı etkileşimler yaşatılmasını, yapılan müdahaleye zarar verici bir unsur olarak ele alır. Çünkü bu gibi yaklaşımlarla, daha tam olarak sağlam bir zemine yerleşmemiş olan hareket, çeşitli unsurlarla rayından çıkartılacak bir düzleme çekilecek gibi hissedilmektedir. Gürsel'in, Türklüğü ve İslamı aynı bünyede taşıdığını içeren söylemleriyle, olası bir ayrıştırıcı zemini, ılımlaştırmaya yönelik olarak şekillendirmiş olduğu görülür. Bu doğrultuda ortak değerler silsilesi oluşturularak veya böyle bir algı meydana getirilerek, hedefleri gerçekleştirme bağlamında ileriye dönük adımlar atılmaya çalışılır. "Ağa" figürünün Cemal Paşa'nın kimliğiyle bütünleşmesi, askeriye içerisindeki baskınlığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Zira bu kadar baskın ve güçlü bir etkiye sahip oluşu, hareketin her düzlemde kabul görmesi açısından kayda değerdir. Büyük hareketler ve olaylar, her zaman büyük ve güçlü kişi(lik)lerle etkili sonuçlara varabilirler. Bunun somutlaştığı şahsiyet ise, o anki şartlar içerisinde Cemal Gürsel'i işaret etmektedir. Gürsel Paşa'nın, yapmış oldukları askerî müdahaleyi bir mecburiyet olarak görmesi, demokrasinin, adaletin ve hukukun işleyişini engelleyen keyfi bir hareket olmadığını herkesçe anlaşılması ve kabul görmesi açısından başvurmuş olduğu önemli bir yöntemdir. Daha önceleri mevcut yönetim için gerekli ikazların yapıldığının ifade edilmesi de, müdahaleyi yapmaları konusunda kendilerine haklılık payı oluşturması bakımından herkesçe kabul görebilecek bir tavır olarak yansıtılmaktadır. Ülkenin ve halkın, menfaati ve geleceği, onlara göre ancak ve ancak güçlü, aynı zamanda kökten değiştirici bir müdahaleyle mümkün olabilecektir. Bu sebeple, başka herhangi bir kurtuluş noktası görülmemektedir.

4.6.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum da Cemal Gürsel'i, ortaya koymuş olduğu tavırlar ve eylemlerle farklı örneklemeler üzerinden yansıtmıştır. Gürsel'in, halkın bir kısmı tarafından korku verici bir hüviyete sahip görülmesi, önceki yönetimi ikaz edici yöntemleri, cumhurbaşkanlığına geçişi ve Menderes'e karşı benimsemiş olduğu tavır "*Karanlığa*

Direnen Yıldız’da kendisini net bir şekilde göstermektedir. Bunun yanında sivil iradeye geçme konusundaki inançlı ve istekli yaklaşımları da bir başka yönünü ortaya koymaktadır.

4.6.2.1. Gürsel’e Karşı Duyulan Ürkek Hâl

27 Mayıs’tan sonra Gürsel Paşa, halkla kurmuş olduğu ilişkilerde bir taraftan coşkunluk içerisinde karşılanırken, diğer taraftan ürkek bir tavır hâlinde yansımalarla karşılanır. Küçük de olsa farklı ve karşıt davranışta bulunanların hemen gözetim altına alındığı görülmektedir. Bunun neticesinde insanlar da yönetimi destekleyici davranışları yansıtmada konusunda kendilerini mecbur hissetmektedirler:

“Bu esnada Paşa ve arkadaşları halkın alkışlarıyla kıvranırken halk da bu ululama ile yürekleniyordu. Halkın yüzünde de şunları okumak mümkündü: “Ne yapalım. Korku belası. Gözünü kaşını oynatanı, üç kişi bir araya geleni götürüyorlar. Alkışlamayıp da ne yapalım...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 145)

Bu minvalde karmaşık duyguların yaşanması, Cemal Gürsel’in bir taraftan insanlara karşı müsamahakâr tavır sergilerken, öteki yandan keskin ve taviz vermez bir tutum ortaya koymuş olmasından kaynaklanır. İnsanlar kendilerini rahat ve özgür hissederken, Gürsel yönetimi için tasvip edilmeyecek yönde davranışlar içerisinde bulundukları vakit, derhal sündürücü bir yaklaşımla karşı karşıya kalmaktadırlar. Böylece iki unsur arasında sıkışarak, güçlü olana boyun eğme ya da kendini bir şekilde koruma altına alma refleksine bürünmektedirler. Çünkü Paşa’nın, mevcut gidişatın insicamını bozacak hiçbir girişime müsamahası bulunmamaktadır. Bunun aksine tavırların ortaya koyuluşu da hâkimiyeti daha rahat ve özgür bir şekilde sağlayabilmek adına, büyük bir şekilde cezalandırılmaktadır. Zira o şartlar içerisinde tek ve güçlü bir ses olmadıkça istenilen sonuca ulaşılamayacağı düşünülür. Sevinç Çokum böylece Cemal Paşa’yı despotik bir tavırla ön plana çıkarır. Menderes’i suçladıkları hususları, kendi bünyelerinde taşıdıklarını gözler önüne serer. Gürsel, müdahalenin istenilen kimliğe bürünebilmesi için en önemli figür olarak görülmektedir. Kendisi de bu durumun farkındadır. Böylesine güçlü bir olgunun vermiş olduğu sorumluluk onu, ister istemez belirli ölçüde otoriter olmaya itmektedir. Belirli otoriteleri kendi girişimleriyle ortaya koymasının yanında, bazı şartlarda, etrafındakilerin de baskın telkinleriyle yaptırımcı aksiyonlar olarak sorumluluk payesinden taviz vermemektedir. Söz konusu unsurlar üzerinden de Çokum, Gürsel’i olumsuz bir çerçevede yansıtmaktadır. Hareket belirli bir kapsam alanına sahip olsa da baştaki figür Gürsel olduğu için, muhtemel olumsuzluklar vuku bulduğunda tarih sahnesinde itibarı yok olacak ilk kişi o olacaktır. Bunun vermiş olduğu ağır baskı Gürsel’i, karşısına

çıkacak engelleri bertaraf etme açısından oldukça dikkatli ve yaptırımcı bir hâle getirir. İnsanlar böylece Gürsel'in, zorunlu özümseyicisi konumuna gelmiş olur. Hayat alanlarının ve hayatın işleyişinin kontrol sahibi, Gürsel kabul edilmektedir. Gürsel de sahip olduğu bu gücü, belirlediği hedefleri gerçekleştirene kadar etkili bir biçimde kullanma konusunda oldukça cüretkâr davranmaktadır.

4.6.2.2. Gürsel'in Sivil İrade Yaklaşımı

Gürsel Paşa her fırsatta seçime gidişi ve milli iradeye en kısa zamanda dönüşü temel bir prensip anlayışymışçasına sürekli olarak ortaya koyar. Fakat mahkemelerdeki aksak işleyiş bu durumu güçleştiren bir husus olarak ele alınır:

"Fakat Paşamız daha yazın "Seçimlerin bir an önce yapılmasında millî menfaatimiz açısından yarar vardır," diye *Cumhuriyet* gazetesinde bangır bangır bağırmadı mı? O tarihî mektubu unuttunuz mu? Sanırım devrimin seçimleri taahhüt etmesinin iyi sonuçlar vereceğini söylemişti. Bunda da acele ediyordu; çünkü birtakım kuşkuları bulunuyordu. Sivil idareye geçip geçmemek konusunda. Mahkemeler böyle sürdükçe seçimler de çıkmaza giriyor." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 158)

Cemal Gürsel, süngüyle iktidara gelindiğini fakat bunun uzun süreli bir maceraya dönüştürülerek hüküm sürüleceği düşüncesini ortadan kaldırmak için, mevcutta bulunan demokratik unsurları çıkış yolu olarak kullanır ve bunun üzerinden vesayetçi bir anlayışı benimsemediğini ortaya koyar. Fakat gerekli şartlar oluşmadıkça da yönetimi bırakabilmesini mümkün olarak görmemektedir. Sevinç Çokum böylece Gürsel'in söylem boyutunda kalarak, gerçekçi bir tavırdan uzak oluşuna işaret eder. Durumlar bu şekilde ilerledikçe de yönetimde kalma süresi uzar ve seçim söylemlerinden uzaklaşmış olduğu, kendisiyle çelişmiş olduğu düşünülür. Mevcut süre zarfında da kendi yönetim anlayışını hâkim kılacak uygulamalar ve politikalar geliştirir. Yargı süresinin beklendiği ölçüde kısa sürmemesi, Gürsel'i böyle bir tavır içinde hareket etmeye sevk etmiştir. Bunun sonucunda süngüyle iktidara gelmesine rağmen aynı zamanda beklenilenden uzun bir süre o koltuğa oturma mecburiyetinde kalmıştır. Sivil iradeyi öncülleyen söylemleriyle bunun aksine yapmış olduğu eylemler ikircikli bir yapıya dönüşerek zorlu süreçlerin yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Zira insanlar verilen vaatlerle ortaya koyulan uygulamaların birbiriyle örtüşmediğini açık bir şekilde anlayabilmektedir. Sürekli olarak demokrasi ve seçim vaadi ortaya koyulmasına rağmen mevcut aksiyonlar, insanların umutlu bekleyişlerini gölgeleyici durumlara sokmaktadır. Sürecin karışık bir yapıya evrilmesi, insanların tereddüt içerikli güven duygularını iyice yozlaştırmıştır. Gerek yargı sürecindeki tıkanma

gerekse yönetim içerisindeki dalgalanma, iki unsurun başrollerinde yer alanlara karşı müvehham bir anlayışın doğmasına sebebiyet vermiştir. Böylece tepede yer alanların, sahip oldukları özgür alan içerisinde kalmaya devam ederek menfaatçi çizgide seyredecekleri kabul görmeye başlamıştır.

4.6.2.3. Askerî Müdahale Öncesi Gürsel'in İhtar

27 Mayıs'ta müdahale gerçekleşmeden önce Gürsel Paşa'nın Menderes'e ihtar niteliğinde bir mektup göndermiş olduğu söylenir. Mektubun Menderes'e ulaşip ulaşmadığı konusunda şüpheler söz konusudur. Mektupta, Başvekil'in yanlış tutumlarından dönmesi adına yapması gereken hususlar belirtilmiştir:

[. . .] Özhan ise keşkelerin peşindeydi. "Başvekil keşke Erzurumlu Paşa'nın ihtilalden önce Millî Müdafaa Vekiline yolladığı, ama halka ihtilalden sonra açıklanan muhtıra mahiyetindeki mektupta istenenleri yerine getirseydi. Fakat mektubu görmüş müydü? Gerçekten haberli miydi? Haberliyse neden suskun kalmıştı?.." Feridun'un söylediği de şuydu; "Evet muhtıra veya ikaz mektubu, ama onlar seçimle geldiler, seçimle gitmeliydiler."

Erzurumlu Paşa o mektupta Cumhurreisinin istifa etmesi, kabinenin değiştirilmesi, Tahkikat Komisyonu kanununun kaldırılması, Ankara örfi idare kumandanının, İstanbul Ankara valilerinin, emniyet müdürlerinin değiştirilmeleri, mevkuf gazetecilerin ve talebelerin bırakılmaları, hükümet büyüklerinin suni vatandaş kitleleriyle karşılaşmalarının terk edilmesi, gibi konular üstünde durmuştu. Haa, bir de din istismarından vazgeçilmeliydi.

Çokum, söz konusu mektubun Başvekil'e ulaştığı konusundaki belirsizliğe dikkat çekerek 27 Mayıs yönetimini eleştirmektedir. Zira o mektup ulaşsa da ulaşmasa da seçilen hükümetin seçim dışı yollarda indirilmesini kabul etmeyerek, mektuba karşı oluşturulan dayanak noktasını kayda değer bulmamaktadır.

Mektubun talebe hareketleriyle ilgili değerlendirmesi şöyleydi: "Talebelerin hürriyet duygusuyla yaptıkları masumane tezahürata karşı, kıtalar sevk edilmesi ve onların desteğiyle emniyet kuvvetlerinin, ilim yuvalarının içine kadar girerek talebeleri, profesörleriyle beraber coplarla ve kurşunlarla tedip etmesi dünyada görülmemiş feci bir şeydir. O hengâmede kız talebelerin yürekler parçalayan çığlıklarının analar babalar ve halk ruhunda onulmaz yaralar açacağını ve açtığını anlamamak memleketin huzuru bakımından büyük bir hata ve hazin bir gaflet olduğuna kaniyim. Bizim gençlerimizde hak, adalet ve hürriyet duygularının gelişmesinden ve kemalinden memnun olmamız lâzım gelmez mi?

İstikbali hissiz, duygusuz, müstemleke ruhlu, yalnız maddeci, bedbaht insanlara mı bırakmak istiyorsunuz?” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 123-124)

Mektup, Menderes'e ulaşmış olsa da olmasa da askeriye'nin, olası bir müdahale etme durumuna karşı hazırlıklı olduğu görülmektedir. Altında Gürsel Paşa'nın imzasının olduğu bir mektup, her ne kadar askerî müdahale gerçekleştikten sonra da olsa, halka sunulurken, müdahale için meşrû bir zemin hazırlanmıştır. Bu vesile ile insanlar, Menderes'i, gerekli uyarılara rağmen kendi bildiğini yapan ve başının dikine giden bir yaklaşımla yorumlamaya sevk edilmişlerdir. Söylenen hiçbir şeye riayet etmemesiyle birlikte de kendi sonunu kendisi hazırlamış gibi bir görünüm oluşturulmuştur. Böylece askerî yapının, önceki yönetime müdahale etme konusunda mecburi bir inisiyatif kullanma durumunda kaldığı herkesin gözleri önüne serilmek istenmiştir. Söz konusu durum üzerinden Sevinç Çokum, yapılanların düzmece olduğu yaklaşımını ortaya koymaya çalışmıştır. Gürsel Paşa, başat rolde oynatılarak, mektubun kabul görme zemininin daha geniş bir kapsama yayılmasında önemli derecede etkileyici bir figür olmuştur. Askeriye'nin oldukça güçlü bir şekilde yüksek rütbeli de kapsayıcı ölçüde, olaylara karşı birlik içinde olduğu yansıtılmıştır. Gürsel Paşa'nın her şeyin üstlenicisi konumunda olması, sivil iradeye karşı gelme konusunda hiçbir çekince içerisinde bulunmadığını göstermektedir. Bünyesinde taşıdığı değerlere, uygulama zemini yaratmak adına müdahalenin başında yer almaktan çekinmemiştir. Böylece daha en baştan, neler yapabileceğine dair insanlar ve kurumlar üzerinde etkin bir olgu oluşturmuştur. Cumhuriyetin değerleri adına, yine cumhuriyetin değerlerini zedeleyecek bir yaklaşım içerisinde bulunan Cemal Gürsel, böylece çelişik bir süreç içerisinde girmiştir. Bu çelişkili tavır Çokum tarafından olumsuz bir çizgide ele alınmıştır. Yok edilen manevi değerleri yerine getirme endişesi taşınırken, sistemin getirdiği teknik gereklilikler ihmal edilerek ikircikli yapı içerisinde hareket edilmiştir. Bu durum da sonuç olarak, hem teknik açıdan hem de değerler açısından uzun sürece yayılan sorgulamacı bir düzlem yaratmıştır. Böylece insanların kişilere ve kurumlara karşı düşünce tarzları muğlak bir hâl almıştır.

4.6.2.4 Gürsel'in Cumhurbaşkanlığına Geçiş

Müdahaleden sonra Cemal Paşa'nın cumhurbaşkanlığına aday olduğu görülmektedir. Süreç uzamış ve sivil yönetime geçiş ertelenmiştir. Menderes için idam kararının çıkmasına birçok kişi gibi, Cemal Gürsel'in de istemiyor gözükmesine rağmen olumlu yaklaştığı söylenmektedir. Asker kökenli olmasından dolayı, Gürsel'in sivilleşebileceğine ve demokrasinin dinamiklerini yerine getirebileceğine dair şüpheler

söz konusudur. Cumhurbaşkanlığına aday olma girişimi takdir görme ve daha rahat bir hayatı benimseme refleksi olarak yorumlanır:

Kaya Bey'deki bu değişiklik bu kadar olmayıp, referandumdan sonra bir iç hesaplaşmaya dönüşünün ipuçlarını da sezdirmişti. Savcının yüzü aşkın idam isteğini yazan gazeteyi elinde sallayarak "Bu tefrika roman ne zaman bitecek yav?" demiş, Erzurumlu Paşa'nın cumhurbaşkanlığına adaylığı konusunda da "Dur bakalım, koltuğa yeni yeni ısınıyor," diyecek kadar katı hükümlerden sıyrılmıştı. "İhtilal her şey demek değilmiş; bunu anladım," diyordu sonra. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 217)

"Kim istedi bunu?" Feridun'un sorusuydu bu ve ipte kuruyan çamaşır gibi havada kısa bir süre için asılı kalmıştı. Ferda cevap vermişti buna.

"Genel Kurmay Başkanı, Komitacılar, tabii hepsi olmasa da daha başka generaller ve albaylar..."

Veysel ağabey ekledi.

"İstemez görünmesine rağmen Erzurumlu Paşa, CHP'nin büyük bir kısmı..."

"Ya Milli Şef?"

Bunu Feridun sormuştu; Ferda atıldı.

"Hayır hayır! O da böyle olmasını istemezdi. [. . .] Fakat öteki askerler, mesela Erzurumlu Paşa, bundan sonra ne derece sivilleşebilir, demokrasiyi ne ölçüde kavrayıp uygulayabilir? Ben mümkün görmüyorum, ihtilalin ve sonra da hükümetin başında olması, belki cumhurbaşkanlığına niyeti ihtiyarlık sigortasından başka bir istek değil. Son deminde taçlandırılmak, yiyip içip rahat etmek... Ya ötekiler? [. . .] (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 244)

Müdahale gerçekleştikten sonra yönetimde uzun süreli kalışın hâkim olması, dimağlarda bazı düşüncelerin vuku bulmasına sebebiyet vermiştir. Aslında yapılan müdahalenin, her şeyi çözümleyici bir etkinliğe tam olarak sahip olamadığı görülmeye başlanmıştır. Böylece Sevinç Çokum, müdahalenin dayanaksızlığına dair bir çağrışım yaratmıştır. Bu gibi büyük olaylarda, her zaman hesaba katılmayan durumların meydana gelebilmesi muhtemel bir olgudur. Sivilleşmeyi öncülleyen ve bu yönde kararlı olan bir Paşa'nın, aynı zamanda cumhurbaşkanlığı gibi bir makama aday olması, bir anlamda hesaba katılmayan bir durum olarak da kendisini gösterir. Bu husus ya başından beri böyle planlan bir husustur ya da gerçekten geline şartların dayattığı bir sonuçtur. Yargılama sürecinin uzaması ve bu sebeple bazı konularda net

tavırlar alınamaması, Gürsel'in ikaz butonu mahiyetinde böyle bir eyleme girişmesinde önemli bir etken olabilmektedir. Gürsel'in sivilleşebilme ve demokrasinin gerekliliklerini yerine getirebilmesine karşı edilen tereddüt, askeriye menşeli bir yapıdan tevarüs etmesiyle yakından ilintilidir. Zira askeriye'nin dinamiklerinde katı ve hiyerarşik bir düzen hâkimdir. Uzun yıllar böylesine bir havayı solumuş olan Gürsel'in cumhurbaşkanlığına ayak uydurabilmesi bu sebeple mütereddit bir hâl doğurur. Çokum bu durumu bilhassa Ferda kişisi üzerinden sezdirmektedir. Fakat sürecin uzaması ve bu süreç içerisinde ihtilal yönetimine karşı zor durumlar yaşatacak siyasi unsurların meydana gelmesi, bir anlamda Gürsel Paşa'nın cumhurbaşkanlığı makamına geçmesine sebep olarak görülecek etkiler yaratmıştır. Ancak bu şekilde, müdahaleyi yapan yönetimin oluşturduğu dinamiklere karşı bir yaklaşım ortaya koyulduğunda Paşa, itici bir güç olarak en yüksek makamdaki, dengeleyici şekilde eylemler ortaya koyabilecektir. Böylece Çokum, hegemonyatik yaklaşımdan vazgeçilmediğini yansıtmaya çalışır. Bir taraftan da Gürsel'in artık yaşlanmış oluşu ve bu son evresini daha itibarlı bir şekilde geçirme hissiyatında bulunuşu, onu, cumhurbaşkanlığı makamına talip olmasında önemli ölçüde etkilemiştir. Çünkü kendince, asker ve cumhuriyetin dinamiklerini yerine getiren, bu doğrultuda demokrasi, adalet, hukuk, özgürlük gibi hakların yeniden tecelli etmesini sağlayan bir birey olarak, söz konusu olan makamı hak ettiğini düşünmektedir.

5. YARGILAMA SÜRECİ

5.1. Sırtlan Payı

Olayların bir nihayete ermesi yargılama sürecine girilmesiyle başlamaktadır. Bu süreçte gerçekleşenler her şeyin netleşmesi adına önemli bir misyon taşır. Attilâ İlhan da "*Sırtlan Payı*"nda yargılama sürecinden belirli kesitler sunarak çeşitli yaklaşımlar ortaya koyar. Bu doğrultuda yargılamanın oluşum süreci, Menderes'le Bayar'ın suçları ve diğer DP'lilerin yargılanma sebepleri üzerinde durarak mahkeme sürecinden bazı izler yansıtmaktadır.

5.1.1. Yargılama İçin Özel Bir Kurulun Teşkil Edilmesi

Müdahale ile birlikte yönetim ele alındıktan sonra, kapsamlı inisiyatiflere sahip bir mahkemenin oluşturulduğu görülmektedir. Böylelikle daha hızlı bir şekilde neticeye ulaşmanın önü açılmaya çalışılmaktadır:

”(Soruşturma kurulu açıkladı. /Sabıklar hakkında ilk tahkikatı yapacak olan kurulda 31 üye var.)” (İlhan, Sırtlan Payı 16)

-[. . .] Sonunda, dedi, senin sözüne geldiler dayı: gazetelere bakılırsa, geniş yetkili inkılap mahkemeleri kuruluyor, hazırlanan tasarı Milli Birlik Komitesi'ne gönderilmiş.

Miralay Ferid'in çalıçırpı kaşları sevinçle uçuşuyorlar:

-Deme yahu? Kat'i mi bu?

-Bilmem, herhalde: Milli Birlik Komitesi Sekreterliği'nin açıklaması deniyor. Tasarıyı kabul etmişler bile.

Miralay Ferid, eliyle saçlarını karmakarışık etti:

-[. . .] daha geçen akşamdı, yooo, evet evet kanaryam, geçen akşamdı değil mi? Ha? Burada, bu balkonda diyordum, inkılap dediğin inkılaplığını bilmeli, elini ona göre çabuk tutmalı, Milli Mücadele'de İstiklal Mahkemeleri olmasaydı, alimallah... (İlhan, Sırtlan Payı 422)

Mahkeme için özel bir kurul oluşturulması herhangi aksamaya karşı taviz vermeyici bir tutumun göstergesidir. Geniş bir kadro kurularak her bir detayın incelenmesi ve akıllarda herhangi bir şüphe bırakılmaması için önemlilik derecesi oldukça fazladır. Mahkemenin kapsamlı güce sahip oluşu, olayları her husustan değerlendirebilmek açısından kayda değerdir. Olayın ülke gündeminde başat bir rolde olması, hukukun gerekliliklerinin ve adaletin hızlıca temin edilebilmesi açısından ayrı bir ihtimam gösterilerek hareket edilmesini sağlamıştır. Zira böyle durumlarda, hiçbir şekilde, kimsenin kafasında soru işareti bırakmamaya çalışılır ve herkese hakkaniyetle davranıldığıının anlaşılması için gayret gösterilir. Aksi takdirde, müdahaleyi yapanların baskıcı ve tahakküm edici bir tavır içerisinde oldukları düşünülecektir. Bu duruma, müdahaleyi yapan yönetimin meşrûluğunu gölgeleyebileceği için son derece dikkat edilir. Attilâ İlhan da bu doğrultuda yargılama sürecinin önemine dikkat çeker. İstiklal Mahkemeleriyle ilinti kurarak söz konusu müdahaleyi devrim niteliğinde ele alır. İnsanlar, adalete ve onun tecellisine inanılması noktasında ortak bir düşüncede birleştirilmeye çalışılmaktadır. Böylece önceki yönetime karşı haksızlık yapılmadığına dair kanaatlerin oluşmasını sağlamaktadırlar. Aynı zamanda işleyişin hızlı bir şekilde gerçekleşmesi istenmektedir. Süre uzadıkça, yapılan müdahalenin işlevini tam olarak yerine getiremediği düşünülür. Bu sebeple hızlı bir karar mekanizmasının oluşturulması onlar için son derece önemlidir. Zira olayların net şekilde neticeye ulaşamaması, yapılan müdahaleye karşı zamanla güven kaybı yaşanmasına sebep

olur. Böylece, insanlar yavaş yavaş yıpranmaya ve inançlarını kaybetmeye başlarlar. Çünkü sürecin uzaması, araya çeşitli nifak tohumlarının girdiğinin düşünülmesine sebebiyet verecek güçtedir. Bunun önüne geçmek isteyen yönetim gerekli aksiyonları alma konusunda planlı bir şekilde hareket etmiştir. Fakat oluşturulan kurulun benimseyeceği yaklaşım tarzı da son derece önemli olarak görülmektedir. Aksi takdirde tartışmaya mahal verecek kararlarda bulunmaları gerek yönetim, gerek mahkeme gerekse insanlar nezdinde maddi ve manevi yıpranmalara sebep olacak niteliktedir. Böylesi bir sonuç da süreçsel işleyişi tıkayacak hususlar doğurabilecektir.

5.1.2. Bayar ve Menderes'in Suçları

Yargılama sürecinin sonunda Bayar ve Menderes başta olmak üzere bazı idam kararlarının alındığı görülmektedir. İdama yönelik kararın verilmesinde vatana ihanet etme suçu ön plana çıkmaktadır. Devlet yönetiminde başrolde olan bu şahısların, devletin bütün yapısını teşkil eden anayasayı çiğnemiş oldukları bildirilmektedir. İşlenen suçların sonucu da, çiğnedikleri söylendiği anayasaya göre idam edilmelerini göstermektedir:

Merdivenden, yaşlı basamakları inlete inlete inip kaybolurken, Miralay Ferid yüksek açılmış bir komşu radyosundan öğle ajansına takılmıştı bile. Küstah sesli bir kadın spiker, bütün Türkiye'yi azarlar gibi, haberler veriyordu:

"[. . .] Bayar'ın idamı istendi. Milli Birlik Komitesi, sakıt Reis-i Cumhur'un hıyanet-i vataniye suçu ile yargılanmasına karar verdi. Sâbık devlet reisinin, Anayasa'nın çiğnenmesinde başlıca rolü olduğu bildiriliyor." (İlhan, Sırtlan Payı 274)

Mahkeme, elde etmiş ve ortaya koymuş olduğu delillere göre idam hükmüne ulaşmada bir beis olmadığı düşüncesindedir. Fakat her ne kadar idam hükmüne ulaşsa da, idamların uygulanıp uygulanmama konusu Milli Birlik Komitesi'ne aittir. Bu durum komite için oldukça zor bir karardır. Önlerinde, bir taraftan yargının varmış olduğu bir karar, bir taraftan da ne olursa olsun seçilmiş başbakan, cumhurbaşkanı ve yönetim vardır. Bu doğrultuda idam kararlarını onaylamaları, ileriye dönük olarak yaptıkları müdahaleyi gölgeleyebilecek niteliktedir. Fakat onaylamama durumunda ise yapılan müdahalenin haksız bir müdahale olduğu düşüncesinin ortaya çıkması söz konusu olabilecektir. Bu ikilem içerisinde kalan komite, kendi içinde de ayrılıklar yaşasa da en nihayetinde idam kararlarını onamıştır. Zira yapılan müdahalenin haklılık payı taşıdığı net bir şekilde gösterilebilmesi için, böylesine keskin bir sonuca gidilmesi gerektiği düşüncesi ağır basmıştır. Bunun neticesinde ülke tarihinde

ilk kez seçilmiş bir başbakan idam edilmiştir. Komite, işlenen suçları affedilmeyici bir düzlemde yorumlayarak aksiyon almayı en net çıkar yolu olarak görmüştür. Zira anayasayı delici girişimler ve uygulamalar yapmak, cumhuriyet dinamikleri içerisinde kabul görmesi mümkün olmayan hususlardandır. Böyle bir yaklaşımın önünün alınmaması, geleceğe dönük olarak ülkedeki sistem işleyişini derin ölçüde zedeleyecek şeklinde yorumlanır. Attilâ İlhan mahkemenin verdiği sonucu hukuksal bir zemin olarak ön plana çıkarır ve olaya dayanaklı, aynı zamanda da resmî bir kisve çizer. Menderes de bu değerler silsilesinden uzaklaşarak, kendi sistematik anlayışını ve kararlarını uygulayacak teknikler ve yollar benimsediği için, kendisini affı olmayacak noktaya getirmiş olur. Olası bir af durumunda ise yeniden güç kazanarak, isnat edilen suçları uygulamaya devam etme ihtimalinden dolayı olumlu yönde düşüncelerin oluşması pek mümkün hâle gelememiştir. Zira yönetimdeyken yaptığı girişimlerle birçok unsuru kötüye kullanarak hegemonyatik bir alan oluşturduğunun düşünülmesi, mevcut kararın şüphe bırakmayıcı bir şekilde onaylanması açısından, komite ve mahkemeye kolaylık sağlayıcı bir husus şeklinde ele alınmıştır.

5.1.3. Diğer DP'lilerin Suçları

DP içerisinde önemli görevlerde bulunan başka şahıslar da çeşitli suçlarla yargılanmışlardır. Birçok yerde usulsüz şekilde gayrimenkul edinmiş olduklarına dair deliller ortaya koyulmuştur. Bunun vasıtasıyla büyük bir servet birikimi oluşturdukları yansıtılmaktadır. Çeşitli projelerin yapılacağı yerleri önceden yakınlarına bildirerek böyle bir yöntemle zenginleşmiş oldukları vurgulanır. Aynı zamanda şahsi hayatlarına ait hususlar da ön plana çıkartılarak daha zor duruma düşürülmüşlerdir:

İNKILAP HÜKÜMETİ 'DÜŞÜK'

LİDERLERİN YOLSUZLUKLARINI AÇIKLADI

Polatkan, Koraltan ve Korur,

nüfuz ticareti yapmak suretiyle 3 şehirde

birçok gayrimenkul edinmiş.

Ankara (Özel)

Uzun ve yorucu çalışmalar sonunda Hükümet, sabık bakanların gayr-ı menkul alım satımında ne derece 'hüner' sahibi olduklarını tespit etmiştir. Devlet

Bakanlığı tarafından yapılan açıklama nasıl servet sahibi olduklarını ortaya koymaktadır.

Anlaşıldığına göre, Hükümetçe bir yerde fabrika yapılacağı kararlaştırılınca, sabık bakanlar telefonla durumu yakınlarına bildirmekte, kıymetlenecek yerdeki arsaları henüz kimse haberdar değilken 'kapatmaktaydılar.'

Arsa spekülasyonlarının şampiyonluklarını Hasan Polatkan, Refik Koraltan ve Eski Başvekâlet Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un ellerinde tuttukları anlaşılmıştır. Korur'un Ankara, İzmir ve İstanbul'da 48 gayr-ı menkulü olduğu tespit edilmiştir. Korur'u 36 gayr-ı menkulle Polatkan takip ediyor, Koraltan ise 30 gayr-ı menkul ile üçüncü sırada bulunuyor. [. . .] 10 Temmuz 1960 (İlhan, Sırtlan Payı 29-30)

İlhan, DP'lilerin işledikleri suçların yansımalarını ortaya koyarak ve içine düştükleri bataklığı gözler önüne sererek kendi sonlarını hazırladıklarını göstermektedir. DP ve partililerin büyük yanlışlıklar silsilesi içerisinde bocaladıklarına işaret edilmektedir.

Umduğunun tersine Doktor Sevim onu, belirli bir ilgi, belirsiz bir yakınlıkla karşıladı. Hatice'nin izin günü olduğundan, evde yalnızdı. Sutyeni ve külotuyla beraber, atlet vücudunu bütünüyle gösteren, saydam bir sabahlık giymişti. Ayaklarında yüksek ökçeli ve pomponlu terlikler; başında, kat kat yükselen piyano siyahı o görkemli topuz; elinde, buzları tıngır tıngır, uzun viski bardağı. Balkonda, masanın üzerinde dağılmış gazetelere bakılırsa besbelli onları okuyormuş. (*Üç sâbıkâ ait gayr-i menkuller açıklandı. / Koraltan, Polatkan ve Korur, üç ilde 117 parça mülk satın almış!*) (İlhan, Sırtlan Payı 241)

DP'li olan diğer şahıslarla ilgili etik olmayan bir şekilde zenginleşme iddiaları, DP'nin itibar kaybetmesinde önemli bir etki oluşturmuştur. Çünkü onlara oy veren insanlar, büyük bir güven ve inanç duygusuyla hareket ederek düşüncelerini ortaya koymuşlardır. Böyle bir durumla karşı karşıya kalmak tam olarak doğru veya yanlış olduğu bilinmese de, onlar için müteessir bir haletiruhiyeye bürünmelerinde güçlü bir etki yaratmıştır. İlhan mevcut durumu gazete haberleri üzerinden vererek daha gerçekçi bir düzlem oluşturmuştur. Şahısların kendileri açısından da bu durumda olmaları esef vericidir. Zira uzun yıllar ülkenin kalkınmasına hizmet etmek için yoğun bir çalışma içerisinde bulunmuşlardır. Fakat yüz yüze kaldıkları husus, olumlu olarak yapmış oldukları bütün girişimlerin değerini yok edici bir etkileşim yaratmıştır. Öyle veya böyle durumdan sıyrılabilimleri ve sağlam intibalarına geri dönebilmeleri oldukça zor gözükmektedir. Çünkü böylesine isnatlarla ve delil sayılabilecek unsurlarla karşı karşıya kalmak, insanların bilinçaltında ister istemez muğlak bir kalıp

olarak yer edinirler. Bu isnatların yanında özel hayatlarıyla ilintili olan hususların da ön plana çıkarılması, DP'lilerin daha çok gözden düşmesine sebebiyet veren yaklaşımlar olarak zuhur eder. İşlemiş oldukları suçlar gerçek olsun ya da olmasın, o bir tarafa, fakat özel hayatları üzerinden olumsuz bir intiba oluşturmak ve bu durumu onların siyasi kimlikleri ile bütünleştirmek, bu şahısları hem siyasi figür hem de toplum içerisindeki ideal vatandaş figüründen tecrit olmalarına sebebiyet vermiştir. Attilâ İlhan böylece söz konusu olayın daha çok olumsuz yönleri üzerinden yansıtımlar sunarak eleştirisini ortaya koymuştur.

5.2. Karanlığa Direnen Yıldız

*“Karanlığa Direnen Yıldız”*da Sevinç Çokum, yargılama süreci üzerine, mahkemelerin uzun sürmesi, bunun için özel bir kurulun oluşturulması, bazı davaların kayda değer olmayışı ve insanlar nezdinde güvensizlik yaratması noktasından, kapsamlı aktarımlarda bulunmuştur. Aynı zamanda mahkemenin baştan sona planlı bir eyleme içinde oluşu, sanıkların şahsi yaşantısına girmesi, idam kararları ve buna karşı tutumlar üzerinden de geniş bir düzlemde çeşitli yansıtımlar ortaya koymuştur. Ele alınan bazı hususlar Attilâ İlhan'ın *“Sırtlan Payı”*yla paralellik göstermektedir.

5.2.1. Yargılama İçin Özel Kurul Oluşturulması

Bu husus *“Sırtlan Payı”*nda olduğu gibi hemen hemen aynı düzlemde ele alınmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk kez askerin yönetime el koyuşu, sonrasında alınacak aksiyonların çok hassas bir şekilde işletilmesi gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple mahkeme süreci de oldukça şeffaf ve adil bir şekilde yürütülmelidir görüşü hâkim olmuştur. Bunun için de sadece mevcut olayla ilgilenecek özel bir oluşuma gidilmesi elzem görülmüştür:

“Öyle değil mi Paşam?”

“Cumhuriyet tarihinde ilk defa ordu yönetime el koyuyor. Bu hareketin ise geleceği önceden belliydi. Pek de tepeden inme sayılmaz. Adil davranmaya dikkat edildiği ve bu konuda hassasiyet gösterildiği için de Yüksek Adalet Divanı ve Yüksek Soruşturma Kurulu teşkil edilmiştir... Yani sanık durumundakiler mahkeme edilecekler...”

Paşanın bu sözleri Sebati Bey'i yüreklendirmişti:

“Evet her şey nizam içinde yürüyor,” dedi. “Meclisin feshedilip tarafsızlardan yeni bir kabine teşkil edilmesi, geçici anayasa, bir kısım ordu mensubunun emekliye sevk edilmesi vesaire.” (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 134)

“Sırtlan Payı”nda olduğu gibi, Yüksek Adalet Divanı ve Yüksek Soruşturma Kurulu gibi oluşumların teşekkül edişı, müdahaleyi yapan yönetimin olası bir “vesayetçi”, “demokrasi karşıtı” yaklaşımlarına karşı alınmış olduğu ciddi bir önlemdir. Çokum da ele aldığı DP karşıtı kişiler üzerinden bu durumu yansıtmaktadır. Halk nezdinde oldukça şeffaf bir yargılama süreci yürütülerek bu şekilde yapılan müdahalenin haklılığı ön plana çıkartılmaya çalışıldığı, mevcut kişilerin benimsemiş olduğu bir düşünce tarzıdır. Zira keskin bir olumsuz tavırla karşılaşmak, müdahalenin etkinliğini gölgeleyecek sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. Böyle bir tavrın ortaya koyuluşu bu sebeple oldukça büyük bir önem arz etmektedir. Çokum genel bağlamda yönetim ve mahkeme karşıtı düşünceleri daha baskın ortaya koysa da, mevcut karşıt kişiler üzerinden farklı görüşleri de bu doğrultu da sergiler Fakat baskın hâle getirmez.

5.2.2. Mahkeme Sürecinin Uzaması ve Çeşitli İdam Beklentileri

Yargılama sürecinin uzaması, müdahaleyi destekleyenlerce olumsuz bir etken olarak değerlendirilir. Yargılananlar için idam beklentileri bu şekilde, bir ölçüde gölgelenmeye başlar. Sürecin renk değiştirdiği görüşleri hâkim olur. Müdahalenin başlangıçtaki keskinlikte devam etmediği düşünülmektedir. Fakat bir taraftan da her şeyin yerli yerine oturması açısından doğru ve gerekli adımlar atıldığı da ileri sürülerek hareketin oldukça taze olduğu vurgulanmaktadır. Mahkemelerin uzaması, askeriye için de tedirginlik yaratan bir durum oluşturur. Müdahalenin anlamını yitirdiği yönünde düşünceler kıvılcımlanmaya başlar. Uzun süredir, her günün, davalar ve onların yarattığı etkileşimler üzerinden geçip gittiği ve bunun artık bir yılgınlık yarattığı dile getirilmektedir. Müdahale destekçilerinin gözünde, yapılan suçların hükmü bellidir ve ivedilikle yerine getirilmelidir:

“Mahkemenin uzaması, sizce sanıkların idam edilmeyecekleri anlamını mı taşıyor? Eğer beklenen son uygulanacaksa neden gecikildi?”

Tabii Asaf’tı bunları soran. Konuyu oradan alıp siyasi ortama çeken.

“Bence bu kadar uzaması, davanın seyrini değiştirebilir. Yani tavsıyor iş.”

Nerden geliyordu bu sanıkların bilmem kaçını ipte görme iştihası? İhtilalin beklenen ölçüde sert olmadığını veya eski sertliğini kaybettiğini söylüyordu arkasından. İhtilal, neredeyse ihtilal olmaktan çıkıyordu.

“Hayır yanılıyorsun,” diyordu Sebatî. “Taşları yerli yerinde oynamak lâzım... Bence ihtilal sonrasının çizgisi çok akıllıca yürüyor, yürütülüyor... Hayır tavsamadık. Düzene karşı çıkan birtakım insanların tutuklandığını, hem de

hadisenin yeni olduğunu unutmayalım...” “Asker ilelebet başımızda mı kalacak sanıyor veya öyle olmasını mı istiyorsun? Saçma! Saçmadan da öte. Hem nasıl. Evet evet sivilleşmemiz gerek... Sivilleşmeyi askerler de istiyor merak etmeyin.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 156)

Mahkemeye karşı bakış açısı bir taraftan eleştirilirken diğer taraftan makul gösterilmektedir. Sevinç Çokum, eleştirel tavrın ortaya koyuluşuyla mahkemenin niteliksizliğini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Ve bu görüş, mahkeme sürecini olumlu gören görüşe daha baskın şekilde ortaya koyularak yaygın hâle getirilmektedir.

“Şimdi asıl mesele mahkemenin bir an önce sonuçlanması... Biz ordu mensupları olarak işin bu türlü uzamasından hoşnut değiliz. Ordu içindeki dinamik güçler kaynıyor. İş biraz daha uzarsa ihtilalin anlamı da, gayesi de ortadan kalkacak ...

Asaf'ın karısı Tülin, cılız bir tonda,

“Ne olacaksa olsun artık,” dedi. Sabah akşam Yassıda Mahkemeleri, başka şey düşünemiyoruz artık.”

“Evet hayatımıza girdi, iliğimize kemiğimize işledi,” dedi İncenaz.

“Neden karar veremiyorlar canım? Bunları durduran bir güç mü var? Kolay değil tabii. Az suç mu bunlarınkisi? 6-7 Eylül hadiselerinden örtülü ödeneğe. Vatan Cephelerinden anayasayı ihlale... Ne halleri varsa görsünler...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 174-175)

Müdahaleyi yapanları destekleyenler, uzun süredir bu anı beklemiş oldukları için ortaya koyulmasını umdukları davranışların ıvecenlikle yerine getirilmesini istemektedirler. Çünkü onlar için, verilmesi gereken hüküm yıllardır belli olan ve uygulanması gereken bir nitelik taşımaktadır. Yaklaşımları bilhassa idama yönelik çizgide bulunmaktadır. Bu durumu ise yıllar içerisinde, önceden bizzat yönetimde bulunurken iktidarın, kendi kendilerine hazırlamış olduklarına inanırlar. Bu sebeple mahkemede vuku bulan gecikme, müdahale destekçilerinin zihninde mütereddit bir hâl oluşturur. Sevinç Çokum da bu durumu Asaf ve Sebati kişileri üzerinden çok baskın olmayan bir şekilde yansıtır. Mahkeme sürecinin uzaması üzerinden, yargılamanın dayanaksızlığına işaret eder. İdam cezası sonucuna bir türlü ulaşamayışı, insanları, hareketin etkinliğini kaybettiği yönünde düşüncelere sevk ederek meyyus bir hâle getirmektedir. Bunun sonucunda da müdahaleyi yapan yönetim, onların gözünde, vakur ve ümitvâr duruşunu yitirmeye başlamaktadır. Bir yandan ise doğru ve güçlü bir şekilde ilerlenildiğine dair oluşturulmuş olan bir kanaat

söz konusudur. Cumhuriyet yönetiminde daha önce böyle bir hareketin görülmemiş olması, bu temkinli gidişatta olumlu tavır olarak değerlendirilir. Çünkü ortaya koyulan her eylemin, herkes tarafından aklen ve vicdanen kabul görmesi gerektiğine inanılır. Bunlar gerçekleştirilmezse ne kısa süreli ne de uzun süreli bir felaha erişin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Özellikle Sebati kişisi üzerinden mevcut yaklaşım gözler önüne serilir. Müdahalenin dışındaki ordu mensupları ise, yönetimde uzun süre kalışı ve yargı sürecinin uzamasını hoş karşılamaz. Çünkü askeriye siyasetle bu denli ilişkili bir yapıda görmek onları, yetişmiş oldukları geleneklere aykırı bir şekilde hareket edildiği doğrultusunda düşüncelere sevk eder. Ordunun yavaş yavaş mevcut yönetime karşı cephe almaya başladığı görülür. Yapılan müdahalenin kısa süreli olmaktan çok, yayılımcı bir düzlemde vuku bulduğu hissedilmektedir. Aynı zamanda hareketin içinde emir komuta zincirinin oldukça alt kesiminden rütbelerin olması ve bu rütbelerin güçlü bir etkinlik ortaya koyması da, ordunun kendi iç dinamiklerinde kabul görmesi ve tahammül edilmesi zor bir durumdur. Bu husus, ayrılıkçı bir zeminin oluşmasının sinyallerini yavaş yavaş vermektedir. Aynı zamanda insanların çoğunun nezdinde, hayatın bütün akışının uzun süredir davalar üzerinden ilerlemesi mental açıdan bir yılgınlık yaratmıştır. Adım atılan, iletişime geçilen her şeyde mevcut durumun muğlak bir yapıda olması, hayatlarında başat rol oynamaktadır. Bu şekilde istenirse de istenilirse de psikolojik bir yitim gerçekleşmektedir. Böylece Çorum mahkemenin yarattığı tahrip edici etkiler üzerinde durmuştur.

5.2.3. Davaların Beklentiyi Karşılamaması

Ülke yönetimine böylesine büyük bir müdahaleyle el koyulduğu düzlemde, mahkemelerde insanların çoğunu tatmin etmeyici ve gerekli ölçüde suç isnat edilemeyecek davaların görülmesi, ilk etapta müdahale yönetimine karşı beklentileri oldukça düşürmüştür. Bununla birlikte yargılananlara, şahsi hayatları üzerinden ifşalamalar yapılması da hareketin niteliğini sorgulayıcı bir zeminin yaratılmasına sebebiyet vermiştir:

“Enis Bey, önündeki sehpaye eğik, kıpırtısız başını nihayet kaldırmış,

“Evet”, demişti. “Bebek ve köpek davaları ile bir yere varıldığında o dediğiniz, yani CHP’nin iktidar olması gerçekleşecektir. Yani sizin umduğunuz, beklediğiniz sonuç. Oyunun ikinci bölümü demek istiyorum.”

İncenaz kararlı, korkusuz ve tarafsız yüzüyle karşı durmuştu.

“Bu gece bunlar olmasın... Hem şunu söylemek istiyorum. İnsanların özel dünyalarının mahkemeye çıkarılmasına karşıyım ben... Yani şu oluyor; güç birilerinin eline geçince acımasız ve bağışlamasız oluveriyorlar... Neden ama? İnsanız biz... Herkesin zaafı olabilir...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 157-158)

Müdahalenin ihtisamlı oluşu ve her alana nüfuz edişi, insanlar nezdinde büyük yaptırımlar uygulanacağı izlenimini oluşturmuştur. Fakat geline düzlemde mahkûmların basit suçlarla yargılanmaya başlanması, insanların gözünde “dağın fare doğurduğu” yaklaşımını meydana getirir. Bir anlamda önceki yönetime haksızlık yapıldığı düşünceleri yükselmeye başlar. Çünkü yönetim, ağır suçlar işlemesine rağmen kayda değer olmayan suçlarla gündeme getirilerek, adeta mağdur durumuna sokulmaktadır. Bu sebeple müdahaleyi yapan yönetim, eleştiri oklarının odağı hâline gelir. Sevinç Çokum Enis Bey kişisi üzerinden olayın özünü etkin bir şekilde ortaya koyarak sürecin ilerleyişine karşı eleştirisini vurgular. Mahkemenin güçlü bir delil düzeyine sahip olmadığı yaklaşımını çağırıştırarak olumsuz bir çerçevede ele alır. İnsanlar, şüpheli kimliklere bürünerek ileriye dönük olarak düzmece bir ortamın oluşturulup oluşturulmadığına dair düşünceler içerisine girmektedirler. Böylece bu ikilem arasında gerçeğe ve doğruya ulaşma açısından bocalamaktadırlar.

5.2.4. Mahkemeye Duyulan Güvensizlik

Mahkemede, suçlu olarak görülenlerin, kendilerini savunmaları engellenmektedir. Onları savunma teşebbüsünde bulunanlara karşı baskı ve şiddet uygulanmaktadır. Yönetimin ve yayın organlarının bu konuda büyük bir güce sahip oldukları vurgulanır. Bu yöntemle avukatlar zor durumlar içerisine sokulur. Küçük düşürücü suçların ve eylemlerin atfedilmesi de etkin bir şekilde kendisini göstermektedir. Mahkemenin belirli bir güç odağı çerçevesinde şekillendirildiği yansıtılmaktadır. Böyle bir yaklaşımla aynı zamanda milletin iradesinin de yargılandığı gerçeğinin üzerinde durulur:

“Üzülüyüm şu,” diyordu babası. “Avukatların dahi tevkif edildiği bir zihniyetin kurduğu çadır tiyatrosu benzeri bir mahkeme... Maksat işkence olsun. Düşük, sanık diye bir sürü insanı getirip adaya tıkıyor, kendilerini savunmamaları için bir bir bütün kapıları kapatıyor, avukatları tartaklıyor, içeriye atıyor, sonra da hürriyetten, adaletten söz ediyorlar.

Kudret bu adamların elinde. Bir de basın. Taktikleri, ne yapılması gerektiğini basın bildiriyor, onlar da uyguluyorlar. Asaf’ın bir yazısını okumuştum. Şöyle diyordu: ‘Duyduğumuza göre bazı utanmaz adamlar düşüklerin avukatlığını

yapacakmış. Yuf bunlara... Devletin üniversitesi yıllarca sizin yükünüzü çekiyor, ondan sonra da sırtınıza cüppenizi geçiriyor, düşüklerin, vatan hainlerinin, diktatörlerin müdafaasını üzerinize alıyorsunuz. Ayıp be. Sizi de içeriye tıkmalı...' Bur tür sözlerdi. Gerçekten o ve benzeri yazıların ardından – çünkü bunlar efkârı-ı umumiye'yi oluşturuyor ve kızıştırıyordu- avukatları birer bahaneyle içeri aldılar. İşte bunun için oğlum susmak öldürüyor beni... Hele hırsız, hain yakıştırmalarıyla adamların haysiyetinin sıfıra indirilmesi. Yok cımbız, yok kuru yemiş... Yok süveter. Hele kasadan kadın çamaşırı çıktığı iddiasına ne dersin? Türkiye Cumhuriyeti savcısının elinde bir kadın külotu... Onları halkın gözünden düşürmek için bunca küçülmek neyin nesi?"

Çokum, mahkemeyi, hem teknik ilerleyişi hem de kişilerin sosyal hayatına girilmesi noktasından eleştirerek, tutuklulara karşı büyük bir mağduriyet yaşandığını göstermeye çalışmaktadır. Davaların niteliksizliği üzerinden mahkemenin zayıf yönü ön plana çıkartmaktadır.

Feridun Dr. Ayhan Bey'in anlattıklarını hatırlamıştı. "İnsanların bir panayır yerine gidercesine Ada'ya gittiklerine esefle şahit oldum," diyordu. "Sirk seyircisinden farksızdılar. Başvekil içeriye girdiğinde nedense seyircileri görmemek için gözlerini kapatıyordu. Bir devletin meclisi ile, hükümeti ile zincirler arkasına kapatıldığı bir mahkeme. Onları muhakeme eden heyetin reisinin "Ne yapalım, sizi buraya tıkan kuvvet öyle istiyor" diye izhar-ı acz ettiği bir mahkeme... Buna mahkeme denmez. Orada birtakım sanıklar değil, adalet mahkûm edilmiştir. [. . .] (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 161-162)

"Ve siz bir bakıma onların nezdinde milletin çoğunluğunu yargılıyorsunuz. Bunları söylemeliyim. Bırak Gülzade, bırak da konuşayım. Birilerinin bu yanlışı göstermesi lâzım. Evet, siz milletin çoğunluğunu yargılıyorsunuz..." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 178-179)

Yargılama süreci etkinlik kazandıkça, kafası karışık olan insanların, düşünceleri yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Mevkuf bulunanların özgür bir şekilde, kendilerini savunamadıkları görülerek, mahkemenin tek yanlı bir bakış açısını benimsediğine dair şüpheler edinilmiştir. Bu durum bir güvensizlik ortamı yaratmıştır. Zira tutuklu olanlar, böylece sündürülmüş bir vaziyete getirilmektedirler. Bunun sonucunda da müdahaleyi yapmış olan yönetim olası bir karşı çıkış argümanı ile yüzleşme açısından herhangi bir sorunla karşılaşmamaktadır. Sevinç Çokum bu noktada mahkemenin bağımsız olmadığı yaklaşımını açık bir şekilde sezdirmiş olmaktadır. Savunma merciinin gerek basın gerekse yönetimin sergilediği tavır çerçevesinde yıpratılışı ve

hırpalanışı, oluşan güvensizlik izlenimini daha fazla arttırmaktadır. Bu şekilde, mevkıfların kendilerini ifade edebileceği yollar geniş düzlemde kesilerek, insanlar üzerinde kendilerine dair olumlu bakış açıları oluşturabilme fırsatları engellenmektedir. Aksi takdirde, mahkeme ve müdahaleyi yapan yönetimi zora sokucu argümanların ortaya çıkabilmesi mümkündür. Böyle bir ihtimal karşısında da hareketi gerçekleştirenler kendilerine göre olumlu ve haklı intibalarını kaybederek suçlu rolüne düşebileceklerdir. Sergilenen tavırlar üzerinden Çokum, 27 Mayıs yönetiminin nüfuz etmiş olduğu alanları gözler önüne sererek olumsuz çerçevede bir yansıtmada bulunmaktadır. Müdahaleyi yapan yönetimin hiç karşılaşmak istemeyeceği bu durum, önemli bir tehlike arz etmektedir. Bu sebeple, bunun önünü alıcı hiçbir girişimden kaçınılmamaktadır. Mevkıfları savunmak isteyenlerin içeriye alınma durumu önemli bir göstergedir. Aynı zamanda basında, bu şahısların itibarının zedelenmesi, kamuoyunu tek bir düşünce çerçevesinde hareket etmeye evriltme konusunda etkili bir girişimdir. Ortaya koyulan yöntemlerde “adalet” kavramının da zedelenmiş olduğu düşünülmektedir. İnsanların tek ve istenilen adalet sonucuna inandırılmaları söz konusudur. Ona göre yönlendirmeci ve sınırlandırıcı yaklaşımlar ortaya koyulmaktadır. Bunda da, hareketi yapan yönetimin başat rolde olduğu ön plana çıkar. Zira adaletin kendi lehine tecelli etmemesi, kurulmak istenen düzenin daha en baştan tarumar olması demektir. Mevkıfların yargılanmasıyla birlikte aynı zamanda onlara oy verenler de bu durumun bir parçası olmaktadır. Demokratik haklarının, demokratik olmayan yöntemlerle iğdiş edilmiş olduğunu düşünürler. Bunun sonucunda da “adalet” kavramının yanında “demokrasi” kavramına karşı da bir güvensizlik söz konusu olmaya başlar. Mahkeme vasıtasıyla, insanların özgür düşünce, seçim ve savunmaları tek taraflı olarak sürdürülen bir duruma gelir. Çokum insanların söz konusu mağduriyetini dile getirerek onlara bir haklılık payı atfeder.

5.2.5. Mahkemenin Düzmece Olduğu Yaklaşımı

Mahkemenin, kurulduğu günden beri idam sonucuna ulaşacak çizelgede ilerlediğine dair görüşler hâkimdir. Hedeflenen neticeye ulaşma doğrultusunda mahkemenin bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Onun vasıtasıyla durumu yavaş yavaş insanlara benimsetme gayesi ortaya koyulmuştur. Mahkemelerin kuruluşu, müdahaleyi yapan yönetimle bağdaştırılmaktadır ve böylece bu yönetimin tekelinde hareket edildiğine inanılmaktadır:

Kaya Bey'deki bu değişiklik bu kadar olmayıp, referandumdan sonra bir iç hesaplaşmaya dönüşünün ipuçlarını da sezdirmişti. Savcının yüzü aşkın idam isteğini yazan gazeteyi elinde sallayarak “Bu tefrika roman ne zaman bitecek

yav?” demiş, Erzurumlu Paşa’nın cumhurbaşkanlığına adaylığı konusunda da “Dur bakalım, koltuğa yeni yeni ısınıyor,” diyecek kadar katı hükümlerden sıyrılmıştı. “İhtilal her şey demek değilmiş; bunu anladım,” diyordu sonra. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 217)

[. . .]Daima tartışılacak olan bir sondu bu. Eğer son ise... Demokrasi geçidinin bağışlanmaz yanığı. Peki bu mahkemeler neyin nesiydi? Ördeği ille de sosuyla yemek için mi? İşin ille de bir kılıfı olsun diye mi? Yani bir yıldır devam eden mahkemeler, vatandaşı böyle bir sona alıştırma gayesi mi taşıyordu? (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 235)

“Feridun keşke şunları söyleyebilseydi: “Fakat bu mahkeme gerçekte ihtilalcilere bağlı değil mi? Buna göre hâkimler kararları kendi başlarına veremeyeceklerinden tarafsız sayılamazlar. İhtilalciler ne istiyorsa o olacaktır elbet.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 136)

Yargılama sürecinde gelişen bazı olaylar, mahkemenin olumsuz intiba bırakmasına sebebiyet verecek sonuçlar doğurmuştur. Başlangıçta çok sayıda kişinin idamının istenmesi, mevküflara karşı ağır bir ceza girişiminde olunduğunu hissettiren bir husus yaratmıştır. Zira insanların öyle veya böyle suç işlemiş olduklarına inanılsa da, ölüm cezasına varacak kadar bir nitelik taşımadığı düşünülmektedir. Bu durum ister istemez vicdan muhakemesinin devreye girmesini sağlamıştır. Ve mahkemenin aslında başından beri böyle bir sonuca erişmeye dair planlama içerisinde olduğuna kanaat getirilmeye başlanmıştır. Hem yönetim hem de yargılamaya dair bazı muğlak düşünceler kendisini göstermiştir. Mahkeme süreci, ulaşılabilecek nihai sonda, insanların tereddütsüz kabul edeceği hukuki bir zeminin hazırlanması mantığıyla oluşturulmuştur. İnsanlar böylece, gün be gün ortaya çıkacak muhtemel kararlar üzerinde bir mülâhaza içerisine girmiş olurlar. Mahkemenin çok keskin sonuçlar ortaya koymasıyla birlikte de ister istemez süreç içerisinde, kendilerini veya bilinçaltılarını hazırlamış hâle gelirler. Bunun sonucunda da mahkemenin işlevinin oldukça suni bir temele dayandığı izlenimi kendisini ön plana çıkarır. Sevinç Çokum özellikle Feridun kişisi üzerinden mahkemenin planlanmış bir oluşum olduğuna işaret eder ve onun destekçilerine eleştiride bulunur. Yargılamanın teşekkül etmesinde başat bir rolde bulunan müdahaleyi yapan yönetim, ipleri elinde bulunduran bir unsur olarak arka planda yer alan güç olarak algılanmıştır. Neticeye varılan kararların, yönetimin gölgesinde şekillenmiş olmasından şüphe duyulmaktadır. Zira her şeyin başlatıcısının o olduğu düşünülerek, aksine bir sonucun ortaya çıkabileceği akıllara getirilmemektedir. Bu gibi durumlarda yönetimler mahkemeye doğrudan

müdahalelerde bulunmasalar da gerek halk düzleminde gerekse yargılama sürecinde yer alan yetkililer düzleminde hiçbir etkileşim altında kalmamak oldukça zor bir durumdur. Zira müdahaleyi yapanlar, çok baskın ve güçlü bir unsur olarak kimliklerini oluşturmuşlardır. Beklentilerinin aksine bir durumun gelişmesi sonucunda da çok sessiz ve mutedil bir davranış içerisinde bulunacakları düşünülmemektedir. Bu durum, sürecin işleyişinde elbette güçlü bir etki odağı meydana getirmiştir.

5.2.6. Yargılama Sürecine Özel Hayatın Dâhil Oluşu ve Şahsiyet Zedelemeleri

Mahkemede, tutuklulara isnat edilen suçların yanında, özel hayatlarıyla ilgili bazı hususların da ön plana çıkarılmış olduğu görülmektedir. Bu şekilde onların şahsiyetlerini zedeleyecek izlentiler insanların zihnine nakşedilir. Bu durum basında da etkin bir şekilde yer alarak geniş yayılım alanı kazanır. Mevkuflara karşı küçük düşürücü bir zemin husûle ermiştir. Tarihi misyon olarak önemli duruşa sahip olanlar da aynı durumdan muzdarip olmuşlardır. Ağır yaftalamalarla bütün sosyal değerler tahrip edilmektedir. İnsanların bakış açıları oldukça olumsuz bir çizgiye çekilmektedir:

Peyami Bey, buna “şeref katliamı” diyordu. Ve bu şeref katliamını alkışlayan meslektaşlarını da bir bakıma aynı “katl”e katılmakla suçluyordu. O yazıya hiçbir partiden olmayan bir “fen adamı”nın sözlerini almıştı. Adam şöyle söylüyordu: “Gazetelerin yalan ve mübalağalı resimleri, karikatürleri bende gazete denilen nesneye karşı öyle bir tiksinti uyandırdı ki, bazen bir gazete kâğıdına el dokundurmak istemiyorum veya dokundurursam musluğa koşmak istiyorum.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 7)

Üstat, yazısındaki o kırmızı cümlede, “Suçlu olanların cezalandırılmasını bütün memleket istiyor. Fakat aylardan beri devam eden bu şeref katliamı cezasız mı kalacak?” diye soruyordu.

[. . .]

“Ya insanları aşağılayanlar, katledenler? Onlar da eşref-i mahlukat mıdır?” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 8)

Mahkemenin, insanların kişilik noktalarına dokunma teşebbüsü üzerinden Çokum, adalet ve hukuk kavramını tartışan bir zemine çekmektedir. Sürecin işleyiş merhalelerinin saptırıldığı yaklaşımını yansıtarak, mahkemenin meşrûluğu üzerine eleştiride bulunmaktadır.

Ölümlerin en korkuncu da galiba aşağılanmak, hakarete uğramaktı. Milli Mücadele'nin o ulvî savaşın bir mücahidi, bir gün reisicumhur oluyor ve bir

başka gün, bu görevinden alaşağı edilerek vatana ihanet suçundan içeri atılıyor, idamla yargılanıyordu. Kırk yıl önce Anadolu insanını vatan savunmasına çağıran bu Kuva-yı Milliyeci, şimdi savunduğu toprakların bir parçasını, sözüm ona Rusya'ya bırakma teşebbüsü gibi bir suçlamayla karşı karşıyaydı. Ve Reisicumhur onlar adına da bu utanç manzarasını hazmedemiyor, tutuklu bulunduğu yerde bel kemeriyle intiharı deniyordu. Ülkede insanın ne derece önemsiz bir varlık olduğunun anlaşılması için 1960 darbesini de yaşamak gerekiyordu demek. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 153)

İşte bunun için oğlum susmak öldürüyor beni... Hele hırsız, hain yakıştırmalarıyla adamların haysiyetinin sıfıra indirilmesi. Yok cımbız, yok kuru yemiş... Yok süveter. Hele kasadan kadın çamaşırı çıktığı iddiasına ne dersin? Türkiye Cumhuriyeti savcısının elinde bir kadın külotu... Onları halkın gözünden düşürmek için bunca küçülmek neyin nesi?" (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 161)

Mahkemenin işleyişinde, temel unsur, isnat edilen suçların delillerle desteklenmesi olmasına rağmen, çeşitli yollarla özel hayatın dinamiklerine giren hususların herkesin önünde gün yüzüne çıkartılması, tutukluları her açıdan köşeye sıkıştırma gayretinin ortaya koyulduğunun göstergesidir. Bu yolla hem teknik açıdan hem de tali yollardan, yapılan müdahalenin haklılığına önemli bir pay çıkartılmaktadır. Basının da aktif rol oynamasıyla her bir mevkuf daha ağır bir yıpranma içerisine girmektedir. Sevinç Çokum bu geniş yapılanmayı gözler önüne sererek gerek yönetimi gerekse mahkemeyi olumsuz girişimleri noktasından eleştirmektedir. Müdahale yönetiminin net bir şekilde felaha erebilmesi için, tutuklu bulunan herkesin, insanlar nezdinde büyük yanlışlıklar içinde bulunuşları kabul görmelidir. Aksi takdirde hareketin geniş düzlemde başarıya ulaşabilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple, yönetimin doğrudan bir etkisi olsa da olmasa da genel kanı böyle olduğu için, mevkufalara yönelik ortaya koyulan yaklaşımlar kaçınılmaz olarak kabul edilir. DP destekçileri ve vicdani hassasiyeti yüksek seviyede olan insanlar her ne olursa olsun, bu tip gelişmelere karşı olumsuz bir tavır takınırlar. Zira suçlu olmakla, iftiraya uğramak arasındaki fark, insanları böyle bir cephe alışı itmektedir. Böylece Çokum, DP ve destekçilerinin haklılık paylarına güçlü bir zemin oluşturmaktadır. Vicdani yargı, ister istemez adli yargının önüne geçmektedir. Çünkü ikisi arasındaki dengenin bozulması veya birbirine karışması, insanları hissi ve fikri yönden, ortada ciddi suçlar olsa da katı bir şekilde yıpratmaktadır. Bir de bunun yanında, tarihsel kişilik olarak toplum nezdinde önemli etkiye sahip olan kişilerin yer alması, durumu daha dikkat çekici bir hâle getirmektedir. Vatan için zorlu koşullarda mücadele vermiş kişilerin, yine vatana

iharet gibi suçlarla ilintili hâle gelmesi, toplum vicdanında büyük yaralar açmaktadır. Hayatları boyunca vakur bir duruşu benimsemiş olan şahıslar için bu yaklaşımlar, tahammül edilemez bir dayanak noktası oluşturarak hayata son verici davranışlar içerisine girilmesine sebebiyet verir. Çünkü karşı karşıya kalmış oldukları durum, o zamana kadar taşıdıkları misyonu yer ile yeksan edecek bir nitelik taşımaktadır. O an için, bu durumun önüne geçici tek husus ise kendi hayatına son verme girişimiyle mümkün olarak görülür. Sevinç Çokum da Bayar'ın düşmüş olduğu durumun mağduriyetini ön plana çıkararak bu durumu sezdirir. Özel hayatların bu denli ön plana çıkışı, mevkıfları, toplumun geleneksel, ahlaki ve kültürel anlayışından tamamen iğdiş etme yaklaşımının bir yansımasıdır. Çünkü insanlar, tutuklulara karşı isnat edilmiş suçları akıl ve mantık çerçevesinde değerlendirerek hüküm verirler. Bunun sonucunda da olumlu, olumsuz veya nötr olmak üzere çeşitli sonuçlara varırlar. Fakat işin içine şahsi yaşantılardaki eylemler girmiş olduğunda ve bu eylemler nahoş nitelikler taşıdığında, ortaya koyulan bakış açısı genel olarak olumsuz yönde bir etkinlik kazanmaktadır. Ve belki de isnat edilen adli suçlardan daha fazla bir değer kaybı yaratmaktadır. Bu sebeple toplum nezdinde böylesine etkin bir husus, düşünceleri ve hisleri istenilen yola doğru yöneltmede güçlü bir şekilde kullanılır. Çokum böylece ele aldığı olumlu kişiler üzerinden söz konusu anlayışın ortaya koyulmasına karşıtlıkta bulunur.

5.2.7. İdam Yaklaşımları

Demokrasinin yeniden tecelli ettirilmesi noktasında, önceki yönetimden bazı kişilerin idam cezasıyla karşı karşıya kalması durumu söz konusudur. Bu durum neticesinde ortada endişe verici bir hâl oluşmuştur. İdam edilmesi gereken kişilerin sayısı yüksek rakamlarla ifadelendirilmektedir. Yapılan müdahalenin böylesi bir sonucu gerekli kıldığı düşünülür. Suçluların vatana ihanet ettikleri düşünüldüğü için, yargılamaya dahi gerek olmadığı yönünde yaklaşımlar da vardır:

“Gazeteci Çetin her haliyle bir Avrupalı rahatlığı içinde piposunu temizlerken durup, dudaklarından değil de göğsünden kopan bir sesle,

“Ne güzel, bu adamları asacağız, ondan sonra da demokrasiye geçeceğiz...” deyiverdi. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 161)

Asaf bunları duymamışçasına Paşa'yla neredeyse bir röportaj havasına sokmaya çalıştığı konuşmasını sürdürdü:

“Vatan hainlerinin yargılanması mantıklı mı sizce?”

[. . .]

“Milletin huzurunda bir mahkemenin olması şarttır.”

“Kaç kişi asılır sizce elli, altmış yüz?”

“O hiç belli olmaz. Galiba siz bu sayının kabarık olmasını isteyenlerdensiniz.”

“İhtilalin boşuna yapılmadığına inancım var Paşam.”

[. . .]

“Herhalde birilerinin canı yanacak. Ama elli veya yüz. Fark etmez. İhtilal yapılmalıydı ve yapılmıştır. İdamlar olmasa da sabıklara böyle bir tokat gerekliydi gazeteci kardeşim...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 135-136)

Yapılan müdahalenin temelinde, demokrasiyi yeniden düzenleme ve hayata sokmaya yönelik bir yaklaşım bulunsa da, bu sürece geçişte önceki yönetimden çeşitli idamların söz konusu oluşu müteredit bir hâl doğurmaktadır. Çokum bu doğrultuda Gazeteci Çetin kişisi üzerinden mevcut çelişkili durumu ortaya koyarak sergilenen tavrı yanlışlamaktadır. Demokrasilerde seçim özgürlüğünün oluşu, bir yönetimin iktidara gelişini ve iktidardan gidişini belirleme hususunda en eşitlikçi çizgi olarak kabul görür. Bu sebeple bir yönetimin iktidara gelmesi veya iktidardan gitmesi temel ölçüde halkın iradesine bağlıdır. Böyle bir sistematığı benimsemeye başlamış olan insanlar, seçtikleri yönetimin, seçtikleri yöntemle iktidardan düşürülmeyerek daha dayatımcı bir şekilde geri çekirilişlerini kavrama konusunda hazır değildirler. Bunun üzerine aynı zamanda idam gibi ağır bir ceza ile karşı karşıya kalınması, bundan sonraki süreçte tekrar demokrasiye dönüşte, insanlar için bu kavramın anlamını ve işleyişini tartışılır hâle getirmektedir. Zira ilerleyen süreçte yine her ne kadar demokratik bir seçim yapılsa da, aynı sonun tekrardan tecelli edebileceği yaklaşımı, demokrasiye olan güven ve inanç duygusunu zedeleyerek çekimser bir şekle büründürmektedir. Çokum bu doğrultuda tahsis edilmek istenen demokrasi anlayışını olumsuzlaştırmaktadır. Bir taraftan da, özellikle müdahaleyi destekleyenler, idam gibi keskin bir neticeye ulaşılmadıkça, hareketin tam anlamıyla misyonunu yerine getiremeyeceği düşüncesindedirler. Zira birilerinin ölmesinden çok, hareketin felaha erişmesi onlar için daha temel bir etkinlik taşımaktadır. Hatta yargılama sürecinin bile, mevkıflar için bir nebze de olsun suçlarını hafifletici bir etkinliğe sahip olduğunu düşünürler. Bu sebeple, mahkeme sürecine dahi pek itidalli şekilde yaklaşmamaktadırlar. Çünkü onlar gözünde, tutuklu olanlar tarafından yargılanmaya değmeyecek derecede ağır bir suç işlenmiştir. O yüzden böyle bir sürece girilmeden cezaların verilmesi gerektiği düşünülür. Fakat her şeyin şümüllü bir şekilde kabul görebilmesi için bazı yöntem ve

girişimlerin sürece yayılan bir şekilde tecelli ettirilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Böylece idam kararlarına meşrû bir zemin çizilerek hukuksuz bir eylemden bulunulmadığına dair delalet edici dayanak noktaları oluşturulmaya çalışılmaktadır.

5.2.8. İdam Hükümünün Verilişi

İdam kararları DP'de önemli görevlerde bulunanları kapsayıcı şekilde açıklanmıştır. Karar MBK tarafından onaylanmış ve yürürlüğe koyulmuştur. Bazı ölüm cezalarının ise müebbet hapse çevrilmiş olduğu görülmektedir. Olay basında büyük bir yankı ile yer almıştır:

Boğuk radyo sesleri evlerden, arabalardan, ada mahkemelerinin son bulduğunu ve alınan kararları açıklıyordu. Herkes işinde gücündeydi. Homurtulu otobüsler, satıcılar, totocular, öğrenciler yine yollara düşmüşlerdi. Ve boğuk sesli kısık radyolarda idam mahkûmlarının adları okunuyordu. Cumhurreisi, Başvekil, Hariciye Vekili, Maliye Vekili ile birlikte 15 kişi... Spiker isimleri vazifeşinaslığına boğulmuş, çelikleşmiş sesiyle sıralıyordu.

"Karar Millî Birlik Komitesi'nin 15.9.1961 gün ve 75 sayılı kararıyla onaylanmıştır. Ancak düşük cumhurreisinin (ihtilalciler, sakıt, sabık, düşük tabirlerinden son gün bile vazgeçmemişlerdi) 65 yaşını bitirmiş olması dolayısıyla verilen ölüm cezası müebbet ağır hapse çevrilmiştir. Ölüm cezasına mahkûm edilen diğer mahkûmların cezaları müebbet ağır hapse çevrilmiştir." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 231-232)

İdam hükümlerinin verilişi büyük ölçüde beklenen bir durumdur. Fakat buna rağmen etrafı soğuk bir rüzgâr kaplamıştır. Zira bu gibi durumlarda, söylem olarak her ne kadar rahat bir şekilde kararlar dillendirilse de, eylem olarak aksiyona geçileceği vakit çekimser bir hava oluşur. İdam cezalarının sayısının çokluğu daha az seviyeye çekilerek kökten yıkıcı bir algının oluşması engellenmeye çalışılmıştır. Böylelikle DP cenahı da bir nebze olsun geri kalan cezaların iptali için umut bağlamaya başlamıştır. Fakat idam cezaları iptal olmayanlar, bu işin kefareti ödemekle yükümlü ve hükümlü kişiler olarak görülmektedirler. Onların cezasının olası olarak iptal edilmesi, gerek MBK'yi gerekse mahkemeyi çok zor durumda bırakacak bir husus niteliğindedir. Pek çok taraftan idamların durdurulmasına yönelik olarak tebliğler gelse de artık karardan geri dönebilmek hiç mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple kararın iptali görüşünün yükselmesi, hareketi gölgeleyecek ve vicdani bir atmosfer oluşturacak düşüncesiyle, daha sessizleştirilen ve gündemden uzaklaştırılan bir zemine çekilmeye çalışılmaktadır. Sevinç Çokum verilen hükümleri böylece yönetim ve mahkemenin

acımasızlığı noktasından eleştirerek adaletsiz bir yaklaşım olarak addeder. Cumhuriyet tarihinde ilk kez böyle bir durumun yaşanacak olması gerek devlet çerçevesinde gerekse halk çerçevesinde nasıl bir tavırla hareket edilmesi gerektiğinin belirlenmesini olanaksız hâle getirmektedir. Böylece herkes karmaşık duygular içerisinde faaliyet hâlinde bulunur. Zira durumu özümseyebilmeleri ve sentez yapabilmeleri için uzun bir zaman dilimini kat etmeye ihtiyaç duymaktadırlar. O zamana kadar ise çalkantılı süreçlerden geçerek düşünce yapılarına yön verme gayreti içerisine girerler. Sevinç Çokum'un, kişileri tamamen çekingen bir ruh hâlinde yansıtmaması bu duruma delalet etmektedir. Kararın siyasi tarihte unutulmaz bir nitelik taşıyacak olması, yönetimde bulunanlar için de büyük bir muhakeme yapma zemini oluşturmuştur. Zira ilerleyen süreçte ne şekilde anılacakları ve verdikleri kararların yanlış olarak değerlendirilmesi durumu onları, yeni bir analiz ve sentez yaklaşımına sevk etmiştir.

5.2.9. İdamların Gerçekleşmesi

İlk olarak iki idamın gerçekleştiği görülmektedir. Daha sonra ise Menderes'in cezası yerine getirilmiştir. Bütün idamlar gazetelerde kendisine yer bulmuştur. Her bir ölüm, görüntülerle insanların gözleri önüne serilmiştir. Bu durum bazıları tarafından coşkunlukla karşılanarak bir alışkanlık hâli yaratmaya başlamıştır. Başka bir kesim de oldukça meysur durumdadır:

"Manşetler gazete bükülü olsa da kendini belli ediyordu. İki gazetede farklı ifadelerle aynı haber... İki ölüm cezasının yerine getirilmiş olması... Ya Başvekil? [. . .]" (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 232)

"Seni bilhassa aramadım. Nasıl olsa öğrenirsin diye... Başvekil idam edilmiş. Baban ne halde acaba? Ferda gazeteden almış haberi. Beni aradı. Maalesef... Maalesef hüküm yerine getirilmiş. Biraz önce de radyo haberlerinde verildi."

[. . .]

"Öğle saatlerinde olmuş. İmralı'ya götürmüşler. Çok üzgünüm çok... (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 242)

[. . .] Çarçabuk giyinip merdivenlerden inerken Sebati Bey'in sahanlığa bırakılmış gazetelerini gördü. Baş sayfada hüküm infazını belgeleyen resimler Feridun'un içersine yeni bir inanılmazlıkla sokuldu. [. . .] İki görevli arasında yürüyen ve takım elbisenin üzerine beyaz gömlek geçirilmiş Başvekilin arkadan

çekilmiş bir resmi. Bir de sehpa da asılıykenki büyük boy fotoğrafı... (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 242-243)

Beklenen sonun kesinlik kazanmasının, bazı insanlarda alışıldık bir his yaratması, uzun süredir beklenen hatta gecikildiği düşünülen bir eylemin tecelli etmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple verilen ceza, ölüm gibi ağır bir sonucu ihtiva etse de onlar için müteheyyiç duygular yaşatacak niteliktedir. Böyle bir hissiyatın yaşanabilmesi, idam edilenlerin yapmış oldukları yanlışlara karşı çıkış değil, aynı zamanda duyulan nefretin sona ermesiyle ilintili olan bir husustur. Çünkü ölüm karşısında coşkunluk hâline bürünebilmek stabil hislerden çok, ağır yoğunluğa sahip olan hislerin benimsenmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu hisler de nefret, intikam, usanç gibi duyguların bilinçaltında ve vicdanda yer edinmiş olmasıyla kendisini gösterebilmektedir. Sonuçlanan idamlara karşı takınılan tavır böyle bir anlayışın ve hissiyatın yansımasıdır. Aynı zamanda her ne olursa olsun seçilmiş bir başbakanın idam sehpasına çıkışı ve orada sallandırılışı, toplum, adalet, hukuk ve demokrasi gibi düzlemlerde ister istemez onulmaz yaralar açacaktır. Bununla birlikte, yıllardan yıllara intikal edecek vicdani bir yükümlülük doğuracaktır. Sevinç Çokum bu yönüyle alınan kararların ağır sonuçları üzerine çağrışım da bulunur. Yapılan idamlar neticesinde aileler düzeyinde küçük, toplum düzeyinde orta ve dünya düzeyinde ise büyük ölçekli sarsıntılı süreçler yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Ülke artık yeni bir hayat deneyimi yaşamak durumunda kalarak, davranışlarını, eylemlerini ve düşüncelerini ona göre yönlendirecek biçimde yeni bir hayat biçimi oluşturma noktasında çok taze bir sürece girmiştir. Yeni sürecin dinamikleri işletilirken ve yerine getirilirken de evvelki olayların neticeleri büyük bir yük oluşturmuştur. Ortaya koyulacak her uygulama, bu büyük olayın kalıntılarından süzülerek hâkimiyet alanı kazanmak zorunda kalacaktır. Zira ölümlerin yaratmış olduğu soğukluk ilerleyen süreçte kurulacak olan ilişkilerde sınırlandırıcı bir mesafe ölçütü oluşturacaktır. Böylece toplum yapısında yüzeysellik kesif bir hâl alarak, süreklilik arz eden bir kendi içine çekiliş söz konusu olacaktır.

6. 27 MAYIS ÜZERİNE YAZAR DEĞERLENDİRMELERİ

6.1. 27 Mayıs Müdahalesinin Dayanaksızlığı ve İşlevsel Yönden Eksikliği

6.1.1. Sırtlan Payı

Attilâ İlhan'ın 27 Mayıs üzerine ortaya koyduğu yaklaşımlardan biri, yapılan müdahalenin çeşitli yönlerden aksaklık göstermesiyle ilgilidir. “*Sırtlan Payı*”nda bu durumu, hareketin emir komuta zincirinin dışında gerçekleşmesi, sonrası için ileriye dönük planlamaların yapılmaması ve ülke genelini kapsayacak şekilde teveccüh görmemesi gibi yönlerden ele alır. Bununla birlikte, hareketin üstyapıya sıkışması ve belirli ölçüde dışa bağımlılık içermesi noktasından da çeşitli yansımaları gözler önüne serer.

6.1.1.1. Müdahalenin Subaylar Çevresinde Oluşması ve Geleceğe Dönük Planlamalar Barındırmaması

Müdahaleden sonra bazı insanlar arasında hareketin çok yüzeysel boyutta olduğu ve gelişimsel bir çizgide ilerleyemeyeceği yönünde düşünceler hâkimdir. Askeriye içerisinde yer alan düşük rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirildiği için, baskın bir nitelik kazanamayacağı düşünülür. Temelde Menderes'i devirmek için hareket edildiği ve sonrası için sağlam bir zemin hazırlanmadığı görüşü kendisini göstermektedir:

“([. .] Ahmet Ziya, tıknaz, üstü deri kaplı piposunu dişlerinin arasına kısırmış; kalın, kırık, kır bıyıklarını kımıldatarak asıp kesiyor: [. .] olmaz bre albayım, böyle inkılap olmaz vallahilazim, bir avuç subayın nasılsa başardığı bir hükûmet darbesidir bu, üstelik plansız programsız görünür!” (İlhan, *Sırtlan Payı* 24)

Suat handiye bağırarak;

-Ya 27 Mayıs? Dedi.

Ahmet Ziya, umulmadık bir yerden konuya dönmüştü;

- [. .] 27 Mayıs dedi, onların istikametinde bir hareket: nazariyesi olmayan bir aksiyon! Kanaatımı sorarsanız, neticesiz kalmaya mahkûmdur. Matbuatın, son beş yıl içinde ortaya attığı tezlerle, belki bazı kanun tadilatı yapılabilir ama, ihtilal yapılmaz. (İlhan, *Sırtlan Payı* 250)

İlhan, hareketin güçlü bir salahiyyete ulaşma noktasında yetersiz olduğunu, farklı görüşteki kişiler üzerinden çarpışma zemini yaratarak ön plana çıkartmaktadır. Ahmet Ziya olayın sıcaklığına kapılmayarak daha üst ve geniş bir yelpazeden sentezleyici

yaklaşımlar ortaya koyar vaziyettedir. Böylece Miralay Ferid'in aceleci ve önü tam olarak gözükmeyen yaklaşımlarını felsefî bir zemine çeker. Olayın yansımalarına karşı bakış açısını geniş bir düzleme taşınmış olur.

-[. . .] bre Ahmet Ziya, diyordu, meğer sen yerden göğe haklıymışsın, meğer inkılap minkılap değilmiş bu, yaa yaaa, sorma hiç! [. . .] Kulağıma Cemal Paşa'nın seçim yapacağı çalındı, lakin tahkik mümkün olmadı. Şimdi gözünü seveyim doğru söyle, ufukta bir seçim görünüyor mu?

[. . .]

Miralayın gönlünü hoş edecek yumuşak bir cevap aradı:

-[. . .] kesinleşmiş bir şey yok albayım, Milli Birlik Komitesi istikamet arıyor; etraflı bir ön çalışma yapmamışlar, plan program hak getire, görmemek için kör olmalı. (İlhan, Sırtlan Payı 491)

"-Acaba yanılıyor muyum dayı? Menderes'i devirmek için ne yapacaklarını inceden inceye planlamışlar, sonrasını galiba ciddi bir esasa bağlamamışlar, aksi halde bu..." (İlhan, Sırtlan Payı 222)

Meydana getirilen büyük eylemler, güçlü bir yer edinmişliğe sahip olabilmek için her zaman derin ve dayanaklı felsefî zeminlere ihtiyaç duyarlar. Aksi takdirde kapsamlı hâle dönüşebilmeleri ve kabul görebilmeleri olanaksızdır. Müdahalenin, ikna edici bir kimliği üzerinde taşıyabilmesi ancak sağlam ve tutarlı uygulamaların yerine getirilmesiyle mümkündür. Askerî yapı merkezli ortaya koyulan bir eylemde ise, emir komuta zincirinin çok önemli misyonlara sahip olduğu düşünüldüğünde ona göre aksiyonlar alınması beklenir. Zincirin alt kesiminde bulunanların, kendi içlerinde hiyerarşik bir alan oluşturarak güç gösterisine girişmeleri ve buna uygun uygulamalar ortaya koymaları, ilerleyen süreçlerde belirli sorunların teşekkül etmesine sebebiyet verebilecek niteliktedir. Böylece ister istemez yapılan müdahalenin kıvılcımdan öteye gidip büyük bir ateşe dönüşmeyeceği yönünde düşünceler zuhur eder. Zira hareketin alt yapıda olduğu ve bunun için de şümuliyet kazanamayacağı görüşü ağır basarak, müdahalenin içinde yer alanların da kendi içlerinde ayrışma yaşayacakları düşünülür. Attilâ İlhan da bilhassa Ahmet Ziya üzerinden hareketin işlerliğini eleştirir ve bir sonuca varamayacağına işaret eder. Askerî yapı ve dinamiklerinde barındırdığı düşünce sistemi katı ve ezberci bir geleneğe sahip olduğu için, sınırları belirli ölçüleri aşmamaktadır. Böyle bir gelenek içinde yetişenlerin de esnek ve daha kapsayıcı yaklaşımları benimseyebilmeleri pek mümkün gözükmemektedir Özellikle, mikro ölçekli bir askeriye yönetim refleksinden makro ölçekli ülke yönetim refleksine geçiş

yapma girişimi büyük bir denge sorunu yaratmaktadır. Zira ülke yönetimindeki değerler ve sosyal unsurlar çok büyük hassas noktalar barındırmaktadır. Bu sebeple ortaya koyulan eylemin sağlam bir mefkûreyi içerebilmesi pek mümkün bir beklenti olamamaktadır. Hareketin kişi veya kurum bazlı oluşturulması, sonrasında oluşabilecek sorunların önünün alınmasını zorlaştırmıştır. Böylece bocalamalar ve yanlış neticelere varacak kararlar, yıpratıcı bir sürecin doğmasına sebebiyet vermiştir. Baştan sonra hiyerarşik zemin içerisinde hareket edenler, demokrasi kanallarını bulma ve yeniden inşa etme konusunda ister istemez belirli hatalara düşmek durumunda kalmışlardır.

6.1.1.2. Müdahalenin Kapsamlı Bir Şekilde Karşılık Bulmayışi ve Keskin İlerlemeyişi

Müdahalenin yapılmasıyla birlikte, özellikle üst kademedeki olanların çok keskin yaptırımlarla cezalandırılmalarına yönelik bir bekleyiş hâkimdir. Böyle bir etkileşimin gerçekleşmemesi sonucunda hareketin zarar göreceği düşünülür. İdam beklentileri içerisine girilir fakat kısa vadede hiçbir şey gerçekleşmez. Ülke içinde çoğu sınıfın, özellikle işçi sınıfının hareketin yanında olduğu gözükmemektedir. Yönetimin, halkın elinden alındığına dair yaklaşımların ortaya koyulmasıyla geniş ölçekli bir desteğin olmadığına işaret edilir:

[. . .] Miralay Ferid, Suat'a en gizli kaygılarını açmıştı: Eczacı İhsan Bey'in rakı sofrasında, Ahmet Ziya'ya, Papazyan'a bile açamadıklarını: fikrince devrim 'fazla yumuşak' gidiyordu, 'kan dökmek' kötüydü ama, devrimin ilkelerini ve yasalarını 'düşükler'in topuna bir atılımda kabul ettirmesi zorunluydu, geç kalınmış olacaktı yoksa!...

Yattığı yerden, kalabalık bıyıklarını ve yedi canlı gözlerini tavana dikmiş, ısıklı bir fısıltıyla sık sık;

-. . .] bak, diyordu, İttihatçılar sokakta gazeteci vürudu, siz o devre yetişmediniz, Kemal Paşa kaldırdı bu âdeti, lakin İstiklal Mahkemelerinin salkım salkım adam sallandırması onun zamanındadır, bunlar da elebaşlarından bir kaçını derhal asacaklardı...

Attilâ İlhan, Miralay Ferid kişisi üzerinden askerî yapı ve düşüncenin çeşitli yönlerinden ufak izlentiler sunmaktadır. Keskin tavırlar ortaya koyulmadıkça salahiyet ortamının sağlanamayacağını vurgulayarak İstiklâl Mahkemeleriyle ilinti kurar ve bir asker olarak çözümçül noktaya ulaşabilmeyi, fiziki girişimlerle mümkün olarak görür.

Zira askerler ve askeriye için esnek yaptırımlardan çok, dayatıcı ve buyurgan eylemler her zaman daha şedit bir öncül olarak kabul edilir.

-[. . .] halkta iştirak yok, benim müşahedem budur ve mucib-i endişedir: ordu, matbuat, biraz da münevveran alaka gösteriyorlar, mütebakisi manalı bir sükût içinde!

”[. . .] işçi sınıfı nerede? Neden hareketin başına geçmiyor? Gerçek üretici güç o olduğuna göre, bütün her yanda...”

[. . .] Devrim Hükümeti’nin yaptıklarını ilgi ve içtenlikle karşılasa da, dağınık, tutarsız ve etkisiz bulmaktadır. (İlhan, Sırtlan Payı 220-221)

Müdahalenin halkın tamamını kapsayacak bir düzleme ulaşamaması, meydana getirilen çelişkili ve güven vermeyen girişimlerden kaynaklanmaktadır. Bu da hareketin çıkış noktasındaki aksaklığa delalet etmektedir. Halk içindeki farklı kesimleri tek bir çatı altında toplayamamak, daha tek yönlü ve uzun vadeye yayılamayıcı eylemlerin ortaya koyulmasına sebep olmuştur.

[. . .] Miralay Ferid yattığı yerde bir sürü şey düşünüp biriktirmiş, ille onları söyleyecek;

-[. . .] biz, diye başlıyor, mutlakıyet, meşrutiyet, cumhuriyet hepsini gördük, lakin bakıyorum, Kemal Paşa’nın sağlığındaki birkaç yıl istisna edilirse, şöyle rahat bir nefes alamamışız hiç. Düzeni hep bir taraftan kurarken, öbür taraftan bozuyoruz, neden?

Yine öyle olacak sanıyordu: şafağın pembe serinliğinde beliriveren tanklar, şehrin kavşaklarını tutup toplarını önemli yapılara çevirdiler mi, kötüye işleyen saat duracak, ‘milletin makûs talii’ bir kere daha yenilecekti. Olmadı, galiba! Baştaki öfkesi, ordudan bir ‘dur’ diyenin çıkmasından ileri geliyordu, sonraki şaşkınlığıysa ‘dur’ demenin fazla bir şey çözümlememiş olmasından: yönetim ele geçirilmişti ama, halkın elinden alınmışa benziyordu. (İlhan, Sırtlan Payı 229)

Belirli bir azınlık üzerinden meydana gelen hareketler, geniş ölçüde kapsam alanı yaratamadığı müddetçe geçici bir etki bırakmaktan öteye geçemezler. Herkesin ortak bir bakış açısı oluşturabilmesi için de müdahalenin işlevi, samimiyet ve güven duygusu aşılayan nitelikte özellikler taşımalıdır. Hareketi gerçekleştirenlerin yönetime geçmesiyle alacakları aksiyonlar bu doğrultuda son derece önemlidir. Zira insanlar, bu aksiyonların oluşturacağı intiba üzerine kendi hareket alanlarını oluşturacaklardır.

Meydana getirilen girişimlerin aceleci ve sağlam temellere dayanmayan perspektifler taşıdığının görülmesiyle birlikte, müdahaleden yana tavır takınma teşebbüsü en aşağı seviyelere inmektedir. Böylece hareketin kapsam alanı sadece belirli bir zümrenin tekeline sıkışarak manevi anlamda güç kaybına uğrar. Attilâ İlhan böylece devrim olarak gördüğü hareketi yozlaşan bir noktaya sıkışması noktasından eleştirir. En başından beri olası bir askerî müdahale bekleyenler dahi, olayın gerçekleşmesinden sonra yeni yönetim tarafından eski yönetime, kısa süre içerisinde katı cezalar verilmemesi karşısında sükût-u hayâle uğrayarak belirli ölçüde itimatlarını yitirirler. Zira uzun süredir böyle bir sürecin yaşanması beklenmesine rağmen gereken aksiyonların alınamayışı, insanları, hareketin gidişatını işlevsel zeminden uzaklaştığı yönünde belirsiz bir düşünce boyutuna sürüklemektedir. Bunun sonucunda ortaya koyulan müdahale, başından beri destekleyenler tarafından bile müteredit bir düzlemde yorumlanarak kapsam alanını iyice daraltmış olur. Özellikle İlhan'ın İstiklal Mahkemeleriyle bağlantı kurması, oradaki keskinlikte ilerleyen bir tavır beklemesinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar, yönetime bu denli keskin bir giriş yapmış olanların, devam eden süreçte bu keskinlikten uzaklaşarak yumuşak bir çizgide ilerlemelerine son derece olumsuz yaklaşmışlardır. Müdahalenin dayandığı dinamikleri ve yayılım boyutunu sorgulayıcı bir anlayış tarzını benimseyerek ona göre hareket etmişlerdir.

6.1.1.3. Müdahalenin Üstyapıda Oluşması ve Dışa Bağımlılık

Hareketin gerçekleşmesinde bürokratların büyük bir paydaş olduğu görülmektedir. Başarıya ulaşma bağlamında da ülke dışı güçlerden destek alındığı yaklaşımı sergilenir. Aydınların dışa bağımlı bir tavır sergilemeleri hareketin üstyapıya sıkışmasına sebebiyet vermiştir. Aydınların gelenek ve kültürde ortak bir yapı oluşturmadıkça başarıya ulaşılması söz konusu olarak gözükmemektedir:

Ahmet Ziya, yüzünde hep o gülümseme olmayan gülümseme, sözünü getirip 27 Mayısı bağlıyor. Ama ne bağlayış!

-[. . .] kendimizi aldatmayalım: hareket üstyapıdadır, bunlar bürokrat, başka türlüünü esasen bilmezler! Menderes tahakkümünün dayandığı halkçı demagojiye irtica diye hücum edecekler, kasaba çarşılarında çarşafli kadın, bereli ihtiyar kovalayıp, iktidarı dışa bağlı bir iktisadın mutemed adamlarına bırakacaklar. Bırakacaklar da laf mı, şu kurdukları hükümete baksanıza, bıraktılar bile: israf bahanesiyle sınai yatırımların durdurulması, buna mukabil ticaret burjuvazisinin şikâyetlerini önleyecek tavsiyeler verilmesi neden, işte bundan!

Kollarını iki yana açıp, omuzlarını kaldıra kaldıra;

-[. . .] halkın, diyor, hareketi desteklemediği aşikâr, eğer mukavemete tevessül etmiyorsa, başı çekmesi icabeden aydınların, hep o geleneksel batıcılık numarası dolayısıyla karşı tarafta olmasından, başka şeyden değil! (İlhan, Sırtlan Payı 254-255)

Attila İlhan, Ahmet Ziya kişisi üzerinden müdahalenin arka planı açığa çıkaran yaklaşımları ortaya koyar. Üstyapı olarak sınıflandırdığı kesimde yer alan aydın ve bürokratların mevcut harekette temel taşı görevinde bulunduklarını göz önüne sererek müdahalenin dayanaksızlığına işaret eder ve eleştirel bir tavır sergiler. Hareketin başarıya ulaşamamasını, bu şahısların menfaatçi anlayışla hareket ederek dış güçlerin esiri olmalarıyla ilintilendirir. Müdahalenin karanlık yüzüne ışık tutar.

[. . .] Ahmet Ziya kısa ve tüylü piposunun ardında, ellerini pantolon ceplerine sokmuş, o fütursuz haliyle gülümsüyordu. Suat'ı sarsmış, Yüzbaşı Demir'in bir süredir ona katmış olduğu 'küçük burjuva menşeli *kadrocu* inkılapçılık temayüllerini' darmadağın etmişti. Tuhaftı bu yeni yetişenler yahu, beş-on subayın bir olup demagog bir yönetici kliğini alaşağı etmesinden hemen 'proletarya ihtilali'ne ulaşacaklarını sanıyordu: oysa, dış konjonktürle eş zamanlı bir bürokrat tepkisinin iktidarı ele geçirmesinden ibaretti 'keyfiyet' belki klasik burjuva hürriyetlerini kanunlaştıracak, fakat iktidarın 'sınıfı karakterini' kesinlikle değiştirmeyecekti. Hele dış politikayı, asla ve kat'a!

Suat'ı yokuşun başına kadar götürdü. Ayrılacakları sırada, babasıymış gibi usul usul omuzunu okşayarak;

-[. . .] solcu aydınlar, istihsalde ve kültürde, müstahsil ve ameleyle birleşmedikçe hakiki bir inkılabın şartları doğmayacaktır. Vardığım netice bu! (İlhan, Sırtlan Payı 256)

[. . .] münevver bürokrasi, ticaret burjuvazisine zebun olmayı kolay kolay hazmedemiyor. Şu var ki, ne kadar koyu bir radikallik tasarlarsa taslasınlar, varacakları konak faşizmdir.

Piposundan derin bir soluk çekti, gözlerini kısıp uzaklara baktı:

-[...] Milli Birlik Komitesi'ndeki tereddüt bundan. Başladıklarını sonuna kadar aynı kararlılıkla götürmekte direnenlerle, daha şimdiden burjuvazinin telkinlerine kulak verenler çatışıyor. (İlhan, Sırtlan Payı 493-494)

Ülke yönetimine müdahale girişimleri kendi çekirdek yapısında meydana gelen etkileşimlerle gerçekleşebildiği gibi, bu çekirdek yapıda yer alanların dış güçlerle kurdukları iltisakların etkisiyle de şekillenebilmektedir. Özellikle aydın ve bürokratların, bulundukları konum ve düşünce tarzı itibarıyla dış unsurlara karşı oluşturmuş oldukları bir hayranlık söz konusu olabilmektedir. Zira oradaki mevcut şartlar ve elde edilecek çıkarlar daha üstün bir nitelik taşımaktadır. Bu sebeple ülke içerisindeki şartların, dış güçlerin lehine yarayacak kimliğe büründürülmesinde başrol oynamaktan imtina etmezler. Fakat bir taraftan da olayların içerisinde yer almıyormuşçasına bir tavır sergileyerek olası bir tehlikeye karşı, mevcut konumlarını garanti altında tutmayı hedeflerler. İlhan böylece devrim niteliğinde gördüğü hareketin dönüşmüş olduğu yıpranıcı yapıyı ortaya koyar ve hareketin başındakileri eleştirerek olumsuzlaştırır. Üstyapı tarafından böyle bir tavrın alınmasında temel olarak maddi çıkarımın gözetilmesi hâkimdir. Manevi reflekslerden tamamen uzaklaşarak münferit bir düşünce tarzı benimsenir ve toplumsal olgudan aynı zamanda da toplumsal menfaatten imtina edilerek geçmişin değerler silsilesi bir tarafa atılır. Aydınların bu tavırlarının insanlar nezdinde belirli farkındalıklar oluşturması, mevcut hareketin herkes tarafından kabul görmesini engelleyen en önemli hususlardan biridir. Çünkü insanlar olumsuz gidişatlardan şikâyetçi olsalar da, milli menfaatlerin gölgeye düşeceği ve zedeleneyeceği şartlarda hiçbir şekilde o yapının içerisinde almayı tercih etmezler. İlhan'ın halkı müdahaleden uzak duran bir pozisyonda konumlandırması bu durumun bir göstergesidir. Milli ve manevi duruş geleneği her zaman daha ağır basar. Ve insanlar memnun olmasalar ve hatta daha kötüye gideceğini bilseler dahi olumsuz gidişatın parçası olarak devam etmeyi yeğlerler. Mevcut müdahalenin içinde bu rolde bulunanların, büyük değişikliklere mahal verici etkinlikleri hiçbir zaman bulunmamaktadır. Onların sahip oldukları ufak paydalar, yeni yönetimin iç ve dış politikada dönüşeceği şekillere hiçbir şekilde yönlendirmede bulunamayacak nitelikte olacaktır. İlhan bu noktadan hareketle söz konusu kişileri aciz ve niteliksiz olarak yansıtmaktadır. Yapılan müdahalenin güçlü ve kapsayıcı kimliği üzerinde barındırması açısından aydınların işlevi oldukça büyüktür fakat ülkenin lehine sergilenecek tutumlar burada son derece önemlidir. Geçmişin ve geleneğin dinamiklerinden yoksun olan yaklaşımların ortaya koyulduğu durumlarda olumlu ve geliştirici ilerleyişlere evrilebilmek mümkün olamamaktadır.

6.1.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum *"Karanlığa Direnen Yıldız"*'da 27 Mayıs müdahalesinin dayanaksızlığını Attilâ İlhan'da olduğu gibi belirli planlamadan yoksun oluş yönünden

ele almakla birlikte, müdahaleyi yapanların kendi içinde düşmüş olduğu ayrıklık yapıyı da gözler önüne sermiştir.

6.1.2.1. Müdahale Sonrası Plansızlık

Hareket gerçekleşikten sonra ülkeyi kalkındırma ve yeni bir düzleme sokma adına atılacak adımların mevcut olmadığı görülmektedir. Yönetim kademelerine geçecek sivillerin belirlenemediği ve askerî devşirmelerin yapıldığı ön plana çıkmaktadır. Kimin tutuklanacağı kimin tutuklanmayacağı belirsizlik taşımaktadır:

Ordu-gençlik el ele sloganı çerçevesinde subaylarla liseli genç kızların sarmaş dolaş gövdelerinin eski iktidarın açtığı geniş caddelerden ciplerde rüzgârlanarak geçtiklerini gösteren fotoğraflar henüz ekonomide, teknolojiye, eğitimde, kültürde neler yapılacağı düşünülmemişken, bu darbe dolayısıyla bayram eden halk biçiminde yansıtılıyordu. Sonraları da sivil otoritelerin yerini yavaş yavaş değil, hızla resmî otoritelerin, en azından emekli paşaların, albayların, yani yarı resmî güçlerin aldığı görülecekti ki, bunlar önemli kurumların yöneticileri arasına gireceklerdi. Böylece ihtilal sonucunda resmî-sivil görüntüde yeni bir bürokratlar sınıfı doğacaktı. Daha ilk günlerden itibaren ihtilalin coşkunuğu, yerini “Ne yapacağız, nereden başlayacağız? DP’lilerin hepsini tutuklayın! Aman ne yapıyorsunuz siz. Bir kısmını!” şaşırmaşığa bırakıyordu. Aslında ihtilali tam anlamıyla yerine oturtacak iki güce ihtiyaç vardı: Biri üniversite, yani bilim temsilcilerinin eli, öbürü basın... Bu ikisini kullanmak gerekti. Kullandılar da... Asıl ihtilal bundan sonraydı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 117)

Gerek yönetim kadrosunun belirlenmesinde gerekse sistemin ilerleyişinde muğlak bir çerçevede hareket edildiği görülmektedir. Yönetimde sivil olarak görev yapanların yerine askerî kökenli kişilerin getirilmesi sistemde ister istemez bir tıkanıklık yaratmaktadır. Zira bu şahısların askeri disiplinle yetişmiş olması ve keskin kararlar üzerine hareket etmeleri ekonomi, kültür ve teknoloji gibi alanlarda yeterlilik sorunları oluşturmaktadır. Zaten cumhuriyet tarihinde vuku bulan ilk müdahale olmasının vermiş olduğu bir istikamet belirleme sorunu söz konusuysa, aynı zamanda uzmanlık gerektiren alanlarda yaşanan ehil olma problemi olumsuzluklar silsilesinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte kısmî olarak askerî kısmî olarak sivil şahısların çeşitli mercilerde görevlendirilmesiyle ortak uyum noktalarında birleşmek oldukça güçleşmiştir. Zira sivil hayatın dinamiklerinden gelen ve o koşullarda ehliyet kazanan şahıslar daha esnek ve empati içerikli bakış açılarına sahip olarak hareket etme konusunda alışkanlıklar edinmişlerdir. Askerî yapının dinamiklerinden çıkarlar ise daha sıkı ve daha taviz vermeyici yaklaşımlarla dolu olan bir havayı soludukları

için ona uygun bir benimseyiş kazanmışlardır. Böylesine tezat yapıda olan iki ayrı kutbun birbirlerine karşı cephe alıcı tavırlar beslemeleri ister istemez kaçınılmaz olmaktadır. Sevinç Çokum bu çelişkiler üzerinde durarak yeni yönetimin işlevsel yönden acziyetine dikkat çeker ve yarattığı kötümser atmosferle niteliksizleştirir. Hangi istikamette hareket edileceğinin tam olarak kestirilememesinin en önemli sebeplerinden biri daha önceden böyle bir deneyime sahip olunmamasından kaynaklanmaktadır. Böyle bir deneyimden yoksun olunduğu için güçlü ve uygulama zemini mümkün olan planlamaların yapılamaması da malum bir netice olmuştur. Hareket alanı daralan müdahale yönetimi çıkar yol olarak üniversite ve basın unsurunu güçlü bir şekilde kullanma gayretine girişmişlerdir. Zira bütün eylem ve uygulamaların geniş bir düzleme yayılması ve herkesçe kabul görmesinin sağlanması ancak ve ancak bu yapıların sahip olduğu geniş kudretle mümkün hâle gelebilecektir. Yönetim, Çokum tarafından telaşlı bir ivmelenimle resmedilerek ayakta kalmak için her yere saldıran bir doğrultuda aktarılmıştır.

6.1.2.2. Müdahale Yönetimindeki İç Çatışma

Hareketin içerisinde yer alan bazı subaylar üzerine ayrılıkçı fikirler doğmuştur. İlerleyen süreçte bu şahısların tehlike arz edeceği düşünülmüştür. Bunun sonucunda da ülke dışına gönderilmeleri söz konusu olmuştur:

Veysel ağabey ilk günlerde ihtilalin değerlendirmesini yaparken iyimserliği elden bırakmamış, ihtilalin radyodaki ilk sesi onda bazı umutlar uyandırmıştı. [. . .] Fakat çok geçmeden darbenin daha farklı boyutlara ulaşacağını, komitenin kendi içinde çatlayıp albay da dâhil olmak üzere 14 subayın yurtdışına sürüleceğini, ihtilalleri iyimserlikte yorumlamada pek çok hata yapıldığını görecekti. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 118)

Büyük müdahaleler planlanırken her konu üzerine büyük bir mutabakat sağlanması elzem bir durumdur. Aksi takdirde yapılacak girişimin başarıya ulaşması olanaksızdır. 27 Mayıs müdahalesinin eylemsel boyut olarak baştan sona başarıyla gerçekleşmesi, hareketin filizlenme aşamasında hiçbir ayrılık noktasının yaşanmaması veya net bir şekilde giderilmesiyle yakından ilgilidir. Fakat 27 Mayıs müdahalesi her ne kadar filizlenme aşamasını başarıyla geçleştirse de olgunlaşma aşamasında belli başlı sorunlarla karşılaşmıştır. Ortak bir yelpaze içerisinde hareket edenler fiili boyutta zafer elde ettikten sonra düşünsel boyutta birbirine ters düşen vaziyete gelmişlerdir. Zira artık mutabakat noktasından çıkmış ve şahsi görüşlerin karşılıklı olarak baskın getirilmeye çalışıldığı bir sürece girilmiştir. Böyle durumlarda mevcut yapı içerisinde yer alan çoğunluk her zaman daha etkin olarak üstün gelir. Ve karşı düşüncede

olanlara saman altından su yürütürcesine kısıtlayıcı ve seslerini kesici girişimlerde bulunurlar. Bunun sonucunda, başarıya ulaşmak için çok uzun süre kendi aralarında birliktelikler yaşamış olmalarına, fikir alışverişi yapmış olmalarına ve hatta belirli ölçüde aynı duyguları paylaşmış olmalarına rağmen, birbirlerini alt edecek düzeye gelebilmektedirler. Çokum bu noktada hareket içindeki çatışma noktasını ön plana çıkararak, baştan beri haksız ve yanlış yaklaşımlar içerisinde olduklarına vurgu yapar. Yayılım gücü yüksek olan bu tip müdahaleler ister istemez kendi içindeki yönetim mekanizmasını müdahalenin çıkarına uygun düşecek vaziyette yönlendirmek durumunda kalmaktadır. Netice olarak da zamanında büyük söz sahibi olan kişiler ücra köşelere gönderilerek küçük bir hayat alanıyla sınırlandırılarak kontrol altına alınmaktadır. İşin içine şahsi menfaatlerin girmesi, gücü kendi tekelinde toplama ve yapılacak bir girişimden olumsuz etkilenme gibi hususlar korunmacı refleks anlayışını baskın hâle getirerek en yakında bulunanlara dahi beklenmeyecek aksiyonların alınmasına sebep olma konusunda her zaman baskın gelmiştir.

6.2. Ekonomik Durum

6.2.3. Sırtlan Payı

27 Mayıs hükümetinin başa geçmesiyle birlikte bir ekonomik buhranın hâkim oluşu söz konusudur. Ve bu duruma son vermek için çeşitli girişimler ortaya koyulmaktadır. Sorunun çözülmesi bağlamında yönetimin, halkın belirli kısmının ve çeşitli dış güçlerin devreye girmiş olduğu görülmektedir. Attilâ İlhan bu durumu, Amerika ve ülke içindeki muhtelif şahısların yapmış oldukları teşebbüsler üzerinden açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

6.2.3.1. Amerika'nın Oynadığı Rol

Amerika'nın çeşitli aralıklarla Türkiye'ye yapmış olduğu maddi yardımlar söz konusudur. Bu yardımlarda ortaya koyulan meblağlar çeşitlilik göstermektedir. Yapılan yardımın, Menderes'in hükümetten gitmesinin bir getirisi olduğu yönünde düşünceler vardır:

-[. . .] başka, diye sordu, başka ne var ne yok?

Suat, nedense daha alçak sesle;

-[. . .] başka, diyerek sözünü sürdürdü, şey var: Amerika otuz dört milyon dolar daha hibe etmiş, açıklamayı yapan Büyükelçi Warren.

-Hele hele, gördün mü bak, Hanım Evladı gidince, onlar da kesenin ağzını açtılar.

Suat, ağır bir suçlama yaparmış gibi ekledi:

-[. . .] dördüncü ithal kotası için kullanılmak üzere! (İlhan, Sırtlan Payı 422)

[. . .] Gazete okumanın hastaya bir zararı dokunabileceğini Bacı'nın kafası almıyordu bir türlü, o yüzden Ruhsâr Hanım'ın çıkışmasına çok bilmiş zenci gözlerini iri iri açarak karşılık verdi, kapıdan çıkarken hafifçe omuzunu da silkti galiba. Miralay Ferid, bu arada, başlıklara olsun gözatabilmişti:

Amerika 1 milyar lira hibe etti. / Serbest bırakılan paranın 500 milyon lirası Milli savunma hizmetlerine ayrılacak. / Bu yıl Amerika'nın Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım yapması muhtemel!

Miralay Ferid çocuk gibi seviniyor. Nasıl sevinmesin: "Hanım Evladı" Menderes iktidardan uzaklaştırılır uzaklaştırılmaz, Amerika kesenin ağzını açmış baksanıza!

"Eh memleket iktisadiyatı şöyle rahat bir nefes alır." (İlhan, Sırtlan Payı 185-186)

Ülke, Menderes'in son zamanlarında ekonomik sıkıntılar yaşarken, mevcut askerî müdahalenin yaşanmasıyla birlikte ilk aşamada daha büyük bir çıkmaz içerisine girilmiştir. Acil ve güçlü bir kaynak bulunması adına da ister istemez ülke dışındaki unsurlarla bağlantı kurulmak durumunda kalınmıştır. İlhan bununla birlikte, zamanında Menderes'e verilmeyen kredinin yeni hükümete verilmesine dikkat çemiştir.

AMERİKA DÜN 1 MİLYAR LİRA

HİBEDE BULUNDU

Serbest bırakılan paranın 500 milyonu

Milli Savunma hizmetlerine tahsis edildi.

Bu yıl 100 milyon dolar yardım muhtemel.

Ankara (Özel)

Amerika, karşılık paralar fonundan 1960 mali yılı içinde meydana geleceği hesaplanan takriben 1 milyar lirayı serbest bırakmıştır.

Washington hükümetinin bu yıl memleketimize yapacağı iktisadi yardımı da 100 milyon dolara çıkaracağı bildirilmektedir. Bu, geçen yıldan 20 milyon dolar fazladır. Yardım 15 Ağustos'tan sonra alınabilecektir.

Karşılık paralar fonunun 500 milyon lirası Milli Savunma hizmetlerine tahsis edilmiştir. Bu husustaki anlaşma dün Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile Amerika Büyükelçisi Warren arasında imzalanmıştır.

Geri kalan 500 milyon liranın 300 milyon lirası iktisadi devlet teşekkülleri, 200 milyon lirası da teknik yardım, er eğitim masraflarına ve münferit programlara tahsis edilecektir.

Anlaşmanın imza töreninde konuşan Büyükelçi Warren; "Amerika Türk milletine daima müzahirdir," demiştir. (İlhan, Sırtlan Payı 189-190)

Tarihi ve kültürel olarak ne kadar büyük bir birikime sahip olunursa olunsun, mevcut birikim ekonomiyi desteklenmedikçe her zaman aksak kalmaya mecburdur. Ekonomik yetersizlik bu bağlamda, ister istemez çeşitli şahıs veya kurumlara belirli ölçüde bağlı olmayı zorunlu kılmaktadır. Bu yapılardan maddi anlamda destek sağlamak için de belirli tavizler verilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Türkiye'nin, içinde bulunduğu şartlarda derdine deva olacak tek ve ana güç dış unsurlar açısından bakıldığında Amerika'dır. Amerika, kendi müreffeh yapısına ulaşırken birçok ülkeden menfaat devşirme anlayışını ortaya koyduğu için, aynı tutumu Türkiye'ye de sergilemesi beklenecek bir durumdur. Elde edeceği kârın verdiği kadar çok daha fazla olacağını bilen ve buna göre hareket eden Amerika, bu doğrultuda veren el gibi gözükmekten asla çekince duymaz hatta bunu başarı olarak addeder. Fakat ortaya koyduğu bu yaklaşımla her bir ülkeyi sinsi bir şekilde boyunduruğu altına alır. Menfaat elde edemeyeceği yatırımlar içerisinde yer almaz. Türkiye'nin de Ortadoğu'da sahip olduğu stratejik önem, coğrafyanın verimli noktalarına hâkim oluşu, Amerika için iştah kabartıcı hususlardır. Türkiye ile kuracağı organik bir bağla söz konusu unsurlar üzerinde söz sahibi olabileceği konusunda tereddüt yaşamayan Amerika, aksiyonlarını ona göre almaktadır. İlhan, Amerika'nın bu denli aktif rol almasını eleştirel bir tutumla sezdirmiştir ve yönetimin zaafı olarak ele almıştır. Fakat mevcut şartlar içerisinde çaresiz bir hâlde olan Türkiye, durumun farkında olsa da, ister istemez yakınındaki gücün desteğini alma konusunda başka çıkar yol bulamayacak vaziyettedir. Böylece Amerika ve Türkiye arasında dışardan olumlu gözükse de fakat içeriden ise oldukça endişe verici bir ortam yaratılmış olur. Mevcut duruma son verebilmek için ise ekonomik dayanağın ülkenin kendi dinamikleri içerisinde oluşturulması gerekmektedir. Ancak bunun gerçekleşmesi ülkenin her unsuruyla

işbirliği içinde hareket etmesi, yönetimin aksaksız işlemesi ve üretici/yaratıcı anlayışın hâkim olmasıyla mümkündür. Söz konusu hususlar için de büyük bir zaman dilimi gerekmektedir.

6.2.3.2. 27 Mayıs Hükümetinin Düştüğü Darlık

27 Mayıs hükümetinin düştüğü darlık içerisinde, normal şartlar altında suçlu olarak tutukladıklarını, maddi çıkar elde etme uğruna serbest bırakmaya yanaştığı gözükmektedir. Bunda zengin sınıfta yer alanların etkisi oldukça fazladır. Bir taraftan da mütevazı hayat şartlarından ödün vererek, hükümetin yanında bulunduğu gösterilmesi açısından muhtelif yardımların olması söz konusudur:

-[. . .] Bekirzade'yi duymuşsundur, meşhur armatör, denizde kum onda para! Balmumcu'ya takılan işadamları arasında oğlu da var, ortaya bir akıl atımış: inkılap hükümeti darlık çekiyor, bir varlıklı adamlarız, yardım edelim diyesi!

-[. . .] kışlanın kumandanı olurmuş, orada bir yarbaya vaziyeti açmışlar, güya müsait karşılamış. Geçen ziyaretimde bizim müdürler meseleyi Seyit Sabri'ye çitlatmamı rica ettiler. Dün konuştuk, akılı yattı, harekete geçin dedi, Hayri Bey onun telaşı içinde... (İlhan, Sırtlan Payı 283)

HAZİNEYE YARDIM KAMPANYASI DEVAM EDİYOR

Hasta bir genç kız Hazine'ye Zürih'ten küpelerini gönderdi.

Ankara (A.A.)

9 yıl evvel tutulduğu bir hastalık neticesinde mafsalları birbirine kaynayan ve şimdi 15 yaşında bulunun Meral Gürzel adında bir genç kız, tedavi edilmekte olduğu İsviçre'den Org. Gürsel'e bir mektupla Hazine'ye teberru edilmek üzere küpelerini göndermiştir. [. . .] (İlhan, Sırtlan Payı 211)

27 Mayıs hükümetinin yaşamış olduğu sıkıntı, içine düşülen çaresizliğin yıpratıcı belirtilerini açıkça göstermektedir. Yönetim kademesinde işlerin halledilebilmesi açısından, müdahalenin kimliğinden taviz verici yaklaşımların sergilenmesi, her koşulda belirli güce sahip olanlara karşı pozitif bir ayrımcılığa gidildiğini kanıtlar niteliktedir. Özellikle maddi olanaklara geniş ölçüde sahip olanlar mevcut durumdan nemalanırlar. Yönetimdekiler ise verecekleri taviz karşısında daha büyük bir güç elde edeceklerini düşündüklerinden ona uygun olarak aksiyon alma konusunda çekince taşımazlar. Müdahaleyi yaptıkları vakit suçlu olarak addettikleri kişileri alıkoyduktan

sonra menfaatleri doğrultusunda salıvermeleri, durumu net bir şekilde ortaya koyar. Attilâ İlhan da sergilenen bu tavır üzerinden müdahalenin aksaklıklarına dikkat çeker. Bununla birlikte daha ilk etapta etik ve meşrû olmayan bir yol üzerinden hareket etmeleriyle eski yönetimi suçladıkları unsurlarla yüz göz olan hâle gelmiş olurlar. Gerek düşünsel boyutta gerek eylem boyutunda mevcut müdahaleye ister istemez gölge düşürülür. Güven ve adalet mekanizması tahrip edilerek insanların umutlu beklentilerine ket vurulur. Öbür taraftan müdahaleyi hasretle bekleyenler için ise zaten zor şartlar içerisinde olunmasına rağmen yardım girişiminde bulunulması, harekete karşı beslenen bağımlılığı göstermek açısından etkileyicidir. Fakat yönetimin bu kadar acizlik içerisinde olması, onu ister istemez ülke dışında olduğu gibi ülke içinde de çeşitli unsurlara muhtaç konuma iter. Böylece müdahale maddi yönden itibar kaybettiği gibi manevi yönden de muğlak bir yapıya sevk olur. Bunun sonucunda da başlangıçtaki ihtişamlı yapısı güç kaybına uğrayarak mütereddit zeminler doğmasına sebebiyet verir.

Vedat Türkali ise, Menderes'in ekonomik politikaları üzerine eleştirel yaklaşımlar ortaya koyarak, çöküntüye doğru gidilen sürecin arka planını gözler önüne sermektedir. Söz konusu hususları hükümetin uyguladığı girişimlerin yanlışlığı üzerinden vurgulayarak sentez yapar.

6.2.3.3. Uygulanan Yanlış Politikalar ve Ekonomik Batakılık

Döviz alma konusunda yaşanan sıkıntılar üzerinden içinde bulunulan zorlu durum ortaya koyulur. Büyük devletlerin ekonomik boyunduruğu altına girildiğine işaret edilmektedir. Mevcut durumun statik bir hâl aldığı uzun süredir benimsenen bir tavrın yansıması olarak ele alınır. Muhtelif olarak şahsi himmetlere para geçirilmesi söz konusudur. Ülkeler arası uygulanan politikaların Türkiye'nin menfaatine olmadığı ve kısır bir döngü içerisinde gerçekleştiğine vurgu yapılır:

Kenan biraz da iş olsun diye sormuştu.

-Bombok, dedi Rasim, Ankara'ya gitmek gerek. Sarpa sardılar bizim ilaç işini. Döviz vermiyorlar.

-Verecek dövizleri mi var ki?...

-İsterlerse öyle bir bulurlar ki... Aklın ermez senin. (Türkali, Bir Gün Tek Başına 85)

-Tam anlamıyla, batmış bezirgân durumundalar. [...]

Başı ile masasını gösterdi.

-Yeni bütçe dolayısıyla istatistikleri karıştırıyorum bu günlerde. Sayılara bakıyorum. Tıpkı Osmanlı'nın son günleri... Sığınmışlar düvelimuazzamaya ağzının içine, eline bakıyorlar. Süründürmeye bayılıyor onlar da... Ne ondurur, ne güldürürler. Yüz yıla yakın var ki, ülkede dönemselleşti bu. Tam böyle anlarda, birbirlerinin ayranı kabarır. Duman ederler ortalığı... Vatan, millet derken bir bakarsınız eski hırsızlar yine yerlerini almışlar. Bir tür oyun. Tefeci-bezirgân, finans-kapital ortaklığının indi bindi oyunu.

[. . .]

-Şu duruma bir bakın, dışarıdan yalvar yakar aradıklarının kaç katını, Amerika çıkarına harcıyorlar içerde, dışarda... Ne hesaptır, ne akıldır bu?... Öyle bir içlidişli finans-kapital oyunu ki ülkeyi, hem yardım diye dışarıya el açtırır, hem o yardımı esirgiyor görünerek süründürür, hem de yardımın en büyüğünü o koparır, alır ülkeden. Böylesine rezil, çelişkili durum...

Ülkenin döviz veremeyecek durumda olması yanlış uygulamalar silsilesinde hareket edildiğinin delili niteliğindedir. Maddi anlamda, büyük devletlerin bu kadar çok esiri olunması, ister istemez ülke içindeki işleyiş mekanizmasını bağımsız dinamiklere dayandırmak açısından zorlu süreçler yaratmıştır. Alınan yardımların ödenememesi, bağımlılık oranını neredeyse kurtulunamayacak dereceye getirmiştir. Türkali, özellikle Baba kişisi üzerinden bu durumu aktarır.

[. . .] Söylediklerini, ortaya koyduğu sayılarla açıklıyor, ülkenin, yardım adı altında nasıl çok az şey alıp pek çok şey ödediğini açıklamaya çalışıyordu. Bu konuda hazırladığı yazısından parçalar okudu. Sonra durdu, gözlüğünü çıkardı. Kenan'a, Günsel'e baktı, çayına dönerken:

-Yaa evlat, işte böyle, dedi. Bizi yardımla batırdılar!...

Günsel gülümsedi, sonra takılmak ister gibi:

-Zaten batık değil miydik? Dedi.

Baba çayını karıştırdı, bir yudum aldı. Düşündü bir an.

-Ayrı bir durum var ortada, dedi. Mustafa Kemal komprador burjuvaziye vurdu. Pre-capitalist tefeci-bezirgân yapıyı değiştiremedi. Devletçiliğimiz, hangi iyi niyetle yapılmış olursa olsun, bu zümrelerin egemenliğini pekiştirmekten, göbeklerinden bağlı oldukları finans-kapitali semirmekten başka işe yarayamazdı. İş Bankası grubunun gücü burdan geliyor. Ne görüyoruz bugün? En geri tefeci-bezirgân zümrelerle, kapitalizmin en son aşamasının

emperyalizmin, kucaklaşıp tepindiği bir ülke... Finans-kapital saltanatı. İş Bankası grubunun baş mimarı Celal Bey'in başta bulunması rastlantı değil... Kim verdi bu fırsatı onlara? Tarihin iki büyük avallığı: Birincisi - yağmaya katılmış, suç ortaklığı etmişleri bir yana bırakırsak- yönetimi elinde tutan sivil, asker bürokratların dar görüşlülüğü, bir soy kafasızlığı, ikincisi harpten hemen sonra ülkeye yöneltmiş Stalin, Molotof politikası... Bunlar olmasa bu yola düşmeyecek miydi bu tefeci-bezirgân, finans-kapital toplumu? Tarihte zorunluluklar da vardır, sorumluluklar da...

-Tefeci-bezirgân, finans-kapital saltanatı öylesine bir baskı yarattı ki ülkede, emekçi sınıfları, işsizlik, yoksulluklarıyla bile yolunu bulamıyorlar bir türlü. Bu, gerçek. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 128-132)

Ekonomik bağımsızlığın elde edilememesi mecburi olarak diğer alanlarda edinilmiş olan bağımsızlıkları gölgelemektedir. Ve ülkenin itibarını zedelenici bir çizgiye çekmektedir. Mevcut olumsuz şartlardan kurtulmak ancak güçlü plan ve politikaların hazırlanmasıyla mümkün hâle gelebilir. Üretim mekanizmasının yelpazesi her alanda geliştirilmeye çalışarak doğru bir sistematikle ilerletilmelidir. Bu unsurlar üzerine kararlı ve inançlı bir şekilde hareket edilmediği müddetçe başkalarının ürettiklerinin talibi olmak kaçınılmaz olacaktır. Söz konusu durumun farkında olan yabancı güçler ilerleyen gidişatı bozmamak adına, Türkiye'yi alışkanlık kazanan bir noktaya taşıyarak hazırcı ve tembel bir topluluk olmaya sevk etmektedirler. Verilen borçlar ve hibelerle güler yüz gösterilerek içinden çıkılması zor olan bir bataklığa çekilen Türkiye, daha sonrasında mevcut sistemin kurtulamaz müdavimi olmaktan kaçınamayacak hâle gelmektedir. Burada, geçmişten beri uygulanan politikaların oluşturmuş olduğu kemik yapı aşılması zor olan bir engel yaratmaktadır. Türkali de bu durumu ele aldığı kişi üzerinden çeşitli merhalelerden geçirerek yansıtmaktadır. Ve Menderes ile yönetimini de ayını çarkın bir parçası olmakla suçlamaktadır. Böylesi bir durumun önüne geçebilmek sağlam ve yenilikçi bir politika anlayışını gerektirdiği gibi, söz konusu politikaların uygulanabilmesi için de yayımsal bir zaman dilimi elzemdir. Başarıya ulaşmak adına da hem halk düzeyli hem de yönetim düzeyli güçlü bir tahammül sınırı oluşturularak o doğrultuda istikrarlı şekilde hareket edilmelidir. Bulunduğu konum itibarıyla Türkiye'nin gelişmesini ve eşik atlamasını istemeyen dış unsurlar, buna uygun olarak politikalarını şekillendirirler. Türkali, Türkiye'nin sürekli olarak bu politikaların girdabına girmesini Menderes üzerinden olumsuzlaştırmaktadır. Söz konusu güçler, Türkiye'den gerekli çıkarı sağlamak adına ülkenin ne çok kötü bir konumda olmasını ne de yükselişe geçmesini isterler. Bu sebeple sürekli olarak

olumlu ve olumsuz olmak üzere dengeleyici yaklaşımlar içerisinde bulunarak, Türkiye'yi sallantıda kalan bir ivmelenme içine hapsederler.

6.3. 27 Mayıs'ın Arka Yüzü: Amerika

6.3.1. Sırtlan Payı

Attilâ İlhan "Sırtlan Payı"nda 27 Mayıs müdahalesinde Amerika'nın oynadığı rolü, olayın hemen akabinde vermiş olduğu parasal destek üzerinden aktarır. Aynı zamanda Amerika'nın bölgede güçlü bir şekilde yer edinme isteğinin felsefi ve süreçsel zeminini gözler önüne serer.

6.3.1.1. Müdahale Sonrası Maddi Yardım

Amerika, olayın gerçekleşmesinin ardından muhtelif zamanlarda parasal yardımlarda bulunmuştur. Kimi zaman 1 milyar lira, kimi zaman ise 34 milyon dolar gibi rakamları rahat bir şekilde verme açısından hiçbir çekince göstermemektedir:

[. . .] Miralay Ferid, bu arada, başlıklara olsun göz atabilmişti:

Amerika 1 milyar lira hibe etti. / Serbest bırakılan paranın 500 milyon lirası Milli savunma hizmetlerine ayrılacak. / Bu yıl Amerika'nın Türkiye'ye 100 milyon dolarlık yardım yapması muhtemel!

Miralay Ferid çocuk gibi seviniyor. Nasıl sevinmesin: "Hanım Evladı" Menderes iktidardan uzaklaştırılır uzaklaştırılmaz, Amerika kesenin ağzını açmış baksanıza!

"Eh memleket iktisadiyatı şöyle rahat bir nefes alır." (İlhan, Sırtlan Payı 185-186)

AMERİKA DÜN 1 MİLYAR LİRA

HİBEDE BULUNDU

Serbest bırakılan paranın 500 milyonu

Milli Savunma hizmetlerine tahsis edildi.

Bu yıl 100 milyon dolar yardım muhtemel.

Ankara (Özel)

Amerika, karşılık paralar fonundan 1960 mali yılı içinde meydana geleceği hesaplanan takriben 1 milyar lirayı serbest bırakmıştır.

Washington hükümetinin bu yıl memleketimize yapacağı iktisadi yardımı da 100 milyon dolara çıkaracağı bildirilmektedir. Bu, geçen yıldan 20 milyon dolar fazladır. Yardım 15 Ağustostan sonra alınabilecektir.

[. . .]

Anlaşmanın imza töreninde konuşan Büyükelçi Warren; “Amerika Türk milletine daima müzahirdir,” demiştir. (İlhan, Sırtlan Payı 189-190)

Amerika’nın 27 Mayıs müdahalesinden hemen sonra yüksek miktarda maddi yardımda bulunması, ister istemez menfaatçi bir tavrının olup olmadığının sorgulanmasına sebebiyet vermektedir. Zira Türkiye ile Amerika arasında ezeli ve bölgesel bir dostluk bulunmamaktadır. Bunun sonucunda içinde bulunulan şartlarda böylesine kayda değer bir yardımın gelmesi zihinlerde bazı tedirginlikler yaratmaktadır. Attilâ İlhan da bu durumu sezdirmektedir.

[. . .] Sustu, kirpiklerini kırıştıra kırıştıra;

-[. . .] başka, diye sordu, başka ne var ne yok?

Suat, nedense daha alçak sesle;

-[. . .] başka, diyerek sözünü sürdürdü, şey var: Amerika otuz dört milyon dolar daha hibe etmiş, açıklamayı yapan Büyükelçi Warren.

-Hele hele, gördün mü bak, Hanım Evladı gidince, onlar da kesenin ağzını açtılar.

Suat, ağır bir suçlama yaparmış gibi ekledi:

-[. . .] dördüncü ithal kotası için kullanılmak üzere!

Nedense, Ahmet Ziya Bey’i düşünüyordu: kısa ve tüylü piposunu; öne çıkmış dişlerinin pırıltısıyla, şimdi dayısına söylemek istemediği bir haber daha gözüne ilişmişti çünkü; yoksul, birinci sayfada tek sütuna sıkıştırılmış bir haber: “*Yatırım projelerinin yarısı terk edilecek!..*” Bir yandan, israf bahanesiyle yatırım tasarıları ertelenirken, öte yandan ithali çoğaltacak doğrultuda Amerika’nın keseyi açması, Ahmet Ziya’nın ilk işittiğinde dehşetli çarpıldığı varsayımlarını doğruluyordu. (İlhan, Sırtlan Payı 422-423)

Amerika’nın, Menderes’e vermediği krediyi 27 Mayıs hükümetine vermesi, düşüncelerin ister istemez olayların arka planına doğru evrilmesine sebebiyet vermektedir. Böylece mevcut yönetimin dışa bağımlı bir yön taşıması noktasında fikir cereyanları söz konusu olmaktadır. Bunun sonucunda da hareketin işlevi bazı

kesimlerce tartişılan bir düzleme gelerek belli ölçüde çekimserlik oluşturmaktadır. Mevcut durumun getirisi olarak milli ve manevi yönü yüksek olanlar tarafından böylesine muğlak bir döngü içerisinde müdahaleye karşı destek verilmesi ve adanmişlık gösterilmesi oldukça sınırlı kalmaktadır. Mevcut müdahale içerisinde baskın bir şekilde yer alanların ve almaya devam edenlerin ise çıkarları uğruna bağımlılıklarını sürdürme konusunda taviz vermedikleri düşünülmektedir. Amerika'nın aynı zamanda bir taraftan belirli yardım projelerinden vazgeçerken öteki taraftan yüklü miktarda para desteğinde bulunması basit düzlemde mukayese yapabilecekler için kanıtlayıcı bir düzlem oluşturmaktadır. Amerika ile hem komşu olunmaması hem de tarihsel bir ba  bulunmaması yapılan yardımlar karşısında mütereddit bir hâl oluşmasını olanaklı kılar. Söz konusu durumun, milli ve maddi menfaatleri şimdi ve geleceğe dönük olarak zedeleyece ini düşünenler gerek Amerika'ya gerekse onunla iltisaklı olanlara karşı cephe alışı benimserler. Böylece, her şeyin masum bir çizgide ilerledi ine dair yaklaşımlar gölgelenen bir vaziyete gelir.

6.3.1.2. Amerika'nın Bölgedeki  ıkarı

Amerika'nın, yakın olduğu bölgelerde yer alan ülkelerdeki darbelerde de belirli ölçüde payı olduğu yaklaşımında bulunularak, bu doğrultuda Türkiye ile bağlantı kurulmaktadır. Müdahale gerçekleştikten hemen sonra NATO ve CENTO'ya ba lılıklar bildirilmiştir. Geçmişten beri ülkede meydana gelen müdahalelerin yabancı unsurların girişimiyle şekillendiği üzerinde durulur. Amerika'nın bölge üzerinden güçlü petrol rezervlerine hâkim olmak istemesi, Türkiye'yi kullanan bir yaklaşım içerisinde olduğunu gösterir. Bunun için ise Türkiye'nin, çevresindeki komşu ülkelerle arasının bozularak yalnızlaştırılmaya çalışılması ön plana çıkar. Üst kademelerde olanların duyduğu Batılı olma hayranlı ının da Amerika'yı, Türkiye'ye nüfuz edebilme açısından rahatlatmış olduğu gözükmektedir:

-[. . .] geçen gece, İhsan Bey'in orda içiyoruz, birden aklıma geldi: Güney Amerika  lkelerindeki h k met darbeleriyle, alay eder dururuz. Amerika Doğu Akdeniz'e ayak basalı, bizim buraları oralara dönmedi mi? Biliyorsunuz, Menderes d ş r lmeseydi, iki ay sonra Rusya'ya gidecekti, blöf yapıyordu belki ama, tehlikeli bir blöf! Onun h k metini deviren, yani kendi h k metine başkaldıran cuntanın, ihtilal sabahı Nato'ya ve Cento'ya bağlı olduğunu ilan etmesi nasıl i  bulandırmaz?

Suat bunu Yüzbaşı Demir'e sormuştu, cevabını Ahmet Ziya'ya tekrarladı:

-Dış müdahaleyi önlemek içindi bu!

-Hayır, bence müdahalenin kendisiydi. Sonrası bunu göstermiyor mu: Menderes'e kullandırılmayan Amerikan kredisi cunta hükümetine açılmıştır. Ayrıca Washington, Türkiye'ye 1 milyar hibe ediyor. Neden? Kara gözümüze mi âşik?

-[. . .] bizde devrimciliğin tarihi, bir bakıma yabancı müdahalelerin tarihidir Suat: Mithat Paşa'yı İngilizler korur. Jöntürklerin muhtelif gizli servislerin yardımıyla teşkilatlandıkları, muhakkak: İtalyan mason localarından *Intelligence Service*'e kadar bu işe burnunu sokmayan kalmamış. Zaten iktidarı el koyunca, Libya'nın İtalyanlarca işgaline gık demez, açık açık İngilizlere yamanmaya çalışırlar. Anadolu ihtilali ki içlerinde devrime benzeyeni odur, onun bile Bolşevikliğin Ortadoğu'ya yayılmasına set çekmek için, emperyalistler arası bir uyuşmayla gerçekleşebilmiş olması, aklıma yakın geliyor.

Attilâ İlhan, Ahmet Ziya kişisi üzerinden Amerika'nın iç yüzüne ışık tutarak mukayeseli bir zemin oluşturur. Yapılan maddi yardımları, iyi niyetli gözükme adına gerçekleştirilen girişimler olarak değerlendirmesi, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan çıkar sağlanmasını olanaklı hâle getirecek bir yaklaşım sergilenmesinin kanıtıdır.

Ahmet Ziya, sözünü;

-[. . .] aslında mesele basit, diyerek sürdürdü, emperyalizm için, (daha o zamandan) önemli olan petrol, petrolü ele geçirmek ise Arap ülkelerini Osmanlı'nın hâkimiyetinden kurtarmakla mümkün! İnkiraz halinde filan ama, asrın başında Osmanlı taa Yemen içlerine kadar hükmünü sürdürüyor. Şimdi bakın, bu hükmün azalışı, yani bu toprakların elimizden çıkıp emperyalistlerin eline geçişiyle, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki inkılap hareketlerinin inkişafı ters orantılıdır: muvaffak olan her inkılap hamlesi, aşağı yukarı, bize bir eyalete mal olur. O kadar ki Abdülhamid'in sukutu bir despotluğun sonu olmuştur ama, sonraki on yıl içinde imparatorluk diye bir şey de kalmamıştır.

Biraz duraksadı, daha ağır, galiba hüzünlüce bir sesle:

-[. . .] Ankara'nın hliafeti ilgası, şüphesiz muasır bir devlet olmamızı temin ediyor, lakin ne pahasına? Türkiye'nin Ortadoğu üstündeki yüzlerce yıllık nüfuzundan vazgeçilmesi pahasına değil mi? Miralayın saf saf inkılap sandığı tahavvülâtın büyük bir kısmı, hakikat halde, Türkiye'yi Müslüman maziinden, dolayısıyla Araplardan, yani petrol bölgesinden tecrit eden radikal tedbirlerdir.

Amerika'nın mevcut yaklaşımının, Osmanlı'nın son dönemlerinden dahi ortaya koyulan bir yaklaşım olduğu gerçeği üzerinden süreçsel bir olgu ortaya koyulmaktadır. Bunun üzerinden dış güçleri karşı tarihsel bir süzgeç noktası oluşturularak, geçmişten beri benimsedikleri art niyetli politikalarının arka yüzü ve dayanak noktası gözler önüne serilmektedir.

-[. . .] hala gerici deyip duruyoruz ya, bu gericiliğin izahı dediklerimde saklı: ileri olduğu iddia edilen her adımın, memleketi olduğundan daha berbat hayat şartlarına sevk etmesi, ilerliyoruz dedikçe gerilememiz, onların bu çeşit inkılapçılara adeta sevk-i tabiiyle karşı olmasına yol açıyor. Altyapıda, halkın menfaatına tek değişiklik yok, üstyapıda yapılan değişikliklerse yabancıların, bir de onlarla işbirliği edenlerin işine yaramış. Halk tarihi ve içtimai bir müdafaa-yı nefis sevk-i tabiisiyle, elbette bunları müdafaa edenlerin karşısına çıkacaktır. Çünkü bizde inkılapçı demek, farkında olarak olmayarak, bir yabancıнын çıkarını müdafaa eden münevver demektir.

-[. . .] bu ihaneti yutturmak için, dedi, batılılaşmak numarasını keşfetmişler. Müthiş bir numara bu, zannedildiğinden çok daha müthiş. Türk münevveri, (şimdi aydın diyoruz bunlara öyle mi?) inkılapçı olmak için önce batılı olması icabettiğini sanıyor, o dakikaysa halkı iki asırdır istismar eden batılının, onun içerdeki uşağı olan kompradorun yanı başında yer alıyor! Bunun pratik sonucu inkılabı yapabilecek istihsal kuvvetleriyle onu idare edecek dimağların birbirinden kopması! Ondan sonra sen, istediğin kadar 'batılı' istikamette emperyalizme de, kapitalizme de at tut, gayretin –hiçbir vakit elle tutulur hale gelmeyecek- mücerret bir fikir spekülasyonundan ibaret kalır, halbuki onlar iktisadi istikamette hem ülkeyi kullanmakta devam ederler, hem de içdiş ettikleri münevverler halkla irtibat kuramadığı için temelden gelebilecek bir infilakı, yani patlamayı önlemiş olurlar. (İlhan, Sırtlan Payı 250-254)

Türkiye'nin tarih boyunca jeopolitik olarak gözde bir bölgede yer alması, içinde bulunulan her dönemde çeşitli güçlerin odağında olmasına sebebiyet vermiştir. Zira devletler güçlü yapılarını korumak ve daha da artırmak adına çıkar sağlayabilecekleri alanlardan asla geri durmazlar. Özellikle Amerika ve onun gibi emperyalist bir yaklaşımı dayanak noktası olarak gören güçler için Türkiye gibi bölgelerden faydalanmak temel hedeflerden birisidir. Attilâ İlhan bu gerçek üzerinde durarak, Ahmet Ziya kişisini konuşturarak işin felsefî zeminini ortaya koyar. Dünyadaki petrol, doğalgaz gibi güçlü kaynakların, ülkelerin, çoğu alanda söz ve güç sahibi olabilmeleri açısından taşıdığı misyon son derece önemlidir. Türkiye'nin de bölgesel olarak söz

konusu kaynaklara yakın oluşu, menfaat planlarının hedefi hâline gelmesini kolaylaştırır. Ülke böylece tarih boyunca çalkantılı süreçlerin esiri olur. Bununla birlikte ülke içinde de hâlihazırda menfaat peşinde koşan zihniyetlerin hâkim oluşu, söz konusu ülkelerin yayılım girişimini oldukça basitleştirmektedir. Özellikle bu hususta aydın rolünde olanların başı çekmesi, ülkedeki gidişatın yıpranıcı boyutunu göstermek açısından dikkat çekicidir. İlhan, aydın olarak tanımlananlara bu doğrultuda eleştiri oklarını yönelterek nitelikten yoksun oluşlarına vurgu yapar. Zira ülke içerisinde bütün unsurlarla örüntülü bir insicam hâlinde olamayıp, dış güçlerin vereceği zarardan daha büyük bir tehlike arz etmektedir. Bunun önüne geçilemediği müddetçe geçmişte olduğu gibi gelecekte de ülke menfaati adına istikrar oluşturulabilmesi mümkün değildir. Çıkarıcı zihniyete sahip olanların ortaya koydukları yaklaşımların temelinde, yaşadıkları ülkeye karşı duydukları memnuniyetsizlik ve Batı hayranlığı söz konusudur. Böylece, yaşadığı toplumu ve ülkeyi küçük gören bu zihniyet, milli ve manevi bir duyuştan yoksun olarak başkalarının hizmetine hareket eder. Varoluşsal hayat alanlarını, mevcut güçlerin hegemonyası altında özgür bir şekilde idame ettireceklerini düşünerek onların piyonları olmayı kutsal bir değer olarak atfederler.

6.3.2. Bir Gün Tek Başına

Vedat Türkali ise *“Bir Gün Tek Başına”*da Türkiye-Amerika ilişkisi üzerinde durarak iktidar ve muhalefetin ortaya koyduğu tavırlara değinir.

6.3.2.1. Türkiye-Amerika İlişkileri

İktidarın Amerika'ya bir şantaj politikası geliştirdiği dile getirilir. İnönü'nün de olumlu olan yaklaşımlarda bulunduğu vurgulanır. Amerika'ya karşı belirli tavizlerin verildiği ortaya koyulur:

[. . .]

-Belki de şantaj politikasını şimdi başlıyorlar, dedi. Bu deyiimi yıllardır Batı diplomasisi Fatin Rüştü için fısıldayıp duruyordu. Batı basınından çok geçti. Amerika'ya kapalı şantajdan açık şantaja demek. Güç biraz!... Pahalı ödetirler. Hani, eceli gelen köpek cami duvarına... derler. Bunlar daha kötüsünü seçtiler: Kilise duvarına!...

-Halk Partisi'nin durumu ne olur?

İlk kez söze karışmıştı Günsel. Yine bir sessizlik oldu. Baba dalgın kaldı bir süre, bir şey anımsamıştı; kendi kendine söylenir gibiydi.

-Fatin Rüştü, geçen ay mıydı ne?... Mecliste İsmet Paşa'ya hükümetin dış politikasını onaylamakta gösterdiği iyi niyet için teşekkür etti. Takılmışım o zaman zorlunun bu inceliğine! Tam bu hırlaşmalar sırasında!... Ortak bir şeyler mi kotarıyorlar?

Çabucak geri aldı.

-Sanmam, Paşa daha hinoğludur. Bundan iyisi mi olur Amerikalılara yaranmak için? Bunları yıkmaya kullanır belki bu işi.

Başını salladı Şevket, iyisine gitmişti Baba'nın sözleri.

-Ağzını açıp da bir şey diyor mu Halk Partisi? Hani? Amerikan yarbayı üstlerine sürdü kasıtlı, bizim on eri yaraladı, biri de öldü fukaranın. Bin iki yüz dolar ceza vermişler yarbaya kendi mahkemelerinde. Askeri çiğniyorlar, ses çıkarmıyor Paşa. Çıkarır mı?... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 453-454)

Türkali, hem iktidar tarafını hem de muhalefet tarafını Amerika'nın güdümünün dışında hareket edememekle olumsuzlaştırmaktadır. Böylece Amerika'nın Türkiye üzerindeki çıkarıcı tavrını ön plana çıkararak, yönetimin başında olanları acziyet içerisinde olmalarıyla eleştirmektedir. Türkali, genellikle DP ve taraftarlarını olumsuz bir çizgide ortaya koysa da, CHP üzerine de serzenişler yansıtarak eksikliklerini gözler önüne serer. Zira CHP'yi o şartlar içerisinde pasif bir muhalefet olarak ele alır. Bunun üzerinden gerekli girişimleri yapamamakla suçlar. İktidarı CHP'den çok daha fazla bitik bir durumda aktararak, Amerika ile mücadele adına yönetimin ve zihniyetin değiştirilmesine işaret eder.

6.3.3. Karanlığa Direnen Yıldız

"Karanlığa Direnen Yıldız"da Sevinç Çokum Amerika'yı, ortaya koyduğu destek belirtileri, 27 Mayıs hükümetinin düştüğü çelişkili durum ve çeşitli imalar üzerinden ele almıştır.

6.3.3.1. Amerika'nın Destek Tezahürleri

Yabancı basın üzerinden, Amerika'nın yeni hükümetin yanında yer aldığına dair yaklaşımların ortaya koyulduğu görülmektedir. Böylece güçlü bir destek boyutu oluşturulmaktadır:

Yabancı basın, *Daily Mirror*, *Le Figaro*, *L'Humanite*, *Dimanche* ve benzerleri de boş durmamıştı tabii. "Ankara hürriyet hareketinden sonra huzura kavuştu, kansız teşebbüs neticesi, gazeteciler, talebeler ve diğer siyasi suçlular serbest

birakıldı. Türkiye'deki güçlere ordu el koydu, iktidara gelen şefler serbest seçimler yapılacağını ilan etmişlerdir. Türk ordusunun NATO ve CENTO'ya sadık kalacağı bildirilmiştir," şeklinde ihtilale bir çeşit destek görünümünde başlıklar göze çarpıyordu. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 116)

Amerika tarafından ortaya koyulan mevcut yaklaşım, daha öncesinde Menderes yönetimiyle ayrışan bir çizgiye gelindiğinin göstergesidir. Zira bu tip ülkeler için iletişim kurdukları bütün yönetimler, kendilerine sağladıkları çıkarlar kadar kayda değerdir. Olası bir şekilde ayrışıcı noktaya gelmeleri ve ilişkide bulunulan yönetime artık baskı kurulamadığı anlaşıldığında onun altının oyulması adına yapılabilecek her türlü girişimde bulunulur. Aksi takdirde bölge üzerindeki hâkimiyetleri sekteye uğrayacaktır. Çokum bu noktadan Amerika'nın mevcut olaylar üzerindeki etkisini gözler önüne sermeye çalışır. Ülke içinde yer alan, Menderes karşıtı dinamikler de bu durumu fark edebilecek düzeydedirler. Böylece Amerika, hedeflerine ve politikalarına ulaşma doğrultusunda yol ve yöntem değiştirmek için farklı unsurlarla ilişki kurabilmeyi tasarlamaktadır. Müdahale gerçekleştikten sonra da buna uygun olarak aksiyonlar içerisinde bulunması, dönüştürmüş olduğu hareket alanının yansımalarını gözler önüne sermektedir. Yeni gelen hükümet de sağlam çizgide ilerleyebilme ve kararlar alabilme adına uzatılan yardım elini –her ne kadar çıkarıcı beklentiler içerisinde olsa da- geri çevirmeyerek geniş bir hareket alanı oluşturmayı hedefler. Söz konusu iltisaklı durumdan iki taraf da fayda sağlama gayretinde bulunur. Fakat iki tarafın da eşit derecede fayda sağlayamayacağı açıktır. Çünkü bir tarafın öbürüne daha çok muhtaç olduğu görülmektedir. Bu sebeple ayrışma noktasına gelinceye dek karşılıklı bir denge mekanizması içerisinde hareket edilmektedir.

6.3.3.2. 27 Mayıs Hükümetinin Düştüğü Çelişki

27 Mayıs müdahalesini yapanlar ve destekleyenler, önceki yönetimin Amerika ile olan bağlantılarını eleştiren ve karşı çıkan bir tavır sergilerken, müdahaleyi gerçekleştirdikten sonra aynı tutum çerçevesinde hareket etmişlerdir:

Ama daha önceki yıllarda onlar NATO'ya, Amerikan yardımlarına karşı çıkmıyorlar mıydı? Hatta sabık hükümeti dış borçlardan ötürü suçlamıyorlar mıydı? Hatta bu yüzden bu yardımlaşmayı vatana ihanetle bir tutmuyorlar mıydı? İhtilalcilerin daha ihtilal sabahı NATO'ya CENTO'ya bağlılıklarını açıklanması bu hükmün tartışılmasını yarınlara mı bırakmıştı? (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 157)

Söz konusu durum, siyasetin kendi bünyesinde oluşturduğu dinamikler açısından büyük bir şarşırtıcılık taşımamaktadır. Zira yönetimde belirli bir gücü elde edenler,

daha yayılımsal bir boyuta ulaşmak adına çevrelerinde var olan diğer unsurları kullanmak isterler. Bu sebeple geçmişte karşı oldukları belli başlı bazı hususları çığneme konusunda çekimser davranmazlar. Çünkü bulundukları mevcut şartlar içerisinde ortaya koyacakları bu çelişkili tavır, elde edecekleri menfaatlardan çok daha az önem taşıyacak niteliktedir. Siyasetin içerisinde yer alan bu çelişkili tavırlar silsilesi hemen her dönemde yaşanan bir olgudur. Bunun üzerinden Sevinç Çokum da yeni yönetimi ilkesiz bir tavır içerisinde olmakla olumsuzlaştırır. Liderler ve partiler bu doğrultuda mevcut şartlar altında önceki söylemlerine karşı eylemler içerisinde bulunabilmektedirler. Böylece daha önceden aleyhlerine olacak bir durumun zaman içerisinde lehlerine yarayacak bir şekle evirildiğini göstermiş olurlar. Fakat hitap ettikleri toplum, söz konusu durumu aldatıcı bir tutum olarak algılayabilmektedir. Bu durum ise ister istemez güven mekanizmasını zedeleyen bir düzleme çekebilmektedir. Sonuç olarak belirli ölçüde intiba kayıpları ortaya çıkmaya başlar. Söz konusu hususun önüne geçebilmek oldukça zordur. Zira politikanın bünyesinde barındırdığı bu esnek alan, zora düşülünce herkesin başvurduğu vazgeçilmez bir üstünlük özelliğini güçlü şekilde taşımaktadır.

6.3.3.3. Amerika'yı Çağrıştırıcı Söylemler

Gerçekleşen olaylar neticesinde dışarıdan bir müdahalenin olduğuna dair çeşit şüphelerin ortaya koyulduğu görülür. Bazı olaylarda belirleyici etkiler taşıdıkları düşünülür:

"AP'nin zuhuru tehlikeyi çağırıyor. Milletin sindirilmiş duygularını yeniden uyandırıyor. Bakın parti içinde bir sürü DP'li var, onun için soruyorum, bu ihtilal neden yapıldı? Yoksa dışarıdan birileri mi bunun böyle olmasını istiyor? Eğer böyleyse asılacak adam sayısını da o kimseler tayin edecek demektir." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 175)

"Yoksa tavsadı mı? Yani bize dıştan bir müdahale mi var?"

O âna kadar pusuya yatmış avcı görüntüsünü sürdüren Binbaşı Kaya sıkıntılı yaz sıcağını üzerinden silmek istercesine kıpırdandı.

"Yok canım? Kim müdahale edebilir? Tavsayan nedir ki? Ulan Asaf burnun koku mu aldı bir yerlerden?"

Asaf büzülerek,

"Ne bileyim kardeşim?" dedi. "Hırt hırt konuşmalar oluyor." (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 213)

İnsanlar arasında, meydana gelen olayların arkasında farklı bir gücün olduğuna dair düşünceler zuhur etmesi, ortaya koyulan eylemlerde tutarsızlık görmelerinden kaynaklanmaktadır. Sevinç Çokum da ara ara bazı kişiler üzerinden imâlî söylemler ortaya koyarak bir feraset ortamı yaramaya çalışmaktadır. Sezinleme kabiliyetinin yüksek olduğu toplumlarda yönetimin işleyişinde görülen aksaklıklar belirli şüpheler doğurur. Bu şüphelerin arkasında gidenler, olayların arka planında yer alan unsurların mahiyetini kavrama açısından önemli mesafeler kat ederler. Böylece kendilerince bir sentez mekanizması oluşturarak olayları çözümleyici noktalara getirirler. Söz konusu hususların geniş ölçüde konuşulmaya başlanarak çeşitli yankılar oluşturduğu görülmektedir. Bunun sonucunda da ister istemez büyük bir tartışma alanı doğmaktadır. Normal şartlarda olumsuz bir bakış açısına sahip olmayanlar dahi, yoğun ölçüde gündemde bulunan bu hususlar neticesinde şüpheli ve karamsar bir çizgiye gelebilmektedirler.

6.4. Aydınların İşlevi

6.4.1. Sırtlan Payı

Attilâ İlhan “*Sırtlan Payı*”nda aydınların içinde bulunduğu rolü 27 Mayıs müdahalesinden sonra içine girdikleri beklenti ve çeşitli güçler üzerinden çıkar sağlamaları yönlerinden eleştirel bir tutumla ele almıştır.

6.4.1.1. İtibar Kazanma Endişesi ve Menfaatçi Tavrılar

Müdahalenin gerçekleşmesiyle birlikte çeşitli hususlarda akademisyenlere ihtiyaç duyulması, mevcut alanda yer alanları hareketi destekleyen bir tutuma sevk etmiştir. Aynı zamanda belirli ölçüde güç edinmek için yabancıların çıkarına yarayacak eylemler içerisinde bulunmuşlardır:

Kocası;

-Bağırma, dedi. Boşanmayı düşünmedim mi sanıyorsun? Evden ayrıldığım günden beri kafamı kurcalayıp duruyor. Fakat ben kariyerimi de düşünmek mecburiyetindeyim. Memleket fevkalade günler yaşıyor. Üniversite hocalarının itibarı bir anda yükseldi, sağda solda Kurucu Meclis söylentileri, yarın bakarsın... (İlhan, *Sırtlan Payı* 208)

-[. . .] hala gerici deyip duruyoruz ya, bu gericiliğin izahı dediklerimde saklı: ileri olduğu iddia edilen her adımın, memleketi olduğundan daha berbat hayat şartlarına sevk etmesi, ilerliyoruz dedikçe gerilememiz, onların bu çeşit inkılapçıklara adeta sevk-i tabiiyle karşı olmasına yol açıyor. Altyapıda, halkın

menfaatına tek değişlik yok, üstyapıda yapılan değişikliklerse yabancıların, bir de onlarla işbirliği edenlerin işine yaramış. Halk tarihi ve içtimai bir müdafaa-yı nefis sevk-i tabiisiyle, elbette bunları müdafaa edenlerin karşısına çıkacaktır. Çünkü bizde inkılapçı demek, farkında olarak olmayarak, bir yabancıнын çıkarını müdafaa eden münevver demektir.

İlhan, aydınlara karşı oluşturduğu eleştirel yaklaşımla, gerek kurumsal olarak gerekse mevki olarak aksak bir işleyişin hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Aydın olarak görülen bu insanların, ülkenin olumsuz süreçlere evrilmesinde önemli ölçüde pay sahibi olduklarını vurgulayarak olayların arka plandaki unsurlarına çeşitli yollarla ışık tutmaktadır.

-[. . .] bu ihaneti yutturmak için, dedi, batılılaşmak numarasını keşfetmişler. Müthiş bir numara bu, zannedildiğinden çok daha müthiş. Türk münevveri, (şimdi aydın diyoruz bunlara öyle mi?) inkılapçı olmak için önce batılı olması icabettiğini sanıyor, o dakikaysa halkı iki asırdır istismar eden batılının, onun içindeki uşağı olan kompradorun yanı başında yer alıyor! Bunun pratik sonucu inkılabı yapabilecek istihsal kuvvetleriyle onu idare edecek dimağların birbirinden kopması! Ondan sonra sen, istediğin kadar ‘batılı’ istikamette emperyalizme de, kapitalizme de at tut, gayretin –hiçbir vakit elle tutulur hale gelmeyecek- mücerret bir fikir spekülasyonundan ibaret kalır, halbuki onlar iktisadî istikamette hem ülkeyi kullanmakta devam ederler, hem de içdiş ettikleri münevverler halkla irtibat kuramadığı için temelden gelebilecek bir infilakı, yani patlamayı önlemiş olurlar. (İlhan Attilâ, Sırtlan Payı, 253-254)

Mevcut şartlar içerisinde faydacı bir gözetim içerisinde bulunmak, hangi unvana sahip olunursa olunsun her zaman cezbedici bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Aydınların bu doğrultuda oynadığı rol de durumu kanıtlar niteliktedir. Aydınlanmayı tamamen Batı’nın oluşturduğu dinamikler çerçevesinde alımlamaları, istikametli bir düzlemde ilerlemelerini engellemiştir. Merkez karar noktasının Batı’nın güdümünde olarak görülmesi ülke içindeki bazı aydınları içinde bulunulan zorlu koşullarda dahi o yöne sevk etmiştir. Böylece ülke içindeki işleyişe dış unsurların dâhil olması kolaylaştırıcı bir hâl almıştır. İlhan mevcut durum üzerinden devrim olarak nitelendirdiği hareketin ulaştığı yozlaştırıcı boyutu gözler önü sermiştir ve tepkili yaklaşımını ortaya koymuştur. Söz konusu şahıslar üzerinden yabancı unsurlar yayılım alanını genişleterek kurulacak dengeler içerisinde güçlü şekilde yer bulmuşlardır. Bunun neticesinde ülke içinde kozmopolit bir alan doğarak ileriye doğru gelişmenin önü kesilmiş olmaktadır. Zira ülkenin tahakküm gücü zedelenen bir noktaya gelmiş durumdadır. Aydın olma

kisvesinin tam olarak yer edinememiş olması ve sağlam dinamiklere dayandırılmaması ülke içinde çeşitli açık verme noktalarının oluşmasına sebebiyet vermektedir. Söz konusu durumun farkında olan yabancı unsurlar da bu noktadan hareket ederek çıkarlarının peşinden koşmak adına geniş bir aksiyon alanı yaratırlar. Aydınların farkındalık noktası yaşamamaları veya yaşamak istememeleri, mevcut durumdan öte, sonraki zaman dilimlerini de kapsayacak sorunların cereyan etmesine sebep olacak niteliktedir. Böylece ülke içinde oluşan çıkmaz nokta sonraki nesilleri ve düzeni etkileyecek bir hâle bürünmektedir.

6.4.2. Karanlığa Direnen Yıldız

Sevinç Çokum ise *“Karanlığa Direnen Yıldız”* da aydınları, 27 Mayıs müdahalesine giden süreçte muhalefetin yanında yer almaları noktasından hareketle ele alır. Aynı zamanda uzun süredir halktan kopuk olmaları yönüyle –özellikle CHP aydın takımının- eleştirel bir tutum sergiler.

6.4.2.1. Muhalefet Taraftarlıkları ve Halktan Kopuk Hayatları

Müdahaleden sonra aydınların muhalefetin sözcüsü durumunda hareket ettiği görülmektedir. Özellikle son dönemde gerçekleşen öğrenci olaylarıyla birlikte aydın-muhalefet ilişkisi baskın bir hâle gelir. Aydınlar iktidara karşı tavırlarını açık ederler. Aydınların halktan uzak oluşu, ilmi üniversite duvarları arasına sıkıştırdıkları vurgulanır:

Sonradan profesörlerin bir ikisi dışında her biri eğitim ordusunun dövüşken militanı kesilerek bu darbeyi omuzlayacaklardı... Hepsi partizan ve muhalefetin gözü kulağı, şaşmaz bir şakşakçısı haline gelerek. İlmin aldığı merhale, ulaştığı nokta bu acınılası tabloydu işte.

Kayseri olayları sonrası, Tahkikat Komisyonu tasarısıyla ilgili tartışmaların yoğunlaştığı günlerde Sebati Bey’in yeni kimliği iyice belirmişti. Paşanın eski generallerle, sonra da rektör Onar’la görüşmesi, Onar’ın çevresindekilerden biri olarak Profesör Sebati’nin de sivrilmeye başlamasını sağlamıştı. Artık muhalefetin saldırgan bazukasının veya yaklaşmakta olan darbenin itaatkâr bir neferiydi. (Çokum, *Karanlığa Direnen Yıldız* 80-81)

Çokum müdahaleye giden süreçte büyük bir aydın kesiminin belirleyici rol oynamasını Profesör Sebati Bey kişisi üzerinden gözler önüne serer. Ve müdahalede payı oldukları için onları suçlu görülen bir çerçevede ele alır. Böylece parti savunucu kimliklere bürünerek bulundukları mevkilerin itibarını sarstıkları yönünde yaklaşımlarını sezdirir.

“Köle evet, DP gelinceye kadar. Çok doğru. Ne bilir köylü? Ne verdiniz ki köylüye? Köylü o saydıklarını bilmiyorsa, bunun müsebbibi ilmini üniversitenin sağır duvarları arasından sokağa çıkaramayan sizlersiniz. Millî Mücadele’nin tığ teber köylüsünü, ama irfan sahibi, ama onurlu haliyle 1950’ye yine yırtık çarığı, yolsuz ışıksız okulsuz köyü, kitapsız deftersiz okulu ile, el sabanı, garipliği, yoksulluğu ile getirip bıraktınız. Şimdi de ona anayasayı, üniversiteyi ve öteki saydıklarını bilmemesi gibi kendisine ait olmayan bir suçlu yüklüyorsunuz.”

“Sunuz... Kim bunlar?”

“CHP’li yöneticiler ve yine CHP’li münevver takımı!”

Sebati Bey herhangi bir parti tutmuş olmanın ilim adamının tarafsızlığı ile çatışacağına itiraz etmek şöyle dursun, CHP’liliğin ilim adamlığına, cumhuriyet münevverine yaraşan bir özellik olduğuna inandığından, Enis Bey’in bu ifadesine kızmamış görünüyordu.

“Kendi beceriksizliğinizi, şu protokol denen, şu bürokrasi denen taş duvarın arkasına gizleyerek, bütün o yığınların açlığına, susuzluğuna bigâne kalarak, yılları millet adına heba ettiniz” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 180-181)

Aydınlar, eğitim seviyeleri yüksek olmaları hasebiyle ülke içinde cereyan eden olaylarda çeşitli aksiyonlar alarak ortaya belirli bir otorite koyarlar. Söz konusu otorite, fikir ve idealleri doğrultusunda şekillenebildiği gibi elde edecekleri menfaatler doğrultusunda da şekillenebilir. Böylece kendilerine uygun düşen siyasi unsurlara yakınlık göstererek işbirliği içerisine girmeleri söz konusu olur. Böyle bir tavrın açıkça benimsenmiş olması Çokum tarafından eleştireci bir çizgide ele alınmıştır. Fakat aydınların bulundukları konumun kapsayıcı ve herkese hitap edici nitelikleri barındırmayı gerektirmesi, ortaya koydukları yaklaşımları belirli ölçüde gölgede bırakır. Mevki ve itibarlarını zedeler. Bunun sonucunda ayrışıcı bir nokta yaratarak veya ayrışıcı noktaların bir parçası olarak kutuplaşma zeminini daha derin seviyelere getirirler. Halkın eğitim ve kültür seviyesinin yüksek noktaya ulaşmasında ve sentezleyici mekanizmalarının gelişmesinde aydınlar çok önemli bir faktördür. Özellikle cumhuriyet dinamiklerinin yeni yeni yerleştiği bir düzlemde alacakları sorumluluklar ve aksiyonlar belirleyici olacak niteliktedir. Fakat mevcut şartlar içerisinde halkın böyle bir kabiliyet seviyesine ulaşamaması, ister istemez aydın sınıfının niteliğini ve eylemlerini sorgulayıcı düzlemler yaratmaktadır. İki unsur arasındaki bağlantının bu denli kopuk oluşu tek ve güçlü bir insicam yaratılmasını olanaksız hâle getirmektedir. Böylece aydınlar üzerinden aydınlanamayan insanlar küçük hayat alanlarına sıkışarak farkındalık noktalarını yitirmektedirler. Bunun

sonucunda da ÷lkedeki gelişim girişimlerinin ivmelenimi tekdüze bir seviyede kalarak belirli zümrelerin tekeline sıkışmaktadır.

6.5. 27 Mayıs Hükümetinin Baskı(n) Yönetimi ve Yapılan Tasfiyeler

6.5.1. Sırtlan Payı

Orduda meydana gelen tasfiyeler ve çeşitli kısıtlayıcı yaklaşımlar Attilâ İlhan tarafından “*Sırtlan Payı*”nda üzerinde durulan bir husustur. Ve çeşitli örneklendirmelerle gözler önüne serilmiştir.

6.5.1.1. 27 Mayıs Hükümetinin Kısıtlayıcı Tedbirleri

Müdahaleden sonra siyasi partilerin örgütlerinin tek tek kapatılmaya başlandığı gör÷lmektedir. Parti çalışmaları tamamen yasaklanmıştır. Yeni hükümetin kendi politik alanını oluşturacağı düşün÷lür:

Oysa İhsan Bey’in gelişi yarı yarıya Miralay Ferid’e ‘muhabbetinden’ ise yarıdan fazla ‘particiliği’ ile ilgili: gazetelerde bir haber var siyasal partilerin ocak bucak örgütleri lağvedililiyor.

[. . .]

Başından beri anlayamadığı bir yanı vardı bu devrimin, demokratların bütün zulmüne katlanan partisi olduğu için, o, Milli Birlik Komitesi’nin İnönü’yü iktidara getireceğini, sonra çekilip gideceğini sanmıştı. Öyle olmadı, üstelik komitenin ileri gelenleri, devrimin hiçbir partiden yana yapılmadığını ısrarla belirttiler. Parti çalışmalarını da o zaman yasaklamışlardı, şimdiyse partilerin ocak bucak örgütlerini kaldırıyorlar. Millet Partisi’nin ‘iğrapta mahalli olmadığına göre,’ karar doğrudan doğruya Cumhuriyet Halk Partisi için alınmış sayılabilir. Peki, ne demek oluyor bu: cuntanın, ortalığı kötü siyaset bulaşıklarından temizleyecek yerde, bir ucundan politikaya bulaşması mı? (İlhan, Sırtlan Payı 237)

Müdahaleyi yapan yönetimler, demokrasiyi yeniden tahsis edeceklerini ifade etseler dahi gerekli şartlar sağlanana kadar bazı sınırlandırmalar içerisine gitmekten imtina etmezler. Söz konusu sınırlandırmaları da kendi ölçeklerine göre belirleyip ona göre uygulayıcı bir tavır sergilerler. Bu durum yapılan müdahalenin belirli bir zümrenin çıkarına yapılmadığını çağırıştırmanın yanında, kendi nüfuz alanlarını oluşturma adına da yorumlanabilecek bir nokta yaratmaktadır. Zira birçok kapatma girişiminin gerçekleşmesi belirli bir baskı hegemonyasının oluşturmalarını çağırıştırmaktadır. Attilâ İlhan da başlangıçta devrim olarak nitelendirdiği bu girişime, dönüşmüş olduğu dinamikler çerçevesinde olumlu yaklaşmadığını sezdirmektedir. Partilerin önü

tıkatarak, yeni bir düşünce anlayışının ortaya koyulması ve herkese benimsetilmeye çalışması ön plana çıkan bir olgu hâline gelmektedir. Yönetimin ele geçirilmesiyle birlikte, ister istemez önemli bir güç elde edilmiştir. Böylece sahip olunan gücü kullanma noktasında meşrû bir zemin ortaya çıkmıştır. Müdahalenin başarıya ulaşması adına mevcut gücü kullanmak son derece elzem olarak görülür. Fakat bunun sınırının tam olarak belirlenememesi ve aşılammamasıyla birlikte keskin bir politik bataklığın içine girilmiş olur. Bu durum da çeşitli çevrelerde hoş karşılanmayan bir etkileşim yaratır ve müdahalenin nihai hedefini sorgulATICI noktalara getirir. Hem müdahaleyi yapanlar için hem de bu girişimden beklentide olanlar için çok zorlu süreçler yaşanmaya başlar. Yönetimin mevcut tahakküm tavrı arttıkça da işler çözülemeyen bir noktaya gelir. Böylece hareketin etkinliği ve güvenilirliği tartışılan düzlemlere taşınmış olur.

6.5.1.2. Ordu İçerisindeki Dönüştürme

Birçok generalin emekliye ayrılmasının söz konusu olduğu görülür. Gidenlerin yerine yeni atamalar gerçekleşmiştir. Diğer yüksek kademelerde de değişikliklere gidileceği ifade edilmektedir. Menderes yanlısı subayların veya komite içerisindeki anlaşmazlıkların neticesinde yapılan tasfiyelere karşı söylemlerde bulunulur. Emekliye ayrılan subay ve askerî memurların sayısı da oldukça fazladır:

235 GENERAL EMEKLİYE AYRILDI

Orgeneral Sunay Genelkurmay Başkanı oldu.

Ankara (Özel)

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde geniş ölçüde değişiklik yapılmış ve 235 general ve amiral dün akşam saat 18'de emekliye ayrılmıştır.

[. . .]

Generallerin 185'i kara, 20'si deniz, 25'i hava kuvvetlerinden, 5'i Jandarma Genel Komutanlığı'ndandır. Emekliye ayrılan 235 general ve amiralin 6'si orgeneral ve amiral, 69'u tümgeneral ve amiral, 131 tanesi de tuğgeneral ve amiraldir. 5 jandarma generalinin rütbesi açıklanmamıştır. [. . .] (İlhan, Sırtlan Payı 407-408)

Mürüvvet Bacı, gazeteleri erkenden getirmiş, çardağın altındaki kahvaltı masasının bir yanına bırakmış. Hepsinde iri harflerle aynı başlık: "Ordumuz gençleştiriliyor." İyi ama, anlamı ne bunun: Silahlı Kuvvetler'in kilit

noktalarından, Menderes yanlısı generalleri mi ayıklıyorlar; yoksa, darbeyi gerçekleştiren kadro uyuşmazlığı düştü de, bir taraf ötekini mi temizliyor?

[. . .]

"[. . .] halkın inkılaba uzak durması var ya kanaryam, ben bunun vahim neticelerinden korkarım: Milli Birlik Komitesi'yle Yüksek Kumanda Heyeti'nin arasını açabilir. Buysa orduda ikilik demektir ki, Allah muhafaza gözleri dünyayı görmez artık, tasfiyenin eli kulağındadır..." (İlhan, Sırtlan Payı 409)

İlhan, generallerin emekliye ayrılmaları yaklaşımı üzerinden ordu içerisindeki bazı değişikliklere gidilme zorunluluğunu ortaya koymaktadır. "Emeklilik", "gençleştirme" nitelendirmeleri üzerinden, her şeyin meşrû bir zemin çerçevesinde gerçekleştiği yansıtılmak istenir. Miralay Ferid, sahip olduğu askerî sentez kabiliyeti noktasından hareketle durumun normal olmadığı yönünde telkin içerisinde bulunarak olası olumsuzluklara dair sözcülük yapmaktadır. Söz konusu eylemin arka planını ön plana çıkarmaktadır.

"Böyle durduğu yerde duramayıp, göklere kenet atan eski bir askerın zaten hasta yüreği, ordudan yüzlerce generalin ayıklandığını işitince dayanabilir mi? [. . .]" (İlhan, Sırtlan Payı 411)

[. . .] Sonra Miralay Ferid, gözlerini usulca yumarak, neden ona kırgın olduğunu gümbür gümbür ortaya koydu:

-[. . .] İki yüz bilmem kaç paşa emekliye sevk olunuyor, kanaryam bu mühim havadisi dayısından saklıyor, olacak iş midir: iki yüz küsür paşa ne demek yahu, başlıbaşına bir ordu! Ya inkılapçı kadroyla ihtilafa düştüler ya da... (İlhan, Sırtlan Payı 434)

İKİ BİN SUBAY

EMEKLİYE AYRILIYOR

Gönüllü usulüne göre yürütülecek

ve iki ay içinde tamamlanacak muamele ile

albay, yarbay, binbaşı ve askeri memur

kadrosunun yüzde otuzu emekliye ayrılmış olacak.

20 Ağustosı kadar emeklilik isteyecek subaylar

Geçici kanundaki haklardan faydalanacaklar.

Ankara (Özel)

Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup albay, yarbay, kıdemli binbaşı ve binbaşılar ile bunlara eş rütbelerdeki askeri memurlardan yüzde otuzu emekliye ayrılacaktır. Emekliye ayrılacak subay ve askeri memurların sayısı iki bin civarındadır. [. . .] (İlhan, Sırtlan Payı 435)

Tasfiye sayılarının bir hayli fazla olması, mevcut yönetimin muhtemel olarak karşılaşılabileceği bütün olumsuz senaryolara karşı almış olduğu keskin bir tedbir olarak kendisini gösterir. Zira 27 Mayıs gibi büyük müdahalelerde gücün, mevcut yönetimin elinde kalabilmesi belirli bir hâkimiyet alanının oluşturulmasıyla mümkündür. Yönetimde kalma süresi git gide uzadıkça ülke ve ordu içindeki farklı dinamikler ister istemez aksiyon içerisinde bulunma ihtiyacı hissetmektedirler. Durumun önüne geçebilmek ve planlamalarını uygulayabilmek adına mevcut yönetim, sahip olduğu imkânları, karşısında bulunanlar için kullanma konusunda taviz vermemektedir. Söz konusu karşıt grup içerisinde, içinde bulunduğu ordu unsurları yer alsa da bu tutumdan vazgeçilmez. Çünkü gerekli engellemelerin yapılmadığı müddetçe iç bünyede yaşanacak bir hareketliliğin, sahip olduğu yönetimi bertaraf edeceğini düşünmektedirler. Böylece hem giriştikleri mücadeleden mağlup çıkmış olacaklar hem de büyük bir itibar kaybetmiş olacaklardır. Söz konusu böyle bir ihtimal ile karşı karşıya olan yönetim, bütün unsurları kendi lehine çevirmek adına kendince haklı ve gerekli girişimlerini ortaya koyar. Attilâ İlhan da bu söz konusu durumu, artık mevcut müdahalenin tamamen işlerliğini kaybettiği noktasında yansıtıcı bir şekilde ele alır. Nitelendirdiği devrim anlayışından bu doğrultuda iyice uzaklaşmış olur. Hem Menderes taraftarı olabilecekleri hem de komitenin dışında olan yüksek rütbeli generalleri belirli bir noktada tutmanın başka bir yolu gözükmemektedir. Böylesine büyük müdahalelerde gücü eline alan kesimin, durumdan zarar görmemek adına bunun gibi yaklaşımlar içerisinde bulunmaları hemen her düzlemde görülmektedir.

6.5.2. Karanlığa Direnen Yıldız

*“Karanlığa Direnen Yıldız”*da söz konusu tasfiyelerin, yapılan müdahalenin güven ve intiba kaybına uğramasına sebebiyet verdiği yaklaşımında bulunan Sevinç Çokum, aynı zamanda söz konusu yönetimin baskıcı tavırlar ortaya koyduğunu çağırıştırır.

6.5.2.1. 27 Mayıs Hükümetinin Baskıcı Yönü ve Tasfiyeler

Komitenin, kendi içinde yer alan subayları sürgüne göndermiş olduğu kendisini göstermektedir. Aynı zamanda ordu ve üniversite içerisinde de çeşitli görev sonlandırmaları söz konusudur. Bununla birlikte bazı insanların korku ve tutsak bir çerçeve içerisinde sıkışarak hayatlarını sürdürmek zorunda kaldığı yansıtılmaktadır:

Veysel ağabey ilk günlerde ihtilalin değerlendirmesini yaparken iyimserliği elden bırakmamış, ihtilalin radyodaki ilk sesi onda bazı umutlar uyandırmıştı. [. . .] Fakat çok geçmeden darbenin daha farklı boyutlara ulaşacağını, komitenin kendi içinde çatlayıp albay da dâhil olmak üzere 14 subayın yurtdışına sürüleceğini, ihtilalleri iyimserlikte yorumlamada pek çok hata yapıldığını görecekti. En kötüsü Babıâli’de DP’li olmadıkları halde, nasıl horlandıklarını... [. . .] (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 118)

“Sonra sanıkları itip kakmalar, dayak ve akıl almaz hakaretler... Derken ordudan ve üniversiteden tasfiyeler. Eminsular, 147’ler... İhtilal tablosunun karışık renklerinin siyaha beyaza doğru yol alması... Nihayet komiteden 14 subayın yurt dışına sürülmesi...” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 153-154)

“Ama bu kötü zamanın da aşılabileceğine inancım var. Demokrasi gelecek. Yazarlarımız korkmadan konuşacak, korkmadan yazacaklar. Hiç kimse birilerinin elinde kasma kürek denizin altından tünel kazıp Yassıada’ya ulaşacağı vehmine kapılmayacak. Yani sağduyu ve mantık hapsediği yerden ortaya çıkacak. Öyle mi?..” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 187)

Çokum, tasfiyenin geniş ölçekli bir düzleme yayılması noktasından 27 Mayıs hükümetinin tahakküm gücünü ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece başlangıçta müdahaleye karşı olumlu bakış açısına sahip olanların dahi düşünce değiştirdiğini ön plana çıkararak yaşanan güven ve intiba kaybını gözler önüne sermiştir. İnsanların hayat alanlarının git gide daraltıldığı yaklaşımı üzerinden güçlü bir eleştirel nokta yakalanmaya çalışılmıştır. Ortaya koyulan bu tavırlarla birlikte, karşı çıkılmış olan Menderes yönetiminin uyguladığı eylemlerin aynıyla sergilenmesi 27 Mayıs yönetimini negatif bir çizgiye itmiştir. Tasfiyelerdeki ısrarı ve DP’li olsun olmasın tam olarak ayırt edilmeksizin herkese aynı yaptırımların uygulanması, müdahaleden istenen beklentiyi tartışılan bir noktaya getirmiştir. Müdahaleyi yapanlar açısından salahiye kavuşmak ancak bu gibi yöntemlerle mümkün gözükür. Aksi takdirde farklı unsurların esiri olunacağına inanılır ve böylece bütün etkinliğin kaybedileceği düşünülür. Sergilenen yaklaşımlardan hareketle gerek kurumlar üzerinde gerekse şahıslar üzerinde hayatın bütün boyutlarına yayılan bir benimsenme, bir kabul görme

noktası oluşturulmaya çalışılmaktadır. Aksi takdirde ortaya koyulacak uygulamalara uzun vadeli şekilde herkes tarafından müşterek olarak iştirak edilmesi söz konusu olamayacaktır. Bu durumun her düzlemde sağlanabilmesi, başarının getirisi olarak gözükmektedir. Böylece ortada herhangi bir tartışma alanı bırakılmayarak meşrû bir doğrultuda hareket etmek istenmektedir.

6.6. DP Karşıtlığı ve Taraftarlığı

6.6.1. DP Taraftarlığını Benimseyişler

6.6.1.1. Karanlığa Direnen Yıldız'daki Yansımalar

“Karanlığa Direnen Yıldız”da İnönü’nün, askerî müdahale sürecine gidişte gerekli ve yeterli aksiyonları ortaya koymaması üzerinden eleştiriler söz konusudur. Hatta destekçisi olma yönünde yaklaşımlar vardır:

Mesela sıradan insanların uysallaşmaları iyi kazanç, bir ev, araba veya benzeri mutluluklara bağlıysa, bütün bunlara sahip kimselerin istekleri ihtilal lideri, iktidar sahibi olmak gibisinden zirvelere çıkıyordu...

“Askerleri isteyen o değil miydi?” dedi Feridun. “Davet eden hatta. Şartlar tamamlandığında, zemin müsait hale geldiğinde ihtilalin meşru bir hak olduğunu savunan, ‘Bu yolda devam ederseniz sizi ben de kurtaramam,’ diyen? Şimdi ise seçim istiyor. DP’nin beli, kolları bacakları nasıl olsa kırıldı, başı ezildi. Şimdi, sırf gövdeden ibaret bir AP ile karşı karşıya gelmekten elbette korkmuyor. Bu cesareti herkes gösteriyor.”

Çokum, müdahalenin ortaya çıkış etkilerinden birini kişisel hırs ve isteklerin yansıması noktasından ele alır. Böylece mevcut çoğulcu etkenlerin yanına, bireyci yansısıyları da ekleyerek hareketin iki yönüne de vurgu yapar. Feridun kişisi üzerinden ise DP savunuculuğu yaparak İnönü’nün çekimser hatta bir anlamda yanlı olarak ortaya koyduğu tavırlar ön plana çıkarılmaktadır. Muhalif cenaha karşı böylece büyük bir suç dayatımında bulunulmuş olur. Menderes ve DP’nin haklılık yönleri vurgulanır.

Ferda, ayakta bir eli ceketinin altından pantolon cebinde Veysel ağabeyin yazıhanesinde değil de, bir resepsiyondaymış gibi ütülü kolalı görüntüsüyle gidip geldi.

“Evet ama, sanırım idamları istemedi. Çünkü halkın tuttuğu bu kahramanların asılmalarının, tam tersine AP’yi şahlandırmaya yarayacağını çoktan görmüş olduğu için de idamları istemedi.”

“İstese kurtarabilirdi onları. Sözü dinlenen bir tarih baba yanı var çünkü,” dedi Feridun. Aileler siyasi parti liderlerine ricaya gitmişler. Ama sonuç değişmedi.”

“Şu durumda hiç kimse hiçbir şey yapamazdı,” dedi Özhan.

Feridun,

“Çünkü korku hipnozu...”

“Hayır, o kadar da değil...”

Feridun yarım kalmış cümlesini tamamladı.

“Ama yapıldı ağabey, ne olursa olsun... İnsani kararların zamanı zemini yoktur. Elleri yetki olanlar gerçekten yüreklerine içtenlikle danışsalardı, sonuç değişirdi.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 245)

“Enis Bey geç vakit dönmüştü.

“İşte demokrasinin zaferi! AP, CHP ile yarışıyor. Millet ihtilalcilere anlamlı bir cevap verdi,” diyordu.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 285)

Feridun’un düşüncelerine karşı, Ferda tarafından itiraz edici görüşler ortaya koyulsa da herhangi bir değişikliğin olmadığı görülür. Çokum burada İnönü’nün tavırlarına olan yaklaşımlarını eleştiri kabul etmez bir çizgide ortaya koymuştur. Ve mevcut sonuçtan tamamen mesul tutmaktadır. Tarihsel olaylarda muteber ve yetkili şahsiyetler her zaman belirleyici rol oynamışlardır. İnönü’nün de böyle bir kisveye sahip oluşu ister istemez belirli konularda dikkatlerin ona doğru yönelmesine sebebiyet vermiştir. Böylelikle İnönü’nün süreç içerisinde oynamış olduğu rol olumlu ve olumsuz görüşler çerçevesinde sergilenmeye çalışarak bir karar mekanizması meydana getirilmeye çalışılmıştır. Çokum, DP’nin uzantısı olarak addedilen AP’yi ön plana çıkararak eski iktidara demokrasi düzleminde de bir haklılık payı çıkarmaktadır. Bunun üzerinden o zamana kadar uygulananların adilane olmadığını vurgulamaktadır.

6.6.2. DP(İi) Karşıtlığını Benimseyişler

6.6.2.1. Bir Gün Tek Başına’daki Yansımalar

Türkalî’de söz konusu karşıtlık daha çok sol görüşlü kişiler üzerinden aktarılır:

-Seninki Moskova’ya gidiyor.

Bir şey anlamıyordu Kenan.

-Kim benimki?

Rasim alaylı gülümsedi yine:

-Adnan Bey, dedi.

Adanan Bey mi? Moskova'ya mı? Haa, Adnan Menderes... Nerden benimki oluyor? Gerçekten önemli haber. Balondur...

-Moskova'ya gidince niye iyi oluyor benim için?...

Rasim bastırır gibi:

-E, yakın düşersiniz ne de olsa!... dedi.

Kenan kızgın baktı bir süre. Rasim sevinliyordu sanki onun bu kızmasına.

-Onlar ne cehenneme gitse sizin için iyi olur. Hiçbir yerde yakın düşmez bize...
(Türkali, Bir Gün Tek Başına 447)

Bu doğrultuda özellikle Kenan hiçbir şekilde DP'yi ve Menderes'i tasvip etmeyen bir noktada konumlandırılır. Mevcut kişiler üzerinden hiçbir şekilde Rusya'ya karşı olumsuz bir yaklaşım sergilenmemektedir. Hatta bazı noktalarda Rusya'ya karşı olumlu sezdiriler söz konusudur. Fakat işin içine Menderes-Rusya ilişkisi dâhil olmasına rağmen tutumlarda bir yumuşama olmaz. Yazar bu nokta üzerinden DP ve Menderes üzerine hiçbir taviz noktası oluşturmaz.

[. . .] Değişmeyen tek şey değişmektir de bu ülke niye değişmez? Ööööyle durur! Değişmedi mi? Daha ne olsun? Değişti işte!... Öfff, çileden çıkıyor adam... En iyisi düşünmemek!... Kötü toprağa düşmüşüz bir kez. Başka ülkedekiler bizden daha mı güçlü sanki?... Bu ülke... Başlama yine... Kitaplığın üstündeki *Cumhuriyet*'i aldı. Amerika, Nato, Kızıllar, Vatan Cephesi, Menderes, İnönü... Resimler, yazılar, dizi dizi karalar... Bıraktı gazeteyi. [. . .] (Türkali, Bir Gün Tek Başına 13)

Ülkedeki kaotik ortama dikkat çekilerek durumun müsebbibi olarak iktidar cenahına eleştiriler yöneltilir. Özellikle siyasi keşmekeşlik unsurları üzerinde durularak, yaşanan bölgenin olumsuz getirilerine vurgu yapılır ve yıpranılmışlık boyutu ön plana çıkarılır.

[. . .] Kaç yılın kitapçısı şu herif. Ak saçlarıyla tezgâhın ardındadır yine. Daha biz öğrenciyken yaşlı başlıydı. Bazı toplatılmış kitapları ondan istedik gizlice. Şöyle bakar, "Yarın uğrayın bir" derdi. Ertesi gün paketlenmiş kitabı alırdın. Polise bildirirmiş, izlerlemiş. Öyle bir söz çıkmıştı sonraları. Dedikodu diyen de oldu. Namuslu adammış, yapmazmış öyle şey. Yapar. Her şey beklenir

bunlardan. Böyle pezevenklerle dolu Türkiye. Topunun sülalesini... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 13)

-Haa, oyun dedimdi. Oyun şu: Sizi böyle Halk'tı, Demokrattı diye birbirinize s vd r p deveyi hamuduyla yutuyorlar.

[. . .]

-Yine başlamayın horoz dövüşüne, dedi. Bırakın şu Halk'tı Demokrat'tı kavgasını. Ortak  ıkarlarınızı düşünün. Halkçı ol, Demokrat ol, sonunda iş isiniz. Bütün y k sizin sırtınızda... Demokratsın, ya da Halksın diye kimse size bir somun ekmek vermez.  oluğunuzu çocuğunuzu da düşünmez. El ele verin; kardeş bilin birbirinizi, Halk ısına da soydurmayın kendinizi, Demokratına da... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 319-320)

[. . .] Kent askerlerin elinde. Kimin için bu sıkıyönetim?... İsmet Paşa Meclis'ten kovulmuş. Ordu demek değil mi İsmet Paşa?... Peki, sana ne?... Bize ne?... Onu diyorum ben de... İşçi sınıfının sorunları mı bunlar?... Pisi pisine heriflerin oyununa geliyoruz. Ben gelmiyorum da, bu kıza nasıl anlatsam?... (Türkali, Bir Gün Tek Başına 647)

Bilhassa DP'ye karşı  ıkılmakla birlikte, CHP'ye de tam olarak yakınlaşılmaması, Türkali'nin savunduğu görüşün ikisine de karşılık gelmediğinin göstergesidir. Bu doğrultuda işçileri, iki tarafın da çıkarına hareket etmemeleri noktasından ön plana çıkarır. Ve daha eşitlikçi bir yapılanmanın, bir mefk renin ardından gitmeye teşvik eder. Özellikle Kenan kişisi üzerinden, CHP'nin giriştiği oyunlara komünizm düşüncesinde olanların dâhil oluşunu eleştirerek, benimsenen düşünce adına yanlış bir tutuma gidildiğini yansıtır. Zira onun, hâkim olmasını istediği sistem mevcut unsurlardan tamamen farklı bir  l  ttedir.

6.6.2.2. Karanlığa Direnen Yıldız'daki Yansımalar

Sevinç  okum'da ise bilhassa olumsuz kişiler üzerinden Demokrat Partilileri halkın gözünde düşük gösterme çabalarının olduğu görülmektedir. Sürekli olarak ceza almaları yönünde telkinler yapılmaktadır. DP'nin karşısında olanların hayata tutunma konusunda zorlandıkları görülmektedir. DP'nin uzantısı olabilecek hiçbir şeye tahammül yoktur. 27 Mayıs yönetimini ve CHP'yi destekleme durumu söz konusudur:

Ya demokrasi? Gerçekten DP'nin iktidar olmasıyla toplumumuz demokrasiye kavuşabilmiş miydi? DP iktidarı büyük bir değişimdi şüphesiz, ama bizim

demokrasiyi hayata biçimimiz bize has bir haldi. Tarifimiz de hayatımız da yanlışlıklarla doluydu.

[. . .] DP içinde CHP'nin katı, resmî değişmezlikleri, umdeleri sürmemiş miydi? DP dalının yeşermesinde 12 Temmuz Beyannamesi'yle Paşa izin vermişti. O halde mizaçlar, yetişme tarzları ve partili olmak ayrı ayrı özelliklerdi. DP'nin ikiye bölünmesi, Millet Partisi'nin doğuşu işte bu aynı ağacın dalı olmaktan kurtulma ihtiyacındandı. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 21-22)

[. . .] Paşanın yüzünde de "Devir bizim devrimiz. Ama bu kalabalık, kendilerinden çekindiğimiz bu kalabalık, bizim hâletiruhiyemizi bilseydi, iş başka türlü olurdu. İşte insanoğlu böyledir. Birine bir tokat vurdu mu ardından daha şiddetli bir tokat vurma isteğine kapılır. Düşükleri sadece koltuklarından değil, halkın gözünden düşürmeyi de başarmışız. Eh ezelî kanundur bu. Giden ağam gelen Paşam sözü boşuna söylenmemiş..." cümlelerini okumak mümkündü. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 144-145)

Çokum, genel bağlamda DP'yi haklılık yönleriyle ön plana çıkarsa da kısmî olarak mevcut eleştirel yaklaşımını da ortaya koymaktadır. Özellikle aynı CHP'de olduğu gibi bazı katı işleyişi benimsemiş olmalarını ve bundan sıyrılamamalarını kronik bir kalıtım olarak yorumlayarak kendi çizgisini layığıyla oluşturamadığına vurgu yapar. DP'lileri tamamen yitik görme iştahının ise gerçekleşen olaylarla neticeye erişmesi söz konusudur. Böylece artık bütünlüklü olarak sağlam bir güce sahip olduğu düşünülür. Ve haklılık payı ön plana çıkarılmaya çalışılır. Fakat bu durumlar olumsuz kişiler üzerinden aktarıldığı için güçlü bir inandırıcılık barındırmamaktadır:

"Ben şunu söylemek istiyorum," dedi Sebati Bey "Sivilleşmeye doğru gidiliyor. Öyle de olması lâzımdı. Dış ülkelerle ilişkilerimizin yürümesi için bu şart. Biraz bağımsızlığımızı zedelemiyor mu diye sorabilirsiniz. Hayır hayır... Bu ilişkilerden korkmamalıyız. Birtakım yardımların sağlanması için de miğferimizi başımızdan çıkarmalıyız. Ne zaman? Ortalığı düzene, her şeyi yerli yerine koyduktan sonra. Önce anayasayı tamamlamalıyız. İşte Kurucu Meclis sivilleşme hareketinin başlangıcı..."

[. . .]

Babasının bu beklenmedik çıkışı Sibel'i, gazetelerin yırtıldığı o yaz sabahındaki gibi öfkelenirmiş, ölenin ruhunun isteyebileceği sükûnet unutulmuştu.

“Hâlâ mı düşükleri tutuyor, onları korumaya çalışıyorsun? İnsaf vallahi... Sebati'yle kardeş olduğunuzu bilmesem... Bu gericilerin, bu âlemcilerin, bu çürükçül Osmanlı sarayı artıklarının...”

“Her neyse... Bu adamları asacaklar mı, ne yapacaklarsa yapsınlar da şu kâbustan kurtulalım,” diye eklemişti.

[. . .]

“Ha şu mesele...” demişti babası, “miktar-ı kâfi sabık idam edilse her şey hallolacak, öyle mi? Nefret, tuz ruhu gibi içinizi oyuyor. Korkarım sonunda insanlığımızdan geriye bir şey bırakmayacak.”

[. . .]

“Kaya Bey karısının daha fazla yumuşamamasını engellemek ister gibiydi.”

“Cezalar verilir veya verilmez,” dedi. “Önemli olan bu partinin yeniden ortaya çıkmasını engellemek veya bu partiye mensup olanları bir daha iş başına getirmemektir.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 156-159)

Sevinç Çokum, DP'yi destekleyen görüşlerin sözcülüğünün yanında karşıt düşüncelere de yer vererek belirli bir ortak payda oluşturmuştur. Fakat genelde savunucu düşünceler baskın çıktığı için söz konusu muhalif yaklaşımlar, olumlu tipteki kişilerin düşüncelerini destekleyici nitelikte olmuştur. Destek veren kesimi kendi içinde umutlu bir çerçevede yaratmıştır. Ve DP'ye karşı taviz vermeyici tutumdadırlar.

[. . .] Bundan sonra ülkede sol konuşacak! Solun da soluğu duyulacak. 27 Mayıs'ı her türlü fikre açılmak şeklinde anlıyorum. Yeni anayasa da bu yolda yeni ufuklar gösteren bir anayasa olmalı. Ve tabii ki genç insanların seslerine yer verecek, üniversiteyi dokunulmaz kılacak bir anayasa... Bütün bunlar olduğunda ne DP'nin hortlamasından korkulmalı, ne de CHP'nin iktidar olamamasından. [. . .] (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 172)

[. . .] Vatan Cephesi safındaki o bir sürü berber çırağı, ayakkabı boyacısı, şoför, bakkal vatandaşın arasında yer almanız da, suçtu... Bu suçu bir sırt kamburu gibi sürekli taşıyacak, çocuklarınız ve torunlarınız dahi bundan paylarını almış olarak toplum içinde hayata, okuyup bir yere gelme savaşını belki öteki insanlardan daha büyük zorluklarla gerçekleştirecekler, belki gerçekleştiremeyeceklerdi. (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 188)

“Bunun gerekleri yerine getirilmelidir. İhtilal kansız olmaz! Demokratik ortama geçilmesini belki ben sizden fazla istiyorum, ama bunun bir bedeli olmalı.

Yumuşak zemine oturmuş bina yıkılır. Bize gözyaşı değil, akıl, müspet bakış gerekli. Bundan böyle yeni bir anayasamız olacak. Kolay değil artık despotluk. Meclisin yanında bir de senato olacak... Evet kuvvetler dengesi. Parlamenter sisteme geçilecek azizim. Meclisle anayasa arasında dengeyi sağlayacak bir anayasa mahkemesi. Nasıl? Keyfî idareye, diktaya paydos! Sonra halka sosyal ve siyasî haklar tanınıyor. Bütün bunları bu ihtilale... Sizin deyiminizle darbeye borçluyuz.” [. . .] “Bu demokratik düzen yeniden DP bozuntusu bir AP’yi yeşertecekse ben bunda yokum... Can sıkıcı şeyler oluyor çünkü. Şu Başgil meselesi filan. Önemli olan Paşamızın yeniden iktidara gelmesidir. Ama bu gerçekleşecek mi? (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 213 214)

Sarı çetrefil saçlarının suni parıltısı ve Farah Dibâvari hotozlu görünüşüyle iri bir tropikal kuşu andıran Tülin girdi lafa.

“Benim favorim CHP,” dedi. “Kazanacağından eminim. Zaten ihtilal de onların iktidarı için yapıldı. Bir anlamda tabii.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 272)

“Neden ama? Subayım, ihtilali destekliyorum, dahası eski iktidardan nefret ediyorum.” (Çokum, Karanlığa Direnen Yıldız 299)

Mevcut muhalif yaklaşımlar kendi içerisinde belli başlı tutarlılıklar barındırmaktadır. Çokum da sahip olduğu düşünceleri tek bir solukta aktarmamak adına araya muhalif düşünceleri de güçlü yönleriyle alarak inişli çıkışlı tartışmalar çerçevesinde düşünceler arasındaki farklılıkları ortaya koymuştur. Romandaki DP görüşünü tekdüze olmaktan çıkararak belirli ölçüde eleştirel çizgilere taşımayı sağlayabilmiştir. Böylece iki taraflı bir bakış açısı oluşmuş hâle gelir. Söz konusu karşıt kişiler ve düşünceler üzerinden Menderes ve DP’nin yaptığı hataların karşılıksız kalmaması gerektiği vurgulanır. Bazı düşünce ve isteklerin çok şiddetli bir boyutta dile getirilmesi, iktidara karşı duyulan birikilmiş nefret boyutunu gözler önüne serer. Mevcut şahıslar tamamen tip olma yönleriyle ön plana çıkarlar. Baştan sona aynı düşüncelerin sözcüsü olarak değişmez ve kabullendirici bir yaklaşım ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Böylelikle fikir çarpışmaları sürekli ve baskın bir şekilde kendisini göstermektedir.

SONUÇ

Ele alınan üç roman çerçevesinde Menderes yönetimindeki demokratik süreç, Menderes'ten önceki ve sonraki dönemle bağlantılı olarak ortaya koyulmuştur. Sınırlı bir demokrasi ölçeğinden şumullü bir demokrasi ölçeğine geçişte yaşanan sancılar ve bunların etkinliği; halk, askerî ve sivil kurumlar, örgütler, dernekler, ideolojik eğilimler ve kavramlar gibi çeşitli unsurların yarattığı etkileşimler üzerinden gözler önüne serilmiştir. Geniş kapsamlı demokrasi anlayışının yerleşmesinde gerek sistemsel gerekse insan unsuru açısından çok fazla parametreler olduğu gerçeği, olaylardan ve roman kişilerinin ortaya koyduğu tutumlardan çıkarım yapılarak saptamalara dönüştürülmüştür.

Tek merkezli sistem içerisinde çok uzun süre yaşamış ve nesilden nesle onun geleneklerini özümsemiş olan bir ülkenin, yönetim kapsamı geniş olan bir sisteme geçmesiyle birlikte, iki sistem arasındaki maddi ve manevi dinamikler içerisinde sıkışmış olmasının yarattığı yıpratıcı süreç, farklı görüşlerin temsilcisi olan kişi ve yapılar üzerinden sentezlenerek aktarılmıştır. Askerî başarı ve onun yönetim direktifleriyle uzun süreli ölçüde oluşan kültürel geleneğin, sivil kimliğe evrilme aşamasındaki sancılı yansımaları, dönemler arasındaki farklılıklar çerçevesinde ele alınarak ön plana çıkarılmıştır. İnsanların bu iki döngü içerisinde sıkışmış olması, sivil ve askerî hüviyetli siyasi liderlerin demokrasinin dinamiklerini algılayış farklılıkları, meydana gelen sancılı sürecin derinliğini arttırması noktasından karşılaştırmacı bir düzlemde değerlendirilmiştir.

Siyasi partilerin mevcut sürecin başrolünde oynayan yapılar olması noktasından hareketle, aralarındaki ayrışmacı çizgiler, dayanmış oldukları ideolojik zeminler üzerinden incelenerek, birbirlerine karşı almış oldukları aksiyonların ülke ve toplumu yıpratıcı yönleri mukayeseli ve örnekleyici biçimde ortaya koyulmuştur. Yönetme güdüsünün insan psikolojisinin derinliklerine nüfuz ederek kendine kontrol edilemez bir aidiyet alanı oluşturması, liderlerin benimsemiş oldukları tutumlardan hareketle vurgulanmıştır. Yönetim mekanizmasında uzun süreli yer alışlarda sarsılmaz bir güce sahip olduğu hissini sınırsız bir özgürlükte uygulama zemini yaratmasının, yükselişten çöküşe doğru yol almanın habercisi olduğu tespiti yapılarak neticelendirilmiştir.

Bahsi edilen unsurlar üç yazar tarafından da farklı ölçeklerde ele alınmış ve kendi bakış açılarına göre harmanlanmıştır. Ele alış biçimlerinde büyük ölçüde farklılıklar olsa da çeşitli benzerlikler de söz konusudur. Yazarların kurgulama yapılarındaki değişkenlikler birbirinden ayrı nitelikler gösterse de tarihsel, sosyolojik ve siyasi sezdiriler her bir romanda güçlü şekilde hissettirilmiştir. Bütün bunlar Attilâ İlhan ve Vedat Türkali'de sol siyasi görüş atmosferinde gerçekleşirken, Sevinç Çokum'da ise daha çok sağ siyasi görüşün izlentileriyle kendisini göstermiştir. Fakat İlhan ve Türkali her ne kadar sol görüş üzerinde dursalar da çok farklı yol ve yöntemler üzerinden ilerlemişlerdir. Bu doğrultuda İlhan gerçekleşen olayları devrim niteliğinde görüp ona göre ele alırken Türkali, daha çok sosyalist/marksist bir çerçevede hareket eder. Aynı zamanada Attilâ İlhan askerî yapı ve onun etkinliğini baskın şekilde ortaya koyarken, Vedat Türkali bilhassa işçi sınıfı ve onun önemi üzerinde durur. Bununla birlikte Türkali 27 Mayıs öncesi üzerinden kurgusunu yaparak bu bağlamda sol görüşün etkinliğini ön plana çıkarır. Attilâ İlhan ise bilhassa 27 Mayıs sonrası üzerinden hareket eder ve buna uygun şekilde bakış açısını ortaya koyar.

Söz konusu bütün hususlar, siyaset ve onun oluşturduğu kavramlar çerçevesinde çeşitli yansımalar oluşturmıştır. Toplumsal hayatın bütün olgularıyla yönlendirilmesinde, ideolojik zemin ve bu zeminin benimseyicileri, belirleyici etkiler yaratmışlardır. Geçmişin her zaman, geleceğin önünde hesaplaşılması gereken bir unsur olduğu ve gelişimsel çizginin buna göre şekilleneceği kabul görmüştür. Yazarlar ve onların oluşturduğu kişiler üzerinden, toplumun gelenek-şimdi-gelecek denkleminin, politik ve ideolojik bir döngüye sıkışarak kendi inşa alanını oluşturacak çizgide statik bir hâl kazandığı görülmüş ve böylece bütün unsurları kendi bünyesine hapsettiği neticesine ulaşılmıştır.

Attilâ İlhan Sırtlan Payı'nda, yapılan askeri müdahaleyi ilk etapta haklı ve gerekli görülen bir çerçevede yansıtmıştır. Yazar bu bağlamda roman içerisinde Kurtuluş Savaşı'yla ilgili kurgulamalar yaparak söz konusu askerî müdahaleyi, 1919'daki mücadeleyle eş tutan bir anlayışla devrim niteliğinde göstermektedir. İki dönem içerisindeki mevcut şartların belirli ölçüde bütünleşik bir hâlde bulunduğunu ortaya koymaktadır. Zira o dönemdeki yabancı güçlerin hâkimiyetinin, neredeyse Menderes döneminde de aynı çizgiye geldiğini hissetmektedir. Böylece Atatürkçü düşünce ve Atatürk ilkelerini çözümçül olarak ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda Menderes ve yönetiminin cumhuriyet dinamiklerinden uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Askerî yapı ve onun etkinliği üzerinde durarak, mevcut dönemler içerisindeki dinamikleri, karar noktaları ve hareket alanlarını baskın bir şekilde yansıtmaktadır. Fakat İlhan, ilk etapta devrim niteliğinde ele aldığı bu hareketi, ortaya koyulan yanlış girişimler

üzerinden eleştirerek, atıfta bulunduğu devrim bağlamında hareket edememesi noktasına da vurgu yapar. Böylece devrimin bir nitelik kaybına uğradığını yansıtır. Genel bağlamda Kemalist-Sol bir çerçeveden hareket eder.

Vedat Türkali, özellikle işçi sınıfının önemine vurgu yaparak çözüm noktasını, sosyalist düşünce ve yöntemin hâkim olmasıyla olanaklı şekilde görmektedir. İşçi sınıfının bir toplumun işleyişini değiştirebilecek nitelikte olduğunu ortaya koymaktadır. Rus yönetimine çeşitli atıflarda bulunarak onun etkinliğini yansıtmaktadır. Öğrenci figürünü güçlü şekilde işleyerek gençlik ateşine vurgu yapmaktadır ve onların ülkede söz sahibi olduklarını eleştirel yaklaşımda bulunduklarını açık biçimde göstermektedir. Toplumcu yönü ağır basan kişilerin mağduriyetine dikkat çekerek, sol örgüt, grup ve kurumların mevcut dönemde artık güçlü bir yapıya büründüğünü, sosyalizm gibi bir düşüncenin belirli bir benimsenme alanı oluşturduğunu gözler önüne sermektedir. Bu doğrultuda sadece Menderes ve DP'nin değil, CHP ve onun gibi muhalefetlerin de yetersiz ve işlevsiz olduğunu ön plana çıkarmaktadır. Özellikle Menderes ve yönetimini, baştan sona yanlış ilkelerin esiri olmakla suçlamaktadır. Diğer muhalif kanadı ise yine eksik görmekle birlikte daha ılımlıdır. Böylece sosyalizm düşüncesini ve ilkelerini daha kuvvetli olan bir etkiyle işlemektedir. Fakat işçi sınıfının gerekli olgunlukta olmadığını ön plana çıkararak, çözüm noktası olarak gördüğü düşüncenin uygulama zemininin mevcut şartlarda pek mümkün olmadığını ve büyük bir zamana ihtiyaç duyulduğunu yansıtarak işlemektedir. Genel olarak sosyalist-marksist bir olgu üzerinden bütün aksiyonlar gerçekleştirilmiştir.

Sevinç Çokum ise Karanlığa Direnen Yıldız'da, genel bağlamda kutuplaşan zemini yansıtmıştır. Karşılıklı olarak güçlü tartışma noktalarını ön plana çıkararak toplum ve birey düzeyinde ayrışmanın yıpratıcı düzeyini ortaya koymuştur. Gerek iktidar tarafının gerek muhalefet tarafının savunucuları olan kişileri konuşturarak, iki kesimin de haklı ve haksız yönlerini gözler önüne sermiştir. Fakat mevcut işleyişte muhalif cenahı daha olumsuz çizgide resmederek hata payı yüksek olan bir çizgide ele almıştır. Sağ görüşün etkinliği daha baskın şekilde ön plana çıkarılmıştır. Milli görüş çerçevesinde benimsenen düşünceler roman kişilerince üstünlük kesbedecek ölçüde ortaya koyulmuştur. Böylece DP ve Menderes'in meşrûluğuna vurgu yaparak, onlara demokrasi ve adalet mağduriyeti yaşatıldığını çeşitli unsurlarla işlemiştir. Bunun sonucunda demokrasinin büyük bir yara aldığına vurgu yapmıştır.

KAYNAKÇA

Alver, Köksal. "Hayatın Akışına Tanıklık Bağlamında Edebiyat Sosyolojisi," *Hece* (2004): 376-380.

Argunşah, Hülya. *Tarih ve Roman*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.

Arseven, Tülin. "İki Roman, İki Bakış Bir Siyasi Olay: Bir Gün Tek Başına ve İzmir'in İçinde Adlı Romanlarda 27 Mayıs İhtilâli," *Milli Eğitim Dergisi* 34 (2006): 170.

Atiker, Erhan. *Modernizm ve Kitle Toplumu*. Ankara: Vadi Yayınları, 1998.

Aydemir, Şevket Süreyya. *İhtilâlin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.

Aytaç, Gürsel. *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayınları, 2003.

Ayyıldız, Mustafa. *Yakın Dönem Türk Romanı ve Roman İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.

Başgil, Ali Fuat. *27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri*. İstanbul: Kubbealtı, 2017.

Belge, Murat. *Edebiyat Üstüne Yazılar*. İstanbul: Birikim Yayınları, 2012.

Bezirci, Asım. *Eleştiride ve Edebiyatta Sosyalizme Doğru*. İstanbul: Yön Yayıncılık, 1989.

Birand, Mehmet Ali, Can Dünder, Bülent Çaplı. *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1991.

Bozdağ, İsmet. *Menderes Menderes*. İstanbul: Emre Yayınları, 1997.

Bozdoğan, Ahmet. "Dönem Romanı Kavramı," Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Aralık. 2020: 31-39.

Coşkun, Zeki. "27 Mayıs: İlk Darbe ve Roman," *Birikim Dergisi* (1993): 43-57.

Çelik, Yakup. "Tarih ve Tarihî Roman Arasındaki İlişki Tarihî Romanda Kişiler" Bilig Yaz. 2002: 49-67.

Çetindaş, Dilek. *Türk Edebiyatında Biyografik Anları ve Romanlar*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.

Çetinkaya, Ferhat. *27 Mayıs Darbesi'nin Türk Romanına Yansıması*. (Doktora Tezi) Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Çokum, Sevinç. *Karanlığa Direnen Yıldız*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2014.

Demirel, Tanel. *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2011.

Dikici, Ali. "Demokrat Parti Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polis Teşkilatı," *Gazi Akademik Bakış* 3 (2009): 61-94.

- Doğru, Osman. *27 Mayıs Rejimi*. Ankara: İmge Kitabevi, 1998.
- Durmuş, Gökay. *1960-1980 Dönemi Türk Romanında Tarihsel Algı ve Türk Tarihinin Önemli Aşamaları*. Bursa: Ekin Yayın Evi, 2017.
- Emre, İsmet. *Edebiyat ve Psikoloji*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.
- Emre, İsmet. *Roman ve Siyaset*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2010.
- Fırat, Hatice. "Cumhuriyet Sonrası (1960-1980) Türk Romanlarında Adnan Menderes ve Demokrat Parti," *Turkish Studies* (2009): 2351-2411.
- Göğebakan, Turgut. *Tarihsel Roman Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Hekimoğlu, Müşerref. *27 Mayıs'ın Romanı*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1975.
- İlhan, Attilâ. *Sırtlan Payı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Kahraman, Hasan Bülent. *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi II 1920-1960*. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2010.
- Karabulut, Mustafa. Çetinkaya, Ferhat. "27 Mayıs Darbesi'ni Anlatan Romanlarda Öğrenci Olayları," *İKMET-Akademik Edebiyat Dergisi Bahar*. 2019: 12-27.
- Karaca, Alaattin. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Sanat/Edebiyat ve Siyasal İktidar," *Hece* (2004): 196-208.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri. *Politikada 45 Yıl*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1984.
- Kaplan, Ramazan. *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Kekeç, Ahmet. "Darbeler ve Romanlar," *Hece* 2002: 82-96.
- Öymen, Altan. ... *Ve İhtilal*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık, 2013.
- Öymen, Örsan. *Bir İhtilâl Daha Var... 1908-1980*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1987.
- Özdağ, Ümit. *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilâli*. İstanbul: Boyut, 2004.
- Sazyek, Hakan. *Roman Terimleri Sözlüğü –Roman Sanatından Yüz Terim-*. Ankara: Hece Yayınları, 2015.
- Sevinç, Canan. "Tanzimat'tan Bugüne Türk Romanında Siyaset," *Hece* 2004: 511-530.
- Tural, Sadık K. *Tarihî Roman ve Atsız'ın Tarih'i Romanları Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Ötüken Yayınevi, 1976.
- Tural, Sadık K. "Tarihçinin Edebiyat Dünyasından Alması Gerekenler," *Töre Aylık Fikir ve Sanat Dergisi Ağustos*. 1984: 14.
- Türkali, Vedat. *Bir Gün Tek Başına*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Yalçın Alemdar. *Cumhuriyet Dönemi Çağdaş Türk Romanı 1946-2000*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2011.
- Yalçın, Durmuş. *Türkiye Cumhuriyeti Cilt 2*. Ankara: Can Matbaacılık, 2006.

Yanardağ, Mehmet Fetih. "Demokrasinin Kesintiye Uğradığı Dönemlerde: 1960-1980 Arası Türk Romanında Siyasi Yansımalar veya Edebiyat-Siyaset İlişkisi," II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Ekim. 2012.

Yavuz, Hilmi. "Tarihî Roman Ancak Belli Bir Tasarımdan Yola Çıkılarak Yazılabilir," Hürriyet Gösteri Nisan-Mayıs. 1997: 69-71.

Zizek, Slavoj. *İdeolojinin Yüce Nesnesi*. Çev. /Trans. Tuncay Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

